

anemnon

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2018 • CILT/VOLUME: 6 • SAYI/NUMBER: 2

Hicrî VIII. Yüzyıla Kadar Yapılan İ'Râbu'l-Kur'ân Çalışmaları ve Es-Semîn El-Halebî'nin Ed-Durru'l-Masûn'u
Mehmet Nafi Arslan

İslam'a Göre Kamu Yönetimi
Ahmet Efe

Okul Yöneticilerinin Motivasyonel Dili ile Öğretmen Öz Yeterliği Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma
Selçuk Demir

Kariyer Yelkenlisi Modeline Dayalı Grupla Müdahale Programı
Betül Gökçen Doğan Laçın, Binnur Yeşilyaprak

The Crisis of Parent-Child Relationships in Bernard Shaw's Play Mrs. Warren's Profession
Volha Korbut Salman

Afyon Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Hekate Grubu Adak Heykelcikleri
Barış Emre Sönmez

Hazine Bölümlerinin KKTC'deki Bankaların Karlılığı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi
Demet B. Kalmaz, Mehmet Tamel

Effecting Factors of Profitability: A Panel Data Analysis on the Best Airline Companies in Europe Ranked by the SKYTRAX
Berk Yıldız

Konaklama İşletmelerinde Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm: İnönü Üniversitesi Kale Göl Otel Örneği
Mustafa Deste, Hulusi Binbaşıoğlu, Mevlüt Türk

AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği
Faruk Ağkan

The Meaning of Research: Perceptions and Experiences of English Language Teaching (ELT) Students Regarding the 'Research Skills' Course
Aysun Yavuz

Kamu Sektöründe Çalışan Kadınların Çalışma Hayatlarının Aile Üzerindeki Etkileri
Adem Palabıyık

Hemşirelerin Yaşam Kaliteleri İle Tükenmişlik Düzeylerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma
Mustafa Durmuş, Abdullah Gerçek, Necmettin Çiftci

Proje Temelli Kalkınmaya Eleştirel Yaklaşım: Muş İli Örneği
Atik Aslan, Nilay Çabuk Kaya

Benateyê Mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni Dı Yo Muqayese
Murat Varol

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2018 • CILT/VOLUME: 6 • SAYI/NUMBER: 2

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır	Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences		
2149-4622	: e-ISSN	e-ISSN	: 2149-4622
01/04/2018	: Basım Tarihi	Published Date	: 01/04/2018
Nisan 2018	: Yayın Sezonu	Pub. Date Season	: April 2018
6	: Cilt	Volume	: 6
2	: Sayı	Number	: 2
2013	: İlk Yayın Tarihi	Founded	: 2013
Muş	: Basım Yeri	Place of Publication	: Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	: Yayın Türü	Publication Type	: Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	: Yayın Dili	Official Language	: Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	: Periyot	Frequency	: February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	: Yayıncı	Publisher	: Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	: Adres	Address	: Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	: e-posta	e-mail	: anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	: Telefon	Telephone	: +90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	: Faks	Fax	: +90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	: Ana Sayfa	Homepage	: http://dergipark.gov.tr/anemon

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına
Sahibi / Owner
Baş Editör / Editor-in-Chief

Editörler / Editors

Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board
Members

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör)
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Adem LEVENT
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ceren YEGEN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMENOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SALMAZZEM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. M. Kamil COŞKUN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Gabur OZIEV
International Islamic University / Malezya
Dr. Öğr. Üyesi Mahsum AYTEPE
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI
Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR
University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Murat KAYACAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aykut KÜÇÜKPAPMAK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cumhuri TÜRK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA
Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya
Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Arş. Gör. Abdülmecit YILDIRIM
Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Arş. Gör. Halil KILIÇ
Arş. Gör. Yusuf ÖZTÜRK
Okt. Yahya ADANIR
Öğr. Gör. Serdar DİK

Sekreteryaya / Secretariat

Dizgi/ Layout Editor

Teknik Redaksiyon / Redaction
Grafik Tasarım / Design

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 6 • Sayı/Number: 2

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerle taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)
UIF (Universal Impact Factor)

TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)
UIF (Universal Impact Factor)

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Saim KAYADİBİ International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Súdabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

Editörden 161

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Ahmet Efe 163
İslam'a Göre Kamu Yönetimi
Public Management from the Islamic Perspective

Selçuk Demir 177
Okul Yöneticilerinin Motivasyonel Dili ile Öğretmen Öz Yeterliği Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma
A Study on the Relationship Between School Administrators' Motivational Language and Teacher Self-Efficacy

Betül Gökçen Doğan Laçın, Binnur Yeşilyaprak 185
Kariyer Yelkenlisi Modeline Dayalı Grupla Müdahale Programı
Group Intervention Program Based on Career Sailing Model

Volha Korbut Salman 193
The Crisis of Parent-Child Relationships in Bernard Shaw's Play Mrs. Warren's Profession
Bernard Shaw'ın Bayan Warren'in Mesleği İsimli Oyunundaki Ebeveyn-Çocuk İlişkileri Krizi

Barış Emre Sönmez 199
Afyon Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Hekate Grubu Adak Heykelcikleri
The Hecate Group Votive Statuettes of the Roman Period in Afyon Museum

Demet B. Kalmaz, Mehmet Tamel 207
Hazine Bölümlerinin KKTC'deki Bankaların Karlılığı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi
Evaluation of the Significance of the Treasury Departments on Profitability of Banks in TRNC

Berk Yıldız 219
Effecting Factors of Profitability: A Panel Data Analysis on the Best Airline Companies in Europe Ranked by the SKYTRAX
SKYTRAX Tarafından Avrupa'nın En İyi Havayolu Olarak Derecelendirilen Şirketlerin Karlılıklarına Etki Eden Faktörler: Bir Panel Veri Uygulaması

Mustafa Deste, Hulusi Binbaşoğlu, Mevlüt Türk 225
Konaklama İşletmelerinde Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm: İnönü Üniversitesi Kale Göl Otel Örneği
Waste Management and Recycling in Hospitality Businesses: A Case of İnönü University Kale Göl Hotel

Faruk Ağkan 235
AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği
AAOIF Standards and Its Applicability in Participation Banks of Turkey

Aysun Yavuz 247
The Meaning of Research: Perceptions and Experiences of English Language Teaching (ELT) Students Regarding the 'Research Skills' Course
Araştırmanın Anlamı: İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin 'Araştırma Becerileri' Dersi ile İlgili Görüşleri ve Deneyimleri

Adem Palabıyık 257
Kamu Sektöründe Çalışan Kadınların Çalışma Hayatlarının Aile Üzerindeki Etkileri
Impacts of Professional Life of Women Working in Public Sector on Their Families

Mustafa Durmuş, Abdullah Gerçek, Necmettin Çiftçi 279
Hemşirelerin Yaşam Kaliteleri İle Tükenmişlik Düzeylerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma
A Research on the Evaluation of Life Quality and Burnout Levels of Nurses'

Atik Aslan, Nilay Çabuk Kaya 269
Proje Temelli Kalkınmaya Eleştirel Yaklaşım: Muş İli Örneği
A Critical Approach to Project-based Development: Sample of Mus Province

Murat Varol 287
Benateyê Mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni Dı Yo Muqayese
Molla Kamil Pueği ile Molla Muhammed Muradoni'nin Mevlitlerine Dair Bir Karşılaştırma
A Comparison of the Mewlids of Mullah Kamilê Pueği and Mullah Mehamedê Muradoni

DERLEME / REVIEW ARTICLE

<i>Mehmet Nafi Arslan</i>	293
Hicrî VIII. Yüzyıla Kadar Yapılan İrâbu'l-Kur'ân Çalışmaları ve Es-Semîn El-Halebî'nin Ed-Durru'l-Masûn'u The Studies of İrâbu'l-Qur'ân until Hijri the 8th Century and Ed-Durru'l-Masûn of As-Samîn Al-Halabî	
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	303
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	307
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	309

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN
o.esen@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okuyucularımız,

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin (anemon) Nisan 2018 sayısını sizlerle buluşturmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Malumunuz üzere sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanında 2018 Nisan dönemi doçentlik kriterlerinde birçok önemli değişikliğe gidilmiş ve bu değişikliklerden biri de makalelerde ki “yayımlanmış veya yayımlanmak üzere DOI numarası almış” olma şartının “matbu veya elektronik ortamda yayımlanmış” olmak şeklinde değişmesidir. Yayımlanmış olma şartı üzerine yazarlarımız ciddi bir telaşa girmiş ve dolayısıyla dergimize de bu süreçte yoğun bir talep olmuştur. Taleplere daha hızlı cevap verebilmek ve akademik literatüre daha fazla katkı sağlamak adına hem yayımlanan sayı adedimizde, hem dizgi yapısında hem de yayın türünde değişikliğe gittiğimiz müjdesini bir önceki sayımızda vermiştik. Ancak hakem değerlendirme sürecinden geçmiş olsa bile birbirinden değerli pek çok makaleyi, yer darlığı ve/veya sosyal bilimlerin farklı disiplinlerindeki çalışmalara sayımızda yer verme düşüncesiyle daha sonraki sayılarda yayımlanmak üzere ertelemek durumunda kaldık.

Her yazarın emek verdiği çalışmasının güncelliğini kaybetmeden biran evvel yayımlanmasını istemesinden doğal bir şey yoktur. Ancak bir yazının ilk gelişi ile kabul edilmesi arasında geçen sürelerin büyük çoğunluğu Yayın Kurulumuzun inisiyatifi dışında gerçekleşmektedir. Bu süreç çalışmanın konusuna ve yazım diline göre daha da fazla uzayabilmektedir. Değerlendirme sürecinin sıhhati için bu sürece doğrudan bir müdahalemiz olmamaktadır. Bununla birlikte hem hakem sayımızı, hem de hakem havuzumuzu güncelleyerek bu süreyi daha da kısaltmaya çalışıyoruz. Bundan dolayı üzdüğümüz değerli yazarlarımızdan bizleri anlayışla karşılamalarını bekliyoruz.

Bu sayıda sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 15 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz.

Bu yazılardan ilki, Dr. Ahmet EFE'nin “İslam'a Göre Kamu Yönetimi” başlıklı makalesinde, İslami bakış açısına dayalı bir yaklaşımla İslami kamu yönetiminin temel dayanak noktası, batı felsefesinin ve yönetim uygulamalarının karşılaştırmalı bir analizi ile ortaya konulmaktadır.

İkinci sıradaki Selçuk DEMİR'in “Okul Yöneticilerinin Motivasyonel Dili ile Öğretmen Öz Yeterliği Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma” başlıklı makalesinde, okul yöneticilerinin kullandıkları motivasyonel dil ile öğretmen öz yeterliği arasındaki ilişkinin tespit edilmesine odaklanılmaktadır.

Betül Gökçen Doğan Laçın ve Dr. Binnur Yeşilyaprak tarafından kaleme alınan “Kariyer Yelkenlisi Modeline Dayalı Grupla Müdahale Programı” isimli üçüncü makalede ise kariyer yelkenlisi modeline dayalı bir grup müdahale programının üniversite öğrencilerinin kariyer seçimleri ve kariyer kararları üzerine etkisi incelenmektedir.

Dördüncü sıradaki Dr. Volha Korbut Salman'ın “The Crisis of Parent-Child Relationships in Bernard Shaw's Play Mrs. Warren's Profession” adlı makalelerinde, Bernard Shaw'ın Bayan Warren'ın Mesleği isimli oyunundaki ebeveyn-çocuk ilişkileri krizine değinilmektedir.

Barış Emre Sönmez'in “Afyon Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Hekate Grubu Adak Heykeltçikleri” adlı çalışmasında ise Phrygia Bölgesi'nde yer alan Afyonkarahisar'da bulunan ve bugün Afyon Müzesi'nde sergilenen altı adet Hekate heykelinin ikonografik ve stilistik analizi yapılmaktadır.

Altıncı sıradaki Dr. Demet B. Kalmaz ve Mehmet Tamel'in “Hazine Bölümlerinin KKTC'deki Bankaların Karlılığı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi” başlıklı makalesinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde son zamanlarda yeni oluşuma geçen bankaların hazine bölümlerinin görevlerini, önemini ve banka karlılığı içerisindeki payı incelenmekte ve KKTC Merkez Bankasından küresel kriz sonrası kapsayan dönem için elde edilen veriler ele alınarak bankacılık sektörünün nasıl bir gelişim gösterdiği tartışılmaktadır.

Dr. Berk Yıldız tarafından ele alınan “*Effecting Factors of Profitability: A Panel Data Analysis on the Best Airline Companies in Europe Ranked by the SKYTRAX*” başlıklı çalışmalarında, bir derecelendirme kuruluşu olan SKYTRAX tarafından Avrupa’nın en iyi havayolu şirketleri arasında gösterilen firmaların aktif karlılıklarına etki eden faktörler 2006-2015 dönemine ilişkin veriler kullanılarak incelenmektedir.

Sekizinci sıradaki Dr. Mustafa Deste, Dr. Hulisi Binbaşıoğlu ve Dr. Mevlüt Türk’ün “*Konaklama İşletmelerinde Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm: İnönü Üniversitesi Kale Göl Otel Örneği*” adlı makalesinde, konaklama işletmelerinde atık yönetimi ve geri dönüşüm ile ilgili süreçlerin tanımlanmasına ve Yeşil Yıldız kriterleri çerçevesinde bir konaklama işletmesinde bu kriterlerin gerçekleştirilme düzeylerinin ve sorunların belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma yapılmaktadır.

Dokuzuncu sıradaki Faruk Ağkan’ın “*AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği*” başlıklı makalesinde, İslami Finans’a, Türkiye’de faizsiz bankacılığa ve Türkiye’de katılım bankacılığına, katılım bankalarında muhasebe sistemine, İslami muhasebeye, Muhasebe ve Denetim Organizasyonu’na ve AAOIFI Standartları’nın Türkiye’de uygulanabilirliği ele alınmaktadır.

Onuncu sırada yer alan Dr. Aysun Yavuz’un “*The Meaning of Research: Perceptions and Experiences of English Language Teaching (ELT) Students Regarding the ‘Research Skills’ Course*” başlıklı yazısında ise 2. sınıf ELT öğrencilerinin 2006 Müfredatında bulunan ‘Araştırma Becerileri’ dersi hakkındaki görüş ve deneyimleri incelenmektedir.

On birinci sıradaki Dr. Adem Palabıyık’ın “*Kamu Sektöründe Çalışan Kadınların Çalışma Hayatlarının Aile Üzerindeki Etkileri*” başlıklı makalesinde, kamu sektöründe çalışan kadınların çalışma hayatlarının aile üzerindeki etkileri incelenmekte ve aile kavramı, ailenin özellikleri ve fonksiyonları üzerinde durularak değişen aile yapısı genel hatlarıyla ortaya konulmaktadır.

On ikinci sırada bulunan Mustafa Durmuş, Abdullah Gerçek ve Necmettin Çiftci’nin “*Hemşirelerin Yaşam Kaliteleri İle Tükenmişlik Düzeylerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma*” başlıklı çalışmalarında da Muş Devlet Hastanesi’ndeki 151 hemşire çalışanın yaşam kaliteleri ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkisi ele alınmaktadır.

On üçüncü sıradaki Dr. Atik Aslan ve Dr. Nilay Çabuk Kaya’nın “*Proje Temelli Kalkınmaya Eleştirel Yaklaşım: Muş İli Örneği*” başlıklı yazılarında, Kalkınma Bakanlığı tarafından desteklenen Muş’taki projelerin, temel toplumsal sorunların giderilmesindeki rolü ve etkileri üzerine odaklanılmaktadır.

Murat Varol tarafından Zazaca kaleme alınan “*Benateyê Mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni Dı Yo Muqayese*” başlıklı on dördüncü makalede ise Molla Kamil Pueği ile Molla Muhammed Muradoni’nin mevlidi mukayese edilmekte ve her iki mollanın hayatına, medrese eğitimine yer verilerek her iki mevlit; vezin, kafiye ve muhtevası bakımından incelenmektedir.

Son olarak bu sayıda bir tane derleme çalışmasını istifadenize sunuyoruz. Dr. Mehmet Nafi Arslan tarafından kaleme alınan “*Hicri VIII. Yüzyıla Kadar Yapılan İ’râbu’l-Kur’ân Çalışmaları ve Es-Semîn El-Halebî’nin Ed-Durru’l-Masûn’u*” başlıklı yazısında, başlangıçtan ed-Durru’l-masûn’un telif edildiği asra kadar yapılan İ’râbu’l-Kur’ân çalışmaları ele alınmasının ardından söz konusu eserin ayrıntılı bir incelemesine yer verildiği bu derleme yazısı ile sayımız tamamlanmaktadır.

Dergimizin müteakip sayılarında da siz saygıdeğer okuyucuların, akademik çalışmalarını dergimizde değerlendirmek üzere göndermeleri için çağrıda bulunurken Dergimize olan desteğiniz için şimdiden teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dilerim. Ayrıca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman bizlerden esirgemeyen Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT hocamıza, yazıların yayın sürecinde görev alan hakemlerimize, danışma ve yayın kurulu üyelerimize, bu süreçte yanımızda olan Muş Alparslan Üniversitesi yönetimi ve personeline de teşekkür ederim.

Muş Alparslan Üniversitesi’nin marka değeri yüksek birimlerinden biri olan anemon’un sizlerin sosyal bilimlerle alakalı özgün ve nitelikli bilimsel yazılarıyla bundan sonra da akademik camianın gurur kaynağı olmaya devam edeceğine olan inancım hep birlikte başarılı ve verimli bir çalışma dönemi diliyorum. Özgün ve nitelikli yeni ve farklı çalışmaları bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle selamlar ve saygılar...

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN

Baş Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

İslam'a Göre Kamu Yönetimi

Public Management from the Islamic Perspective

Ahmet Efe ^{a,*}

^a Dr., Ankara Kalkınma Ajansı, İç Denetim, 06460, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2691-7517

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 05 Aralık 2016

Düzeltilme tarihi: 15 Kasım 2017

Kabul tarihi: 18 Ocak 2018

Anahtar Kelimeler:

İslam

Kamu Yönetimi

Amme İdaresi

İslam Ekonomisi

Halka Hizmet

ARTICLE INFO

Article history:

Received 05 December 2016

Received in revised form 15 November 2017

Accepted 18 January 2018

Keywords:

İslam

Public Management

Administration of Community

Islamic economics

Civil Service

ÖZ

Bu çalışmada, İslami bakış açısına dayalı bir yaklaşımla, İslami kamu yönetiminin temel dayanak noktası, batı felsefesi ve yönetim uygulamalarının karşılaştırmalı bir analizi ile araştırılmaktadır. Her toplumda kamu politikaları ve idari düzenlemelerin ekonomik ve felsefi temelden ayrılamayacağı varsayımıyla, ekonomi, kamu yönetimi ve ilgili İslami içtihatlar üzerinde çok disiplinli bir analiz yürütülmektedir. Daha fazla İslami ekonomi akademik literatürle yapılandırılmış ve bilimsel bir disiplin metodolojisine gömülü, bürokratik yönetim ve düzenleyici ortamın önkoşulları daha çok İslami kamu yönetimi literatürüne yansıtılacaktır. İktisadî ilkeleri, kutsal Kur'an ve Hadis'ten idari, tarihsel, felsefi ve sosyolojik temelleri ile ortaya koymadaki önemi, çağdaş yorumlardan örneklerle araştırılmaktadır.

ABSTRACT

In this study, with an approach of Islamic point of view, the underpinning basis of Islamic public management is searched with a comparative analysis of western philosophy and management practices. With the reference to our assumption that in every society public policies and administrative regulations cannot be differentiated from economic and philosophical basis, a multidisciplinary analysis is conducted over economics, public management and related Islamic jurisprudence. The more Islamic economics is structured via academic literature and embedded in a scientific disciplinary methodology, the more its prerequisites of bureaucratic administration and regulative environment will be reflected to Islamic public management literature. Its prominence in setting up of economic principles with their administrative, historical, philosophical and sociological basis from holy Koran and Hadith is searched with specimens from contemporary commentaries.

1. Giriş

Bir sosyal bilim olarak ekonomi, insanların ve toplumların sahip oldukları sınırlı kaynaklarıyla onların sürekli gelişen sınırsız ihtiyaçlarını karşılama bilimi veya ekonomik tercihleri analiz ederek belirli teori ve kavramlar ışığında değerlendirme olarak tanımlanmaktadır. İnsan ihtiyaçları ve tercihleri kuşkusuz insanın etkisi altında bulunduğu felsefi akımlara göre değişkenlik gösterebilmekte ve ekonomik tercihlerin piyasaya yansıtılmasında davranışların arkasında bilinç düzeyi, algılar, inanışlar ve kültürel değerler de etkili

olduğundan salt açıdan ekonomik fayda veya objektif kullanım/değişim değerleri ile açıklayabilmek olanaklı değildir. Çünkü iktisat pozitif olduğu kadar normatif ve objektif olduğu kadar subjektif parametrelerin de dikkate alınarak değerlendirildiği bir bilim dalıdır. Bu noktada ekonominin kamu yönetimi disiplini ve din ile kesişimi kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle de kamu yönetimi çerçevesinde yapılan analizleri ekonomik adamın tercihleri, algısı, değerleri ve davranışlarını tetikleyen bilişsel etkenler çerçevesinde değerlendirebilmek önem arz etmektedir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: aefe@ankaraka.org.tr

Bilimsel disiplin alanında şer'i hukuk yaklaşımları ile birlikte finansman metotları daha ağır bastığından modern iktisat dışında nasıl bir analitik yaklaşım gösterilmesi gerektiği de henüz tam olarak netleşebilmiş değildir. Bu nedenle de öncelikle İslam ekonomisi disiplininin diğer komşu disiplinlerle olan teması ve ilişkilerinin incelemeye konu edilmesi bu anlamda hatırı sayılır bir katkı bulunacağı düşüncesiyle ekonomi ve kamu yönetimi ile kesişiminde İslam'ın farklı olarak ne tür bir katkı sağlayabildiğinin inceleme konusu olması hususunda analiz yapılması tercih edilmiştir. Modern iktisadi kuramlara benzer analizler yapılmadan ve maddi sermaye birikimleri dikkate alınmadan insan huzuru, saadeti ve lezzeti hem dünya hem de ahiret kazançları açısından ele alınmaktadır. Her an ölümle yüz yüze bulunabilen insanın en önemli sorununun, yok olmaktan ve ceennemden kurtulmak olduğunun altı çizilerek insanın elindeki kısıtlı ömür sermayesinin kıt ama en değerli bir kaynak olarak nihayetsiz ihtiyaç içerisinde bulunduğu yok olmaktan kurtularak saadetli ebedi yaşama kavuşturacak şekilde kullanılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Osmanlı toplumunda görüldüğü üzere çoğu kamu hizmeti, vakıflar yoluyla icra edilmiş ve bu vakıflar aile mülkiyeti veya aile vakfı değil kamu vakıfları olarak gönüllü bağışlarla ayakta durabilmiş ve her alanda yaygın bir şekilde hizmetleri görebilmişlerdir. Şahıslar sahip oldukları mülkiyeti bir vakfiye senedine bağlayarak ebedi olarak kuruluş amacı doğrultusunda kullanılması ve başkaları tarafından temlik edilememesi sağlanabilmiştir. Bunların kurulması ve işletilmesinde kesinlikle bir ekonomik kazanım veya servet biriktirme amacı olmamış tam tersine insanlara hizmet etmek hakka hizmet etmektir şeklindeki anlayışın bir ürünü olarak ihmal edilen, dezavantajlı, musibetzedede, kimsesiz, yetim, fakir veya yolcu olan herkese her hangi bir bedel olmaksızın hizmet edildiği ve her kesin de memnun olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla İslami bir kamu yönetimi ve devlet anlayışı değerlendirilirken insanın dünya hayatından ziyade ahiret hayatının kazanmasına odaklanırken İslam'ın mucizevi bir yönü olarak dünya hayatının da daha saadetli, mutlu ve lezzetli geçirilebildiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Yani dünyevi felsefe ve maddecilik felsefesinin hâkim olduğu devlet biçimlerini belirleyen kapitalizm ve komünizmden arınarak aşırılıklardan korunmuş bir şekilde orta yol tercih edilmektedir.

Günümüzde İslam coğrafyasında sürekli çatışmaların ve isyanların meydana gelmesinden dolayı istikrarsızlığın ve terörün yuvası Ortadoğu olarak gösterilmektedir. Ancak Osmanlı'nın yıkılmasından sonra batılı güçler tarafından modern devlet esasına göre inşa edilen ulus devlet anlayışının Müslüman coğrafyasında tutmadığı ve ciddi sorunlara yol açtığı anlaşılmaktadır. İslam coğrafyasındaki ulus devletlerin İslami bir kamu yönetimi modeline sahip olmaması ortaya çıkan ihtilaflar, batının hegemonyası altında kıvrınmalar ve istikrarsızlıklar arasında bir ilişki olup olmadığı da incelenebilir. Irak müdahalesinde bir diktatörün indirilerek demokrasinin getirileceği vadiyle yapılan müdahale sonrasında öncekine göre daha kötü bir yönetim ve kriz ekonomisiyle beslenen terörizmin hortlatıldığı anlaşılmaktadır. Meydana getirilen teröre müdahale edilmesi çalışmaları da gene İslam coğrafyasında hercümerç, istikrarsızlık, güvensizlik, fakirleşme ve emniyetsizlik meydana getirmektedir. Ne tam olarak kapitalist ne de Müslüman olarak tanımlanamayan ucube yönetim biçimleri

ve uygulamalar kimliksizliği ve buna bağlı olarak düşünsel, sosyolojik ve ekonomik ikilemleri doğurmaktadır. İslam coğrafyasında İslami esaslara uygun bir kamu yönetimine izin verilmemekte ve sürekli müdahalelerde bulunmaktadır. Bu nedenle de İslami modele uygun ekonomi ve kamu yönetimi olup olmadığının veya uygulanabilir olup olmadığının araştırılması bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Metodoloji

Araştırmamızda betimleyici ve ilişki arayıcı mantıksal analiz metotları kullanılmaktadır. Ayrıca İslam ekonomisi, kamu yönetimi, davranışsal ekonomi ve din üzerinden analiz yapılmaktadır. Bu çalışmamızda temel amaç, İslam kamu yönetiminin ve ekonomisine dair detaylı bir çalışma yapmak değildir. Zira bu ancak bir kitap çalışmasına konu edilebilecek düzeyde kapsamlı bir analiz ve değerlendirmeyi gerektirmektedir. Buradaki temel amaç, İslam kamu yönetiminin ekonomik ve dini temellerinin ortaya konularak bunların modern iktisadın dayandığı ilke ve uygulamalardan ne derecede farklılık arz ettiğini göstermektir. Literatürde doğrudan İslam ekonomisiyle kamu yönetimi arasındaki ilişki üzerine yazılmış bir eser bulunmamıştır. Bu nedenle yaptığımız bu araştırmayla İslam kamu yönetimi ve İslam ekonominin idari ve düzenleyici boyutuyla literatüre katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Buna göre araştırma sorularımız şu şekilde belirlenmiştir:

- (i) İslam'a uygun kamu yönetimi tesis edilebilir mi?
- (ii) İslam kamu yönetimi ile İslam ekonomisi çalışmaları arasında bir ilişki var mıdır?

Yukarıda belirtilen araştırma sorularına cevap aranırken öncelikle İslam ekonomisiyle ilgili sorunlar değerlendirilerek araştırma problemi yapılandırılmakta; modern ekonominin temelleri konuyla ilişkisi bağlamında değerlendirilmekte; din kültürü ile kamu yönetimi arasındaki ilişkiler kuramsal ve kavramsal boyutlarıyla ele alınmakta; İslam şeriatı ile yönetimin nasıl düzenlendiği üzerinde durulmakta; İslam'a uygun düzenleyici kamu yönetimi politikaları incelenerek araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmaktadır.

2.1. Araştırma Problemi

Araştırmamızda, yönetsel davranışların, idari tedbir ve kurumsal uygulamaların ekonomi ve dinden kaynaklanan nedenlerinin olup olmadığı ve bunun İslami perspektiften çözümlenmesinin olanaklı olup olmadığı araştırılmaktadır. Araştırmamızın hareket noktası da İslam toplumlarında daha çok batı felsefesinin ürünü olan sistem, yaklaşım ve politika paketleri ile kurumsal yapılanmaların uygulanmasından çoğunlukla sonuç alınamaması ve İslam ülkelerinin batılı merkez kapitalist ülkelere göre üretici olmaktan çok tüketici ve çevre toplulukları gibi konumlandırılmalarıdır. Bu nedenle de İslam'a uygun bir kamu yönetimi anlayışı ve devlet pratiklerinin oluşturulmasında zorluklar yaşandığı problem olarak ele alınmaktadır.

Bazı araştırmacıların da ifade ettiği üzere, Müslümanların maddi olarak geri kalmışlıkları ve aralarında birliğin olmamasının aslında onları arzuladıkları caddede ilerlemelerini sağlayabilecek olan Kuran'ın dünya görüşü yani Kuran felsefesinden uzaklaşmış olmalarıdır (Shittu, 2014: 240). Kuran'ın idari uygulamalar, devlet politikası ve

kurumsal yapılanmalar ile ilgili ne tür esasları belirlemiş olduğu ve Hz. Peygamber tarafından nasıl uygulamaya konulmuş olduklarının kendi zamanının gerekleri göz önünde bulundurulmadan anlaşılabilir. İslami bir kamu yönetiminin meydana gelmesi ve bu alandaki literatür bilgisinin derinleşebilmesi büyük önem arz etmektedir.

İslam ekonomistlerinin batı felsefesiyle verilen eğitim süreçlerinden geçmesi onların aynı gözlükle bakmalarına neden olduğundan dolayı temel sorun aslında eğitim sisteminde yatmaktadır. Çoğu Müslüman çocuk günümüzde batı tarzı materyalist felsefeyle yoğrulmuş olarak seküler anlayışla eğitilmektedir. Batı tarzı bilginin asimilasyonu için İslam Konferansı Örgütü tarafından İslamabat ile Malezya da İslam Üniversiteleri kurulmuştur. Amaçları ise batı bilgisi ile İslami bilgiyi entere etmektir (Zaman, 2012: 144). Modern devlet uygulamaları ve merkez kapitalist ülkeler tarafından belirlenmiş olan standart ve çerçevelerin Müslüman ülkeler tarafından da uygulanmasının İslami kamu yönetiminin meydana gelmesinde engel teşkil edip etmediğinin irdelenmesi bu anlamda önem arz etmektedir. Batılı bir yaklaşımla eğitim sisteminin yapılandırılmış olmasının İslami yönetim ve idare biçiminin doğru bir şekilde anlaşılabilmesinde engel teşkil edebilir.

İslam ekonomisinin bir bilimsel disiplin olarak geliştirilmesinde ciddi krizler olduğunu gösteren kanıtlar mevcuttur. Bunun temel sebebi ise Müslüman ekonomistlerin çoğunun batı ekonomisi felsefesini sorgulamadan kabul etmelerinde yatmaktadır. Bu nedenle metodolojik olarak alt yapıyı oluşturan varsayımlar yanlış olduğundan İslami bakış açısı ve felsefesiyle çatışmaktadır. Bu çatışma henüz iyice bilinir değildir ve çatışan bilgi alanlarındaki bu sorunu çözmeye yönelik çabalar da başarısız olmaktadır (Zaman, 2012: 143). İslam ekonomisi disiplinin krize girmesi elbette İslam kamu yönetimi disiplinin oluşmasının da olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle Dünya Bankası, IMF ve Birleşmiş Milletler gibi ulus üstü hegemon kurumların önerdikleri kurumsal yapılar, uygulamalar ve politika paketleri tamamen batılı bir yaklaşım içermekte ve hem İslam ekonomisi ve hem de İslam kamu yönetimi anlayışının gelişmesinde bir engel olarak değerlendirilebilmektedir.

İslam ekonomisi çalışmalarının başarısız olmasının nedeni, modern ekonominin epistemolojik ve sosyo-tarihsel temellerini yani kökündeki meta-ilkeleri başarılı bir şekilde kapatmadan onları İslam'ın normatif pozisyonuna göre dönüştürmemesidir. Al-Attas'a göre, bilginin İslamlaştırılması için modern ekonominin kökünde yer alan felsefi temeller İslam'ın metafizik ve değerbilimsel (axiological) çerçevesine göre kritik bir şekilde ayarlanarak yerleştirilebilmesi gerekir (Jha, 2013: 171). Özellikle aydınlanma çağının oluşması, Rönesans ve reform hareketleri ve bunlarla ilişkili olan sanayi devrimi kapitalizmin gelişimiyle paralel olarak modern devletlerin ve kamu yönetimlerinin meydana gelmesinde de temel faktörler olarak karşımıza çıkmakta ve çoğunlukla bu tarihsel, dini ve sosyolojik süreçte meydana gelen ekonomik ve idari gelişmenin çekirdek nedenleri analiz edilmeden sonuçlarının taklit edilmeye çalışılması da bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. İslam'ın Hristiyanlıktan farklı olması, tarihsel ve toplumsal olarak sosyolojik farklılıklar dikkate alınmadan Avrupa'da dini zayıflatan aydınlanma felsefesi ve ekonomik

gerekliklerinin kopyalanması bu noktada temel bir sorunu göstermektedir.

Bazı araştırmacılar ise İslam ekonomisi ile ilgili çalışmalarda stratejik vizyon eksikliği sorunu olduğu tespiti yapılmıştır. Buna göre, teorileştirilme çabalarının metodolojik olarak doğru olmadığı, aslında yapılması gerekenin “*islam ekonomi teorisi*” değil, “*ekonominin İslami teorisi*” olduğu iddia edilmiştir. Bunun için de insanın ekonomik davranışının incelenmesi gerektiğinden İslam ekonomisinin bu sorunu çözebilmesi için öncelikle fizik ve matematik gibi pozitif fenlerden boşanarak biyoloji, sosyoloji, psikoloji ve felsefe gibi insan yaşamını konu edinen bilimlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiği savunulmuştur (Khan, 2013). Bu bağlamda kamu yönetimi ve siyaset bilimi de dikkate alınması gereken başka alanlar olarak ifade edilebilir. Kamu yönetimi ve siyaset biliminin İslam ekonomisi çalışmalarında göz ardı edilebilmesinin de olanaklı olmayacağı söylenebilir.

İslam'ın kendisine has karakteristiği olmasından dolayı modern ekonomi yaklaşımından temelinde ayrıştığı iddiası çerçevesinde yapılan bir araştırma sonucunda “*İslâm'ın bütünlüğü nazar-ı itibara alınmadan ve İslâm bütün boyutlarıyla hayata taşınmadan yapılan iktisat çalışmaları, “İslâm kapitalizmi” veya “faizsiz ve zekâtlı kapitalizm” olmaktan öteye geçemeyeceği*” sonucuna varılmıştır (Çayıroğlu, 2014). Modern devlet uygulamalarından farklılaşma çabalarıyla İslam'ın farklılığının ortaya konulmaya çalışılması da ayrı bir sorunu gündeme getirmektedir. Kapitalist veya komünist devletler tarafından yapılan bazı uygulamalar zamanın gereklerine göre İslami bir anlayışla da örtüşebilir. Her hangi bir iktisadi veya idari uygulamanın tamamen reddedilmesi veya kabul edilmesine dayanan bir İslam ekonomisi veya kamu yönetimi yaklaşımı da sorunlu bir yaklaşımdır. Çünkü İslam'ın özünde hikmet, akıl, ölçülülük, insaf ve merhamet gelmektedir.

Konuyla ilgili eleştiri yapanlardan bazıları çok ileri de gitmişlerdir. Örneğin Sohrab Behdad, İslam ekonomisinin İran'da uygulama teşebbüsleri hakkında bahsederken “İslam ekonomisinin geçerli bir sosyal alternatif oluşturma kabiliyetinden yoksun olduğu açıkça ortadadır” şeklinde ifade kullanmış ve Timur Kuran da benzer şekilde İslam ekonomisinin öz ve içerikten yoksun olduğunu ve İslam ekonomisi çalışmalarının da aslında farklılaştırılmış bir İslam kimliği oluşturma çabaları olduğunu ileri sürmüştür (Zaman, 2012: 145).

Dolayısıyla İslam ekonomisi çalışmalarında mutlaka idari ve siyasi yapılarla ilgili değerlendirmeler yapılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da İslam ekonomisi ile kamu yönetimi disiplinlerinin birlikte ele alınarak aralarındaki ilişki ve ayrılığın ne derecede meydana gelebildiğinin modern ekonomi ve modern kamu yönetimi ile birlikte değerlendirilebilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

3. Din Kültürü ve Kamu Yönetimi

Karl Marks'tan oldukça farklı olan Max Weber ve Robert Barro gibi ekonomistler ekonomik organizasyon ile din arasında ilişki olduğuna işaret etmişlerdir. Weber, öncelikle Hristiyanlık ile ilgiliyken Barro ise bakış açısını İslam'ı da dâhil edecek şekilde genişletti. Hz. Muhammed'in ilk ekonomist olduğunu iddia eden Koehler'e göre O, dini

çağrısını 20-30 yıllık ticari müteşebbislik hayatından sonra yaptı. Onun kişisel altyapısı ve iş dünyasındaki faaliyetlerinin iş ve piyasalara yaklaşımını etkilemiş ve bu zamanla İslam ekonomisine dönüşmüştür. Çin, Hint, Afrika ve Avrupa'ya bağlanan İslami ticaret askeri ve politik konulardan daha az dikkat çekmektedir. Hâlbuki Akdeniz antik zamanından Dünyanın ilk gerçek anlamdaki küresel ticaret sistemine geçiş sürecinin aslında ekonomist Hz. Muhammed'in ekonomik anlayışından geldiği iddia edilmektedir (Koehler, 2011). İslam'ın kapitalizm, komünizm gibi klişelerle değerlendirilmesi değil, kendi özü çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Zira Hz. Peygamberin hayatı kamu yönetimi açısından dikkate alındığında önce bir tüccar sonra sırasıyla bir aile reisi, bir Peygamber, bir asker, bir komutan ve en son evrensel bir rehber, bir bilge ve bir devlet başkanı olarak görülebilmektedir. Bu da Hristiyanlık ve sair semavi dinlere nazaran İslam'ın din ile hayat, ekonomi ve idareyi bütünleştiren bir mahiyette olduğunu ortaya koymaktadır.

Kapitalizm ve bürokrasi ilişkisini dini perspektifle de ele alan sosyolog Max Weber'in "*The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*" isimli kitabının genelinde, dinin toplumdaki ekonomik ilişkileri ve kapitalistleşme sürecini ciddi bir şekilde belirlediğinin altı çizilmekte ve doğu toplumları ile Avrupa örnekleri üzerinde farklı dinlerin toplumsal ve yönetsel gerçeklikleri nasıl etkileyebildiğinin ve kapitalizmin gelişim sürecinde dinin etkisindeki değişimlerin bile analizleri yapılmaktadır (Gundolf ve Filser, 2013: 177). Dolayısıyla kapitalizmin gelişim süreciyle ilişkili analizlerde din ve onun kısmen yansımaları olan toplumsal felsefeyi yansıtan kültürü dikkate almamak araştırmanın eksikliğini gösterebilir. Aslında dini yaklaşımların ekonomik hayatı ve dolayısıyla kapitalizmin yükselişinin kaynağını oluşturduğu bilinen bir yaklaşımdır. Ancak, kapitalizmin yükselmesinde 16.yy dini dönüşümlerin büyük katkısı olduğu kabul edilse de kapitalizmin yükselme aşamasında da dini değerlerde gerileme olduğu söylenebilmektedir (Wilber, 1974: 257). İslam ve Hristiyanlığın karşılaştırmalı olarak modern devlet ve demokratikleşme üzerindeki etkisini inceleyen Minkenberg (2007) ise modern demokrasinin köklerinin Hristiyanlığa dayandığını delillerle ortaya koymuştur. Protestan teologların görüşlerini inceleyen bir araştırmacı ise, modern Protestan teologların bir taraftan liberteryenleri eleştirirken diğer taraftan da gayri insani ve ruhsuz materyalizme karşı durduklarını ortaya koymuştur. Bu ikili kritiğin de bireysel özgürlüklerle sosyal kurumların güçlerinin dengelenmesi gerektiğini ortaya koyduğu bunun da modern dinin özü olduğu savunulmuştur (Riis, 1989).

Bir asır boyunca Marksizmi kökleştiren materyalizm felsefesi, önce ekonomik determinizm felsefesine dönüştü ve ardından da yerini kültürel determinizm felsefesine bıraktı (Steigerwald, 2005: 71) Kültürel determinizm de bu kapsamdaki analizlerde dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Çünkü kültür aslında toplumsal felsefeyi yansıtan ve dini değer ve ritüellerden oldukça etkilenen bir sosyal değerdir. Kültürel determinizm, fakirliğin ve az gelişmişliğin toplumların kendi inanç, tavır ve alışkanlıklarına bağlı olarak içsel bir dinamiği olduğunu ortaya koyar. Tarihsel maddeci yaklaşımlarda din ve kültür de dikkate alınmakta ancak nedensellikten ziyade daha çok araçsallık noktasındaki işlevsellikleri ön planda tutulmaktadır. Dolayısıyla materyalist felsefede merkeze maddi ekonomik bölüşüm

alındıktan sonra diğer her şey bölüşümü arttırmak için kullanılan araçlara dönüştürülmektedir. Bütün amaç maddi kazanımları arttırmak ve kayıpları azaltmaya yöneldiğinde insani değerler olan merhamet, şefkat, insaf ve yardımlaşma geri planda kalmaktadır. Hâlbuki İslam ise bunlara benzer manevi değerlerle bezenmiş erdemli davranışların her hangi bir menfaat karıştırılmaksızın Allah rızası için yapılmasını esas tutarak maddi tüm öğeleri Allah'ın rızasına erişmek ve dolayısıyla ebedi bir hayat kazanarak yok olmaktan kurtulmak amacına hizmet edecek şekilde seferber edilerek kullanılmasını bir gereklilik olarak ortaya koymaktadır. Yoksa kültürel olarak maddeciliğe dayanan determinizm gayri insani ve merhametsiz yüzünü insanlığın zararına işletmeye devam edecektir.

Kültürel determinizm felsefesine dayanan ekonomik gelişim felsefesine göre, geniş anlamda kültürel güçler tarafından geçmişte olduğu gibi gelecekte de ekonomik gelişimin yönünün belirlendiği iddia edilmiştir. Bu kültürel determinizm felsefesi, iki önermeye dayanmaktadır: birincisi teknolojik yenilikçiliği kendi içsel dinamikleri tarafından yönetilen bir kültürel süreç olarak almakta ve bireylerin kahramanca gayretleri ile dehasının yenilikçilik ve icatlar üzerinde hiçbir etkisi yoktur. İkinci önerme ise; teknolojik yenilikçilik tüm ekonomik gelişime neden olan ve onu yöneten dinamik güçtür. Bu teori, Thomas Carlyle'nin kahraman tapıcı büyük tarih adamı felsefesine ve Joseph Alois Schumpeter'in girişimci tapıcı ekonomik gelişim felsefesine alternatif olarak geliştirilmiştir. Çünkü bu her iki teori de elitist olmayan reaksiyonerdiler. Bu teoriler, geleneksel kurumların sosyo-ekonomik ve politik-ekonomik elite atfettikleri üst statü ve özel ayrıcalıkların teyit edilmesinde kullanılırlardı. Fakat Ayres, kurumsallaştırılmış statü ve ayrıcalıkların meşruiyetini inkâr etmek için kendi icat ettiği ekonomik gelişimde kültürel deterministik felsefesini kullanmıştır (Hill, 1989: 466).

Dolayısıyla din kültürü ile maddeci kültürü ayırtmak gerekir. Maddecilik insani bir kültürü aşılammamaktadır. Tam tersine gücünün hakim olduğu ve kuvvetlinin haklı görüldüğü bir anlayışa karşı direnenlerin terörist olarak damgalanarak toplumsal ve ekonomik hayatın zayıfları ezmeye hizmet ettiği bir anlayıştan beslenmektedir. Bu nedenle de her türlü maddeciliği ve kuvvetperestliği reddeden İslami anlayışla bezenen insani kültürün ekonomik, sosyal ve idari sonuçları dünya ve ahiret hayatına birden hizmet ettiği söylenebilir. Bu kültür sadece ekonomik değil aynı zamanda idari, siyasi ve bürokratik uygulamaları da biçimlendirebilecek ölçüde güçlü ve kuşatıcı bir nitelik arz etmektedir.

4. İslam Şeriatı ve Yönetim

Kuşkusuz İslam, hayatı tarafsız bir bakış açısı ile inceler. Bu hayatın yapıcı unsurlarının birbirlerini tamamlayıp, birbirlerine destek olduklarını göreberek ona göre kıymet verir. Bu unsurlardan bir kısmı bir yana itilerek bir kısmına da haddinden fazla değer verilmemiştir. Hepsini aralarında dayanışma ve ahenk içindedirler. Maddi yön, desteğini ruhi yönden alır. Şu halde İslam'ın makro ve mikro alanlara da tasnif edilebilecek iktisadi prensipleri, diğer ahlaki, sosyolojik, felsefe ve pedagojik prensiplerle iç içe kaynaşmış bir haldedir. Dolayısıyla, İslam'ın iktisadi ve sosyal hayatta mükemmelliği netice verme potansiyelindeki ilkeleri, insan varlığının gerçek değerinin farkına varamamış seküler veya

diktatör bir hükümetin baskısı olmaksızın uygulanması imkansız olan ütöpik teorilerden ibaret olmayıp, aksine tamamen uygulamaya ve pozitif sonuçlara yönelik olduğunu tarihteki harika örnekleriyle göstermiştir.

Sürdürülebilir iktisadi kalkınmanın İslam ile olan ilişkisi üzerinde araştırmalar yapmış olan Marsuki'ye (2009) göre ise din, Dünyadaki pek çok toplumda uygulanan en hükümler etik sistemlerden birisidir. Çağdaş Müslüman bilim adamlarına göre, İslam sürdürülebilir ekonomik kalkınma için kendisine has yaklaşımlara sahiptir (Marsuki, 2009: 22). Dolayısıyla din, kültür, inanç ve kabuller toplumsal ve yönetsel düzenleri temelinde etkileyen en önemli parametrelerdir. Bu parametrelerin kamu yönetimi boyutunda politik ve idari davranışları nasıl etkilediği, kurumsal uygulamaları nasıl biçimlendirdiği, düzenleyici devlet anlayışını nereye oturttuğu konuları üzerinde analizlerin yapılması gerekir. Çünkü din ve inancın etkisi gerçek iman ile gerçekleşebilir. Tahkiki bir imana sahip politikacı, bürokrat ve memur da bu değerlerin etkisi altında verilen kararlar ve uygulamalar yoluyla kendisini bağlayan manevi değerlerin kamu yönetiminde yansımada rol sahibi olmaktadır.

Sadece ekonomik kararlarda değil aynı zamanda toplumun her kesimini ilgilendiren sosyal ve idari düzenlemelerde de Şeriatın emir ve yasaklarını dikkate alan ve bunları öncelikle kendi nefsinde tatbik eden yetkililer İslami bir yönetim anlayışının benimsenmesinde ciddi etkiye sahiptirler. Örneğin “*adaleti tesis eden amirler ahiret gününde şehitler ve evliyalar ile birlikte olacaklardır*” “*Halkın işlerini üstlenip de onlara güçlük çıkarana lanet olsun!*” “*kolaylaştırın zorlaştırmayın*” şeklindeki hadisler İslam'ın temel değerlerinin her birey tarafından kendi nefsinde başlayarak etki ettiği her alanda cari olmasını ve insanların hayatlarını kolaylaştırmaya çalışmayı teşvik etmektedir. Dinin koyduğu ilke ve prensipler insanın kendisine ait olan varlıklardan fedakârlık yapmayı, başkasının yararına çalışmayı, karşılıksız vermeyi ve kendi egosunu tatmin etmekten kaçınmayı gerektirdiğinden dolayı bunların felsefi temellerinin incelenmesi bir zorunluluk haline gelmektedir. Görünmeyene inanmak da başlangıç ve sonuçları itibarıyla felsefi parametrelere dayanmaktadır. İlk kabuller ile daha sonraki sonuçlarını hazmetmek, içselleştirmek ve gerektiğinde acı ve ıstırap çekmek pahasına da olsa sabrederek karşılayabilmenin maddi ölçütlerle ve tarihsel materyalizmle anlaşılması olanaklı değildir. Bu nedenle de özellikle Müslüman toplumlarda İslam'da Şeriat, ekonomi ve kamu yönetimi ilişkilerinin anlaşılması gerekir.

"İslam" kelimesi barış, selamet ve iyilik manasında ve "İktisat" ise tasarruf etmek anlamını taşıyan Arapça kelimelerdir. İktisat yerine kullanılan "Ekonomi" ise Eski Yunan kökenli bir kelimedir. "İslam Ekonomisi" veya onun yerine kullanılan "İslam İktisadı" ise İslami değerlerden esinlenen bir toplumun İktisadi sorunlarını inceleyen sosyal bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. "İslam İktisadı" ile daha çok kaynağını veya esintisini İslam'dan alan ekonomik faaliyetler ve müesseseler kastedilmektedir. Akademik anlamda İslam Ekonomisi veya İktisadı ise, Modern İktisat öğretilerindeki bazı varsayım, parametre ve ekonomik birimlerin davranış farklılığı dışında başka bir ayrılığı söz konusu olmadığından dolayı İktisat biliminin kullandığı, analiz araçları ve modelleme yöntemleri ile kavramları da kullanacağından dolayı İktisat Biliminden bağımsız ayrı bil

disiplin olarak düşünülemez. Bu nedenle, İslam İktisadının bilimsel olarak İktisat Biliminin farklı bir yorumu veya bir alt dalı olarak ele alınması mümkün olduğu gibi ayrı bir bilim dalı olarak mütalaa edilmesi de olanaklıdır. Bu hususta yapılacak araştırmalar ve bilimsel disiplinin ayrışabilmesi ölçüsünde doğru konumlama söz konusu olabilir.

"Şeriat" diye adlandırılan İslam Hukuku temel olarak dört ana daldan oluşmaktadır. Bunlar şunlardır:

- (i) *İtikat Esasları*: İnanç ile ilgili hükümleri içerir.
- (ii) *İbadet Esasları*: İbadet ile ilgili hükümleri içerir.
- (iii) *Ukubât Esasları*: İslam Ceza Hukukunu içerir.
- (iv) *Muamelât Esasları*: İnsanların birbirleri ile olan davranışlarını düzenleyen kural ve esaslar bütünüdür. Kısacası, sosyal hayat ile ilgili düzenlemelerden ibarettir.

İşte İslam ekonomisi veya iktisadı, özünde olarak İslam hukukunun "Muamelat" gurubuna dâhil olan kural ve müesseseleri ifade etmektedir. Yani İslam Ekonomisi, İslam hukukunun iktisadi tarafı ile meşgul olan, özünde normatif ama pozitif dayanak ve maslahatlara dayanan bir sosyal bilim dalı olan iktisat biliminin bir alt dalı olarak kabul edilmektedir. İslam ekonomisi, İslam hukukunun bir alt dalı olduğundan bazen "El-fıkh-ul İktisat" diye de tabir edilirken İslam kamu yönetimi ise muamelat ve ukubat esasları kapsamında değerlendirilmiştir.

İslam kamu yönetimi ise sadece muamelat kısmına değil, ubudiyet ve ceza ile ilgili kısımların da alanına girmektedir. Çünkü kamu düzenini sağlamak için gerekli olan cezai müeyyideler, hukuki düzenlemeler ve idari politikalar yanında helal dairesi ile iktifa edip harama kaçmayan samimi dindar yöneticilerin ve memurların varlığını da gerektirmektedir.

5. İslam Kamu Yönetiminde Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Bilindiği gibi ekonomik kalkınma ile büyüme farklı anlamlar taşımaktadırlar. Ekonomik büyüme, genellikle GSMH' deki mutlak veya görelî artışa ya da kişi başına düşen reel hâsıla düzeyi ile ölçülebilen toplam hâsıla düzeyindeki artış sürecine denir. Ekonomik kalkınma ise ekonomik büyümeyi kapsamakla birlikte, ekonomideki kapasite artışı ile ekonomik yapı ve sosyal göstergelerdeki iyileşmeyi ifade eder.

Kalkınmayı kısaca; nüfus, toprak, imar ve irfanın matematiksek çarpan değeri olarak görmek mümkün olup, hem kalitatif hem de kantitatif yani, toplumsal olarak hem niceliksel hem de niteliksel artışları anımsatan kalkınma sorununa İslami yaklaşımın günümüzün yaklaşımına üstünlüğü; İslam'da ekonomik kalkınma isteğinin yalnızca insanın ekonomik sorunlarından değil, aynı zamanda yüce Kur'an'ın ve Sünnetin teşvikinden doğmakta olmasından kaynaklanmaktadır. Kişi başına üretim artışı, yani üretim kapasitesinin genişlemesi, bir yandan doğal kaynaklara ve coğrafi koşullara, öte yandan insan davranışlarına bağlıdır.

Bir toplum için kalkınma arzusunun uyanması halinde her şeyden önce kalkınmanın temelindeki asıl gaye ve amaç tespit edilmelidir. Bu bakımdan, önce geri kalmışlığın ve buna karşı bir tedbir olan kalkınmanın ifade ettikleri mananın açıklığa kavuşturulması gerekir. Bir toplumun her yönden kalkınmasını gerektiren geri kalmışlık, sadece

günümüze ve İslam toplumlarına has değil, her zaman ve bütün toplumlarda meydana gelebilen bir olgudur. Bu sorun, sadece hümanizm duygusunun çözebileceği bir problem değildir. Geri kalmışlık veya az gelişmişlik problemi ancak, iktisadi, sosyal ve zihni yapılarıdaki köklü değişimler sonucu çözülebilir.

Geride kalmışlıktan kurtulup ileri ve kalkınmış bir toplum yapısına kavuşmanın çok yönlü tedbirleri gerektirdiği açıktır. Toplumu her yönü ile ilgilendiren ve kalkınmaya doğrudan veya dolaylı yollardan tesir eden bütün unsurların gereken önemle değerlendirilmesi, kalkınma hamlesinde ihmal edilmemesi gereken bir esastır. Bu nedenle, coğrafi ve mahalli özellikler, ekonomik ve siyasi şartlar ile kültürel değerlerin tamamı, top yekûn kalkınmada bütünlük arz etmesi ve birbirine yardımcı olması gereken hususlardır.

Müslüman ülkelerin kalkınması için büyük çaba harcanabilir. Müslüman çiftçilerin çoğunluğu modern bilim ve teknolojinin tarıma getirdiği büyük ilerleme ve yeniliklerden habersizdirler. Mennan'a, (1984: 475) göre toplumsal bütünlüğün ve birliğin toplumun her katmanına yayılması, hatta cami imamlarının ve ulemanın dahi diğer sektörlerle iletişim ve karşılıklı yardımlaşmayla kalkınma çabalarına katılması da sağlanabilir. İlim adamlarının tarımsal gelişmeye katılmasının ilk adımı olarak, Müslüman ülkeler dini eğitimi yeterli olan köy imamlarını belli alanlarda eğitmeyi amaçlayan "Cami Topluluğu ve Çiftçi Rehberleri Merkezleri"nin kurulmasıyla, tarım sektörünün sorunlarına bilimsel çözümler getirilerek bu sektörün verimsiz ve iç piyasaya bile yeterli mahsulü sağlayamayan yapıdan kurtarılabilir.

Sanayi sektörü için de hayati öneme sahip olan Ar-Ge çalışmalarının daha etkin ve az maliyetle olmasını sağlamak için üniversite-iş dünyası işbirliğini zorunlu hale getirmek, üniversitelerdeki eğitim kalitesinin de teorinin uygulama ile desteklenmiş olması sonucu artacağı şüphe götürmemektedir. Bu durumda eğitim kalitesi artacağı gibi sanayi için de gerekli olan araştırma geliştirme çalışmaları daha kolay ve az masrafla edinilmiş olacağından dolayı kalkınma yolunda hem bir elbirliği ve hem de kaynakların etkin kullanımı söz konusu olabilir.

Sürdürülebilir kalkınma için tapılan üzerinde uzlaşılmış bir tek tanım mevcut değildir. Yerel, bölgesel ve ulusal endişeler, ihtiyaçlar ve ilgi alanları farklı olduğu için bu şekilde yükselen bir değer olarak sürdürülebilir kalkınmanın tanımı da değişime uğrayabilmektedir. Sürdürmek istenilen şey nedir? Sorusu burada kilit önemi haizdir. Bu soruya farklı cevaplar verilebilmektedir. Örneğin aşağıdaki cevaplar verilebilir:

- (i) Ekonominin uzun dönemde büyümesini sürdürmek
- (ii) Doğal kaynakların kullanımında nesiller arasındaki dengeyi sağlamak
- (iii) Mevcut çevresel kaliteyi korumak ve iyileştirmek için olabildiğince kirliliğe neden olan faaliyetleri kısıtlamak

Bu yukarıdaki üç görüş de birbirleriyle ilişkili gibi görünürken aslında her ülkenin tercihlerine göre değişebilen reçetelerde farklı politika paketlerine konu edilebilmektedirler. Bu nedenle de bu her üç cevabın sadece

seküler açıdan değil aynı zamanda İslami pencereden de değerlendirilmesine ihtiyaç vardır (Hasan, 2006: 5).

6. Müslüman Toplumlarında Kamu Yönetiminin Oluşumu

Üretim ilişkilerini esas alan değerlendirmeler, merkez kapitalist ülkelerin tarihsel koşulları, kilise-feodal düzeni, sömürgecilik, Protestan ahlakı, aydınlanma ve endüstri devrimi vb. gibi Osmanlı da hiç olmayan pek çok farklı değişkenleri barındırmaktadır. Avrupa'nın dini, coğrafi, konjoktürel, tarihsel ve kültürel özneliklerinden fişkıran kapitalist düzenin biçimlenişini sağlayan üretim ilişkilerinden önce bu ilişkileri de belirleyen özneliksel temellerin ortaya konulması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin Osmanlı toplumunun bir feodalite düzeni mi, Asya tipi bir yapılanma mı feodaliteyi de daha çözememiş olan merkezi bir feodalite mi şeklindeki tartışmalardan önce Osmanlı düzeninin en temel kaynağı olan dini gerekliliklerin ortaya konulması gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.

Ayrıca, merkez batının Asya, Afrika ve en son Amerika kıtasındaki kaynakları sömürdüğü, doğal kaynaklarına al koyduğu, insanları köle gibi kendi alt yapısının inşasında kullandığı ve bu sayede karşı konulamayan bir sermaye birikimi elde ettiği gerçekliklerini dikkate almaksızın sadece, serf-wassal-feodal Bey ve burjuvazi analizleriyle toplumsal gerçekliklerini anlamaya çalışmak da yöntemsel açıdan hayati açıdan indirgemeci bir hata oluşturabilmektedir. Tablo 1'de bazı değişkenler arasındaki farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır.

Özne olarak insanın ve nesne olarak da doğanın ontolojisinin ve ilişkisinin tesadüflere ve rastlantısallığa bırakılmasının kabulü durumunda her ikisinin ilişkisi sonucu ortaya çıkacak olan ekonomik değer maddi belirleyiciliği kabul edilebilir. Ancak, ne insanın ve ne de doğanın kendi başına kendi kendine meydana gelemediği, insanın maddi unsurlar dışında ruhu, vicdanı, duygusu, sevgisi, korkusu ve düşünceleri olduğu, doğanın da kendisinin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yaratılmış şuarsuz bir nesne olduğu dikkate alındığında ve insanın elde ettiği veya el koyduğu ekonomik değerlerin ölüm sonrasında bir anlam ifade etmediği görüldüğünde maddi artığın dışında diğer unsurların dikkate alınması bir zorunluluk olmaktadır. İstatistiksel olarak Dünyada ortalama yıllık 55 milyon kişi ve bir günde de ortalama 150 binden fazla insanın yaşamını yitirdiği bilinmektedir (Ecology, 2016). Üretim ilişkileri sonucunda elde edilen veya kaybedilen maddi artık değerlerin ölümden sonra kendisine bir faydası olmadığını bilen ve her an ölüm ihtimaliyle yüz yüze olan akıl sahibi insan için ölüm sonrasını ilgilendiren inanç, kabul ve duygularının kendisinin toplumsal ve yönetsel gerçekliği kapsamında dikkate alınmaması ve hesaba katılmaması savunulabilir değildir. Dolayısıyla, salt maddi ekonomik değerlerle insan-doğa ilişkisinin ve yönetsel gerçekliğin açıklanamayacağı söylenebilir.

Kamu yönetimi gerçekliğinin nasıl oluştuğunun tek taraflı olarak ekonomik gelişkinlik düzeyiyle mi yoksa çift taraflı veya çok yönlü değişkenlerin birlikte karşılıklı etkileşimde bulunduğu, belirleyici ve baskın değişkenlerin etkili olduğu bir mekanizma ile mi açıklanabileceği daha önce farklı yaklaşımlarla ifade edilmişti.

Tablo 1. Osmanlı, Türkiye ve Avrupa Toplumsal Ev Yönetmel Gerçekliklerini Etkileyebilen Değişkenler

	Osmanlı	Türkiye	Avrupa
Ekonomi	Savaş ekonomisi, ganimet, seferler, haraç, vergilendirme	Kapalı düzen devlet kapitalizmi, karma ekonomi, ithal ikamecilik, kısmi liberalleşme, fason üretim, montaj sanayi	Sömürgelemlerin doğal ve beşeri kaynaklarını gasp etmeyle güçlenen burjuvazi ile sanayi dönüşümü
Coğrafya	Dört bir yanda sürekli savaş, toprak ve kaynak kayıpları	Avrupa, Asya, Afrika köprülü kavşak, üç tarafı denizlerle ve dört tarafı düşmanlarla çevrili	Yeni toprakların keşfi ve doğal-beşeri yeni kaynak transferi
Toplumsal dönüşüm	Islahat ve tanzimatla yabancı uygulamaları taklit, batılılaşma, kendine yabancılaşma	Devrimcilik, modernist sosyal mühendislik, idari reformcu anlayış, yukarıdan inmecilik	Rönesans ve reform ile içten aydınlanma
Üretim ilişkileri	Has, zeamet, timar, Sanat, Ticaret	Tarım toplumu, bağımlı endüstri, ticari kapitalizm	Feodalizm, kapitalizm, küresel sömürgecilik, yenilikçi bilgi toplumu
Artık Değerin Hakimi	Toprak ağaları, eşraf, devlet	Toprak ağaları, eşraf, büyük patronlar, devlet, küresel kapitalizm	Feodal beyler, burjuvazi, sermayedarlar, uluslararası şirketler, korporatokrasi
Tarihsel Konjoktür	İpek yolunun içsel ve dışsal pozitif etkilerinin giderek yok olması	Birinci ve ikinci dünya harbi, askeri darbeler, Sovyetlerin yıkılması, AB perspektifine takılma	Ümit burnu ile ulaşım ve ticari üstünlüğün elde edilmesi, Sovyetlerin yıkılması, AB kuruluşu
Din	İslami devletten sekülerlik eğilimi	Sekülerlikten kategorik kopuş ve dindarlaşma eğilimi	Katolik'ten protestanlığa ve ardından ateizm eğilimi
Kültür	Çok kültürlü-çok milletlilikten ulus devletlere bölünerek küçülme	Ulus devlet anlayışı, sancılı alt kimlikler, bölünme kaygısı, azınlıklara tahammülsüzlük	Feodal beyliklerden ulus devletler ve emperyalizm
Yönetmel düzen	Beylikten Sultanlığa, Eyaletli İmparatorluğa, Halifelığe ve merkezîyetçi Cumhuriyete geçiş	Güçlü ulus devlet ile birlikte yerel yönetimlerde adem-i merkezîyetçilik ve yetki devri eğilimi	Feodal beyliklerden Monarşik demokrasiye ve modern ulus devletlere geçiş, ardından birleşme hareketi

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Buna göre, ekonomik determinizm aşırı indirgemeci olduğundan dolayı çok faktörlü bir sürecin mevcut olduğunu ifade etmek olanaklıdır. Kültür, din ve tarihsel gerçekliklerin de ekonomik ilişkilere bağlanması bazı toplumlar için geçerli olabilece de her zaman geçerli olabilecek bir genel kabul görmesi olanaklı görülmemektedir. Yönetmel gerçekliğin oluşum sürecinde etkili olabilen faktörlerin neler olabildiği ve toplumların tarihsel gelişimi ve mevcut realiteler göz önünde bulundurularak aşağıdaki şekilde bir model ortaya konulması olanaklıdır. Bu modelin farkı alt yapı ve üst yapı öğelerini sadece ekonomik ve yönetmel gerçeklikler, alt yapı-üst yapı şeklinde basite indirgemeden bunların temelinde var olan toplumsal, kültürel algısal, dini, coğrafik, doğal ve tarihsel gerçekliklerin de dikkate alınmasında yatmaktadır.

7. İslami Amme İdaresi

İslam ekonomisi ve kamu yönetimi kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalar, Gazali, İbn-i Haldun ve İbn-i Kayyim zamanına kadar inmektedir. Diğer bir deyişle, daha iyi organize edilmiş ve çağdaş İslam ekonomisi paradigması, özellikle Müslüman ülkelerin koloni sonrası dönemde bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra 20.yy. ikinci döneminde ortaya çıkmıştır. İslam ekonomisi ve kamu yönetimi temel bilgilerinin Kuran, sünnet, icma, kıyas ve içtihat denilen beş ana kaynaktan almaktadır (Aström, 2011). İslam'da ekonomi prensipleri veya devlet idaresi esasları gibi akademik bilgi ayrıştırılmaksızın bahsi geçen temel kaynaklarda dağınık bir şekilde yer almaktadır. Bu esaslar anılan kaynaklardan İslam âlimleri tarafından çıkarılmaya çalışılmaktadır. Ancak modern ekonomik ve kamu yönetimi anlayışlarıyla olarak ilişkileri bağlamında konumlandırmasını da Müslüman ekonomist ve kamu yönetimi bilim adamları yapabilmektedir.

Bir bağımsız disiplin olarak İslam ekonomisi, sistematik bir kaynak ve dayanağa ihtiyaç duyduğundan dolayı kaçınılmaz olarak İslami teoloji ve hukukla bağlanmıştır. Her nasılsa İslam economicileri ile şeriat âlimleri arasındaki düşünsel

etkileşimde eksiklikler mevcuttur. İslam economicileri finansman ve geniş ölçekli risk paylaşımına dayanan katılımsız finansal sistem modelleri ile gelirken İslam fıkıhçıları ise daha çok geleneksel araçların kullanımı veya Şeriat'a uygun olan türevlerle ilgilenmektedirler. Bu çabalar da İslami finansmanın geleneksel statükoya yanışmasına ve finansal aracılığın alternatif sistemlerinden uzaklaşmaya neden olmuştur. Ancak bu durum İslam ekonomisinin yeni bir paradigma olarak gelişmesine katkıda bulunmamasına rağmen süreç tersine çevrilebilir (Nienhaus, 2013: 169). Finansman yönetimi veya maliye alanı da ekonomi ve kamu yönetimi ile ilişkili alanlardır. Ekonomi ve kamu yönetiminden ayrışık finansman veya maliye düşünülemez. Finansman ve maliye alanlarında çalışan kurumlar, uygulanan mevzuat ve uygulayıcı olan politikacı ve bürokratlar kuşkusuz tam yapamaları da gönüllerinde geçen ve inançlarıyla tam örtüşecek şekilde ellerinden geldiği ölçüde arzulan davranışları göstereceklerdir. Bu da ekonomik, mali ve idari tüm alanlarında İslami bir amme idaresinin oluşmasını tetikleyecektir. Özellikle Esmâ-i Hüsnâ denilen Allah'ın güzel isimlerinin Müslüman idareciler için mükemmel bir rehber teşkil ettiği konusunda kapsamlı araştırmalar ve analizler mevcuttur (Abuznaid, 2006: 125).

İslam ekonomisinin kişisel şura bağlı bir değer merkezli disiplin olduğu iddia edilirken bunun aynı zamanda pozitivist objektiflik ve değere karşı tarafsız bir iklimde ekonomik teori ve politikaların yerleştirildiği düşünceleri de reddetmektedir. İslam ekonomisi, dini etik değerlerin kaynağı olarak kabul ederek etik ve dini yaklaşımları kendi teorik ve aynı zamanda politikasında birleştirmeyi hedeflemektedir. Ancak çağdaş İslam ekonomisi çalışmalarından çok azında bu şekildeki bir yaklaşımla etik değerler ekonomik analizlere dâhil edilmektedir (Haneef ve Furqani, 2009). Etik değerler neticede politikacı, idareci ve memurların kendilerini bağlayan kurallar setine uygun davranış içerisinde bulunarak kendilerinin hukuksuz bir

şekilde yararlanmalarını sağlayacak eylem ve davranışlardan uzak durmaları anlamına gelmektedir. Etik değerler ekonomik analizlere dâhil edilmeden çok önce idari ve politik analizlere tabi tutulmuşlardır. Özellikle kamu tercihi okulu tarafından yapılan analizlerde politikacıların, yatırımcıların ve bürokratların menfaat maksimizasyonu yapmaya çalıştıkları varsayılarak bu noktada ekonomi, politika ve kamu yönetimi kesişiminde pek çok analizler yapılmıştır.

İslam ekonomisi, diğer iktisadi sistem ve kuramlardan farklı bir şekilde, dini değerlerle iç içe olan kendine has bir karakteristiğinden dolayı, ilkeleri ve kurumları birey odaklı olup, bireylerin yaşadığı ortamdaki felsefi, psikolojik ve sosyolojik yapı ile yakından ilgilidir. Diğer bir deyişle İslam Ekonomisi; İslam'ın insanın maddi ve manevi yetenek, imkân, ihtiyaç ve hedeflerine birden hitap etmesinden dolayı, samimi bir şekilde kabrin öbür tarafına yönelerek inanması gerektiği gibi inanan ve inandıklarının gereklerini samimi olarak yerine getirmeye çalışan insanların toplumdaki oranına bağlı olarak ortaya çıkan davranış şekilleri ve yaşam biçimlerinin yansımalarının teorik ifadesi olmaktadır.

İhtiyaçlarla mevcut imkânlar arasında dengeli bir yaşamı tesis ve kontrol eden müesseselerin başta geleni muhakkak ki dindir. Din, israfı yasaklayarak insanı hakiki ve zaruri ihtiyaçlarının temini için meşru yollarda çalışmaya sevk eder. İslam'da din, yaşantının tüm örgüsünü kapsamakta olan kuşatıcı bir çerçevedir. İslamiyet, hayatın her bir yönünü ele aldığı zaman onu din ile birleştirir ve onu insanın kendi yaratıcısı ve ahretiyle olan dini bağlantı çerçevesinde kalıba döker. Her varlığın Allah ile olan münasebeti noktasında kıymeti olduğunu din hatırlatmaktadır. Konuyla ilgili olması açısından Bediuzzaman, insanın tüm varlıklarla mahlûk olması noktasından eşit olması ve hiçbirisinin de yaratıcı halik olma sıfatlarını haiz olmamasından dolayı eşit olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: "*Kur'an'ın desatirindedir ki, Cenab-ı Hak'ın masivasından hiçbir şeyi ona taabbüd edecek bir derecede kendinden büyük zannetme. Hem sen kendini hiçbir şeyden tekebbür edecek derecede büyük tutma. Çünkü mahlûkat, mabudiyetten uzaklık noktasında müsavi oldukları gibi, mahlukiyet nisbetinde de birdirler.*" (Nursi, 1655: 114). Dolayısıyla hangi makamda olursa olsun hükümdar, padişah, hâkim veya amir de kendisi gibi bir kul olarak görülmeli ve kamu yöneticilerine sadece görev gereği amme idaresini temsil etmeleri noktasından geçici ve göreceli bir üstünlük verilebileceği dikkate alınmalıdır.

İslam, ekonomik gelişme ve refah için bir model insan portresi önermediği gibi, sadece en uygun insan modelini mahsul verecek ilkeleri koymakla yetinmiştir (Ansari, 1994: 398). Evet, İslam'a göre insanın hayatındaki temel problem, yaradılışı ve dolayısıyla genetik kabiliyet ve duyguları ile ilgilidir. Çünkü bu problem, kişisel içgüdülerin birbirinden farklılık göstermelerinden dolayı, ihtiyaçların giderilmesinde insanın mutluluğunun çoğunlukla genel toplumsal çıkarlar ile çelişmesinden kaynaklanmaktadır. Çözüm yolu olan dininden kasıt ise saf, katıksız olan tevhit dinidir ki bu din, kişisel içgüdüler, bireysel ihtiyaçlar ile genel sosyal çıkarlar ve pratik sonuçlar arasında bir uyum sağlayabilmekte ve insanın kendisi ile bütün varlıkların barış içerisinde yaşamasının anahtarlarını vermektedir. İnsanın dini, psikolojik ve sosyolojik düşüncelerine göre şekillenen ve bütün hayatı örgüleyen sosyal düzenin bir parçası olması

niteliğiyle İslam amme idaresi de, bu düzenin genel çerçevesi ve yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır.

Bugün iktisadi açıdan kabul edilen şudur ki; toplumsal kalkınma, maddi ve manevi vecheleri ile sosyal, kültürel, ahlaki ve hukuki bünyesinde gelişmenin iktisadi bir sonucu ancak olabilir. Manevi ve ahlaki cephesi ile kültürel ve sosyal cephesi gelişmemiş bir cemiyetin sırf iktisadi cephesini kalkındırmak mümkün değildir (Nakvi, 1985: 27). Durum böyle olunca, ister istemez aslında birbiriyle barışık, birbirinin kaynağı ve dayanağı olan madde ve mana üzerine birlikte eğilmek, cemiyetin iktisadi bünyesi ile birlikte sosyal, kültürel ve ahlaki bünyesini incelemek gerekmektedir. Ahlaki açıdan yolsuzluğa saplanmış olan idareciler ile onlarla ortak olan memurların çoğunluğu oluşturduğu bir toplumda amme idaresi haksızlık, gasp ve keyfi uygulamalarla zamanla yerini otokrasi ve tiranlıklara yerini bırakır. Bu nedenle manevi kalkınma olmaksızın sadece maddi noktadan Müslümanların kalkınabilmesi olanaklı değildir.

Refah toplumu olmak gayesi, dinin bünyesinden çıkan ahlaki ve manevi değerlerin kontrolüne mutlak anlamda muhtaç olduğu gibi, İslam'da refah toplumu, Dünya imtihanını yani ahretini kaybetmemek amacıyla Allah rızası yolunda çalışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Çünkü Allah yolunda çalışmak sadece klasik anlamdaki ibadet veya dua etmek ile sınırlandırılmadığı gibi, aslında gerçek iman sahibi bir Müslüman için neticesi itibarıyla güzel olan her iş, her hareket ve uygulama ibadet ve dua anlamını taşır ve ortaya çıkan her sonuç da bir şükür, dua ve ibadet neticesi ve nedeni olarak görülür. Bu da iyi ahlakın en yüksek derecesidir. Dolayısıyla, iktisadi hayatta "*Homo Economicus*" modeli aşılacak ve hiçbir ahlaki değeri olmaksızın maksimum kar ve fayda peşinde koşturularak ahlak faktörü ihmal edildiği takdirde, itimatsızlık, merhametsizlik, hile ve yalan gibi mevhumlar menfaat duygusuna yön veren esaslar olur ve bu ahlaki ve manevi zaafıların bir sonucu olarak, iktisadi yapının unsurları durumundaki sosyal dayanışma ve toplumsal emniyet ortadan kalkar. Ayrıca, ahlak ve dolayısıyla sosyal sorumluluklar ihmal edildiğinde gelir dağılımındaki adalet de bozulmağa yüz tutar. Bu nedenlerden dolayı, ahlaki ve manevi değerlerin kaynağı olan din kavramını, toplumların iktisadi sorunlarına yön veren bir sosyal dayanışma ve istikrar unsuru olarak görmek gerekir.

Müslüman ülkelerde ciddi ekonomik krizlerin olması ve teorik olarak İslam ekonomisinin başarılı görünmemesinin temel sebebi üzerinde yapılan araştırmalarda, bunun asıl nedeninin çoğu Müslüman ekonomistin gerçek imana sahip olmamasından dolayı kapitalist batı toplumlarında üretilmiş ideolojileri çok sorgulamadan kabul etmelerinden kaynaklandığı ortaya konulmuştur (Zaman, 2012).

8. İslam'da Kamu Otoritesi ve İtaat Kültürünün Kamu Yönetimindeki Yeri

Otoriteye saygı ve meşru yönetime itaat edilmesi sosyolojik, ekonomik ve psikolojik pek çok sorunun çözümlenebilmesine olanak sağlayabilmektedir. Zira yönetimlerin haksız görünen veya muhaliflerin hoşuna gitmeyen uygulamalarına karşı ya da farklı nedenlerle iktidarı ele geçirme çabaları toplumsal kargaşa, ekonomik gerileme ve insan psikolojisi ile huzurunun bozulmasına

neden olan temel etmenler olarak değerlendirilebilir. İslam bir taraftan amirlere merhametli olmayı ve zulmetmemeyi emrederken diğer taraftan adil amirlerin mahşerde şehitlerin mertebesinde olacağını müjdeleyerek asayiş bozabilecek keyfiliklerin önüne geçmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte itaatkâr raiyyetin de fazileti zikredilerek toplumsal kargaşalara yol açılmaması için hürmet emredilmektedir. Kuşkusuz dünyanın geçici bir imtihan yeri olduğunu kabul ederek fedakârlık ve tahammülü gerektiren bir tahkiki iman ile elde edilebilecek olan bu hususlar İslam kamu yönetiminin en önemli öğelerini oluşturmaktadır.

Kamu otoritesinin olması ve kamu idarelerinin yaptıkları uygulamalara itaat ederek isyan etmemek devletin bekasının devam ettirilmesi ve anarşinin engellenmesi açısından büyük önemi haizdir. Bu nedenle de kamu yönetimi disiplini bağlamında kamu otoritesinin ve itaat konusunun ele alınabilmesi önem arz etmektedir. Aşağıda Kuran ve Hadis ışığına konuyla ilgili değerlendirmeler yer almaktadır:

Nisa Suresi 59. Ayette Allahü Teâlâ “*Ey iman edenler! Allah'a, Resulüne ve sizden olan emirlere itaat ediniz*” şeklinde emir kipi kullanarak hitap etmektedir. İtaat etmek sessiz kalmak şeklinde değil, usulünce hayrı tavsiye ve kötülükten neyh etmeyi de içermektedir. Ancak isyan ve ihtilal gibi unsurlar asayiş ve düzeni bozarak masumların haklarının çiğnenmesine ortam hazırladığı için kabul edilememektedirler. Buna benzer aynı itaat manasını içeren başka ayetler de mevcuttur. Aşağıda ise konuyu teyit eden hadisler yer almaktadır (Dinimiz İslam, 2017):

- (i) “*Emirin beğenmediğiniz işlerine sabredin! Zira cemaatten bir karış ayrılan, cahiliyet ölümü ile ölmüş olur.*” (Buhari)
- (ii) “*Emire itaat etmeyip, cemaatten ayrılan, cahiliyet ölümü ile ölmüş olur.*” (Müslim)
- (iii) “*Bana itaat, Allahü teâlâyâ itaattir. Bana isyan, Allahü teâlâyâ isyandır. Başındaki emire itaat, bana itaattir, ona isyan ise, bana isyandır.*” (Buhari)
- (iv) “*Başınızdaki emir, siyah Habeşli bir köle olsa da, ona mutlaka itaat edin!*” (Buhari)
- (v) “*Öyle emirler gelir ki, yalan söyler ve zulmederler. Onların yalanlarını tasdik eden ve zulümlerine yardım edenler, benden değildir, ben de onlardan değilim. Onların yalanlarını tasdik etmeyen ve zulümlerine yardımcı olmayanlar bendendir, ben de onlardanım.*” (Taberani)
- (vi) “*Bazı emirler gelir, rızklarınıza el atar, yalanlarla sizi avutmaya çalışır. En kötü tarafları da kötülüklerini güzel görmedikçe, yalanlarını tasdik etmedikçe sizden razı olmazlar. Yine de emirlik haklarını taniyin.*” (Taberani)
- (vii) “*Bazı idareciler gelir, iyileri de, kötülerini de olur. Hakka uygun her şeyde kendilerine itaat edin. Arkalarında namaz kılın. Eğer iyilik yaparlarsa, hem size, hem onlara olur. Kötülük ederlerse, sizin lehinize, onların aleyhine olur.*” (Taberani)
- (viii) “*Günahı emretmedikçe, emire itaat Müslümana vaciptir. Allah'a isyanı emredene itaat yoktur.*” (Beyhaki)
- (ix) “*Hoşuna gitse de, gitmese de, emirin sözünü dinle ve ona itaat et! Emir, günah olan bir şeyi emrederse, o emri dinlemek gerekmez.*” (Buhari)
- (x) “*Bir hayvanın ayağını kesenin ve yaş hurma ağacını yakanın ecrinin dörtte biri gider. Ortağına hıyanet*

edenin de ecrinin dörtte biri gider. Emirine isyan edenin ise, ecrinin tamamı gider.” (Beyhaki)

9. İslami Kamu Yönetiminde Sosyal Dengeler

İşçi hakları ile ilgili olarak İslami esasları anlamak için öncelikle Kuran ve Sünnete bakmak gerekir. Dolayısıyla İslam'la uyumlu olmayan emek politikalarını meşrulaştırmak için kendilerine göre bir İslami gerekçelendirmeye girişilmesi doğru değildir. Bu İslam'ın politikacıların tarafından kullanılması anlamına gelmektedir (Ahmad, 2011).

Günümüzde ‘sosyal devlet’ iddiasında olan her devlet, kendi kendine yeterli olamayan yardıma muhtaç vatandaşlarını - uygulamada bir takım aksaklıklar olsa da- himayesine alma idealine sahiptir. Bu gün devletler sosyal siyasetin en önemli araçlarından olan sosyal güvenlik sistemi ile maiyetindeki yoksul vatandaşlara insan haysiyetine yaraşır bir hayat standardı sunma çabası içindedirler. Bu yaklaşım, modern dünyanın devlet anlayışında ulaştığı en önemli aşamalardan birisidir. Ancak şurası bir gerçek ki, yardıma muhtaç vatandaşların himayesini bireylerin merhamet duygularına bırakmadan, sabit ve muayyen bir gelir olan zekâtın harcama alanları arasında ilk iki sırada zikrederek, modern dünyanın son dönemlerde ulaştığı bu aşamayı İslam bin dört yüz yıl önce ortaya koymuştur (Dumlu, 2011: 221).

Aslında sosyal refahın temini de, bir manada adil gelir dağılımının sağlanmasına bağlıdır. Çünkü sosyal refaktan bahsedilebilmesi için, toplumun genel itibarıyla, aşırı zengin ve fakirlerden değil de, orta sınıf insanlardan meydana gelmesi ve bunun yanında işsizlik, fakirlik ve açlık gibi problemlerin de giderilmiş olması gerekmektedir. Başka bir tabirle, toplum içinde sadece belli bir zümrenin ekonomik seviyesinin yüksek olmasıyla toplumsal refah gerçekleşemez (Çayiroğlu, 2014: 172). İslam dininin getirdiği fitri prensipler kolayca uygulanabileceğinden ve sürekli olumlu sonuçlar alınacağından dolayı, nevi şahsına münhasır bir "Sosyal Refah Devleti" nin ortaya çıkması imkânsız değildir. Hz. Peygamber, devletin halkın her türlü ihtiyacını gidermek zorunda olduğunu belirtmiştir. Devlet, halkın refahından sorumludur. “*Kendisinin hiçbir destekçisi olmayanın destekçisi devlettir.*”, “*Müminin işleri ile mükellef olan fakat onların refahı için samimiyet ile çalışmayan bir devlet başkanı, onlar ile beraber asla cennete giremez.*” (Tirmizi, müslim). Bu hadisler ışığında Kamu idaresi, halkın can ve mal güvenliğini sağlamak ve onlara normal yaşama standartları oluşturmak ile mükelleftir.

Devletin güdeceği sosyal politikanın temel hedefi, bütün toplum kesimlerine barış, adalet, refah ve güvenlik götürmektir. İşbirliği (co-operation) esaslarına göre sanayi ve tarım kesimlerinde çalışanlar ile serbest meslek erbabı olanların kuracağı sosyal birlikler, hem devletin bu kimseleri murakabe esası altında tutabilmesinin, hem de bütün halkın sosyal güvenliğinin teminatlarından biridir (Tabakoğlu, 1988: 128).

İslam, sosyal dayanışmayı Kefâret Kurumu ile de desteklemiştir. Kefâret, bazı görevleri yerine getiremeyen veya bazı yasaklanmış işleri yapan kişilerin izlemeleri gereken yollardır. Bu öncelikle içinde bulunduğu durum sebebiyle psikolojik eziklik taşıyan Müslüman'ın tekrar İslam toplumuna kazandırılmasını, verdiği sadaka ile nefsinin temizlenmesini amaçlar. Mesela yanlışlıkla bir

Müslüman'ı öldüren diğer bir Müslüman, gerekli olan cezası yanında, bir mümin köle azat edecek ve iki ay peş peşe oruç tutacaktır. Ettiği yemini bozan kimse de on fakiri doyuracak veya giydirecek veyahut da bir köle azat edecektir. Bunlara gücü yetmeyen kişinin de üç gün oruç tutması gerekir. Oruç veya zıhar kefaretları için de ekonomik hayata olumlu olan cezası, altmış fakiri, sabahlı-akşamı doyurmaktır. Görüldüğü gibi İslam fihhi hükümleri dahi ekonomik sosyal faydayı sağlayıcı yönlere sahiptir.

Fakirlerin ihtiyacını gidermeye ferdi çalışma, zekât ve yakınlarının nafaka mükellefiyeti yetmiyorsa devlet bu gidermeyi üzerine alır. Devletin imkânları da yeterli gelmiyorsa bu takdirde fakirlerin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak, Müslüman zenginlere, zekâttan başka, farz-ı kifayedir. Bu bahsedilen zaruri ihtiyaçlar; yiyecek, giyinme, barınma ve tedavi gibi hususlardır. Devletin fertlerin zaruri ihtiyaçlarını temin etme mükellefiyetleri içerisinde gayri Müslim vatandaşlar da girer. Kimsesiz ve çaresiz kalan gayri Müslimlere cizye mükellefiyeti kaldırıldığı gibi geçimleri de hazineden sağlar.

Yine devlet; halkın barınma, sağlık, yaşlılık vb. gibi sorunların halletmek için bir sigorta sistemi kurabilir. Binaenaleyh, bu sistemin temel saiki kapitalizmde olduğu gibi sermaye birikimi değil, tamamen dini kaynaklı olan sosyal yardımlaşmadır. Zekâtın sarf yerlerinin serdedilişi biçimi dikkatle incelendiğinde ilk dört sınıfta temlik, son dört sınıfta ise maslahat prensibinin esas alınacağı anlaşılmaktadır. Bu durum zekâtın hedef kitlesinin sadece şahıs eksenli olmadığını bunun yanı sıra kurumsal harcamaları da içerdiği sonucunu ortaya koymaktadır. Bu itibarla zekâtın, sosyal güvenlik harcamalarından örtülü ödeneğe, kredi sandıklarından genel ve özel nitelikli kamusal harcamalara kadar geniş bir yelpazeyi kapsar nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla zekât kamu otoritesinin elinde sadece fakirlikle mücadelede kullanılacak tek yönlü bir araç değil aksine kamunun en temel gider kalemlerini finanse eden çok yönlü bir araç olduğu da iddia edilmiştir (Dumlu, 2011: 249).

Ayrıca, zekât sistemi ile vakıf sistemi sosyal güvenliğin finansmanında ve muhtemel sosyal tehlikelerin giderilmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Günümüzde negatif gelir vergisi ile ortaya çıkan eğilimler, zekât tarafından oluşturulan ve asırlar boyu uygulanan sisteme batıda deneme-yanılma yoluyla yeni yeni ulaşılmaya başlandığını göstermektedir. Negatif Gelir vergisi, bir asgari geçim seviyesi çizmekte ve bu çizginin üstündekilerden altındakilere, devlet tarafında bir gelir vergisi ödenmesi esastır. Adil gelir dağılımını sağlayıcı ve anti-enflasyonist özellikleri olan bu sistemin gelecekte sosyal güvenliğin yerini alacağı ileri sürülmektedir.

İslam'da burjuva veya toprak aristokrasisi gibi özel sınıfların yeri yoktur. Aynı şekilde İslam'da günümüzün en büyük problemlerinden birisi olan işçi ve işveren sınıfları ve aralarından geçen mücadeleden de bahsedilemez. İslam'a göre işçi-işveren ilişkileri mutlak değil nispi ilişkilidir. Bu iki sınıfın sürekli ve kesin çizgilerle birbirinden ayrılması mümkün değildir. Yine yöneten ve yönetilenler veya zengin ve fakirler şeklinde kesin, sürekli ve mutlak bir sınıfsal ayırım da yoktur. İslam'daırka dayalı bir üstünlüğün yeri de yoktur. Hiç şüphesiz İslam toplumundaki bu eşitlik prensibinin temelinde de, Müslümanlar arasındaki kardeşlik ilkesinin yanı sıra, bütün insanların Allah'ın kulu olmaları noktasında

eşit olmaları hakikati yatmaktadır. Nitekim namaz, zekât ve hac gibi ibadetler de sınıfsız bir toplumun oluşmasında önemli bir fonksiyon eda etmektedir (Çayıroğlu, 2014: 165).

Kuran, çeşitli ayetlerde, birey ve ailelerin servete verdikleri haddinden fazla önemle, onları kontrolsüz bir şekilde sokarak normal sosyal hayattan uzaklaştıracağını göz önünde bulundurmaktadır. Çünkü insanlar bazen serveti bir vasıta değil de bir gaye imiş gibi düşünmektedirler. Kuran'ın birçok ayetinde servet biriktirmeye çalışmanın emniyet ve istikrarı temin eden bir vasıta olmadığını fakat muhtaçlara yardım edilmesi, ihşanda bulunulmasını ve zekât verilmesini emretmiştir.

İslam, getirdiği miras hukukunu da servetin ve gelirlerin tabana yayılmasını sağlayan bir faktör olarak tesis etmiştir. Miras yoluyla servetlerin belli ellerde birikerek adaletsiz bir dağılım olmasını engeller ki bu, sosyal politika açısından otomatik stabilizatör görevini yapmaktadır. Buna benzer pek çok mekanizma sosyal, ekonomik ve aile hayatını hem bu dünya açısından ve hem de ahiret açısından en kazançlı olacak şekilde dengeleyici niteliklere sahiptir.

Netice olarak İslam orta yolu takip etmeyi¹ ve aşırılıklardan kaçınmayı² gerektirdiği için aslında çevresel, sosyolojik, ekonomik ve psikolojik tüm dengeleri merhamet, adalet ve kıst kavramları çerçevesinde ölçeklendirmektedir. Ölçüyü kaçırmamak, adaletten sapmamak ve merhametli olmak noktasında pek çok ayet ve hadis mevcuttur. Kamu yönetimi ve siyasal mekanizma için de aynı şey söz konusudur. İç ve dış politikada asayışı sağlayarak huzur ve sükunu temin etmeye gayret edilmesi gerekir. Bediuzzaman bu hususta şunları kaydetmektedir: "*İki cihanın rahat ve selâmetini iki harf tefsir eder, kazandırır: dostlarına karşı müriivvetkârâne muâşeret ve düşmanlarına sulhkârâne muamele etmektir*" (Nursi, 1956).

10. Sonuç

Ekonomi insan tercihlerine göre şekil almaktadır. Her tercih insan yaşamını ve hayatının devam ettirilmesiyle ilişkili olduğundan dolayı bir felsefi alt yapıya dayandırılabilir. Kuşkusuz tüketici olarak hane halkının üretici, istihdam edici ve vergi veren olarak yatırımcıların harcama alanları ve miktarları ile ilgili tercihleri ekonomideki sorunları ve çözümleri belirleyen davranışlarına göre makro ve mikro ekonomik değişkenler etkilenmektedir. Her dinde toplumsal yaşama ilgili, diğer insanlar ve doğa ile olan ilişkileri düzenleyen hükümler az çok mevcut olup bu ilkelerin yaşam felsefesini etkilediği ve bireysel tercihleri etkilediği genel olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda dindar insanların da iktisadi hayattaki tercihleri ve ekonomik davranışları değişebileceğinden dolayı üretim, tüketim ve yatırım ile ilgili seçimleri ve etkinlikleri de dini değer yargıları ve felsefeye göre değişim gösterebilecektir. Yapılan analizler sonucunda araştırma sorularımız şu şekilde cevaplanabilmiştir:

- (i) İslam'a uygun kamu yönetimi tesis edilebilir mi?

İslam, sadece dünya hayatını değil, ahiret hayatı için dünya hayatını araçsallaştıran bir yaklaşımla kısa ve geçici yaşamda kaynak-ihtiyaç dengesini sadece bireysel olarak değil toplumsal ve çevresel etmenlerle birlikte dikkate almakta huzurun da sadece maddi olanaklarla değil, akli, ruhi ve sosyal değerlerle birlikte bir bütünlük içerisinde elde

edilebileceği, bencil ve biriktirici bir yaklaşımı dışlayarak paylaşımcı bir yapı içerisinde değişkenlerin kurgusunu yapmaktadır. Bu nedenle de sürdürülebilirliği ön plana almaktadır. Sürekli biriktiren, başkalarını sömüren ve sadece kendisini düşünen bir varlığa hizmet eden politika ve sistemlerin sürdürülebilir olmadığı tarihsel düzlemde meydana gelen ihtilaller, ayaklanmalar, isyanlar ve savaşlar sonucunda mevcut sistemlerin yıkıntıları ve kalıntıları ortaya koymaktadır.

Mevcut modern kalkınma modeliyle biçimlendirilen yeni kamu yönetimi anlayışının doğurduğu şey, çevrenin tahribiyle azınlığın servet biriktirmesi sonucunda çoğunluğun bir nevi maddi manevi esaret içerisinde meşakkatli bir hayat yaşaması mümkün olabilmıştır. Hâlbuki Kuran modelinde herkese saadet olması gerekir ve en azından çoğunluğun kalkındırılabilmesi durumunda medeniyetin kabul edilebilir olduğunu söylemek mümkündür. Heva ve hevesleriyle zahiri bir hürriyet içerisinde insanların çoğunluğu fakir düşürüldüğünden ahlaki çöküntü meydana gelmiştir. Bu nedenle de tarihte pek çok örnekte görüldüğü üzere helal olan değil de çevreye ve başkasına zarar verecek şekilde hile ve harama meyledildiğinden bazı uluslar veya grupların zenginleşmeleri yolunda vahşet ve zulümler meydana gelmiştir. Bu da Avrupa'da birinci ve ikinci dünya harbini meydana getirmiştir. Her iki harpte de yediği haramları kusmuş ve midesi hala bulanmaktadır. İslami bir kalkınma modelini tesis edecek ve uygulayacak bir kamu yönetimi anlayışıyla medeniyet kurtarılabilir.

Din ve kültürel değerlerin suiistimal edilmesi veya maddi paylaşımın maksimizasyonunda gerekçe olarak kullanılması din ve kültürün salt anlamda araçsallıklarını ortaya koymaz. Bir aletin, değerın veya yöntemin kötü kullanımı kendisinin de kötü olduğunu ortaya koymaz. Salt anlamda dini değerleri, duyguları ve kültürel geleneklere göre davranış ve uygulamaların olduğu ve bunların bazı toplumlar ve insan grupları tarafından yegâne belirleyici olarak kabul edilebildiği ve tarihsel süreçte büyük savaşların bu amaçlarla yapıldığı, devletlerin yıkıldığı ve hükümetlerin değiştirildiği bilinmektedir. Ayrıca ilahi metinlerde geçen; “*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resulüne arz edin*” (Nisa, 59) gibi ilahi emirlerden dolayı yönetselliği temsil eden ve yönetsel gerçeklikleri kurgulayanlara uymayı emreden din gibi manevi değerlerin her halükarda dikkate alınması gerektiği açıktır. Tamamen dinsiz bir milletin olduğu toplumlarda da yönetsel gerçekliklerin salt anlamda maddi gerçekliklere ve bölüşüm ilişkilerine dayandırılması sürdürülebilir bir şekilde olanaklı değildir. Çünkü ortalama olarak her bir insanın aklı, vicdanı, ruhu, sevgisi, şefkati, korkusu ve merhameti gibi duygu ve düşünceleri olduğundan dolayı her hangi bir dini kabul etmeyenlerin de kendilerine göre bir anlayışları, kabulleri, yargıları ve insani değerleri olabilir. Bu değerler dinsizlik olsa bile aslında bilinen dinleri reddeden başka bir dini anlayışa sahip olduğu dikkate alınmalıdır. Aksi durumda insan salt anlamda konuşan bir hayvan seviyesine indirgenerek değeri düşürülmüş olmaktadır.

(ii) *İslam kamu yönetimi ile İslam ekonomisi çalışmaları arasında bir ilişki var mıdır?*

İslam'da esas olan tahkiki bir imanla Dünya hayatının geçici bir imtihan yeri olduğuna olan inancın mantıksal ve duygusal bir gereği olarak; Allah'ın razı olacağı kendi emeğiyle çalışma, muhtaçlara maddi ve manevi yardımda bulunmak, borç vermek, güvenmek ve güveni tesis etmek, zekât vermek, faizden uzak durmak ve hayırlı işlerde harcama yapma sonucunda meydana gelecek davranış ve etkinlikler ekonomik hayatın da temel dinamiklerini oluşturacaktır. İslam'ın dolaylı olarak getirdiği ekonomi prensipleri, daha çok psikolojik temellere dayandığından dolayı, bireyin vicdanına etki etmeyen hiçbir idari nitelikteki önlemin, hukuk ve kamu gücüne dayanması durumunda bile tam ve kalıcı olarak tesirli olamayacağı ve olumlu sonuçlar doğuramayacağı ana fikrine dayanmaktadır. Bu gerçek, İslam'a has bir hususiyet ve orijinalliği ortaya koymaktadır. Ayrıca, uygulanmakta olan bütün iktisadi düşünce sistemlerinin, doğurduğu olumsuz sonuçlarıyla istenilen neticeyi halen veremeyerek sürekli revizyonlar ve değişimlere mecbur kalmaları, zamanla gerçeklere yaklaşacağı sinyallerini vermekte ve İslam'ın esas kabul ettiği anlayışı benimsemeyi mecburiyet haline getirebileceğini hissettirmektedir.

Ekonomik hayatın sosyolojik ve yönetsel temellerine ait ilkeleri de gene benzer bir şekilde ortaya koyduğu söylenebilir. Özellikle faizin haram kılınması ile zekâtın emredilmesinin hikmetleri açıklanırken tamamen sosyolojik bir perspektifler konu ele alınmaktadır. Faizin haram kılınmasında ve zekâtın emredilmesinde temel hikmetin toplumsal yarar olduğu ve toplumda sosyolojik çözümlerinin ve ayrılıkların ekonomik nedenlerle meydana gelmemesi için dayanışma ve yardımlaşma bağlarına ve bunları kolaylaştıran araçların önemine dikkat çekilmektedir. Faizin haram kılınmasında aslında emek ile sermaye arasında meydana gelen ve asırlardır insanlığı tehdit eden sosyolojik problemlerin çözümlenmesi ve sorunların meydana gelmesinin önlenmesi gibi bir işlevselliği olduğu söylenebilir. Gene zekâtın emredilmesinde de alt ve üst sınıflar arasındaki mücadelelerin meydana gelmeden aşağıdan hürmet ve yukarıdan merhametin tesis edilerek “*zekât İslam'ın köprüsüdür*” şeklinde nitelendirme yapılmıştır. Yani sınıflar arasında iletişim, etkileşim meydana getirerek toplumsal bağların tesis edilmesi amaçlanmaktadır. Kısacası insanlığın hayatının korunması için faiz türlerinin ortadan kaldırılması gerekliliği savunulmaktadır.

Zararın bilerek alınmaması ve başkalarına bilerek zarar verilmemesi seddi zarar ilkesi olarak İslam hukukunda temel bir düsturdur. Aynı zamanda başkasının günahından başkasının mesul olmaması da kişi hak ve hürriyetlerin her halükarda korunmasını esas kılmakta “adalet-i izafiyeye” denilen ehveni şerrin tercih edilmesinin ancak “adalet-i mahza” denilen hukukun eksiksiz ve şamil bir şekilde tesis edilmesinin olanaksız olması durumunda geçerli olabileceği dikkate alınmalıdır. Bu hususlar İslam kamu yönetimi açısından ayırt edici unsurlardır. Devletin bekası için şahısların ve şahsi hukukların feda edilmesi ancak şahısların rızasına bağlı kılınmıştır. Hak ve hukukun üstün olacağı³ ayet ve hadislerle teyit edilmiştir.

Dolayısıyla İslam'da sadece dünyevi hayat değil, ahiret hayatı da gözetilmekte ve hatta dünya hayatına ahiretin mezrası olması ve Allah'ın güzel isimlerinin tecelli ettiği yer olması açısından kıymet verilmektedir. Yoksa Hadiste denildiği gibi “*dünya hayatının maddi anlamda sinek kanadı kadar bir değeri olsaydı kâfirler bir damla su bile*

içemezlerdi" (İbni Mace, Zühd 3; Tirmizl Zühd: 13). Bu nedenle de İslam'ın tesis ettiği hükümler sadece ekonomik hükümler veya sadece kamu otoritesine hitap eden idari ve hukuki nizamlar değildirler. Ekonomik hükümlerinde aynı zamanda kamu yönetimini ilgilendiren kısımlar da vardır. Zekât emri ve faiz yasağının birincil sonucu zenginler ile fakirler ve sermayedarlar ile çalışanlar arasında toplumsal barış ve huzuru tesis etmek olarak ortaya çıkmaktadır. İslam ekonomisi ve onu uygulayacak olan İslami kamu yönetimi, gerçek anlamda tahkiki imana sahip, dünyayı geçici bir misafirhane görerek insanlığa yararlı işler peşinde koşmayı, paylaşmayı ve halka hizmet etmeyi Allah rızası yolunda bir erdem olarak gören esnaf, tüccar, işçi, işveren, politikacı, memur ve çiftçi gibi toplumun tüm kesimlerinde varlığını hissettirecek ölçüde mevcudiyetini gösteren insan sermayesiyle var olabilir. Sonuç olarak İslam ekonomisinin tüm yönleriyle aynı zamanda kamu yönetimini ilgilendirdiği ve kamu yönetiminin de İslami ekonomik düsturların ve sistemlerin kurulmasında aracılık ettiği söylenebilir. Her iki disiplinin bir birisiyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

İslam kamu yönetimi modelinin güncel sorunları çözme kapasitesi üzerinde araştırma yapılmasına ihtiyaç vardır. Örneğin Mennan'ın önerisi gibi somut öneriler üzerinden gidilerek bunların uygulanabilirliği ve etkileri inceleme konusu edilebilir. Müslüman çiftçi ve tarımcıların mevcut durumu ve bu duruma "cami topluluğu ve çiftçi rehberleri merkezi" gibi somut, uygulanabilir olan öneriler üzerinde durmak gerekmektedir. Ya da örneğin İslam israfı yasaklamasına rağmen Müslüman ülkelerde israfın diz boyu olması nasıl açıklanabileceği de irdelenebilir. Bizim ülkemizde de sadece ekmek israfının günlük 5 milyon civarında olduğu ifade edilmektedir. Sadece ekmek değil fizibilitesi olmayan yatırımlar, zenginlerin servetine servet katan politika ve vergi affı benzeri uygulamalar gibi pek çok sorun mevcuttur. Endüstriyel Simbiyoz gibi uygulamalarla batılı ülkelere çöpünü bile israf etmeden üretim girdisi yapmaya çalışan bir anlayış ve uygulama mevcuttur. Mesela bir ülke kendi çöpünden enerji üretmekte ve bu çöp yetmeyince komşusundan çöp ithal edebilmektedir. Bu hususlar kuşkusuz Allah'ın esma-i hüsnasından olan "el-Kuddus" isminin tecellisi olarak kâinata her an görülmektedir. Ölen mahlukatın cezazeleri çok kısa sürede temizlenmekte ve her türlü çıktı başka bir mahlukatın girdisi olarak değerlendirilmektedir. Allah'ın marifetine sahip olan müminler kâinata israfsızlık ve düzenliliği örnek alarak bu noktada yöntem ve uygulamalar geliştirebilirler. Bu da kuşkusuz gerçek imana sahip olabilmeyi, dünya perestlikten ve heva-i nefsine uymaktan vazgeçerek insanlık için fedakârlık göstermeyi ve Allah rızasını esas alan karşılıksız yardımda bulunmayı fazilet bilerek bu konularda gayret gösteren müminlerin toplumda çoğunluk olmalarıyla mümkün olabilir. Bu gibi somut çözüm önerileri açısından tartışma yapılabilmesi durumunda İslami kamu yönetimi alanına çok önemli katkılar sunulabilecektir.

Konuyla ilgili açısından ayrıca İran, Suudi Arabistan, Sudan ve Pakistan gibi İslam hukuku ile yönetilen ülkelerde pek çok hukuk ihlali ve toplumsal gerilimin bulunması İslam'a uygun bir kamu yönetimi sergilenemediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Gene "*nasıl iseniz o şekilde yönetilirsiniz*"⁴ mealindeki hadis de göstermektedir ki sadece yönetimlerin değişmesiyle değil toplumun ekseriyetinin değişmesiyle iyi ve adil idare ile asayiş sağlanabilir.

Ayrıca teorik olarak çok iyi kurgulanmış bir model pratikte uygulanma imkânı bulamazsa bir anlamı olmamaktadır. Çok iyi bir İslami kamu yönetimi modeli geliştirilse bile bunu uygulanacak insanların enaniyet, menfaatçilik ve kayırmacılığı esas almaları durumunda riyakârlık, gösteriş ve adaletsizlikler toplumda hâkim olacağından onların layık olduğu bir yönetim biçimi ile toplum hak ettiğini bulacaktır. Hangi makamda olursa olsun hükümdar, padişah, hâkim veya amir de kendisi gibi bir kul olarak görülmeli ve kamu yöneticilerine sadece görev gereği amme idaresini temsil etmeleri noktasında geçici ve göreceli bir üstünlük verildiği dikkate alınmalıdır. İdarecilerin kendilerini böyle görmediklerinde yani ideal anlamda İslam'ın gerektirdiği vasıflara sahip olmaması ve tavırları takınmaması veya niyetini bozması durumunda onları hizaya getirecek tedbirler olarak müminlerin bedduası ve toplum nezdinde kınanmak gibi mekanizmalar elbette bir ölçüde etkili olabilirler. Ancak toplumun çoğunluğunun bozulmuş olması durumunda insanların ekseri birbirine haksızlık edeceğinden dolayı zalim idarecilerle Allah'ın onları cezalandırması mümkündür. "*Zalim Allah'ın kâlnıdır*"⁵ şeklindeki hadisler bu noktada açıklayıcı olabilmektedir.

Notlar

¹ Bu konuda "ümmetim orta yolu takip edendir "ümmeti vusta" hadisi delil olarak gösterilebilir.

² Bu konuda "aşırıya kaçarak saçıp savuranlar şeytanların arkadaşlarıdır" ayeti örnek olarak gösterilebilir. Orijinal ifadesi "innel mübezzirine kanu ihvaneşşeyatin"dir.

³ "El hakku ya'lu velâ ya'la aleyh / Hak yücedir, ondan üstün ve yüce hiçbir şey yoktur" hadis-i şerifi bu hususu teyit etmektedir.

⁴ Orijinal ifadesi: "Kema tekunu yuvella aleykum" şeklindedir.

⁵ Orijinal ifadesi: "Ez-zalimu Seyfullah" şeklindedir.

Kaynakça

- Abuznaid, S. (2006). Islam and management: what can be learned?. *Thunderbird International Business Review*, 48(1), 125-139.
- Ahmad, I. (2011). Religion and Labor: Perspective in Islam. *The Journal of Labor and Society*, 14(4), 589-620.
- Ansari, M. (1994). Islamic Perspectives on Sustainable Development. *The American Journal of Islamic Studies*, 11(3), 394-402.
- Aström, Z. H. (2011). Paradigm Shift for Sustainable Development: The Contribution of Islamic Economics. *Journal of Economic and Social Studies*, 1(1), 73-84.
- Çayıroğlu, Y. (2014). İslâm İktisadının karakteristik özellikleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 24, 149-183.
- Dinimiz İslam (2017). *Amirlere İtaat*. (Erişim: 15.11.2016), <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=2389>
- Dumlu, E. (2011). Zekât, Kamu Harcamaları Açısından. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 218-252.
- Ecology (2016). *Birth Death Rates*. (Erişim: 15.11.2016), <http://www.ecology.com/birth-death-rates/>

- Gundolf, K., & Filser, M. (2013). Management Research and Religion: A Citation Analysis. *Journal of Business Ethics*, 112(1), 177-185.
- Haneef, M. A., & Furqani, H. (2009). Developing the Ethical Foundations of Islamic Economics: Benefitting from Toshihiko Izutsu. *Intellectual Discourse*, 17(2), 173-199.
- Hasan, Z. (2006). Sustainable Development from an Islamic Perspective: Meaning, Implications, and Policy Concerns. *Islamic Economics Journal*, 19(1), 3-18.
- Hill, L. E. (1989). Cultural Determinism or Emergent Evolution: An Analysis of the Controversy Between Clarence Ayres and David Miller. *Journal of Economic Issues*, 23(2), 465-471.
- Jha, Y. (2013). Examining the Meta-Principles of Modern Economics and their Implications for Islamic Banking and Finance. *Islamic Sciences*, 11, 169-181.
- Khan, M. F. (2013). Theorizing Islamic Economics: Search for a Framework for Islamic Economic Analysis. *Islamic Econ.*, 26(1), 203-236.
- Koehler, B. (2011). The Economist Mohammed Ibn Abdullah (570 – 632). *Economic Affairs*, 31(1), 109-114.
- Marsuki, M. Z. (2009). Religious Agendas Towards Sustainable Development: An Islamic Perspective. *Malaysian Journal of Science and Technology Studies*, 7, 22-39.
- Mennan, M. (1984). *İslam ve Çağdaş Ekonomik Konular*. (çev. Ali Zengin). İstanbul: Fikir Yayınları.
- Minkenber, M. (2007). Democracy and Religion: Theoretical and Empirical Observations on the Relationship between Christianity, Islam and Liberal Democracy. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(6), 887-909.
- Nakvi, N. H. (1985). *Ekonomi ve Ahlak*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nienhaus, V. (2013). Method and Substance of Islamic Economics: Moving Where?. *Islamic Economics*, 26(1), 169-202.
- Nursi, B. S. (1655). *Lemalar*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1956). *Mektubat*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Riis, O. (1989). The Role of Religion in Legitimizing the Modern Structuration of Society. *Acta Sociologica*, 31(2), 137-153.
- Shittu, A. B. (2014). The Qur'anic worldview: A springboard for Cultural Reform. *Intellectual Discourse*, 22(2), 239-242.
- Steigerwald, D. (2005). Our New Cultural Determinism. *Society*, 1, 71-75.
- Tabakoğlu, A. (1988). *İslam ve Ekonomik Hayat*. Ankara: Diyanet Yayınları.
- Wilber, C. K. (1974). The 'New' Economic History Re-examined: R. H. Tawney on the Origins of Capitalism. *American Journal of Economics & Sociology*, 1, 249-258.
- Zaman, A. (2012). Crisis in Islamic Economics: Diagnosis and Prescriptions. *Islamic Economics*, 25(1), 143-166.

Araştırma Makalesi • Research Article

Okul Yöneticilerinin Motivasyonel Dili ile Öğretmen Öz Yeterliği Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma

A Study on the Relationship Between School Administrators' Motivational Language and Teacher Self-Efficacy

Selçuk Demir ^a

^a Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bölümü, 27310, Gaziantep/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-2904-6443

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Ocak 2018

Düzeltilme tarihi: 16 Şubat 2018

Kabul tarihi: 19 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Motivasyonel Dil

Öz Yeterlik

Okul Yöneticisi

Öğretmen

ARTICLE INFO

Article history:

Received 27 January 2018

Received in revised form 16 February 2018

Accepted 19 February 2018

Keywords:

Motivational Language

Self-Efficacy

School Manager

Teacher

ÖZ

Bu çalışmada okul yöneticilerinin kullandığı motivasyonel dil ile öğretmen öz yeterliği arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini, Hatay il merkezinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kamu ortaokullarında 2017–2018 eğitim-öğretim yılında görev yapmakta olan öğretmenler arasından yansız olarak seçilmiş 26 okulda çalışan 321 öğretmen oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında “Motivasyonel Dil Ölçeği” ve “Öğretmen Öz Yeterlik Ölçeği” kullanılmıştır. Veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre; okul müdürünün kullandığı motivasyonel dil öğretmen öz yeterliğini pozitif ve anlamlı olarak yordamaktadır. Ayrıca, motivasyonel dilin empatik dil alt boyutu öğretmen öz yeterliğini anlamlı olarak yordarken, yönlendirici dil ve anlam oluşturuçu dil alt boyutları öğretmen öz yeterliğini anlamlı olarak yordamamaktadır. Öğretmen öz yeterliğini arttırmak için okul yöneticisinin algılanan motivasyonel dilini güçlendirme ve geliştirmeye yatırım yapmalarında fayda görülmektedir.

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the relationship between school administrators' motivational language and teacher self-efficacy. Survey-based relational design was used. The research sample consists of 321 teachers in 26 schools that were selected randomly from the middle schools affiliated to the Ministry of National Education at Hatay's city center in 2017-2018 academic year. Data analyses were performed with the program of SPSS. Data were collected by “Motivational Language Scale” and “Teacher Self-Efficacy Scale”. According to the study findings, motivational language used by school administrators positively and significantly predicts teacher self-efficacy. While empathetic sub-scale and sub-dimension of motivational language significantly predict teacher self-efficacy, directing-giving and meaning-making do not predict. It may be beneficial for school managers to invest in developing and strengthening motivational language in order to enhance teacher self-efficacy.

1. Giriş

Başarılı yöneticiler aynı zamanda örgütlerinin liderleridir. Bu yöneticiler çalışma arkadaşlarının kendilerinden daha iyi olmaları için kararlı ve cesur davranır. Çalışma arkadaşları iyi olursa kendisinin de daha iyi olacağını bilir (Templar, 2011). Bu tür yöneticiler astlarının bilgi, beceri ve kapasitelerine güvenirlir, onlara en iyi kaynakları sunarlar. İnsanları daha fazlası ve daha iyisini yapabileceklerine ikna ederler. Bu tip örgüt liderleri izleyenlerine esin ve

motivasyon verir, onlara yardımcı olmada manevi bir pusula olurlar (Murray, 2015).

Bireyin işle ilgili yeterlik düzeyinin az olduğunu düşünmesi çabasının miktarı ne kadar olursa olsun performansın istenilen düzeye ulaşmayacağına ilişkin algı geliştirmesine neden olur (Kreitner ve Kinichi, 2009). Bu algı ise bireyde enerjisini işine verememe, hedef belirleyememe ve kendine güven duymama gibi istenmeyen tutumlar oluşmasına neden olur (Tschannen-Moran ve Hoy, 2001). Robbins ve Judge (2012) bireylerin öz yeterlik algılarının yüksek olmasının

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: selcuk_demirs@hotmail.com

zorlu bir görevi başarmada kendi yeteneklerine güven duymalarını arttıracaklarını ifade eder. Betoret ve Artiga (2010) ise öz yeterlik inancının olumlu tutumları arttıran ve olumsuz tutumlarla başa çıkılmasına etkili stratejiler sunan önemli bir örgütsel kolaylaştırıcı olduğunu belirtir.

Lider stratejik sözel iletişimlerini aracılığıyla astların gizli güçlerini açığa çıkarır ve örgütün verimliliğinin artırılması için kullanmalarını sağlar. Hefferon ve Boniwell (2011) yöneticilerin çalışanlarının verilen görevi yerine getirmesi hususunda gerekli yeteneklere sahip olduğunu hissettirmesinin önemini vurgular. Bunun ise sözel teşviklerle yapılabileceğini ifade eder. Sözel teşviklerin sunulmasının psikolojik bir süreci tetiklediği bilinmektedir. Bu bağlamda motivasyonel dilin anahtar çalışan çıktılarını elde edilmesini sağlayan öz yeterlik inancı üzerindeki etkisi önem kazanmaktadır.

2. Alanyazın Taraması

2.1. Motivasyonel Dil

Motivasyonel dil teorisi çalışan çıktılarının istenilen yönde olması amacıyla başarılı yöneticilerin sözel iletişimlerine odaklanma yoluyla anlaşılır ve kolay uygulanabilir bir model önerir (Sullivan, 1988). Bu model dört varsayımdan oluşmaktadır. Birinci olarak motivasyonel dil sözel iletişimin anlamlı ve küçük birimleri olan üç dil ediminin birleşiminden oluşur. Bu dil edimleri yönlendirici dil, empatik dil ve anlam oluşturuç dil edimi olmak üzere üç unsurdan oluşur (Mayfield, Mayfield ve Kopf, 1995, 1998; Sullivan, 1988). Yönlendirici dil liderin belirsizliği azaltma yoluyla çalışanlara görevler, ödüller ve hedefler konusunda açıklamalar yaptığında kullanılmış olmaktadır. Bu dilin kullanımı örgütsel düzenlemeler ve faaliyetler hakkında çalışanların net bir şekilde bilgilendirilmesine katkı sunar. Empatik dil çalışanların başarılarından övgü ile söz edilmesi, iş ve kişisel sorunlarına özel ilgi gösterilmesi, şefkat ve değer verilmesi, anlayışlı ve kibar davranılması durumlarında oluşur (Brannon, 2011; Mayfield ve Mayfield, 2002; Mayfield, Mayfield ve Kopf, 1995, 1998; Sullivan, 1988). Anlam oluşturuç dil liderler her örgütün kendine özgü kültürünü, yapısını ve değerlerini çalışanlara aktardığında ortaya çıkar. Bu dilin kullanımında sıklıkla edebi sanatlar, metafor ve öykülerden yararlanılır (Conger, 1991).

Motivasyonel dil teorisinin sunduğu modelin ikinci varsayımı, liderlerin davranışlarının söylemleri ile tutarlılık göstermesidir. Ancak bu şekilde çalışanlar liderlerin niyetlerini açık bir şekilde anlarlar. Üçüncüsü ise, liderin uygun zamanlarda bu üç dil ediminden faydalanmasının onları en iyi sonuca götüreceğini varsaymasıdır (Gutierrez-Wirsching vd., 2015; Mayfield vd., 1995; Sullivan, 1988). Dördüncü varsayımı ise sadece yöneticiden astlara iletişim değil, astlardan yöneticilere doğru da bir iletişimin gerçekleşmesini olanaklı kılmasıdır. Çalışanlar bu sayede yöneticileriyle açık iletişim kurabilirler. Ayrıca çalışanların kararlara katılımları da bu yolla artırılabilir.

2.2. Öz yeterlik

Özyeterlik, bireylerin hedeflerine ve istedikleri sonuçlara ulaşabileceklerine olan inançlarıdır (Bandura, 2002; Kreitner ve Kinichi, 2009). Kişinin belli bir görev karşısında başarılı

olacağına inanç taşınması olarak adlandırılan öz yeterlik, yapabilirimin gücü şeklinde de ifade edilebilir (Hefferon ve Boniwell, 2011). Özyeterlik inançları, bireylerin motive olmaları, mutlu olmaları ve kişisel olarak başarı elde etmeleri için psikolojik bir kaynaktır (Betoret ve Artiga, 2010). Nitekim bireyler çabalarının elde etmek istedikleri sonuca ulaştıracağına inanmadıkça harekete geçmek için oldukça az inisiyatif alırlar (Hefferon ve Boniwell, 2011).

Öz yeterlik teorisini geliştiren Bandura (1997), özyeterliğin geçmiş tecrübeler, rol modellerin başarıları, sözel teşvikler ve fizyolojik durum olmak üzere dört faktörle gelişeceğini ileri sürer. Bandura'ya göre özyeterlik algısını en çok yükselten geçmiş tecrübelerdir. Eğer geçmişte bir işi başarıyla gerçekleştirmişseniz benzer bir işi de başarabileceğinize inancınız artar. Rol modellerin başarıları ise bireyin gözlemediği kişi ile benzer özelliklere sahip olduğunu düşündüğünde etkili olur. Gözlemlenen kişi başarılı olduğunda gözlemleyen kişinin de başarılı olacağına ilişkin güveni artar (Lunenburg ve Ornstein, 2012). Üçüncü kaynak ise sözel teşviklerdir. Bireye belirli bir görevi yerine getirmesi konusunda gerekli yeteneklere sahip olduğunun hissettirilmesidir (Hefferon ve Boniwell, 2011). Son olarak Bandura (1997) fizyolojik durumun özyeterliğe olumlu katkıda bulunacağını ileri sürmektedir.

Tschannen-Moran et al. (1998) öz yeterlik inancının eğitim örgütlerine öğretimsel stratejiler, sınıf yönetimi ve öğrenci katılımı olmak üzere başlıca üç önemli boyutta katkı yapacağını açıklamaktadırlar. Eğitimsel stratejiler öğretmenlerin öğretimsel kabiliyetleri ile ilişkili olup, sınıf yönetimi boyutu öğretmenlerin sınıfı etkili bir şekilde organize edebilme yeteneklerini sergileyebilmeleri ile ilişkilidir. Öğrenci katılımı boyutu ise derslere aktif bir şekilde öğrenci katılımının sağlanması ve öğrencilerin motive olmalarını sağlama ile ilgilidir.

2.3. Araştırmanın Amacı

Liderin stratejik iletişiminin örgütlerde istenen çalışan çıktıları üzerinde olumlu etkileri bulunduğu önceki çalışmalardan bilinmektedir (Brannon, 2011; Gutierrez-Wirsching vd., 2015; Mayfield ve Mayfield, 2002; Mayfield vd., 1995, 1998; Sullivan, 1988). Lider sözel iletişimi ile ilişkili anahtar çalışan çıktılarının biri de öz yeterlik kavramıdır (Guitheres-Wirsching vd., 2015). Alanda var olan eksiklikten dolayı okul yöneticilerinin motivasyonel dili ile öğretmen öz yeterliği kavramları bu çalışmada incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmada algılanan yönetici motivasyonel dili ile öğretmen öz yeterliği arasındaki ilişkinin incelenmesinin yanı sıra öğretmenlerin öz yeterlik düzeylerinin motivasyonel dilin alt unsurları ile ilişkisi de açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylelikle motivasyonel dilin öz yeterlikle ilişkisine dair daha kapsamlı bilgiler sunulması hedeflenmiştir. Bu araştırma diğer örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de önemli performans çıktıları sunan motivasyonel dil ve öz yeterlik kavramlarına yoğunlaşılması açısından diğer çalışmalara da kuramsal çerçeveye sunmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin olumlu tutumlarını arttıran ve eğitim çevrelerine katkılar sunan öz yeterlik inançlarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, okul yöneticilerinin stratejik sözel iletişimlerinde motivasyonel dilin unsurlarından yerinde ve uygun bir şekilde yararlanmaları önemli görülmektedir. Bu çalışmayla birlikte okul yöneticilerinin

motivasyonel dil kullanımının öğretmenlerin psikolojik yapıları üzerindeki önemine ilişkin bakış açısı sunulmuştur. Araştırmanın amacı, okul yöneticilerinin öğretmenler tarafından algılanan motivasyonel dili ile öğretmen öz yeterliği arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu temel amaç bağlamında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Okul yöneticisinin motivasyonel dili öğretmen öz yeterliğini pozitif anlamli olarak yordamaktadır.

H2: Okul yöneticisinin yönlendirici dili öğretmen öz yeterliğini pozitif anlamli olarak yordamaktadır.

H3: Okul yöneticisinin empatik dili öğretmen öz yeterliğini pozitif anlamli olarak yordamaktadır.

H4: Okul yöneticisinin anlam oluşturuçu dili öğretmen öz yeterliğini pozitif anlamli olarak yordamaktadır.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Desenlenmesi ve Uygulanması

Bu araştırmada değişkenler arasındaki ilişkilerin uygulanan ölçekler aracılığıyla araştırıldığı ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. (Büyüköztürk vd., 2012; Karasar, 2012). İlişkisel tarama araştırması, bir grup içindeki değişkenler arasındaki ilişkiyi ve değişkenler arasında neden- sonuç olasılığına ilişkin fikir veren çalışmaları içerir (Fraenkel vd., 2012). Motivasyonel dil ve alt boyutlarının öğretmen öz yeterliği ile ilişkisi ve öz yeterliğin motivasyonel dil tarafından yordanma gücü ölçekler aracılığıyla tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreni 2017-2018 eğitim öğretim yılında Hatay il merkezindeki kamu ortaokullarında görev yapan öğretmenlerdir. Bu araştırmada tek tek bireylerin değil, seçkisiz olarak belirlenen grupların örneklem için seçilmesi olarak tanımlanan küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma evreni olan Hatay il merkezinde her okul bir küme kabul edilip 26 ortaokul tesadüfi olarak seçilmiştir. Dağıtılan anketlerin 321 tanesinin geçerli olduğu görülmüş ve değerlendirmeye alınmıştır. Örneklem sayısı belirlemede, ana kütle sayısı belli olan büyüklükler için hazırlanan formüle göre alınan 321 öğretmenin %95 güven düzeyi için yeterli olduğu görülmüştür (Özdamar, 2003; Field, 2009).

Örnekleme alınan öğretmenlerin (n=321) %50.2'si bayan (n=161), %49.8'i baylardan (n=160) oluşmaktadır. Bu öğretmenlerin %74.8'i evli (n=240) iken %24.2'si bekâr öğretmenlerden (n=160) oluşmaktadır. Katılımcıların en fazla buldukları yaş aralığını %38.3 ile 31-40 yaş aralığındaki öğretmenler (n=123), en az buldukları yaş aralığını ise %24.6 ile 41 yaş ve üstü öğretmenler (n=79) oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcıların en fazla buldukları kıdem aralığı %56.1 ile 1-10 yıl arası (n=180) ve en az buldukları kıdem aralığı ise %15 ile 21 yıl ve üzeri olduğu (n=48) görülmektedir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma değişkenlerinin ölçümünde motivasyonel dil ve öz yeterlik ölçekleri kullanılmıştır. Ölçekler beşli likert tipinde olup seçenekler, "1= Hiç katılmıyorum"; "2=

Katılmıyorum"; "3= Kısmen katılıyorum"; "4= Katılıyorum"; ve "5= Tamamen katılıyorum" şeklinde değişmektedir. Katılımcılardan kendi algılarına en uygun yanıtı seçmeleri istenmiştir. Ölçeklere ilişkin bu çalışmada elde edilen bilgiler aşağıda belirtilmektedir.

Motivasyonel dil ölçeği: Bu araştırmada okul yöneticisinin motivasyonel dilinin öğretmen algısına göre ölçümü için Mayfield, Mayfield ve Kopf (1995) tarafından geliştirilen ve Özen (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Motivasyonel Dil Ölçeği (MDÖ) (Motivational Language Scale) kullanılmıştır. Ölçeğin orijinal formu 24 maddeden ve üç boyuttan oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında motivasyonel dil ölçeğinin Bartlett Küresellik Testi sonucu anlamlı ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı 0.956 olduğundan veri setinin faktör analizi için uygun olduğu görülmüştür. Bu çalışmadaki veri setiyle yapılan açımlayıcı faktör analizinde ölçme aracının maddeleri içerisindeki binişik (aralarındaki fark 0.10'dan küçük) olan D10 ve D18 maddeleri, boyutlarında olmayan D7, D15, D14, D13 ve D9 maddeleri ölçekten çıkarılmıştır. Başlangıçta 24 maddeden oluşan ölçme aracında faktör analizi sonrası 17 madde kalmıştır. Ölçekte maddelerin faktör yükleri 0.568 ile 0.895 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Yönlendirici dil boyutun açıkladığı varyans yüzdesi 28.041, empatik dil (cesaret verici dil) boyutunun açıkladığı varyans yüzdesi 17.554, anlam oluşturuçu dil (aitlik yaratıcı dil) boyutu tarafından açıklanan varyans yüzdesi 28.307 ve bu üç boyutun açıkladığı toplam varyans yüzdesi 73.902 olarak bulunmuştur. Cronbach's Alpha Güvenirlik Katsayısı yönlendirici dil boyutunda 0.933, empatik dil boyutunda 0.820, anlam oluşturuçu dil boyutunda 0.935 ve ölçeğin tamamında 0.951 olduğu görülmüştür.

Öğretmen öz yeterlik ölçeği: Bu çalışmada Schmitz and Schwarzer (2000) tarafından geliştirilen ve Yılmaz vd. (2004) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Öğretmen Öz Yeterlik Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeğin 8 maddeden ve iki boyuttan oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında Bartlett Küresellik Testi sonucu anlamlı ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı 0.806 olduğundan veri matrisi faktör analizi için uygun olduğu görülmüştür. Bu araştırmada yapılan faktör analizi sonucunda ölçekten atılan madde olmamıştır. Ölçek maddelerinin faktör yükleri 0.452 ile 0.827 arasında değiştiği görülmüştür. Mücadeleci iş davranışı alt boyutunun açıkladığı varyans yüzdesi %29.166, yenilikçi iş davranışı alt boyutunun açıkladığı varyans yüzdesi %27.941 ve bu iki boyutun açıkladığı toplam varyans yüzdesi %57.107 olarak bulunmuştur. Cronbach's Alpha Güvenirlik Katsayısı başa çıkma davranışı alt boyutunda 0.725, yenilikçi davranış alt boyutunda 0.772 ve ölçeğin tamamında 0.787 olduğu görülmüştür.

3.4. Verilerin Analizi

Veriler toplandıktan sonra uç değerler temizlenmiş, çarpıklık ve basıklık katsayıları kontrol edilmiş ve normallik varsayımı açısından incelenmiştir. Veriler geçerlik ve güvenilirlik açısından incelenmiştir. Bu araştırma kapsamında yapılan açımlayıcı faktör analizinin sonuçları ve Cronbach's Alpha güvenirlik katsayıları kullanılan ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermiştir. Bunun ardından değişkenler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile tespit edilmiştir. Ardından basit ve çoklu doğrusal regresyon analizleri (stepwise yöntemiyle) kullanılarak incelenmiştir.

Basit doğrusal regresyon analizinde bağımsız değişken motivasyonel dil; çoklu doğrusal regresyonda ise bağımsız değişkenler motivasyonel dilin yönlendirici dil, empatik dil ve anlam oluşturuşu dil boyutları; her iki analizde de bağımlı değişken olarak öğretmen öz yeterliği alınmıştır.

4. Bulgular

4.1. Değişkenlerle İlgili Betimsel Analizler ve Korelasyon Matrisi

Öğretmenlerin, araştırma kapsamında uygulanan ölçme araçlarındaki maddelere katılım düzeylerini gösteren aritmetik ortalama, standart sapma değerleri ile değişkenler arası ilişkilerin düzeyi ve yönünün belirtildiği korelasyon değerleri birlikte Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Motivasyonel Dil ve Alt Boyutları İle Öz Yeterlik Ortalama, Standart Sapma Sonuçları Ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	\bar{X}	SS	1	2	3	4	5
1. Mot. Dil	4.034	.729	1				
2. Yön. Dil	4.170	.740	.858**	1			
3. Emp. Dil	4.021	.852	.871***	.659***	1		
4. Anl. Dil	3.954	.855	.918***	.624***	.759***	1	
5. Yeterlik	3.430	.536	.186**	.159**	.187**	.152**	1

*p<.05, **p<.01, ***p<.001

Notlar: Mot. Dil: Motivasyonel dil genel, Yön. Dil: Yönlendirici Dil, Emp. Dil: Empatik Dil, Anl. Dil: Anlam Oluşturuşu Dil, Yeterlik: Öz Yeterlik

Tablo 1'e göre; okul müdürünün kullandığı motivasyonel dile, motivasyonel dilin unsurlarına ve öz yeterliğe ilişkin öğretmen algıları kısmen yüksek düzeydedir. Okulda öğretmenler tarafından en yüksek düzeyde algılanan motivasyonel dil alt boyutunun yönlendirici dil ve en düşük düzeyde algılananın ise anlam oluşturuşu dil olduğu bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle öğretmen algılarına göre yöneticiler okulda en fazla yönlendirici dili ve en az ise anlam oluşturuşu dili kullanmaktadır. Korelasyon matrisindeki ilişkilere bakıldığında, motivasyonel dil ($r=.186$, $p<.01$), yönlendirici dil alt boyutuna ($r=.159$, $p<.01$), empatik dil alt boyutuna ($r=.187$, $p<.01$) ve anlam oluşturuşu dil alt boyutuna ($r=.152$, $p<.01$) ilişkin algılar ile öğretmen öz yeterlik algıları arasındaki ilişkilerin pozitif anlamlı olduğu görülmektedir.

4.2. Okul Müdürünün Kullandığı Motivasyonel Dilin Öğretmen Öz Yeterliğini Yordaması

Okul müdürünün kullandığı motivasyonel dilin öğretmenin öz yeterliğini yordamasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Yapılan regresyon analizinde, demografik değişkenler 1.adımda kontrol edilerek 2. adımda okul müdürünün kullandığı motivasyonel dilin, öğretmen öz yeterliğini anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($\beta=.185$ **, $p<.01$). Öğretmenin motivasyonel dilin kullanımına ilişkin algısındaki bir birimlik artış 0.18 birimlik öğretmen öz yeterliği artışına yol açmaktadır. Okul müdürünün motivasyonel dili öğretmen öz yeterliğindeki varyansın % 3.4' ünü açıklamaktadır ($\Delta R^2=0.034$; $p<.01$). Okul yöneticisinin motivasyonel dil kullanımına ilişkin olumlu algılar arttıkça, öğretmen öz yeterliği de artmaktadır.

Tablo 2. Okul Müdürünün Kullandığı Motivasyonel Dilin Öğretmen Öz Yeterliğini Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Değişkenler	β	Std. Hata	Beta	t	p
1. Adım (enter)	Sabit	2.028	.303		6.700	.000
	Cinsiyet (dummy)	.082	.063	.076	1.308	.192
	Yas	.007	.013	.112	.542	.588
	Kıdem	-.008	.013	-.131	-.635	.526
2. Adım	Sabit	1.454	.344		4.227	.000
	Cinsiyet (dummy)	.075	.062	.070	1.213	.226
	Yas	.008	.013	.125	.613	.540
	Kıdem	-.008	.013	-.129	-.636	.525
Motivasyonel dil		.136	.041	.185	3.349	.001

Notlar: Bağımlı değişken öz yeterlik

R^2 değişim = .034; *p<.05, **p<.01 ve ***p<.001

Okul müdürünün kullandığı motivasyonel dilin alt boyutlarının öğretmen öz yeterliğini yordamasına ilişkin çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Motivasyonel Dilin Empatik Dil Alt Boyutunun Öğretmen Öz Yeterliğini Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Değişkenler	β	Std. Hata	Beta	t	p
1. Adım (enter)	Sabit	2.028	.303		6.700	.000
	Cinsiyet (dummy)	.082	.063	.076	1.308	.192
	Yas	.007	.013	.112	.542	.588
	Kıdem	-.008	.013	-.131	-.635	.526
2. Adım (stepwis)	Sabit	1.579	.328		4.823	.000
	Cinsiyet (dummy)	.071	.062	.067	1.155	.249
	Yas	.006	.013	.100	.493	.622
	Kıdem	-.007	.013	-.109	-.536	.592
Empatik dil		.115	.035	.183	3.311	.001

Bağımlı değişken öz yeterlik

R^2 değişim = 0.033; *p<.05, **p<.01 ve ***p<.001

Yapılan çoklu regresyon analizinde, demografik değişkenler 1.adımda kontrol edilerek 2. adımda stepwise ile motivasyonel dilin yönlendirici dil, empatik dil ve anlam oluşturuşu dil boyutları modele eklendikten sonra, öz yeterlik değişkeninin motivasyonel dilin empatik dil ($\beta=0.183$ **, $p<.001$) boyutu tarafından anlamlı bir şekilde yordandığı görülmektedir. Motivasyonel dilin yönlendirici dil ve empatik dil alt boyutları öğretmen öz yeterliğini anlamlı olarak yordamadığından regresyon analizinden (stepwise yöntemiyle) elenmiştir. Her bir birimlik öğretmenin empatik dil kullanımını algısındaki artış 0.18 birimlik öğretmen öz yeterliği artışına yol açmaktadır. Okul müdürünün kullandığı motivasyonel dilin empatik dil alt boyutunun öğretmen öz yeterliğindeki toplam varyansın % 3.3'ünü açıklamaktadır ($\Delta R^2=0.033$; $p<.01$). Okul yöneticisinin motivasyonel dilin alt boyutu olan empatik dil kullanımına ilişkin olumlu algılar arttıkça, öğretmenin öz yeterlik düzeyinin düşük düzeyde de olsa arttığı söylenebilir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmanın sonuçlarına göre, okul yöneticilerinin algılanan motivasyonel dili öğretmen öz yeterliğini anlamlı ve pozitif yönde yordamaktadır. Ayrıca motivasyonel dilin boyutlarından sadece empatik dilin öğretmen öz yeterliğini anlamlı ve pozitif yönde yordadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırmada test edilen hipotezlerden H1 ve H3 doğrulanmıştır. Ayrıca çalışmada, öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin en fazla yönlendirici dili, en az ise anlam oluşturuşu dili kullandıkları bulunmuştur.

Hefferon ve Boniwell (2011) yöneticilerin çalışanlarının görevlerini yerine getirmelerinde gerekli yeteneklere sahip olduğunu hissettirmelerinin önemli olduğunu vurgular. Bunun ise sözel teşviklerle yapılabileceğini ifade eder. Gutierrez-Wirsching ve diğerleri (2015) lider sözel iletişimi üzerine yaptıkları çalışmada ileri sürdükleri modelde lider motivasyonel dilinin çalışan bağlılığı, iş doyumu, işe devam etme, öz yeterlik, örgütsel vatandaşlık davranışı, çalışan performansı ve çalışanların yöneticiden memnuniyetini pozitif yönde etkilediğini açığa çıkarmışlardır. Önceki çalışma bulgusuna benzer olarak (Gutierrez-Wirsching vd., 2014), bu çalışmada da okul yöneticisinin algılanan motivasyonel dil kullanımının öğretmenlerin öz yeterlik düzeyini artırdığı tespit edilmiştir.

Empatik dil astların sorunlarıyla ilgilenilmesi, onlara ilgi ve özen gösterilmesi, anlayışlı ve kibar olunması, güven verilmesi ve onların başarılarında takdir edilmesi gibi şefkat ve değer içeren durumlarda olduğu önceki araştırmalarda belirtilmektedir (Mayfield vd., 1995; Sullivan, 1988). Murray (2015) ise empatik iletişimin insani duygulara temas edeceğini ve astları esinlendirici olduğunu açığa çıkarmıştır. Önceki çalışmalar (Brannon, 2011; Mayfield vd., 1995, 1998; Mayfield ve Mayfield, 2007) liderlerin empatik iletişimle, astlarıyla yakından ilgilenilebileceğini; onların bir sorunları olduğunda ya da kaygı duyduklarında onlara destek olabileceğini; zor ve stresli bir sorumluluk üstlendiklerinde onları yüreklendirebileceğini; etkili bir performans sergilediklerinde ya da başarılı olduklarında bu durumun farkına varıp onları takdir edebileceklerini ortaya koymuştur. Dolayısıyla örgüt içerisinde değer verilen, başarılarından övgü ile söz edilen, iş ve kişisel sorunlarına özel ilgi gösterilen, şefkatle gösterilen, değer verilen, kendilerini rahatça ifade etme olanağı bulan ve lideri tarafından isteklendirilen astların bilgi, beceri ve kapasitelerini kullanarak sorumluluklarından daha fazlasını yerine getirmeye ilişkin inançları güçlenir. Bu çalışmada da benzer olarak okul yöneticisinin empatik dil kullanımına ilişkin olumlu algıların artmasının öğretmenlerin öz yeterlik düzeylerini arttırdığı görülmüştür.

Önceki çalışmalarda (Chory-Assad, 2002; Lüscher ve Lewis, 2008; Mayfield ve Mayfield, 2006; Mayfield vd., 1998; Mert, 2011; Sullivan, 1988), astların algılarına göre yöneticilerin en fazla kullandığı motivasyonel dil unsurunun yönlendirici dil, en az kullandığının ise anlam oluşturuca dil olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, öğretmen görüşlerine dayanan bu çalışmada da öğretmen algılarına göre müdürlerin en fazla kullandığı motivasyonel dil bileşeni yönlendirici dil ve en az kullanılan bileşenin ise anlam oluşturuca dil olduğu bulgusu desteklenmektedir. Bu çalışmada motivasyonel dilin empatik dil boyutunun öz yeterliği arttırdığı düşünüldüğünde, öğretmenlerin öz yeterlik düzeylerini arttırmak isteyen okul yöneticilerinin empatik dil kullanımına yoğunlaşmalarının önemli olduğu belirtilebilir.

Motivasyonel dil, sözel iletişimin anlamlı ve en küçük birimi olan üç söz ediminden (yönlendirici dil, empatik dil ve anlam oluşturuca dil) oluşmaktadır. Okul yöneticilerinin öğretmenlerin öz yeterlik düzeylerini arttırma ve yeniliğe açık olmaları noktasında bu üç söz ediminden uygun zamanlarda ve yerinde yararlanması önemli görülmektedir. Ayrıca okul yöneticilerinin bu bağlılığın sürekliliği için

sözleri ile bu sözlerin arkasından gelen davranışlarının uyumlu olmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Öz yeterlik algılarının pozitif çıktılar elde etmede örgütsel bir kolaylaştırıcı olduğu bilinmektedir (Betoret ve Artiga, 2010; Hefferon ve Boniwell, 2011). Öğretmenlerin öz yeterlik inançlarının düşünce sistemlerini, tutum ve davranışlarını etkilediği önceki çalışmalarda bulunmuştur (Busch vd., 1998; Caprara vd., 2006; Gkolia vd., 2014; Mulvaney, 2014; Rosario vd., 2009; Tschannen-Moran ve Hoy, 2001; Tschannen-Moran vd., 1998; Woolfolk ve Hoy, 1990; Yang vd., 2006). İlgili çalışmalar incelendiğinde öz yeterlik inancının iş doyumu (Caprara vd., 2006; Gkolia vd., 2014), örgütsel bağlılık (Busch vd., 1998; Mulvaney, 2014) ve motivasyon (Rosario vd., 2009; Tschannen-Moran ve Hoy, 2001; Tschannen-Moran vd., 1998; Woolfolk ve Hoy, 1990) gibi anahtar tutumlarla pozitif yönde ilişkili olduğu görülmektedir.

Eğitim örgütlerinde öz yeterlik kavramı ile motivasyonel dil ve alt boyutlarının incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamış olması çalışmanın özgünlüğü açısından önemlidir. Bu çalışma ile okullardaki yöneticilerin sözel iletişimi ile öğretmenlerin öz yeterliği arasındaki ilişkiye dair kuramsal bir çerçeve sunulmaktadır. Motivasyonel dilin en küçük ve anlamlı birimleri olan söz edimlerinin de öz yeterlikle ilişkilendirilmesi çalışmanın diğer bir önemli yanını oluşturmaktadır. Bu sayede kurum yöneticileri stratejik iletişimin kolay uygulanabilir bir modelini öneren Motivasyonel Dil Teorisinden daha fazla yararlanabilirler ve astları ile iletişimlerinde motive edici dil kullanımına daha fazla yoğunlaşma imkânı bulabilirler.

Sonuç olarak öz yeterlik bireylerin seçimlerini, çalışmaya duydukları isteklerini, gayret düzeylerini, stres ve kaygılarını ve engeller karşısındaki tepkilerini etkileyen psikolojik bir kavramdır. Yöneticilerin üyelerinin öz yeterlik düzeylerini geliştirici ve güçlendirici çalışmalar yapmaları gerekli görülmektedir. Araştırmada öğretmenlerin öz yeterlik düzeylerinin yöneticilerinin motivasyonel dil kullanımına bağlı olarak arttığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda okul yöneticilerinin stratejik sözel iletişimin kolay uygulanabilir bir modelini öneren Motivasyonel Dil Teorisinden daha fazla yararlanmaları ve böylelikle çalışanların öz yeterlik inançlarını güçlendirecek sözel teşvikler vermeleri önerilmektedir.

Kaynakça

- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: Freeman press.
- Bandura, A. (2002). Social cognitive theory in cultural context. *Journal of Applied Psychology: An International Review*, 51, 269–290.
- Betoret, F.G., & Artiga, A.G. (2010). Barriers perceived by teachers at work, coping strategies, self-efficacy and burnout. *The Spanish Journal of Psychology*, 13(2), 637-654.
- Brannon, K.L. (2011). *The effects of leader communication medium and motivating language on perceived leader effectiveness*. Doctorate Dissertation. Arizona, USA: Northcentral University.

- Busch, T., Fallan, L., & Pettersen, A. (1998). Disciplinary differences in job satisfaction, self-efficacy, goal commitment and organisational commitment among faculty employees in norwegian colleges: An empirical assessment of indicators of performance. *Quality in Higher Education*, 4(2), 137-157, <http://dx.doi.org/10.1080/1353832980040204>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. V., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem A.
- Caprara, G.V., Barbaranelli, C., Steca, P., & Malone, P.S. (2006). Teachers' self-efficacy beliefs as determinants of job satisfaction and students' academic achievement: A study at the school level. *Journal of School Psychology*, 44, 473-490.
- Chory-Assad R. M. (2002). Classroom justice: Perceptions of fairness as a predictor of student motivation, learning, and aggression. *Communication Quarterly*, 50 (1), 58-77.
- Conger, J. (1991). Inspiring others: The language of leadership. *Academy of Management Executives*, 1, 31-44.
- Fraenkel, J.R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education*. New York: McGraw-Hill.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. Dubai: Oriental Press.
- Gkolia, A., Belias, D., & Koustelios, A. (2014). Teacher's job satisfaction and self-efficacy: A review. *European Scientific Journal*, 10(22), 321-342.
- Gutierrez-Wirsching, S., Mayfield, J., Mayfield, M., & Wang, W. (2015). Motivating language as a mediator between servant leadership and employee outcomes. *Management Research Review*, 38(12), 1234-1250.
- Hefferon, K., & Boniwell, I. (2011). *Positive Psychology: Theory, Research and Applications*. New York: Mc Graw-Hill Open International Publishing Ltd..
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kreitner, R., & Kinichi, A. (2009). *Organizational Behaviour*. New York: Mc Graw-Hill International Edition, Ninth edition.
- Lunenburg, F.C., & Ornstein, A.C. (2012). *Educational Administration: Concepts and Practices*. Boston: Wadsworth Cengage Learning Publishing, Sixth Edition.
- Lüscher, L. S., & Lewis, M. W. (2008). Organizational change and managerial sensemaking: Working through paradox. *Academy of Management Journal*, 51 (2), 221-240.
- Mayfield, J., & Mayfield, M. (2002). Leader communication strategies: Critical paths to improving employee commitment. *American Business Review*, 20(2), 89-94.
- Mayfield, J., & Mayfield, M. (2006). The benefits of leader communication on part-time worker outcomes: A comparison between part-time and full-time employees using motivating language. *Journal of Business Strategies*, 23(2), 131-153.
- Mayfield, J., & Mayfield, M. (2007). The effects of leader communication on a worker's intent to stay: An investigation using structural equation modeling. *Human Performance*, 20(2), 85-102, <http://dx.doi.org/10.1080/08959280701332018>.
- Mayfield, J., Mayfield, M. & Kopf, J. (1995). Motivational language: Exploring theory with scale development. *The Journal of Business Communication*, 32(4), 329-344.
- Mayfield, J., Mayfield, M., & Kopf, J. (1998). The effects of leader motivating language on subordinate performance and satisfaction. *Human Resource Management*, 37(3-4), 235-248.
- Mert, İ. S. (2011). Yöneticilerin kullandıkları motivasyonel dil ve performans üzerindeki etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (26), 197-214.
- Mulvaney, M.A. (2014). Leave programs/time off and work-stress family employee benefits programs, organizational commitment, and self-efficacy among municipal employees. *Public Personnel Management*, 43(4), 459-489.
- Murray, K. (2015). *Liderk Dili*. (çev. Ümit Şensoy). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.
- Murray, K. (2016). *Liderlik ve İletişim*. (çev. Ümit Şensoy). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür yayınları.
- Özdamar, K. (2003). *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özen, H. (2013). Okul müdürlerine yönelik motivasyonel dil ölçeği: Türk kültürüne uyarlama, dil geçerliği ve faktör yapısının incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 87-103.
- Robbins, S.P., & Judge, T.A. (2012). *Örgütsel Davranış* (Çev. Ed. İnci Erdem). İstanbul: Nobel yayıncılık.
- Rosario, P., Blas, R., & Valle, A. (2009). Teachers' self-efficacy, motivation and teaching strategies. *Escritos de Psicología*, 3(1), 1-7.
- Schmitz, G.S., & Schwarzer, R. (2000). Selbstwirksamkeitserwartung von Lehrern: Langsschnitt befunde mit einem neuen Instrument. *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie*, 14 (1), 12-25.
- Sullivan, J.J. (1988). Three roles of language in motivating theory. *The Academy of Management Review*, 13(1), 104-115.
- Templar, R. (2011). *The Rules of Management* (Expanded edition). New Jersey: Pearson Education Limited.
- Tschannen-Moran, M., Hoy, A. W., & Hoy, W. K. (1998). Teacher efficacy: Its meaning and measure. *Review of educational research*, 68(2), 202-248.
- Tschannen-Moran, M., & Hoy, A. W. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17(7), 783-805.

- Woolfolk, A. E., & Hoy, W. K. (1990). Prospective teachers' sense of efficacy and beliefs about control. *Journal of educational Psychology*, 82(1), 81-91.
- Yang, H.L., Kao, Y.H., & Huang, Y.C. (2006). The job self-efficacy and job involvement of clinical nursing teachers. *Journal of Nursing Research*, 14(3), 237-249.
- Yukl, G., O'Donnell, M., & Taber, T. (2009). Influence of leader behaviors on the leader-member exchange relationship. *Journal of Managerial Psychology*, 24(4), 289-299.
- Yılmaz, M., Köseoğlu, P., Gerçek, C., & Soran, H. (2004). Yabancı dilde hazırlanan bir öğretmen öz-yeterlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 260-267.

Araştırma Makalesi • Research Article

Kariyer Yelkenlisi Modeline Dayalı Grupla Müdahale Programı*

Group Intervention Program Based on Career Sailing Model

Betül Gökçen Doğan Laçın,^{a,**} Binnur Yeşilyaprak^b

^a Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, 06590, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7697-3341

^b Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü, 06590, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8949-6801

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Ekim 2017
Düzeltilme tarihi: 17 Şubat 2018
Kabul tarihi: 01 Mart 2018

Anahtar Kelimeler:

Grupla Psikolojik Danışma
Kariyer Danışmanlığı
Kariyer Yelkenlisi Modeli

ARTICLE INFO

Article history:

Received 22 October 2017
Received in revised form 17 February 2018
Accepted 01 March 2018

Keywords:

Group Counseling
Career Sailing Model
Career Counseling

ÖZ

Bu çalışmada kariyer yelkenlisi modeline dayalı bir grup müdahale programının üniversite öğrencilerinin kariyer seçimi ve kariyer kararları üzerine etkisi incelenmiştir. Bu makalede, grup sürecinin tamamına katılan üyeler arasından seçilen dördünün değerlendirilmesi yapılarak modelin uygulamasına ilişkin bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Post-modern kuramların temel varsayımları dikkate alınarak uygulamada kullanılan bazı ölçekler, gruba ilişkin nicel bir veri değil, her bireye ilişkin nitel veri olarak üyelerin kendi değerlendirmelerini yapmaları amacıyla kullanılmıştır. Bu amaçla uygulamada grup sürecinin başında ve sonunda Mesleki Sonuç Beklentisi, Kariyer Kararı Yetkinlik Beklentisi ve Kariyer Geleceği Ölçekleri uygulanmıştır. Her oturumun sonunda üyelerden sözlü olarak duygu, düşünce ve kazanımları alınmış ve grup lideri tarafından kaydedilmiştir. Her oturumda çeşitli farkındalıklar kazandıklarını ifade eden üyelerin grup süreci sonucunda ölçme araçlarından aldıkları puanların yükseldiği görülmüştür.

ABSTRACT

In this study, the effect of a group intervention program based on the career sailing model on the career choice and career decisions of university students was examined. In this article, it is aimed to give information about the application of the model by evaluating the four selected members among the members of the group. Considering the basic assumptions of post-modern theories, some of the scales used in practice are not quantitative data about the group but used to make the members' own evaluations as qualitative data about each individual. For this purpose, Occupational Outcome Expectation, Career Decision Competency Expectation and Career Future Scales were applied at the beginning and end of the group period. At the end of each session, the members were verbally received emotions, thoughts and achievements and recorded by the group leader. It was observed that the scores of the members who expressed various awareness in each session increased as the result of the group process

1. Giriş

Hızla gelişen, değişen ve küreselleşen dünyada insanların günlük yaşamlarına ve insan ilişkilerine dair ihtiyaç ve beklentileri de değişmektedir. Bu bağlamda bireyin zamanının çoğunu, icra ettiği işe ve mesleğe ilişkin ortamlarda geçirdiği düşünüldüğünde, kariyer ve kariyerle ilişkili pek çok durum, yaşamda önemli bir yer tutmaktadır. Kariyer kavramı, bir ömür boyu yaşanan olaylar dizisi, bireyin meslek ve diğer yaşam rollerinin birbirini etkilemesi

ve izlemesi sonucu oluşan genel örüntü ve gelişim çizgisinde, özellikle iş ve mesleğe ilişkin rollerinde ilerleme, duraklama ve gerilemeleri de içeren bir süreçtir (Herr ve Cramer, 1996).

Bireylerin kariyerlerinin nasıl oluştuğunu ve nasıl geliştiğini inceleyerek bu süreci olumlu etkilemeye çalışan kariyer danışmanlığı kuramlarının hepsi, içinde bulunduğu dönemin ve kültürün belirli ihtiyaçlarından yola çıkarak oluşturulmuştur. 20.yüzyılın başlarında ortaya kişi çevre

* Bu çalışma, 19-21 Ekim 2017 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen 8. Uluslararası Eğitim Yönetimi Formu'nde bildiri olarak sunulmuştur.
** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: betulgokcen.dogan@gmail.com

uyumu modelleri, çalışanların işlerle nasıl eşleştirebileceğine odaklanmışlardır. 20.yy.'ın ortalarında mesleki gelişim kuramları yaygınlık kazanmaya başlamış; kariyer gelişiminin sürdürülmesi ve mesleki gelişim görevlerinin yerine getirilmesi üzerine odaklanmıştır (Korkut-Owen ve Niles, 2011).

Ancak 21.yy'da küreselleşen ekonomi ile birlikte; iş dünyası ve işgücü piyasasında değişimler ortaya çıkmış, bazı meslekler yeniden yapılandırılmıştır. Kariyerin ne olduğuna ilişkin algı farklılaşmış ve kariyer daha değişken ve esnek bir örüntü olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Yeşilyaprak, 2016). Bireylerin kişilik özelliklerinin gerçeği yansıttığı düşünülen ölçme araçları ile ölçülmesi yerine; insanların sahip oldukları özellikleri nasıl kullandıklarını anlama üzerine odaklanılmıştır. İnsanların benliklerini ve sosyal kimliklerini kaybetmeden iş ve meslek dünyası ile ilgili değişimlerin üstesinden nasıl gelebilecekleri konusu kariyer danışmanlığının cevap aradığı temel soru haline gelmiştir. Çünkü artık insanlar iyi bir ücret elde etmenin yanı sıra; sahip oldukları işte anlam bulmaya, aile ve meslek rolleri arasında denge sağlamaya, değişen iş görevlerinin gerektirdiği becerilere uyum sağlamaya, iş çevrelerini kontrol etmeye, duygusal zekâlarını kullanarak kariyer gelişim sürecinde karşılaştıkları stresli durumlarla etkili şekilde başa çıkabilmeye de gereksinim duymaya başlamışlardır (Savickas, 2012). Bu nedenle 21.yy şartlarında bireylerin yaşamlarını düzenlemelerine daha iyi destek sunabilmek için; kariyer danışmanlarının, bireylerin kişilik özelliklerinden çok mesleki kimlik gelişimlerine, kariyer olgunluğundan çok kariyer uyumuna, kesin yargılardan çok bireysel amaçlara ve ölçme araçları ile elde edilen puanlardan çok danışanların hikâyelerine odaklanmalarını gerektirmiştir. Post-modern kariyer kuramları bu bağlamda ortaya çıkan bütünleştirici yaklaşımlar olarak nitelendirilmektedir (Savickas, 2005).

Bu çalışmada uygulanan Kariyer Yelkenlisi Modeli de post-modern yaklaşımlara dayalı olarak Korkut-Owen vd. (2010) tarafından geliştirilmiştir.

2. Kariyer Yelkenlisi Modeli

Kariyer Yelkenlisi Modeli, bireyin kariyerinin bir yelkenli ile denizde yol almaya benzetilerek kullanılan metafor ile açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre; bireyin kariyer hedefi gideceği limanı temsil etmektedir. Bu limana onu götürecek yelkenlinin gövdesi bireysel özellikleri, bir yelkeni sosyal özellikleri diğer yelkeni ise sistemle ilgili özellikleri temsil etmektedir. Yelkeni hareket noktasından uzaklaştırıp onu farklı yönlere götüren dalga, rüzgâr gibi etmenler ise şansını temsil etmektedir. Bu model, dört etmeni ve bu etmenlerin birbiriyle etkileşimini ele alarak kişinin kendi hikâyesini oluşturmasını, böylelikle belirlemiş olduğu limana gitmesini sağlamaktadır.

Korkut-Owen (2008) kariyer yelkenlisi adı verilen modelde bireyin meslek seçimi ve kariyer sürecinde bu dört faktörün etkisinin olduğunu, bu etmenlerin bazılarının diğerine göre daha az ya da çok etkilediğini vurgulamışlardır. Bu etmenler kısaca şöyle tanımlanabilir:

- (i) Bireysel etmenler: Bireylerin meslek seçimi ve kariyer gelişiminde ilgi, yetenek, değer, beklenti gibi kişisel özelliklerinin etkili olduğu savunulmaktadır. Bir birey kendi özelliklerini bilip bu özelliklerini

karşılacak meslekleri seçerse hem başarılı hem de mutlu olacaktır. Bireyin ilgisine, yeteneklerine ve değerlerine uygun bir meslek alanında çalışması, kariyer yelkenlisi ile çok daha uyumlu ve geliştirici bir şekilde ilerlemesini sağlayabilecektir.

- (ii) Sosyal etmenler: Bu faktörün hem psikolojik hem de sosyolojik boyutu olduğu düşünülmektedir. Aile, kültür, gelenek gibi etmenlerden oluşmaktadır. Bireyin meslek seçiminde etkili biyolojik faktörler, anne ve babasından aldığı genler iken sahip olduğu yeteneği sergileyeceği ortamı sunan kişiler anne ve baba diğer bir ifade ile aile ortamıdır (Pişkin, 2002). Kültür ise, bireyin içinde yaşadığı toplum, aldığı eğitim, inançları onun düşünce biçimini dolayısıyla tercihlerini etkilemektedir. Dansçı olmak isteyip fakat çevresi tarafından onaylanmayacağını düşünüp farklı bir mesleğe yönelmek kültürün etkisine verilecek bir örnektir.
- (iii) Sistemle ilgili etmenler: Bireyin içinde bulunduğu toplumun siyasi durumu, eğitim sistemi, yasal, ekonomik durumu ve sınavların yapısı ve uygulanışı, işe girme, eğitim görme gibi etmenler bireyin meslek seçimi ve kariyeri üzerinde etkilidir.
- (iv) Şans: Bireyin kariyer seçimlerinde bazen beklenmedik ve kontrol edilmeyen durumlar etkili olabilmektedir. Örneğin yaşanan doğal afet, bir trafik kazası veya yüklü bir miras gibi...

Bu etkenleri dikkate alarak bireyin kariyerinde bu yönlerden kendini tanımasını ve değerlendirerek kariyerine bilinçli bir şekilde yön vermesini amaçlayan Kariyer Yelkenlisi Modeli, Türk kültürünü yansıtan bir özellikte oluşturulmuştur. Yeni bir model olarak uygulama ve araştırmalar ile sınanması, modelin geçerliğini test etmek açısından önemlidir. Ülkemizde farklı yaklaşım ve modeller ile yapılan grupla kariyer danışmanlığı müdahale programlarına ilişkin araştırmalar mevcuttur. Örneğin Çapri ve Gökçakan (2008) Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi, Işık (2010), Büyükgöze-Kavas (2011) ve Sarı (2014) Sosyal Bilişsel Modele dayalı grupla kariyer danışmanlığı yürütmüşlerdir. Türkiye'de yapılan kariyer danışmanlığı post modern yaklaşımlardan Kaos kuramını ele alan Türkmen (2014) bireysel müdahale temelli bir araştırma yürütürken Gelibolu (2016) Kariyer Yelkenlisi, Erdoğan-Zorver (2013) Savickas'ın Kariyer Yapılandırma Kuramı ile grup müdahalesi yürütmüşlerdir. Yurtdışında post modern yaklaşımlarla yapılan birçok grupla kariyer danışmanlığı müdahale programlarına rastlanmıştır. Bu araştırmalar; Brown'un Değer Temelli Yaklaşımı Berrios-Allison (2011), Duffy (2000) ve McKay vd. (2005), Brott'un Hikayeleştirme yaklaşımı Bujold (2002) ve Clark vd. (2004), Savickas'ın Yaşam Düzenleme Psikolojik Danışmanlığı Barclay ve Stoltz (2016)'dir. Ayrıca, araştırmalara göre grupla kariyer psikolojik danışma bireysel kariyer psikolojik danışmadan çok daha etkili olduğu yönünde bulgular mevcuttur (Damer vd., 2010; Siskind vd., 2008). Grubun mikrokozmoz özelliğinden dolayı grupla kariyer psikolojik danışması, bireylerin sosyal destek, sosyal beceri, öz yeterlilik ve içsel motivasyonun arttırdığı gözlenmiştir (Clark vd., 2004; Dennis vd., 2005; Fitch vd., 2012). Buradan hareketle Kariyer Yelkenlisi Modeli grup üzerinde yürütülmüş ve bu uygulama ile Kariyer Yelkenlisi Modelinin bireylerin kariyer seçimi ve kariyer kararları üzerinde etkililiği sınanmıştır.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin kariyer seçim ve karar verme süreçlerinde Kariyer Yelkenlisi Modelinin etkisini ortaya koymayı amaçlayan betimsel araştırma türlerinden deneysel araştırmadır. Deneysel araştırma, araştırmacı tarafından karşılaştırılabilir işlemler uygulandıktan sonra onların etkilerinin incelenmesidir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında çeşitli bölümlerde öğrenim görmekte olan 6'sı kadın, 4'ü erkek toplam 10 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada incelenen öğrenciler planlanan süreci başından sonuna dek değerlendirmeye olanak verecek şekilde kariyer psikolojik danışma grubunun her oturumuna katıldığı için seçilmiş ve bu araştırma verileri onlar üzerinden elde edilmiştir. Aşağıda katılımcılar hakkında tanıtıcı bilgi tablo şeklinde sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Temel Bilgiler

Katılımcının adı	Katılımcı hakkında bilgi	Gruptaki Amacı
Ayşe	21 yaşında, kadın, Sosyal Bilgiler öğretmenliği öğrencisi.	Meslek alanımda aktif ve kendini geliştiren biri olmak.
Burak	21 yaşında, erkek, Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencisi.	İsteyerek gelmediğim bölümüm hakkında bilgi sahibi olup ona göre yolunu çizmek.
Cem	22 yaşında, erkek, Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencisi.	Mesleki kararsızlığımı netleştirmek.
Derya	20 yaşında, kadın, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencisi.	Meslek alanım çok geniş, hangi iş bana uygun bunu anlamak.

3.3. Veri Toplama Araçları

Katılımcılardan gruba kariyer psikolojik danışma süreci başlamadan önce ve beş oturumluk danışma süreci sonucunda Kişisel Bilgi Formu, Mesleki Sonuç Beklentisi Ölçeği (MSBÖ), Kariyer Kararı Yetkinlik Beklentisi Ölçeği (KKYBÖ) ve Kariyer Geleceği Ölçeği (Kargel) bireysel değerlendirme amacıyla uygulanmış ve puanlar kaydedilmiştir. Ayrıca, her oturum sonunda her üyeden tek tek “bugünkü duygu, düşünce ve kazanımları” alınmış ve grup lideri tarafından kaydedilmiştir.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada katılımcıların rumuz, cinsiyet, yaş, öğrenim görülen bölüm, sınıf düzeyi gibi kişisel bilgileri elde etmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

3.3.2. Mesleki Sonuç Beklentisi Ölçeği (MSBÖ)

McWhirter vd. (2000) tarafından geliştirilen 12 maddelik ölçme aracı bireylerin mesleki sonuç beklentilerini belirlemektedir. Ölçme aracından alınan puanlar 12-48

arasında değişmekte olup puanlardaki artış mesleğin ne kadar beklentilerini karşıladığını göstermektedir. Ölçme aracının Türkçeye uyarlama çalışmaları Işık (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı orijinal yapısını koruyarak tek boyutta toplanmış, Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0.87 olarak bulunmuştur.

3.3.3. Kariyer Kararı Yetkinlik Beklentisi Ölçeği (KKYBÖ)

Betz vd. (1996) tarafından geliştirilen KKYBÖ-KF, üniversite öğrencilerinin kariyerleriyle ilgili kararlar verme sürecinde gerekli olan görevler konusunda kendilerini yetkin görme düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Toplam 25 maddeden oluşan ölçme aracında puanların yüksekliği kariyer kararı verme yetkinliğine işaret etmektedir. Ölçme aracının Türkçeye uyarlama çalışmaları Işık (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçme aracı orijinal yapısını koruyarak tek boyutta toplanmış, Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0.81 olarak bulunmuştur.

3.3.4. Kariyer Geleceği Ölçeği (Kargel)

Rottinghaus vd. (2005) tarafından geliştirilen Kariyer Geleceği Ölçeği bireylerin olumlu kariyer planlama tutumlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçme aracı Kariyer Uyumu, Kariyer İyimserliği ve İş Piyasasına İlişkin Algılanan Bilgi olmak üzere üç alt boyuttan ve toplam 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçme aracının Türkçeye uyarlama çalışması Kalafat (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık analizleri sonucu elde edilen değerler Kariyer Uyumu için 0.83, Kariyer İyimserliği için 0.82, İş Piyasasına İlişkin Algılanan Bilgi alt boyutu için 0.62 ve toplamda 0.88 bulunarak ölçeğin yeterli güvenilirlik düzeylerine sahip olduğu görülmüştür. Yapılan madde ayırt ediciliği ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, ölçeğin orijinal üç faktörlü yapısının Türk örneklemini için uygun olduğunu göstermiştir.

3.4. Verilerin Toplanması

2015-2016 bahar yarıyılında bir devlet üniversitesinin öğrencilerine yönelik kariyer danışmanlığı yapılacağı duyurulmuştur. Duyurulara dayanarak araştırmacıya ulaşan öğrencilere kariyer grubu ve süreç hakkında kısa bilgi verilmiştir. Katılmak isteyen 10 gönüllü öğrenciden kariyer psikolojik danışma grubu oluşturulmuştur. Kariyer psikolojik danışma grubuna başlamadan önce üyeler MSBÖ, KKYBÖ ve KARGEL ölçme araçlarını doldurmuş, bu değerlendirme ön test olarak ele alınmıştır. Kullanılan ölçme araçları üyelere ilişkin nicel bir veri değil, her bireye ilişkin nitel veri olup, üyelerin kendi değerlendirmelerini yapmaları amacıyla kullanılmıştır. Kariyer Yelkenlisi Modeline dayalı kariyer grubu 5 oturumdan oluşmakta olup ilk oturum tanışma, amaçları belirleme, kariyer ve kariyer yelkenlisi hakkında bilgiyi içermektedir. İkinci oturumda kariyer yelkenlisinin gövdesini oluşturan bireysel etmenler ele alınmıştır. Bunun için “Bilgi, Nesne ve İnsan: Hangisiyle İlgilenmeyi Severim?” ve “Mesleki değer karalaması (Korkut-Owen vd., 2015)” etkinlikleri yapılmış ve değerlendirilmiştir. Üçüncü oturumda “aile penceresi” ve “kültürel öyküm (Korkut-Owen vd., 2015)” adlı etkinliklerle grup üyelerinin sosyal etmenleri incelenmeye çalışılmıştır. Dördüncü oturumda sistemle ilgili etmenler “Alaattin’in Kariyer Perisi (Korkut-Owen vd., 2015)” adlı etkinlik ile ele

alınır tartışılmıştır. Son oturum olan beşinci oturumda şans faktörü “Mesleki Dart (Korkut-Owen vd., 2015)” etkinliği ile konuşulmuştur. Sonrasında ele alınan etmenleri özetlemek ve üyelerin kendilerini en çok nelerin etkilediğini görmeleri için “etkinlik sonuçlarının gözden geçirilmesi” formu dağıtılmıştır. Böylelikle üyeler her etmeni değerlendirmişlerdir. Her oturum sonunda tüm üyelerden “duygu, düşünce ve kazanımları” alınarak kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Son olarak ilk oturumda belirlenen amaçların ne kadarına ulaşıldığı sorularak grup sonlandırılmıştır. Son oturumda üyeler MSBÖ, KKYBÖ ve KARGEL ölçme araçlarını doldurmuş, bu değerlendirme son test olarak ele alınmıştır.

3.5. Verilerin Analizi

Ön test, son test puanları grup üyelerine ilişkin nicel bir veri değil nitel veri olup, üyelerin kendilerini değerlendirmeleri amacıyla kullanılmıştır. Tüm üyelerin her oturum sonundaki duygu, düşünce ve kazanımları tek tek incelenmiş bulgular bölümünde ele alınıp yorumlanmıştır. Nitel analiz yapılmıştır.

4. Bulgular

Tablo 2. Ayşe'nin Grupla Kariyer Psikolojik Danışma Öncesi ve Sonrası Değerlendirme Sonuçları

Ayşe	MSBÖ		KKYBÖ		KARGEL	
	Ön Test	Son Test	Ön Test	Son Test	Ön Test	Son Test
	43	47	92	111	82	115

Tablo 2'ye bakıldığında Ayşe'nin kariyer yelkenlisi grupla psikolojik danışma sonrasında Mesleki Sonuç Beklentisi, Kariyer Karar Yetkinlik Beklentisi ve Kariyer Geleceği Ölçeklerinden aldığı puanların pozitif yönde arttığı görülmektedir. Daha öz bir ifade ile Ayşe'nin seçmiş olduğu mesleğin beklentilerini karşılayabilmek için planlar yaptığı ve bu planlar sonucunda elde edeceği sonuçtan memnun olduğu söylenebilir.

1. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Ben arkadaşlarımı dinlerken çok üzülüm eğitim sistemimiz ne halde, kimse istediği yerde değil dedim. Birey mesleğinde mutsuz olunca hayatta da mutsuz oluyor, yaşamını etkiliyor. Kendi kariyerim açısından da farkındalığım arttı. Örneğin staja giden arkadaşlarım sistemin kötülüğünden bahsediyor bu da beni soğutuyor işimden ama şu an bir şeyler yapmalıyım bir eğitimci olarak sistemin, yeni neslin bu karamsarlığını çözmeliyim dedim.”

Tanışma, amaçların belirlenmesi, kariyer ve kariyer yelkenlisi hakkında kısa bilgiyi içeren ilk oturum sonunda danışanın hem kendi hem de diğer üyeler için farkındalık kazandığı söylenebilir. Ayşe'nin bir şeyler yapma, etkin rol alma düşüncesi tetiklenmiştir. Kariyerin bireyin yaşamında ne kadar büyük öneme sahip olduğunu fark etmiştir.

2. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Öğretmenliğin tam bana göre olduğunu gördüm, iyi ki bu bölümdeyim dedim. Öğrencilere bir şeyler öğretmek, arta kalan zamanımı kendime ve çocuklarıma ayırmak çok güzel.”

Bireysel özelliklerin ele alındığı ikinci oturum sonunda Ayşe, eğitimini aldığı mesleğin onu yansıttığını, kişisel özellikleri ile paralellik gösterdiğini görüp mutlu olmuştur.

3. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Meslek seçimimde çevremdeki kişilerin rollerini fark ettim. Ohumlu ya da olumsuz açıları vardır bunu biliyordum ama bu kadar etkisi olduğunu hiç daha önce fark etmemiştim. Yaptığımız etkinlik ile kadına biçilen meslekler ve bunu fark etmeden kabul edişimiz çok etkileyiciydi benim için.”

Seçimlerimizde sosyal etmenlerin rolünü ele aldığımız üçüncü oturum sonunda Ayşe, aslında kendi kişisel özellikleri ile örtüştüğünü düşündüğü mesleğini seçmesinde ailesinin ve kültürün etkisini fark etmiştir. Bir kadın olarak en uygun mesleğin öğretmenlik olduğunu aslında bir şekilde düşüncelerine bunun yerleştiğini ve bunu kendi düşüncesi gibi nasıl kabul edip benimsediğinin ayırına varmıştır.

4. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Diğer oturumlarda benim seçimlerimde beni etkileyen faktörleri gördüm bugün de bu faktörleri çıkarıp kendim olarak seçimim nasıl olurdu diye değerlendirdim. Kaygım azaldı, daha rahat bir seçim yaptım. Baskı azaldı, kültürün etkisi azaldı. İlgim olan şeyleri herkesten bağımsız tercih edebildim.”

İlk oturumda seçimlerinde kimsenin etkisinin olmadığını, tam da istediği mesleğin eğitimini aldığını dile getiren danışan dördüncü oturumda onu etkileyen faktörleri çıkararak bağımsız seçim yapmanın keyfine varmıştır. Böylelikle daha mutlu olduğunu görmüştür.

5. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Kariyerime bıkmadan devam etmek benim gruba başlarken amaç olarak belirlediğim şeydi. Bıkmamam için bireysel kaygı ve stresi ortadan kaldırmam gerekiyordu. Bunlar zincir halinde birbirine bağlı şeylerdi. Grup ile beni sıkkan şeyi gördüm bununla nasıl baş edeceğimi biliyorum, bunu hayata geçirirsem her şey güzel olacak. Atanıp öğretmen olduktan sonra Tarih okuyacağım.”

Danışan son oturumda onda kaygı uyandıran etmenleri fark ettiğini ve bu etmenlerle mücadele edebileceğini dile getirmiştir. İlk oturumda kendisine en yakın bulduğu mesleği icra ettiğini söylerken her oturumda aslında bu tercihin tam anlamıyla kendisine ait olmadığını görmüştür. İçinde bulunduğu mesleği bir merdiven olarak kullanıp esas istediği mesleği okuyacağını dile getirmiş ve böylece gerçek kariyer hedefini belirlemiştir.

Tablo 3. Burak'ın Grupla Kariyer Psikolojik Danışma Öncesi ve Sonrası Değerlendirme Sonuçları

Burak	MSBÖ		KKYBÖ		KARGEL	
	Ön Test	Son Test	Ön Test	Son Test	Ön Test	Son Test
	29	36	73	93	84	84

Tablo 3'e bakıldığında Burak'ın kariyer yelkenlisi grupla psikolojik danışma sonrasında Mesleki Sonuç Beklentisi, Kariyer Karar Yetkinlik Beklentisi ve Kariyer Geleceği Ölçeklerinden aldığı puanların pozitif yönde arttığı görülmektedir. Daha öz bir ifade ile Burak, seçmiş olduğu mesleğin daha çok beklentilerini karşılayan, Burak'ın kariyerinde daha kararlı bir hale geldiği ve daha iyi planlar yapabildiği söylenebilir.

1. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Sorunların, sıkıntuların ortak olduğunu gördüm. Rahatladım, eskisi gibi umutsuz vakayım demedim kendime. Paylaşmanın önemini gördüm ve bu bana iyi geldi.”

Burak, grupla psikolojik danışmanın mikrokozmoz özelliğini yaşayabilmiştir. Daha önce paylaşılmamış, dile getirilmemiş duygular bu ilk oturumda konuşulunca aslında yalnız olmadığını farklı bölümlerde okuyan, farklı sınıflardaki bireylerin de kendisine benzer kaygıları olduğunu görmüştür. Bu durum onu hem şaşırtmış hem de yalnız olmadığını anlamasını sağlamıştır.

2. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Kariyerime yönelik düşündüğüm ve karar veremediğim ama bir türlü adımı koyamadığım şeyler vardı. Bugünkü etkinlikler ve paylaşımlarla bunlar netleşti. Bu beni rahatlatı, en büyük kazancım bu oldu.”

Kişisel etmenlerin ele alındığı ikinci oturum sonunda Burak’ın kendine yönelik farkındalığı artmıştır. Mesleki değer, ilgi ve yetenekleri ile kişisel ilgi, yetenek ve değerleri arasında bağ kurmak Burak’ı rahatlatmıştır.

3. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Anne baba ile ilgili konuştuk ama arkadaşın etkisini konuşmadık belki sonra konuşuruz. Ben daha çok onların kendim üzerindeki etkisini düşündüm. Onların negatif etkisi falan. Sınıfta mesela kızın biri ben yüksek lisans yapacağım dedi öyle bir dalga oldu ki herkes yüksek lisans yapmayı planlıyor. Yüksek lisans yapmayacak olan ben en kötü danışman olacaktım gibi bir hava oluştu. Ailem daha çok etkiliyor seçimlerimi, tolere edebildiğimi düşünsem de arkadaşlarının etkisi de varmış üzerimde.”

Burak, seçimlerinde ailesinin etkisinin olduğunu farkında olan birey ama arkadaşlarının da onu etkilediğini üçüncü oturumda fark etmiştir. Burak, ailesinin seçimleri üzerindeki etkisini destekleyici ve kucaklayıcı bulurken, arkadaşlarının etkisinin onda “yetersizlik” duygusu yarattığını hissetmiştir. Ancak bu durum onda kariyer hedeflerini yükseltme yönünde teşvik edici olabilir.

4. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Çok üşengeç olduğumu fark ettim. Sevdiğim şeyler için harekete geçmem gerektiğini gördüm. Her şey aslında benim elimde. Kendime daha çok güveniyorum. İrademin ellerimde olduğunu hissediyorum. Atın dizginleri var ya o dizginler ellerimde ona ben yön vereceğim.”

Danışan kariyer geleceğini şekillendirenin yalnızca kendisi olduğunu fark etmiş bu farkındalık onun motivasyonunu arttırmıştır. Danışmanın bu farkındalık ile somut ve gerçekçi hedefler belirleyeceği düşünülebilir.

5. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Gelecek kaygısını azaltmak bu gruba gelme amacımdı. Ne olacak nasıl olacak diye sürekli düşünüyordum. Şu an her şeyin benim elimde olduğunu gördüm. Bölüm tercihim beni çok sarstı, Türkiye’nin sistemsiz yapısı ve ailemin etkisi falan istediğim yerde olmamı engelledi. Ama kendime güvenim arttı, her şey benim elimde, bu hayat benim, bu düşüncelerle kaygım azaldı. Pişmanlığım arttı sistemsiz olarak istediğim bölümü tercih etmedim. Ben sosyolog olmak istiyordum ama iş kaygısı beni PDR okumaya yönlendirdi. Bundan sonra sosyolog olarak çalışmayı neden istediğimi belirleyip bunu PDR’ye uyarlayacağım. Örneğin okulda çalışmayacağım, bakanlıklarda

çalışacağım, yüksek lisans yapacağım, çalışma alanım Sosyoloji olacak.”

Danışan grupla psikolojik danışmanın son oturumunda istediği mesleği icra edemeyecek olmanın hayal kırıklığını yaşarken, neden tercih edemediğini belirlemek onu rahatlatmıştır. Danışanı sosyolog olmaya iten özellikleri belirleyerek şu an eğitimini aldığı bölüme uygulayacağını belirtmesi dördüncü oturumda belirttiği gibi dizginleri eline aldığına göstergesidir. Burak, sürece başlamadan önce kendisine belirlediği amaca ulaşmış bir biçimde; hedeflerini gerçekleştirme yolunda sorumluluk alması gerektiğini kabul ederek ve motivasyonunu artarak süreci tamamlamıştır.

Tablo 4. Cem’in Grupla Kariyer Psikolojik Danışma Öncesi ve Sonrası Değerlendirme Sonuçları

Cem	MSBÖ		KKYBÖ		KARGEL	
	Ön Test	Son Test	Ön Test	Son Test	Ön Test	Son Test
	37	44	88	109	84	86

Tablo 4’e bakıldığında Cem’in kariyer yelkenlisine dayalı grupla psikolojik danışma sonrasında Mesleki Sonuç Beklentisi, Kariyer Karar Yetkinlik Beklentisi ve Kariyer Geleceği Ölçeklerinden aldığı puanların pozitif yönde arttığı görülmektedir. Daha öz bir ifade ile Cem’in seçmiş olduğu meslek artık daha çok beklentilerini karşılamaktadır. Cem’in kariyerinde daha kararlı hale geldiği ve daha iyi planlar yapabildiği söylenebilir.

1. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Sonuca ilişkin beklentim arttı. Konuşmaktan çok memnum oldum. Farklı bölümlerden gelmiş bireyler olsak da ortak kaygılarımız beni memnum etti, mutlu oldum.”

Cem, grupla psikolojik danışmanın mikrokozmoz özelliğini ilk oturumda hissetmeye başlamıştır. Bu durum onun diğer oturumlara güdülenmiş bir şekilde gelmesini sağlayacaktır.

2. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Nasıl bir iş yaparım öğretmen mi olurum akademisyen mi olurum onun kararını hala veremedim ama nasıl bir ortamda çalışmayacağımı biliyorum artık. Ankara gibi karışık, gürültülü, koşturmalı bir yer değil de daha sakin küçük şehirleri tercih edeceğim. Bir şeyler netleşmeye başladı, mutlu oldum.”

Bireysel etmenlerin ele alındığı ikinci oturumda Cem, kendinden çok çalışma ortamı ile ilgili farkındalıklar kazanmıştır. Bu farkındalık onun çalışacağı iş ile ilgili karar verme sürecinde kolaylık sağlayacaktır.

3. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Ailem dışında seçimlerimde kimsenin etkisinin olmadığını bir kez daha teyit ettim, gördüm. Bir miktar bu etkinin farkındaydım da yine de bunun yüzde yüz değil de yüzde elli etkisinin olduğunu gördüm.”

Sosyal etmenlerin ele alındığı üçüncü oturum sonunda Cem, seçimlerinde sadece ailesinin etkisinin olduğunu görmüştür.

4. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

“Ütopiklikten gerçek yaşama pat diye geçtim biraz ama doyum yaşadım. Arada sırada aklıma gelen hayalleri bir kez daha değerlendirdim. Arkadaşlarımla yaptığım paylaşımlar yalnız değilim dedirtti ve hoşuma gitti. Grup ile bağım gelişti.”

Cem, sistemsel etmenlerin istek ve arzularına ulaşmayı engellediğini dördüncü oturumda görmüştür. Kişinin iradesi dışında gelişen olaylar bazen onun seçimlerini etkileyebilmektedir. Bu durum, sistemsel etmenlerin seçimleri nasıl etkilediğini görerek, Cem'e yalnız olmadığını hissettirmiştir.

5. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

"Sürece başladığımızda kendime amaç olarak mesleki kararlarımı özgüvenimi yükseltmeyi belirlemiştim. Şu an gerçekten yükselttiğimi düşünüyorum, kendime inanıyorum. Yapacağım şeyler için vereceğim ara beni korkutmuyor aksine cesaretlendiriyor. Arada sırada duraklama dönemi yaşasam da istediğim yere geleceğim. İşimi bulduktan sonra tekrar LYS'ye girip Antropoloji ya da Dil Bilimi okumayı hedefliyorum."

Cem, ilk oturumda kendine belirlediği amacına ulaşmıştır. Danışanın mesleki özgüveninin artması onun motivasyonunu arttırmıştır. Cem, kariyer hedeflerini belirlemiş; iş sahibi olup para kazandıktan sonra ilgisini çeken Antropoloji ya da Dil Bilimi bölümlerini okumaya karar vermiştir.

Tablo 5. Derya'nın Grupla Kariyer Psikolojik Danışma Öncesi ve Sonrası Değerlendirme Sonuçları

	MSBÖ		KKYBÖ		KARGEL	
	Ön Test	Son Test	Ön Test	Son Test	Ön Test	Son Test
Derya	30	31	66	68	81	85

Tablo 5'e bakıldığında Derya'nın kariyer yelkenlisi grupla psikolojik danışma sonrasında Mesleki Sonuç Beklentisi, Kariyer Karar Yetkinlik Beklentisi ve Kariyer Geleceği Ölçeklerinden aldığı puanların pozitif yönde arttığı görülmektedir. Daha öz bir ifade ile Derya'nın seçmiş olduğu mesleğin daha çok beklentilerini karşılayarak kariyerinde daha kararlı bir hale geldiği ve daha iyi planlar yapabildiği söylenebilir.

1. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

"Kendimi rahatlamış hissediyorum, benim gibi düşünenlerin olduğunu görmek mutlu etti beni. Buradan çıkınca daha önce düşündüğüm şeyleri yine düşünceğim ama daha bilinçli bir düşünce olacak bu. Mesela 5 oturum yapacağız, 2. oturumun sonunda her şey mükemmel olmayacak ama bir şekilde beni etkileyecek, bana güzel şeyler kazandıracak."

Derya için grupla kariyer danışmasının ilk oturumu Burak ve Cem gibi mikrokozmoz özelliği göstermiştir. Derya farkındalık kazanarak kariyer geleceğini daha olumlu ve somut bir biçimde anlamaya başlamıştır.

2. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

"Çalışabileceğim ortam ne kalabalık ne sakin olmalı, kalabalık bir ortam olsa da sonunda odama çekilip çalışmalıyım. Penceremden baktığımda araba gürültüsü duymamalı ve şehrin karmaşasını görmemeliyim. Aslında ben fakültemin arka bahçesini, oradaki ağaçları görmek istiyorum. Aktif değil de proaktif olarak, yönlendiren olarak alanıma bir şeyler katmak istiyorum. Sanırım ben akademisyen olmak istiyorum. Bu daha önce hiç düşünmediğim bir şeydi, bu düşünce hoşuma gitti ve beni rahatlattı."

Derya, yapılan etkinlikler sonunda daha önce düşünmediği bir mesleği düşünmeye başlamıştır. Kariyer hedefinin

netleşmeye başlaması Derya'nın kaygılarının azalmasını sağlamıştır.

3. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

"Kariyer ya da başka seçimlerimde ailemin ya da başkalarının etkisini fark etmişim ama bu kadar büyük bir etkisi olduğunu şu an anladım. Annemin etkisi olduğunu babamın da desteği olduğunu düşünürdüm hep şu an aslında babamın da tercihlerimde nasıl büyük bir etkisinin olduğunu gördüm."

Derya, seçimlerinde kendisi dışında önem verdiği herkesin etkisi olduğunu görmüştür. Derya'nın kendisini ve seçimlerini daha iyi tanımaya başladığı söylenebilir.

4. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

"Gelmek zorunda kaldığım bölümü aslında kendim seçtiğimi düşünüyordum, benim meğerse tercihlerimde ailemin, sistemin ne kadar çok etkisi varmış. Ben sadece gidiyorum, yapıyorum ve geliyordum. Bunu fark ettiğim için artık seçeceğim meslekte kendi isteklerimi belirleyip buna göre tercih yapacağım."

Derya'nın seçimlerindeki farkındalığı daha çok artmış, bu da onun kendi isteklerini ön plana çıkarmasını sağlamıştır. Kendisini ve isteklerini bilen Derya'nın kariyer seçiminde sorumluluk almaya hazır hale geldiği düşünülebilir.

5. oturumdaki duygu, düşünce ve kazanımları;

"Amacım kendimi tanıyıp mutlu olacağım mesleği seçebilmektir. Gerçekten de kısa sürede kendimi daha iyi tanıyıp neyi istediğimi gördüm. Aslında kendim tercih ettim dediğim bölümü ben değil ailem tercih etmiş. İdari hâkim olacağım derken de annemin dediğini yapıyordum. Ben aslında çalışmalarımı masamda yapıp sunmayı, bir kitleye ulaşmayı istiyorum. Adalet dağıtıp sürekli şehir değiştirmek istemiyorum. Ben ne olmak istediğimi fark ettim, akademisyen olmak istiyorum. Bu bana en uygun meslek."

Derya, ilk oturumda kendisine belirlemiş olduğu amaca ulaşmıştır. Derya'nın hemen hemen tüm oturumlarda elde ettiği farkındalık onun kısa sürede amacına ulaşmasını ve kariyer hedeflerini netleştirmesini sağlamıştır.

5. Sonuç

Alan yazın incelendiğinde, Kariyer Yelkenlisi Modeli, bireyin özellikleriyle meslekleri eşleştiren kuramlara alternatif olabileceği, dahası eksikliklerini tamamlayabileceğiyle ilgili iyimser işaretler sunmaktadır (Korkut-Owen ve Niles, 2011). Kariyer Yelkenlisi Modeli Sistem Kuramı, Ekolojik Bakış Açısı, Planlanmış Şans Kuramı, Mesleki Teleskop Modeli ve Yapılandırıcı bakış açılarından esinlenilip Türkiye'yi yansıtan bazı özelliklere sahip bir modeldir.

Kariyer Yelkenlisi Modelinde ele alınan her bir etmen mesleki gelişime ve kariyer sürecine doğrudan uygulanabilir niteliktedir. Günümüz koşullarında kariyer oluşumu pek çok faktöre bağlıdır. Eğitim sisteminin Türkiye'nin politik yapısına bağlı olup sürekli değişim göstermesi, dönem dönem bazı mesleklerin yıldızı parlarken bazılarında istihdam koşullarının azalması, ailelerin çocuklar üzerindeki baskı ve dayatmaları bunlardan bazılarıdır. Modelin, meslek seçiminde sadece bireysel değil çok daha farklı etmenlerin rolünü de ele alması bireyin, meslek edinme ve değiştirme sürecine adaptasyonunu kolaylaştırdığı düşünülmektedir.

Geleneksel yaklaşımlar sadece mesleğin özellikleri ile bireyin özelliklerini eşleştirmeye dayalı olması bakımından eleştirilmektedir. Savickas (2002), danışmanlık sürecinde ölçme araçlarının kullanımının ya da diğer bir ifadeyle nicel yöntemlerin yanında, nitel yöntemlerin de kullanılmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. Kariyer sürecinde bireyin yetenek, ilgi, kişilik ve başarı düzeyi çeşitli ölçme araçları tarafından nesnel bir şekilde ölçülmektedir. Ancak kariyer sürecinde birey için uygun kararın alınmasında ölçme araçları önemli fakat yeterli bilgi sağlamamaktadır. Bu nedenle post-modern yaklaşımlar bireyin kişisel olarak kendi kariyer gelişim sürecini anlaması ve bu süreci etkileyen etmenlerin farkına vararak yönetmesi konusunda sorumluluk almasına odaklanır.

Kariyer Yelkenlisi Modeli hem çağdaş bir yaklaşım olup değişen dünya şartlarına ayak uyduran, bireyin ihtiyaçlarını ön plana alan hem de Türk kültürünü yansıtan bir yaklaşımdır. Modeli ortaya koyan Korkut-Owen vd. (2010) tarafından kariyer psikolojik danışmanlığında kullanılacak, bireyin kariyer hedeflerine yönelik farkındalığını artıracak etkinlikler sunulmuştur. Bu etkinlikler sayesinde modelin uygulanması kolaylaşmıştır. Grup üyeleri ile varılan nokta düşünüldüğünde, her üye bütün kariyer yaşantısını Kariyer Yelkenlisi Modelinin kavramları çerçevesinde değerlendirmiş ve yine aynı çerçevede bir karara ulaşarak uygulamaya koymaya hazır hale gelmiştir. Üyeler her oturum sonunda sözlü olarak neler kazandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kariyer psikolojik danışmanlığı öncesinde ve sonrasında grubun genel amacına uygun ölçme araçları uygulanmış, her üyenin sözel olarak verdiği geri bildirimleri destekler sonuçlar elde edilmiştir. Bu bakımdan Kariyer Yelkenlisi Modeline dayalı olarak yürütülen kariyer grupla psikolojik danışmanlığının faydalı olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmadan elde edilen bulgular Gelibolu'nun (2016) grupla müdahale çalışmasıyla paralellik göstermektedir

Bu çalışmadan yola çıkarak gelecek çalışmalarda Kariyer Yelkenlisi Modelinin grupla kariyer psikolojik danışma sürecine uygulanması yararlı görülmüştür. Elde edilen sonuçların, modelin Türk kültürüne, grup sürecine ve kariyer gelişimine uygunluğunun test edilmesi bakımından alan yazına katkı sağladığı düşünülmektedir. Daha önce Kariyer Yelkenlisi Modelini ele alan, etkililiğini araştıran araştırmaya rastlanmamıştır, bu araştırma ilk olması yönünden önem taşımaktadır. Bu uygulamadan yola çıkılarak, bu tür araştırmaların çoğalması ve geniş alana yayılmasıyla Kariyer Yelkenlisi Modelinin etkililiğiyle ilgili soru işaretlerine cevap bulunmuş olacağı düşünülmektedir. Diğer yandan Kariyer Yelkenlisi Modeli uygulamalarının eğitim kurumlarında yaygınlaştırılması ve bunların test edilmesi de alandaki uygulamacılara yarar sağlayabilir.

Kaynakça

- Barclay, S. R., & Stoltz, K. B. (2016). The life-design group: A case study assessment. *The Career Development Quarterly*, 64(1), 83-96.
- Berríos-Allison, A. C. (2011). Career support group for Latino/a college students. *Journal of College Counseling*, 14(1), 80-95.

- Betz, N. E., Klein, K. L., & Taylor, K. M. (1996). Evaluation of a short-form of career decision making self-efficacy scale. *Journal of Career Assessment*, 4, 47- 57.
- Bujold, C. (2002). Constructing career through narrative. *Journal of vocational behavior*, 64(3), 470-484.
- Büyükgöze-Kavas, A. (2011). *Testing a model of career indecision among university students based on Social Cognitive Career Theory*. Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Büyükköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Clark, M. A., Severy, L., & Sawyer, S. A. (2004). Creating connections: Using a narrative approach in career group counseling with college students from diverse cultural backgrounds. *Journal of College Counseling*, 7(1), 24-31.
- Çapri, A. G. B., & Gökçakan, Z. (2008). Akılcı duygusal davranış terapisi ADDT'ne dayalı grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin problem çözme becerisi algısına etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 135-154.
- Damer, D. E., Latimer, K. M., & Porter, S. H. (2010). "Build your social confidence": A social anxiety group for college students. *The Journal for Specialists in Group Work*, 35(1), 7-22.
- Dennis, J. M., Phinney, J. S., & Chuateco, L. I. (2005). The role of motivation, parental support, and peer support in the academic success of ethnic minority first-generation college students. *Journal of college student development*, 46(3), 223-236.
- Duffy, J. A. (2000). The application of chaos theory to the career-plateaued worker. *Journal of Employment Counseling*, 37(4), 229-236.
- Erdoğan-Zorver, C. (2013). Savickas'ın kariyer yapılandırma kuramına dayalı örnek bir kariyer grup danışmanlığı çalışması. *1. Uluslararası İş ve Meslek Danışmanlığı Kongresi*. Ankara İŞ-KUR.
- Fitch, T., Marshall, J., & McCarthy, W. (2012). The effect of solution-focused groups on self-regulated learning. *Journal of College Student Development*, 53(4), 586-595.
- Gelibolu, S. (2016). Kariyer yelkenlisi modeli temelli hazırlanan mesleki grup rehberliği programının sınanması. *7. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*. Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Herr, E.L., & Crammer, S.H. (1996). *Career guidance and counseling through the lifespan*. New York: HarperCollins Publishers.
- İşık, E. (2010). *Sosyal bilişsel kariyer teorisi temelli bir grup müdahalesinin üniversite öğrencilerinin kariyer kararı yetkinlik ve mesleki sonuç beklenti düzeylerine etkisi*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Kalafat, T. (2016). Kariyer Geleceği Ölçeği (KARGEL): Türk örnekleme için psikometrik özelliklerinin

- incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(38), 169-179.
- Korkut-Owen, F. (2008). Meslek seçimini etkileyen etmenler. (Ed. R. Özyürek) *Mesleki yolculuk* (ss. 1-16), Ankara: Ulusal Ajans.
- Korkut-Owen, F., & Niles, S. C. (2011). Kariyer danışmanlığında yeni kuramlar ve yaklaşımlar. (Edit. B. Yeşilyaprak), *Kariyer danışmanlığı: Kuramdan uygulamaya*, (ss.273—307), Ankara: PegemAkademi.
- Korkut-Owen, F., Açıklı, M., Arıcı, F., Çağ, P., Demirtaş, S., Emir, E., Erdoğan-Zorver, C., İpekçi, B., Küçükay, A., Mutlu, T., Saka, E., & Ülker, G. (2010). Mesleki rehberlik/kariyer danışmanlığı için bir model önerisi: Kariyer yelkenlisi modeli, *12.Rehberlik sempozyumu*, AREL Okulları, İstanbul, 27 Mart 2010.
- Korkut-Owen, F., Mutlu Süral, T., Arıcı Şahin, F., & Demirtaş Zorbaz, S. (2015). *Kariyer Yelkenlisi Modeli: Kendilerine uygun limanı arayanlar için çalışma el kitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- McKay, H., Bright, J. E., & Pryor, R. G. (2005). Finding order and direction from chaos: A comparison of chaos career counseling and trait matching counseling. *Journal of Employment Counseling*, 42(3), 98-112.
- McWhirter, E. H., Rasheed, S., & Crothers, M. (2000). The effects of high school career education on social-cognitive variables. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 330-341.
- Pişkin, M. (2002). Çocuğun kariyer planlamasında ailenin rolü. İçinde: *2001 Yılı Aile Raporu*. (s.245-272). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Rottinghaus, P. J., Day, S. X., & Borgen, F. H. (2005). The Career Futures Inventory: A measure of careerrelated adaptability and optimism. *Journal of Career Assessment*, 13(1), 3-24.
- Sarı, S.V. (2014). *Sosyal bilişsel öğrenme teorisine dayalı grup müdahalesinin üniversite öğrencilerinin kariyeraraştırma öz yeterliklerine etkisi*. Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Savickas, M. L. (2002). Career Construction: A developmental theory of vocational behavior. İçinde D. Brown and Associates (eds.). *Career Choice and Development (Fourth Edition)*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Savickas, M. L. (2005). *The theory and practice of career construction. career development and counseling: putting theory and research to work*. In: S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.) (s. 42-70). New York: Wiley.
- Savickas, M. L. (2012). Life design: A paradigm for career intervention in the 21st century. *Journal of Counseling and Development*, 90(1), 13-19.
- Siskind, D., Baingana, F., & Kim, J. (2008). Cost-effectiveness of group psychotherapy for depression in Uganda. *The journal of mental health policy and economics*, 11(3), 127-133.
- Türkmen, M. (2014). Kaos kuramına dayalı kariyer psikolojik danışmanlığı programı ve vaka analizi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(42), 256-268.
- Yeşilyaprak, B. (ed) (2016). *Mesleki rehberlik ve kariyer danışmanlığı kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.

Araştırma Makalesi • Research Article

The Crisis of Parent-Child Relationships in Bernard Shaw's Play *Mrs. Warren's Profession*

Bernard Shaw'ın Bayan Warren'in Mesleği İsimli Oyunundaki Ebeveyn-Çocuk İlişkileri Krizi

Volha Korbut Salman ^{a,*}

^a Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, 06010, Ankara/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8808-2594

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Ocak 2018

Düzeltilme tarihi: 30 Ocak 2018

Kabul tarihi: 01 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Bernard Shaw

Bayan Warren'in Mesleği

İkiyüzlülük

Ahlâk Bozukluğu

Ebeveyn-Çocuk İlişkileri

ARTICLE INFO

Article history:

Received 16 January 2018

Received in revised form 30 January 2018

Accepted 01 February 2018

Keywords:

Bernard Shaw

Mrs. Warren's Profession

Hypocrisy

Corruption

Parent-Child Relationships

ÖZ

Bernard Shaw'ın Bayan Warren'in Mesleği (1884) isimli oyunu, Viktoryen toplumun kalbindeki yozlaşmayı zekice betimlediği için takdir toplamıştır. Oyun, 19. yüzyıl Londra'sının ekonomik güçlükleriyle mücadele etmeye mecbur bırakılmış ve bu yüzden hayat kadını olmuş olan ve başarılı birkaç genelev işleten Bayan Warren'in etrafında dönmektedir. Karakteri oluştururken Shaw, hem toplumsal yozlaşmayı ve ikiyüzlülüğü gözler önüne serer, hem de böyle bir mesleği yapmanın kişisel sonuçlarını irdeler çünkü Bayan Warren, kendisinin mesleği hakkındaki gerçeği öğrenen kızı Vivie'nin saygı ve sevgisini kaybeder. Bu makale, bu durumun, geleneksel ebeveyn-çocuk ilişkilerine zarar veren toplumsal sorunların ve olumsuz kişilik özelliklerinin bir birleşimi olduğunu iddia eder. Bu iddiayı desteklemek için, bu makale, Vivie'nin, oyunun çeşitli aşamalarında görülen, annesinin yaşadığı hayat tarzına karşı tepkilerinin örneklerini inceleyecek ve Vivie'nin, Bayan Warren'i tekrar görmek istemediğine dair son kararı ile sonuçlanacaktır.

ABSTRACT

Bernard Shaw's play *Mrs. Warren's Profession* (1894) is applauded for its astute view of the corruption at the heart of Victorian society. It centers on Mrs. Warren, who, forced by the economic hardships of the nineteenth century London, becomes a prostitute and runs several successful brothels. Through her characterization, Shaw exposes social corruption and hypocrisy, and explores the personal consequences of such a profession, as Mrs. Warren fails to gain respect and love of her daughter Vivie, who discovers the truth about her mother's occupation. The paper argues that it is the combination of social ills and negative personality traits that damage the conventional paradigm of parent-child relationships. To support the claim, the paper investigates into the epitomes of Vivie's reaction to her mother's way of living that are going through various stages throughout the play and culminating in Vivie's final decision not to see Mrs. Warren again.

1. Giriş

“Don't worry that children never listen to you; worry that they are always watching you” (Fulghum, 1993: 53). It is undoubtedly true that children are constantly watching their elder ones. Nevertheless, depending on social and personal circumstances, the outcomes of this lifelong surveillance might be quite paradoxical and often leading to tragic results for both sides involved in the process. The renowned mother-daughter conflict in Bernard Shaw's play *Mrs. Warren's Profession* (1894) is no exception from the rule, as it

dismisses the traditional authority paradigm between parents and their children.

The play is applauded for its astute view of the corruption at the heart of Victorian society, as it “addresses immediate economic issues, slum landlordism and the exploitation of female workers as the basis of prostitution. Motifs here are presented openly, even crudely, allowing one to glimpse [...] things that are [normally] hardly to be seen” (Ganz, 1983: 80). It centers on Mrs. Warren, who, forced by the economic hardships of the nineteenth century London, becomes a

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: olgakorbut@gmail.com

prostitute and later runs several successful brothels. Through her characterization Shaw exposes the corruption and hypocrisy of the genteel class, as well as explores the personal consequences of such a profession, as Mrs. Warren struggles and fails to gain respect and love of her daughter Vivie who discovers the truth about her mother's occupation. The play serves as "a dramatic sermon and an exposé of a social condition and an evil which purists attempt to ignore" (Daly, 1905: 3). Alongside with that, the playwright gains a deep insight into the universal problem of parent-child relationships and emphasizes the fact that it is the social ills, which are social problems undesirable to many members of the society, and their various epitomes that challenge the concept of a family as the basic pillar of society. What is more, "the socialist dramatist and theorist seeks to lay the blame on the capitalist system and on a middle-class public" (Guy, 2010: 275) for instigating an irreversible cleavage between generations. As a consequence, "*Mrs. Warren's Profession* is no mere theorem, but a play of instincts and temperaments in conflict with each other and with a flinty social problem that never yields an inch more sentiment" (Shaw, 1905: 8).

The paper argues that it is the combination of social ills and characters' negative personality traits, brought into existence by maladies present in the society, that damage the conventional paradigm of parent-child relationships. To support the claim, the paper investigates into the epitomes of Vivie's reaction to her mother's way of living that are going through various stages throughout the play and culminating in Vivie's final decision not to see Mrs. Warren again. The article examines the unruly child attitude that Vivie adopts while still being a stranger to her mother at the beginning of the play and traces the change of attitude and the thaw in their relationship following a heart-to-heart conversation between the mother and the daughter towards the middle of the work. It analyzes the abrupt change of Vivie's opinion subsequent to the eye-opening talk with George Crofts – a co-owner of brothels throughout Europe together with Mrs. Warren, which results in the irrevocable separation of two women at the end of Act IV.

2. The Stages and the Legacy of a Distorted Mother-Daughter Relationship in *Mrs. Warren's Profession*

At the beginning of the play, Vivie, a Cambridge University student and "an attractive specimen of the sensible, able, highly-educated young middle-class Englishwoman, aged twenty two, prompt, strong, confident, self-possessed" (Shaw, 2010: 8), considers her mother to be more of an alien to herself, bonded to her by a matter of blood, rather than shared feelings and attitudes. Thus, Vivie She confides into Mrs. Warren's friend Praed, who makes a surprise visit to Vivie together with her mother at her Surrey cottage:

"Hm! My mother has rather a trick of taking me by surprise – to see how I behave myself while she is away, I suppose. I fancy I shall take my mother very much by surprise one of these days, if she makes arrangements that concern me without consulting me beforehand" (Shaw, 2010: 8).

The behavior of the daughter can be described as that of a rebellious teenage student, confident of her own self-

sufficiency, perfection and independence, and confronted by a sudden and an unplanned visit of an obliging, domineering and high-school-superintendent-like mother.

Being forced to live on her own, first in boarding schools and later in rented accommodation, due to Mrs. Warren's continual residence either in Brussels or Vienna, Vivie has rather a mere acquaintance and a rich sponsor than a real mother, who is confident that "children, like chairs, belong to the people in whose houses they live; she believes she can possess as she has been possessed – by the British pound sterling" (Gilmartin, 1977: 145). Vivie forms far-going, independent and quite brave plans for the future, which, according to Praed, might be very different from Mrs. Warren's ideal of an obedient, well-bred and securely married daughter. Hence, at the beginning of the play the relationship between mother and daughter is guided by formal regulations rather than genuine and intimate feelings.

Vivie's unawareness of Mrs. Warren's source of income, as well as the overall mystery and ambiguity surrounding her mother's life leave Vivie impotent to form a well-rounded opinion of her mother: "Why won't my mother's life bear being talked about?...I have no mysteries to keep up; and it seems she has. I shall use this advantage over her if necessary" (Shaw, 2010: 11). Thus, Mrs. Warren appears to be almost a stranger to her daughter, while the feeling of a profound emotional distance between the two instigates Vivie's boisterous resistance to the looming arrival of her parent. Mrs. Warren seems to know very well how to organize her daughter's life in economic terms, at the same time, judging from Vivie's words, she seems to be totally ignorant of her daughter's spiritual and immaterial needs. This fact emphasizes the idea that Shaw's plays are majorly "directed against greed for money, financial ardor [and false] human qualities, affectations, or pretensions" (Knight, 1898: 703).

In a way, the situation at the beginning of the play mirrors the attachment theory developed by the British child psychiatrist and psychoanalyst John Bowlby, dealing with negative effects of maternal deprivation. Bowlby defines attachment as a "a long lasting psychological connection with a meaningful person that causes pleasure while interacting and soothes in times of stress. The quality of attachment has a critical effect on development, and has been linked to various aspects of positive functioning, such as psychological well-being" (Bowlby, 2008: 13). When an inborn need of a child to be attached to one person, usually a mother, is not being satisfied, "it has negative consequences on development, causing depression, aggression, delinquency, and affectionless psychopathy (a situation in which one is not concerned about the feelings of others)" (Bowlby, 1998: 56). Indeed, Vivie's distanced attitude and lack of sincere affection towards her mother and friends at the beginning of the play, as well as her pronounced and nearly aggressive rebelliousness, make Miss Warren a typical representative of Bowlby's attachment theory. Vivie experiences an intrinsic need for an emotional bond with her mother, which she lacks, and which doesn't epitomize into anything beyond sponsor-sponsee relationship.

Mrs. Warren's arrival changes little or nothing in Vivie's stance towards her mother – a woman with limited sensibility and plenty of character, "practical and hard-headed in her business, peevish and possessive, sensual but realistic, proud

of her success but commonplace in mind, vulgar but easy-going, ‘a good sort’ but ‘a bad lot’” (Ganz, 1983: 92). Guided by the sense of over-protectiveness and authority, Mrs. Warren attempts to create an atmosphere of parenting though with a minute effect on her daughter: “Well, you shouldn’t go off like that without letting me know. How could I tell what had become of you? And night coming too!” (Shaw, 2010: 22). Later through the play she declares that “my little girl’s finger is more to me than your whole body and soul” (Shaw, 2010: 24). Nevertheless, the attempt proves to be powerless, as Vivie simply ignores the scolding, persisting with her own accustomed and independent ways. The fact that the two women have “a power of quick, precise, and ruthless calculation and self-confidence, [as well as] a ready point of view, bright and finished as a rapier, makes the drama resolve itself into a multiplex duel when they unsheathe their points and proceed to cross opinions” (Scott, 1913: 264). Thus, the distance between the two women is not only retained, but it transmutes into an almost unbreakable barrier hindering any chances of reunion.

The initial conflict between the mother and the daughter takes place in the middle of Act II, when Mrs. Warren is confronted, for the first time, with Vivie’s personal plans for the future:

“Vivie: Has it really occurred to you, mother, that I have a way of life like other people?”

Mrs. Warren: You and your way of life, indeed! What next? Your way of life will be what I please, so it will.” (Shaw, 2010: 27)

The sense of growing confrontation continues all through the act:

“Vivie: You claim the rights of a mother: the right to call me a fool and child; to speak to me as no woman in authority over me at college dare speak to me; to dictate my way of life. Before I give myself the trouble to resist such claims, I may as well find out whether they have any real existence.” (Shaw, 2010: 27)

The background for the clash gets set. Vivie seeks to “reject the social roles as defined by Victorian conventions and to refuse the normative standards of middle-class femininity” (Wilson, 2013: 56) in order to reach personal independence. Yet, Vivie seems to forget that her ability to “successfully perform the role of the New Woman is far more deeply indebted to her mother’s successful performance of middle-class femininity than she wishes to acknowledge” (Wilson, 2013: 56). Fostered by Vivie’s indignation and fury, such a stance leads to much graver consequences. The conflict lays foundation for the disclosure of truth about Mrs. Warren’s occupation, the morbidity and social repudiation of which does an irreparable harm to the mother-daughter relationship. The disagreement paves the way to the ultimate alienation of two women, which they are unaware of at the time of the clash.

Vivie’s resentment reaches its outmost peak when Mrs. Warren betrays her hesitation and possible unwillingness to disclose the identity of her daughter’s father: “I have the right to know; and you know very well that I have the right. You can refuse to tell me if you please; but if you do, you will see the last of me tomorrow morning” (Shaw, 2010: 28). As a

result, the unruly teenage-like behavior reaches its culmination, blazing the path to Vivie’s untimely maturity.

The impact of the disagreement, as well as Vivie’s overconfident claims about her innate right to choose the way of living “between being the Queen of England or Principal of Newnham [...] between ragpicking and flowerselling” (Shaw, 2010: 29) instigate Mrs. Warren to disclose the truth about the horrid circumstances of her daughter’s childhood. The mother confesses that it was the poverty and the hypocritical stance of the British society regarding the socially ‘accepted’ ways of making money that made her become a prostitute and later on run a score of ‘respectable’ brothels for well-off gentlemen:

“It’s only good manners to be ashamed of it; it’s expected from a woman. Women have to pretend to feel a great deal that they don’t feel. [...] What’s the use in such hypocrisy? If people arrange the world that way for women, there is no good pretending it’s arranged the other way. No: I never was a bit ashamed really. I consider I had the right to be proud of how we managed everything so respectably.” (Shaw, 2010: 32).

Mrs. Warren’s monologue echoes Bernard Shaw himself who incessantly “made brave and plain-spoken attempt[s] to drag the public face to face with the nauseous realities of prostitution” (Mair, 1911: 244) and raised his voice against the ‘accepted’ evils of society, against the silent approval of their gruesome ills and hypocritical nods at immorality.

Vivie becomes fascinated by her mother’s strength to face difficulties and not to succumb to the doom set by the wickedness of society. She is enthralled by Mrs. Warren’s unparalleled ability to make choices and to take responsibility, to look in the face of evil, and to collect all the existing means to create a better future for her daughter. Hence, Vivie reaches the point of pure *hamartia*, thus proclaiming: “My dear mother: you are a wonderful woman: you are stronger than all England [...] You have got completely the better of me tonight, though I intended it to be the other way. Let us be good friends now” (Shaw, 2010: 31).

For some time, the two women develop an almost ideal model of a mother-daughter relationship. Thus, Frank, Vivie’s lover present at the cottage at the time of Mrs. Warren’s visit, observes the two walking together in the garden: “Look: she actually has her arm around the old woman’s waist. It’s her right arm: she began it. She’s gone sentimental, by God!” (Shaw, 2010: 34). Confronted by Frank’s obnoxious remarks regarding Vivie’s change of behavior, the young lady is not hesitant to give a serious warning: “You were making fun of my mother just now when you said that about the rectory garden. That is barred in the future. Please treat my mother with as much respect as you treat your own” (Shaw, 2010: 36). The similar stance is maintained later through the act: “You are wrong: you know nothing about her. If you knew the circumstances against which my mother had to struggle” (Shaw, 2010: 37). Consequently, Vivie seems to be relieved that her mother belongs to the same sort of people as she does – a true workaholic and a stark supporter of human choice, self-realization, independence and responsibility for one’s actions. The daughter is comforted by the idea that she is ‘ideologically’ supported by someone as close as her parent.

However, the almost idyllic situation is to change radically with the appearance of George Crofts, who discloses the remaining details about Mrs. Warren's identity, claiming that she continues to be his "business partner" (Shaw, 2010: 40) in "a high-class" (Shaw, 2010: 40) brothel industry, and that the business is not "wound up" (Shaw, 2010: 40) as Vivie tends to believe. Crofts reveals her mother's role as a "managing director" (Shaw, 2010: 40) in the Europe-wide brothel industry, emphasizing the fact that it is the revenue from the trade that enabled Miss Warren to attend such expensive colleges as "Newnham and Girtons" (Shaw, 2010: 40). George continues his narration by bringing to the forefront the despicable stance of the society enabling the creatures like him to increase in numbers:

"The world isn't such a bad place as croakers make out. As long as you don't fly openly in the face of society, society doesn't ask any inconvenient questions; and it makes precious short work of the cads who do. There are no secrets better kept than the secrets everybody guesses." (Shaw, 2010: 41).

Appalled by the outward filth and hypocrisy of the world, Vivie feels more and more shocked and "sickened" (Shaw, 2010: 40) by the horrid truth about her mother's specialization and the vile atmosphere of contemporary existence. "Moral passion spells indignation against an immoral world – against hypocrisy and lying, prostitution and slavery, poverty and dirt and disorder" (Dukes, 1923: 44). As a consequence, she cannot think of anything but a relief in the form of "some sharp physical pain" (Shaw, 2010: 42). The utter disgust with the extreme hypocrisy and lack of morals on the part of both, Mrs. Warren and Crofts, makes Vivie pronounce her decisive condemnation of the two:

"I hardly find you worth thinking about at all now. When I think of the society that tolerates you, and the laws that protect you! When I think of how helpless nine out of ten young girls would be in the hands of you and my mother! The unmentionable woman and her capitalist bully!" (Shaw, 2010: 41).

Yet, Vivie seems to forget that it is not only Mrs. Warren and Crofts who are 'in' the abominable business, but it is her as well, who "has always been in her mother's 'business' since it supported her [education] (Ganz, 1983: 95). Moreover, one might deduce that all of the society is in it as well: "If you are going to pick and choose your acquaintances on moral principles, you'd better clear out of this country, unless you want to cut yourself out of all decent society" (Shaw, 2010: 41). Thus, Crofts' confession sows the seeds of trouble, while the disaster will surface in a matter of time.

At the beginning of Act IV, some time passes after the hasty departure of Mrs. Warren and Crofts, and Vivie is engaged in an ardent conversation with Praed and Frank. The discussion, clearly referring to the persona of her mother, reminds Miss Warren of the subject believed to be forgotten. The extent of the impact is such that Vivie expresses nothing but sheer loathing:

"Sit down: I'm really not ready to go back to work yet. You both think I have an attack of nerves. Not a bit of it. But there are two subjects I want dropped, if you don't mind. One of them is love's young dream in any shape or form; the other is the romance and beauty of life, especially Ostend and the gaiety of

Brussels. You are welcome to any illusions you may have left on these subjects: I have none. If we three are to remain friends, I must be treated as a woman of business, permanently single and permanently unromantic." (Shaw, 2010: 48)

Thus, Vivie seems to be desperate to free herself from the hypocrisy of being romantic in the very cities of sin and corruption, 'operated' by her mother. What is more, she is dismayed by the emptiness of Praed's "Gospel of Art" (Shaw, 2010: 48), in which he advocates the power of art in a world, which is, nonetheless, deeply submerged in filth and vice.

Miss Warren seems to be unable to upkeep her self-demeanor tormented by the two-facedness of social norms controlling our existence, so she attempts to inform the gentlemen of the shocking truth regarding her mother's occupation: "The two infamous words that describe my mother are ringing in my ears and struggling on my tongue; but I can't utter them: the shame of them is too terrible for me" (Shaw, 2010: 56). Yet, Vivie is unable to pronounce the words, being over-horrified by the morbidity of facts to be disclosed. As a consequence, to inform her friends about the nature of Mrs. Warren's business in Europe, she chooses to write down the truth on a piece of paper.

Vivie reaches an apotheosis of desperation when she snatches back the paper with the two abominable words describing her mother and "tears it to pieces; then seizes her head in her hands and hides her face on the table" (Shaw, 2010: 56). Thus, she fails to control her emotional state of mind. Yet, the aptitude of Vivie's logical thinking and decision making remains as lucid as ever, as the heroine proclaims that she "need[s] much more courage than that when [she tells her] mother that [they] have come to a parting of ways" (Shaw, 2010: 56). As a result, Miss Warren becomes fully determined to pursue her aim of ultimate separation from her mother.

The sudden appearance of Mrs. Warren makes Frank realize the full gravity of the mother-daughter conflict and the extent of Vivie's wrath: "My dear Mrs. Warren: suppose you were a sparrow – ever so tiny and pretty a sparrow hopping on the roadway – and you saw a steam roller coming in your direction, would you wait for it?" (Shaw, 2010: 58). The question sounds like an implicit warning to a mother who is unaware, or seems to be so, of her daughter's reaction to the nature of her occupation, emphasizing the absurdity of one's existence in the epoch covertly instigating the spread of two-facedness and corruption. Hence, Vivie puts forward her final decision of complete separation with her parent: "From this time I go my own way in my own business and among my own friends. And you will go yours. Goodbye" (Shaw, 2010: 59). "Only a very venturesome young lady would be strong enough to break off relations with her mother" (Wasserman, 1977: 171). The heroine explains that it is the continuous concealment of the shameful reality regarding Mrs. Warren's employment that made her make the radical choice. At the same time, keeping in mind the fact that Vivie was brought up as an institutional child, devoid of motherly love and strong family attachments, her decision to separate may be also rendered as an act of simple egoism, rather than personal hate. Indeed, "the ability to love has to be learned and practiced. Wherever this opportunity is missing in childhood, all later relationships will develop weakly, will

remain shallow. The opposite of this ability to love is not hate, but egoism” (Burlingham and Freud, 1944: 27).

As an attempt to restore her relationship with Vivie, Mrs. Warren presents arguments justifying her still being in the business, which very much sound like “Crofts’ philosophy of life” (Shaw, 2010: 61) elaborated in the middle of the play:

“You think that people are what they pretend to be: that the way you were taught at school and college to think right and proper is the way that things really are. But it’s not: it’s all only a pretence, to keep cowardly slavish common run of people quiet. Vivie: the big people, clever people, the managing people all know it.” (Shaw, 2010: 60).

She claims that it is her constant desire to work, to make money, as well as her being “fit for it and not anything else” (Shaw, 2010: 61) that discourages her from quitting. Thus, Mrs. Warren displays the irreparable corruption of her mind, resulting in her inability to break free from the hypocrisy of the system based on the Machiavellian-like ‘the end justifies the means’ principle, and to develop a sober view on the surrounding reality.

Vivie is shocked by the degradation of her mother’s moral values and reaffirms her decision to part forever. In addition, Miss Warren refuses to remain a part of the pretence game implicitly propped up by the society:

“No: I am my mother’s daughter. I am like you: I must have work and must make more money than I spend. But my work is not your work, and my way of life is not your way. We must part. It will not make much difference to us: instead of meeting one another for perhaps a few months in twenty years, we shall never meet: that’s all.” (Shaw, 2010: 62).

Thus, Miss Warren openly reiterates the fact that the wound received is hardly ever to be healed, and the only working medicine at hand is their ultimate separation.

The atmosphere of antagonism is further reinforced by Mrs. Warren’s violent screams forsaking her daughter “[who is] the only one that ever turned on [her]” (Shaw, 2010: 8): “Oh, may you live to have your own daughter tear and trample on you as you have trampled on me. And you will: you will. No woman ever had luck with a mother’s curse on her” (Shaw, 2010: 62). As a consequence, in the grip of emotion Mrs. Warren renounces her child, taking the confrontation between the two to the highest point. Possibly driven by the slight feeling of guilt, or, simply, by the implicit desire to demonstrate kindness to the parent never to be seen again, Vivie makes an attempt to shake hands with her mother, which is, nevertheless, refused by the latter. The play closes with a visualization of Vivie’s facial expression “break[ing] up into one joyous content; her breath [going] out in a half a sob, half laugh of intense relief” (Shaw, 2010: 63). The final scene signifies the potential success of Miss Warren’s intention to shatter the prevailing artificial morality that

“All women are brought up from the very earliest years in the belief that their ideal of character is the very opposite to that of man; not self-will, and government by self-control, but submission, and yielding to the control of others [...] that it is their duty and in their nature to live for others; to make

complete abnegations of themselves, and to have no life but in their affections.” (Mill, 1972: 444).

Vivie breaks away from the stereotype of a conventional dramatic heroine in order to attain her ideal: “a woman as an independent individual with the same political and social rights as man” (Lorichs, 1977: 110). She makes a brave attempt to detach herself from the corrupted and hypocritical system of society, and to take a personal control of her life and her destiny. Vivie “has changed from being primarily an element in the plot to being primarily an element in the thought of the play” (Watson, 1977: 115). Yet, as the play comes to a close at the very moment of Vivie’s victory, it is hard to say whether her present accomplishment will be permanent or not, keeping in mind the overall degradation of moral values in the society.

3. Conclusion

Instigated by the deep social hypocrisy and two-facedness of the system, the conventional paradigm of parent-child relationships gets damaged in the course of the play. As a result, Vivie’s attitude to her mother, Mrs. Warren, undergoes several transmutations, materializing in the rebellious teenage behavior at the beginning of the play, aiming to question the authority of a stranger-like mother; in the unquestionable support of her parent following Mrs. Warren’s confession about the nature of her occupation; and, ultimately, in the feelings of disgust, shame and outrage caused by the discovery of the deceit on behalf of Mrs. Warren with regards to her genuine attitude towards the nature of the business that she is involved in. The play shows that it is the social ills and degradation of morals that shatter the very foundations of society, destroy its mechanisms and penetrate as deep down as the level of interpersonal relations. Hypocrisy, in its turn, is the ultimate enemy, able to undermine the trust which forms the foundation of parent-child relationships. Once it is detected, the bond between the two will never be the same, no matter how skillful the reparations are. Therefore, there is nothing more challenging for a parent than the idea of ‘being constantly watched’ by an offspring.

References

- Bowlby, J. (1998). *Attachment and Loss*. London: Random House.
- Bowlby, J. (2008). *Attachment*. UK: Basic books.
- Burlingham, D., & Freud, A. (1944). *War and Children*. New York: Medical War Books.
- Daly, A. (1905). *Unsigned Notice*. The New York Herald. 31 October, 3.
- Dukes, A. (1923). *The Youngest Drama: Studies of Fifty Dramatists*. London: Ernest Benn.
- Fulghum, R. (1993). *All I Really Need to Know I Learned in Kindergarten: Uncommon Thoughts on Common Things*. New York: Fawcett Columbine.
- Ganz, A. (1983). *George Bernard Shaw*. London: Macmillan.

- Gilmartin, A. (1977). *Mr. Shaw's Many Mothers*. Rodelle Weintraub & Fabian Feminist (Ed.), University Park and London: The Pennsylvania State University Press.
- Guy, S. (2010). The Resurgence of Ideology in Bernard Shaw's *Mrs Warren's Profession* (1893). *Cahiers victoriens et édouardiens*, (71 Printemps), 275-286.
- Knight, J. (1898). Unsigned review in *Athenaeum* May 28.
- Lorichs, S. (1977). *The 'Unwomanly Woman' in Shaw's Drama*. Rodelle Weintraub & Fabian Feminist (Ed.), University Park and London: The Pennsylvania State University Press.
- Mair, G. H. (1911). *English Literature: Modern*. New York: Henry Holt and Company.
- Mill, J. S. (1972). *The Subjection of Women. On Liberty*. London: Everyman.
- Scott, D. (1913). The Innocence of Bernard Shaw. *George Bernard Shaw: A Critical Survey*, 72-104.
- Shaw, B. (1905). *The Author's Apology from Mrs. Warren's Profession*. New York: Brentano's.
- Shaw, B. (2010). *Mrs. Warren's Profession*. New York: Cosimo Classics.
- Wasserman, M. P. (1977). *Vivie Warren: A Psychological Study*. Rodelle Weintraub & Fabian Feminist (Ed.), University Park and London: The Pennsylvania State University Press.
- Watson, B. B. (1977). *The New Woman and the New Comedy*. Rodelle Weintraub & Fabian Feminist (Ed.), University Park and London: The Pennsylvania State University Press.
- Wilson, A. (2013). Shutting Out Mother. In: D. A. Hadfield and Jean Reynolds (Ed.), *Shaw and Feminisms*. Gainesville: University Press of Florida.

Araştırma Makalesi • Research Article

Afyon Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Hekate Grubu Adak Heykelcikleri*

The Hecate Group Votive Statuettes of the Roman Period in Afyon Museum

Barış Emre Sönmez^{a,**}

^a Öğr. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Avanos MYO, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, 50300, Nevşehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2853-7956

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Ocak 2018

Düzeltilme tarihi: 04 Şubat 2018

Kabul tarihi: 06 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Frikyia

Afyon

Roma

Heykelcik

Hekate

ÖZ

Hekate Olymposlu tanrılar grubunda yer almayan ve kendine ait bir efsaneyi barındırmayan bir tanrıçadır. Hekate Phrygia'da önemli bir tapım yerine sahiptir. Hekate buluntuları bölgede yerel kutsal alanların varlığını göstermektedir. Heykelcikler için belirlenen tipolojik ve stil özellikleri ile birlikte ikonografik değerlendirilmeler ışığında bölgedeki ya da yerleşim yerindeki inanç yapısını ve adak kültürünü belirlemektir. Phrygia Bölgesi'nde yer alan Afyonkarahisar'da bulunan ve bugün Afyon Müzesi'nde sergilenen altı adet Hekate heykelinin ikonografik ve stilistik analizi yapılmıştır. Bu heykelciklerin; dört adeti Hekate iki adeti Meter Tetraprosopos'tan oluşmaktadır. Afyon Müzesi'nde sergilenen altı adet Hekate heykeli Roma Dönemi'ne aittir. Bu heykelcikler nitelik ve kalite açısından değerlendirildiğinde Dokimeon atölyesine ait heykelcikler olduğu görülmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 16 January 2018

Received in revised form 04 February 2018

Accepted 06 February 2018

Keywords:

Phrygia

Afyon

Rome

Statues

Hecate

ABSTRACT

Hecate is a goddess who does not take part in the group of the Olympian gods and does not have his own legend. Hecate has an important place of worship in Phrygia. Hecate finds indicate the presence of local sanctuaries in the region. In the light of iconographic evaluations in addition to the typological and style characteristics determined for statuettes, the belief structure and votive culture in the region or settlement region were identified. Iconographic and stylistic analysis of six Hecate statues in Afyonkarahisar, located in the Phrygia Region, and now on display at the Afyon Museum, was conducted. These statuettes consist of four Hecate and two Meter Tetraprosopos. These six Hecate sculptures exhibited at the Afyon Museum belong to the Roman period. When these statuettes are evaluated in terms of features and quality, it is seen that they are belonging to Dokimeon workshop.

1. Giriş

Hekate Olymposlu tanrılar grubunda yer almayan ve kendine ait bir efsaneyi barındırmayan bir tanrıçadır.¹ Hekate, Hesiodos'un Theogonia'sında oldukça geniş bir yer tutmaktadır.² Hekate Roma İmparatorluk döneminde ya da geç dönemlerde *Kitonik* özelliklere sahip bir tanrıça olarak karşımıza çıkmaktadır. Karanlık dünyalar ile ilişki içerisinde olan Hades'in anahtarını tuttuğu, büyücülere meşale, köpek,

kurt gibi değişik hayvanlar ile görülen bir tanrıça durumuna gelmiştir. Ay tanrıçası olarak da görülen Hekate, geceleri yol ayırımlarında bulunmakta ve bu yol ayırımlarına da tanrıçanın heykelleri koyulmaktadır. Tanrıçanın heykellerinin olduğu yerlere çeşitli sunular bırakılmıştır.³

Hekate, Anadolu'da özellikle Roma İmparatorluk döneminde farklı sınıflar ile betimlenen bir tanrıçadır. Phrygia Bölgesi'nde de tanrıça çeşitli betimlemeler ile tapım

* Bu çalışma, Afyonkarahisar Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü'nün 01.10.2015 tarih ve 24632497-155.01/1191 sayılı izni kapsamında hazırlanmıştır. Katkılarından dolayı müze müdürü sayın Mevlüt ÜYÜMEZ'e ve müze çalışanlarına teşekkür ederim.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: besonmez@nevsehir.edu.tr

görmüş ve kendisine adaklar sunulmuştur. Afyon Müzesi'nde bulunan Hekate heykelcikleri (Kat. No. 1-6; Lev. 1-2, Res. 1-6) bölgede yerel kutsal alanların varlığını kanıtlamaktadır. Ayrıca Afyon Müzesi'nde bulunan bölgedeki çeşitli antik kentlerden gelen sikkeler üzerindeki Hekate betimlemeleri de bölgede tanrıçaya olan tapımı göstermektedir.

Afyon Müzesi'nde altı adet Hekate heykelciği bulunmaktadır. Bu heykelciklerin dört adeti Hekate (Kat. No. 1-4; Res. 1-4). Hekate heykelciklerinden birinin (Kat. No. 3; Lev. 1, Res. 3) ortadaki figürün arkasında bir polos benzeri bir çıkıntı yükselmekte olup, üzerinde neredeyse poloslu tamamen örtecek biçimde işlenmiş bir hilal betimi vardır. Hilal betimi Hekate'nin önemli simgelerinden biri olup tanrıçanın özellikle gece doğuşunu sembolize etmektedir. Hekate, Ay'ın doğuşu ile birlikte insanların kendisine sunduğu hediyeleri almak için yeryüzüne inmekte ve kendisine sunulanları almaktadır⁴.

Afyon Müzesi'nde altı adet Hekate heykelciği bulunmakta olup, bu heykelciğin iki adeti *Meter Tetrprosopos*⁵ yani "dört yüzlü/dört çehreli olarak" çevrilebilmektedir (Kat. No. 5-6; Lev. 2, Res. 5-6). Sırt sırta ya da yan yana verilen *Meter Tetrprosopos*; Hekate betimlemesi olarak sıklıkla kullanılmıştır. *Meter Tetrprosopos*'u ayıran en önemli özellik ise dörtlü olarak gösterilmeleri ve ellerinde birer girland taşımalarıdır⁶. Bölgede ele geçen ve yazıtı olmayan bazı adak heykelciklerinde dört kadın figürden oluştuğu görülmektedir⁷. *Meter Tetrprosopos* dört yolun kesiştiği yerde her bir yüzü bir yönü sembolize edebileceği gibi bölgede bereket ile de ilişkilendirilebilir. Bu betimleme ve inanç ile ilgili olarak net olarak kesin bir şey söylemek zordur.

2. Kataloglar

2.1. Katalog No 1

Levha No: 1

Resim: 1

Eserin Adı: Hekate

Müze Envanter No: 1866

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Koçhisar, 08.08.1950

Müzeye Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 29,5 cm, G. 11,5 cm, D. 8,5 cm

Korunma Durumu - Teknik ve İşçilik: Heykelcik yuvarlak bir kaide üzerinde tek parça olarak korunmuştur. Kaidenin genelinde aşınmalar görünmekte olup kaidenin sol alt tarafında ufak bir parça kırılmıştır. Üç figürden oluşan heykelciğin ortasında yer alan figürün sol elindeki meşale ile ortadaki figürün solunda yer alan figürün sağ elindeki meşale eksiktir. Ortadaki figürün sağında yer alan figürün sağ elinde tuttuğu meşalenin alt kısmında ufak bir parça kırılmıştır. Cepheden betimlenen figürün burnun sağ tarafında ufak bir parça kopmuştur. Figürlerin gözlerinde ve ağız kısımlarında zedelenmeler görülmektedir. Heykelciğin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiş olup yer yer zedelenmeler görülmektedir.

Bibliyografya: Yayımlanmamıştır.

Eserin Tanımı: Heykelcik yüksek bir sütun etrafında ayakta yer alan ve üç vücut biçiminde betimlenmiş olup ellerinde meşale tutan bir *Hekate* betimlenmektedir. Ortada yer alan figür cepheden işlenmiş olup yanda yer alan figürler ise ortadaki figüre bitişik şekilde neredeyse yarım vücut olarak işlenmiştir. Her üç figürde kısa birer meşale tutmaktadır. Heykelcikte yer alan üç figürden ortadaki figürün ve sağ tarafta yer alan figürün sağ elinde meşale görülmekte; ortadaki figürün sol elinde ve sol tarafta yer alan figürün sağ elinde meşale eksiktir. Orta yer alan figürün sağında yer alan figür sağ eliyle meşale tutarken arkaya doğru uzatmış olduğu sol eliyle de bir palmye dalı tutmakta; ortadaki figürün solunda yer alan figür ise sağ eliyle meşale tutarken arkaya doğru uzatmış olduğu sol eliyle de bir palmye dalı tutmaktadır. Her üç figürde peplos giymiş olup sadece ortada cepheden betimlenen figürün elbise detayları net bir şekilde seçilmektedir. Peplos göğüs altından bir kemerle bağlanmış, göğüs kısmında "V" kıvrımı oluşturmuş ve dökümlü bir şekilde uzanmıştır. Cepheden betimlenmiş olan figürün bacak kısmı elbise altından seçilmektedir. Kenarda yer alan figürlerin elbiseleri altından vücut hatları seçilememektedir. Cepheden betimlenen figürün ayak kısımları görülmekte olup figürün sağ bacak kısmı önde olup sol bacak kısmı arkaya doğru çekilmiştir. Kenarda yer alan figürlerin ayak kısımları görülmemektedir. Figürlerin yüz hatları korunmuş olup ortadaki figürün sağ burun kısmında küçük bir parça kırılmıştır. Her üç figürün de yüzünde aşınmalar dikkat çekmektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Figürlerin gözlerinde zedelenmeler olmakla birlikte fazlaca detaylı işlenmedikleri görülmektedir. Figürlerin saçları alın ortasından ikiye ayrılarak yanlara doğru taranmış olup göğüs kısımlarına doğru bir bağ biçiminde uzanmaktadır. Ortadaki figürün sağında ve solunda yer alan figürlerin saçlarının bir kısmı arkaya doğru taranmış ve arkada düğüm şeklinde bir topuz oluşturulup ense kısmından sırta doğru uzatılmıştır. Figürlerin ön kısmında yer alan saçları biraz kabarık ve hacimli görülmektedir. Her üç figürde başında alçak bir stephane taşımaktadır.

Eserin Değerlendirilmesi: Tanrıça Hekate'nin her üç figürü de yan yana durur şekilde betimlenmektedir. Benzer örnekleri ile karşılaştırıldığında bunların sırt sırta duruyor vaziyette verilmelerinin amaçlandığı; fakat ortadaki figür tam verilirken ya da cepheden işlenirken yandaki figürler yarım vücut şeklinde işlenmiştir. Hekate tiplerinden üç gövdeli, üç başlı ve altı kollu grubuna girmektedir⁸. Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde yer alan mezar steli üzerindeki kadın figürü⁹ ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Figürlerin gözlerinin fazlaca detaylı işlenmedikleri ve yuvarlak şeklinde verildikleri görülmektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye yana taranmış olup saçlar yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve biraz kalın dilimler durumunda verilmiştir. Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde yer alan mezar steli üzerindeki kadın figürü¹⁰ ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Figürlerin gözlerinin fazlaca detaylı işlenmedikleri ve yuvarlak şeklinde verildikleri görülmektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye yana taranmış olup saçlar yanlara doğru dalgalar şeklinde

taranmış ve biraz kalın dilimler durumunda verilmiştir. Side Müzesi'nde bulunmakta olan Aphrodite heykeli¹¹ ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile arasında benzerlik bulunmaktadır. Her iki heykelcikte de saçlar alından ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve biraz kalın dilimler durumunda verilmiştir.

Karşılaştırma örneklerinin stil ve üslup özellikleri ile değerlendirildiğinde heykelciğin M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmesi uygun görülmektedir.

2.2. Katalog No 2

Levha No: 1

Resim: 2

Eserin Adı: Hekate

Müze Envanter No: 9482

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Emirdağ/Kırkpınar Köyü, 26.07.1982

Müze Geliş Şekli: Satın Alınma

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 35 cm, G. 16 cm, D. 4,7 cm

Korunma Durumu - Teknik ve İşçilik: Heykelcik dikdörtgen bir kaide üzerinde tek parça olarak korunmuştur. Kaidenin genelinde aşınmalar görünmekte olup kaidenin sol alt tarafında ve arka tarafında parçalanmalar görülmektedir. Üç figürden oluşan heykelciğin ortasında yer alan figürün sol elinde tuttuğu meşalenin alt kısmında ufak parça kıraktır. Ortadaki figürün solunda yer alan figürün sağ elindeki meşalenin alt kısmında ufak parça eksiktir. Ortadaki figürün sağında yer alan figürün sol elinde tuttuğu meşalenin üst kısmı eksiktir; ayrıca meşaleyi tuttuğu sol el parmaklarının bir kısmı da eksiktir. Sağ taraf da yer alan figürün sağ kulak kısmı ve kulak üzerindeki saçları kıraktır. Ayrıca figürün sağ omuz kısmı ve göğsünde de zedelenmeler vardır. Ortadaki figürün solunda yer alan figürün dudak kısmında zedelenme görülmektedir. Figürün burun kısmı kopmuştur. Ayrıca figürün sol gözünde ve kaşında zedelenmeler görülmektedir. Soldaki figürün giymiş olduğu peplosun hemen alt kısmında aşağıdan yukarıya doğru uzanan ufak bir çatlak vardır. Heykelciğin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiş olup yer yer zedelenmeler görülmektedir.

Bibliyografya: Yayımlanmamıştır.

Eserin Tanımı: Tanrıça Hekate'nin her üç figürü de yan yana durur şekilde betimlenmektedir. Benzer örnekleri ile karşılaştırıldığında bunların sırt sırta duruyor vaziyette verilmelerinin amaçlandığı; fakat ortadaki figür tam verilirken ya da cepheden işlenirken yandaki figürler yarım vücut şeklinde işlenmiştir. Ortadaki figürün arkasında bir polos benzeri bir çıkıntı yükselmekte olup böylece ortadaki figür iyice vurgulanmaktadır. Her üç figürde ellerinde birer kısa meşale tutmaktadır. Ancak yandaki figürlerin yarım işlenmesi nedeniyle tek kolları görünmekte olup dolayısıyla dört meşale betimlenmektedir. Meşale tutan eller neredeyse birbirine yapışık şekilde işlenmiştir. Her üç figürde peplos ve khiton giymiş olup sadece ortada cepheden betimlenen figürün elbise detayları net bir şekilde seçilmektedir. Peplos göğüs altından bir kemerle bağlanmış ve kıvrımlar fazlaca detaylı olmasa da verilmiştir. Giysinin altında gövdenin izleri az da olsa seçilebilmektedir. Peplos göğüs kısmında

“V” kıvrımı oluşturmuş ve dökümlü bir şekilde uzanmıştır. Cepheden betimlenen figürün ayak kısımları görülmekte olup kenarda yer alan figürlerin ayak kısımları görülmemektedir. Kenarda betimlenmiş olan figürlerde peplos ve khiton giydikleri görülmektedir; ancak fazla detay yoktur. Figürlerin yüz hatları korunmuş olup sol taraftaki figürün yüzünde aşınmalar dikkat çekmektedir. Her üç figüründe yüz ve saç biçimleri de birbirine benzemektedir. Alın üzerinde ortadan ikiye yana taranmış saçları yanlara doğru küçük dalgalar şeklinde taranmış ve omuz kısımlarına doğru bir bağ şeklinde uzanmaktadır. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Figürlerin gözlerinde zedelenmeler olmakla birlikte fazlaca detaylı işlenmedikleri görülmektedir. Üst göz kapakları kalın şekilde işlenmiştir. Her üç figürde başında alçak bir stephane taşımaktadır.

Eserin Değerlendirilmesi: Tanrıça Hekate'nin her üç figürü de yan yana durur şekilde betimlenmektedir. Benzer örnekleri ile karşılaştırıldığında bunların sırt sırta duruyor vaziyette verilmelerinin amaçlandığı; fakat ortadaki figür tam verilirken ya da cepheden işlenirken yandaki figürler yarım vücut şeklinde işlenmiştir. Hekate tiplerinden üç gövdeli, üç başlı ve altı kollu grubuna girmektedir¹². Manisa Müzesi'nde bulunan adak steli 13 (Hekate)¹³ ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Her iki heykelcik de sırt sırta duruyormuş gibi verilmiş olup ortadaki figür tam olarak verilirken yanlardaki figürler yarım şekilde işlenmiştir. Figürlerin yüzleri cepheden işlenmiş olup yüzler yuvarlak ve ifadeden yoksundur. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru küçük dalgalar şeklinde taranmış ve omuz kısımlarına doğru bir bağ şeklinde uzanmaktadır. Her iki heykelcik de kaba ve stilize edilmiş kıvrımlara sahiptir.

Karşılaştırma örneğinin stil ve üslup özellikleri ile değerlendirildiğinde heykelciğin M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmesi uygun görülmektedir.

2.3. Katalog No 3

Levha No: 1

Resim: 3

Eserin Adı: Hekate

Müze Envanter No: 13532

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Müze Geliş Şekli: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 35 cm, G. 17,5 cm, D. 8,2 cm

Korunma Durumu - Teknik ve İşçilik: Heykelcik oval biçimli bir kaide üzerinde durmaktadır. Heykelcik iki parça olarak ele geçirilmiş ve müze uzmanlarınca daha sonra birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaidenin genelinde aşınmalar görünmekte olup arka tarafında parçalanmalar vardır. Üç figürden oluşan heykelciğin ortasında yer alan figürün sol ve sağ elinde tuttuğu meşalenin alt kısmında ufak parçalar kıraktır. Ortadaki figürün solunda yer alan figürün sol elindeki meşale eksiktir. Ortadaki figürün sağında yer alan figürün sağ elinde tuttuğu meşale eksiktir. Ortadaki figürün sol yanak kısmında zedelenmeler görülmektedir. Ortadaki figürün solunda yer alan figürün sol

yanak kısmı ve elmacık kemiğinde zedelenmeler görülmektedir. Alın kısmında da zedelenme görülmektedir. Ayrıca alın kısmından ikiye ayrılan saçlarının sağ tarafında zedelenme görülmektedir. Ortadaki figürün sağında yer alan figürün sol yanak kısmında zedelenme görülmektedir. Soldaki figürün giymiş olduğu khiton da zedelenme görülmektedir. Heykelciğin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiş olup yer yer zedelenme görülmektedir.

Bibliyografya: Yayımlanmamıştır.

Eserin Tanımı: Tanrıça Hekate'nin her üç figürü de yan yana durur şekilde betimlenmektedir. Ortadaki figür yandaki figürlere göre daha önde görülse de diğer figürlerde neredeyse cepheden işlenmiş gibi betimlenmiştir. *Hekate*, yuvarlağı anımsatan fazlada yüksek olmayan bir kaide üzerine durmaktadır. Ortadaki figürün arkasında bir polos benzeri bir çıkıntı yükselmekte olup üzerinde neredeyse polosunu tamamen örtecek biçimde işlenmiş bir hilal betimi vardır. Böylece ortadaki figür iyice vurgulanmaktadır. Diğer iki figürde de polos bulunmakla birlikte üzerlerinde herhangi bir betimleme yoktur. Her üç figürde ellerinde birer kısa meşale tutmaktadır. Ancak yandaki figürlerin tek kolları görülmekte olup dolayısıyla dört meşale ile betimlenmektedir. Meşale tutan eller neredeyse birbirine yapışık şekilde işlenmiştir. Her üç figürde peplos ve khiton giymiş olup elbise detayları net bir şekilde seçilmektedir. Peplos göğüs altından bir kemerle bağlanmış ve kıvrımlar fazlaca detaylı olmasa da verilmiştir. Elbise kıvrımlarında fazlaca bir hareketlilik yoktur. Giysinin altında gövdenin izleri az da olsa seçilebilmektedir. Her üç figüründe ayak kısımları görülmektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları incedir. Figürlerin gözlerinin fazlaca detaylı işlenmedikleri görülmektedir. Ortadaki figürün saç işleniş kenarlarda yer alan figürlerden farklıca işlenmiştir. Saçlar boncuk şeklinde işlenmiş olup alın üzerinde ortadan ikiye yana taranmış saçları omuz kısımlarına doğru bir bağ şeklinde uzanmaktadır. Kenarlarda yer alan figürlerin saçları alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru küçük dalgalar şeklinde taranmış ve omuz kısımlarına doğru bir bağ şeklinde uzanmaktadır.

Eserin Değerlendirilmesi: Tanrıça Hekate'nin her üç figürü de yan yana durur şekilde betimlenmektedir. Benzer örnekleri ile karşılaştırıldığında bunların sırt sırta duruyor vaziyette verilmelerinin amaçlandığı; fakat ortadaki figür tam verilirken ya da cepheden işlenirken yandaki figürler yarım vücut şekilde işlenmiştir. Hekate tiplerinden üç gövdeli, üç başlı ve altı kollu grubuna girmektedir¹⁴. Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde yer alan mezar steli üzerindeki kadın figürü¹⁵ ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları incedir. Figürlerin gözlerinin fazlaca detaylı işlenmedikleri ve badem şeklinde verildikleri görülmektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve biraz kalın dilimler durumunda verilmiştir. Eskişehir Müzesi'nde bulunan adak levhası¹⁶ üzerindeki figürler ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları incedir. Figürlerin gözlerinin fazlaca detaylı işlenmedikleri ve badem şeklinde verildikleri görülmektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye

yana taranmış olup saçlar yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve biraz kalın dilimler durumunda verilmiştir. Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde yer alan mezar steli üzerindeki kadın figürü¹⁷ ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları incedir. Figürlerin gözlerinin fazlaca detaylı işlenmedikleri ve badem şeklinde verildikleri görülmektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve biraz kalın dilimler durumunda verilmiştir.

Karşılaştırma örneklerinin stil ve üslup özellikleri ile değerlendirildiğinde heykelciğin M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmesi uygun görülmektedir.

2.4. Katalog No 4

Levha No: 1

Resim: 4

Eserin Adı: Hekate

Müze Envanter No: 13535

Bulunduğu Yer ve Tarihi: ?

Müzeye Geliş Şekli: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 28 cm, G. 21 cm, D. 8,7 cm

Korunma Durumu - Teknik ve İşçilik: Heykelcik oval biçimli bir kaide üzerinde durmaktadır. Heykelcik iki parça olarak ele geçirilmiş ve müze uzmanlarınca daha sonra birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaidenin genelinde aşınmalar ve parçalanmalar görülmektedir. Dört figürden oluşan heykelciğin ellerinde tuttukları meşaleler seçilebilmekle birlikte meşalelerde zedelenme görülmektedir. Ortadaki figürün burun kemiğinin bulunduğu yer ile birlikte sol göz kısmı alın kısmı ve alından yukarıya doğru yükselen saç kısmında büyük oranda parça kopmuştur. Sol yanak kısmında zedelenme görülmektedir. Ayrıca figürün boğazının sol alt kısmında ufak bir nokta delik görülmektedir. Ortadaki figürün solunda yer alan figürün burun, boyun ve saçlarında az da olsa zedelenmeler görülmektedir. Alın kısmında da zedelenme görülmektedir. Ortadaki figürün sağında yer alan figürün burun ucunda küçük bir parça kopmuştur. Ortadaki figürün sağ diz kapağından ayak bileğine kadar olan kısımda ufak da olsa bir parça kopmuştur. Heykelciğin arka kısmı ön kısmına göre daha kaba işlenmiş olup yer yer bir kısım parçalar kopmuştur.

Bibliyografya: Yayımlanmamıştır.

Eserin Tanımı: Tanrıça Hekate'nin her üç figürü de yan yana durur şekilde betimlenmektedir. Dördüncü figür ortadaki figürün solunda yer alan figüre bitişik şekilde diğer figürlere göre oldukça küçük bir şekilde işlenmiş ve sol tarafa dönük şekilde cepheden betimlenmiştir. Ortadaki figür yandaki figürlere göre daha önde görülse de diğer figürlerde cepheden işlenmiştir. *Hekate*, yuvarlağı anımsatan fazlada yüksek olmayan bir kaide üzerine durmaktadır. Ortadaki figürün başlığı seçilememektedir. Ancak diğer iki figürün stephane taşıdıkları düşünülebilir. Her dört figürde ellerinde birer kısa meşale tutmakta ve sekiz meşale ile betimlenmektedir. Her üç figüründe meşale tutan elleri

neredeyse birbirine yapışık şekilde işlenmiştir. Dördüncü figür ise diğer üç figürden ayrı şekilde betimlendiğinden diğer figürlere bitişik değildir. Her dört figürde peplos ve khiton giymiş olup elbise detayları net bir şekilde seçilmektedir. Peplos göğüs altından bir kemerle bağlanmış ve göğüs kısmında sağa ve sola doğru bir hareketlilik kazanmıştır. Kıvrımlar fazlaca detaylı olmasa da verilmiş olup elbise kıvrımlarında fazlaca bir hareketlilik yoktur. Giysinin altında gövdenin izleri az da olsa seçilebilmektedir. Her dört figüründe ayak kısımları görülmektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalıncadır. Figürlerin yüzlerinde hafif bir gülümseme görülmektedir. Figürlerin gözleri badem şeklinde verilmiş ve göz kapakları kalıncadır. Figürlerin gözlerinin fazlaca detaylı işlenmedikleri görülmektedir. Ortadaki figürün saç kısmında büyük oranda parça eksik olsa da seçilebildiği kadarı ile diğer figürlerin saçlarının işlenişine benzemekte ve figürlerin saçları alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yana doğru taranmıştır.

Eserin Değerlendirilmesi: Tanrıça Hekate'nin her üç figürü de yan yana durur şekilde betimlenmektedir. Benzer örnekleri ile karşılaştırıldığında bunların sırt sırta duruyor vaziyette verilmelerinin amaçlandığı; fakat ortadaki figür tam verilirken ya da cepheden işlenirken yandaki figürler yarım vücut şekilde işlenmiştir. Hekate tiplerinden üç gövdeli, üç başlı ve altı kollu grubuna girmektedir¹⁸. Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde yer alan mezar steli üzerindeki kadın figürü¹⁹ ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları incedir. Figürlerin gözlerinin fazlaca detaylı işlenmedikleri ve badem şeklinde verildikleri görülmektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve biraz kalın dilimler durumunda verilmiştir. Anadolu Medeniyetler Müzesi'nde yer alan mezar steli üzerindeki kadın figürü²⁰ ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları incedir. Figürlerin gözlerinin fazlaca detaylı işlenmedikleri ve badem şeklinde verildikleri görülmektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve biraz kalın dilimler durumunda verilmiştir.

Karşılaştırma örneklerinin stil ve üslup özellikleri ile değerlendirildiğinde heykelciğin M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmesi uygun görülmektedir.

2.5. Katalog No 5

Levha No: 2

Resim: 5

Eserin Adı: Meter Tetrprosopos

Müze Envanter No: 1664

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Bolvadin/Üç Höyük, 31.07.1950

Müze Geliş Şekli: ?

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 62 cm, G. 20 cm, D. 15-20 cm

Korunma Durumu - Teknik ve İşçilik: Heykelcik dikedörtgen bir kaide üzerinde tek parça olarak korunmuştur. Kaidenin genelinde aşınmalar görünmekte olup kaide sağ ön köşeden kırılmıştır. Dört figürden oluşan heykelciğin her bir figür iki eli ile girland taşımaktadır. Girlandlar üzerinde çeşitli zedelenmeler görülmektedir. Figürlerin göz, boyun ve elbise kısımlarında çeşitli zedelenmeler görülmektedir. Figürlerin saçları altın sarısı rengindedir. Ayrıca yüz ve kollarında da boya kalıntıları görülmektedir.

Bibliyografya: Yayınlanmamıştır.

Eserin Tanımı: *Meter Tetrprosopos*, birbirine yapışık biçimde sırt sırta duran dört kadın figürden oluşmaktadır. Figürler bir orta sütun çevresinde sırt sırta verdikleri başlarının arka kısmındaki koni biçimli çıkıntıdan ya da polostan anlaşılmaktadır. Heykelciğe yan taraftan bakıldığında heykelciğin biraz eğri olduğu gözlenmektedir. Heykelciğe bütün figürler cepheden betimlenmiş olup net şekilde tanımlanabilmektedir. Dört figürden oluşan heykelciğin her bir figür iki eli ile girland taşımaktadır. Heykelciğe bütün figürler kısa kollu ve bol dökümlü khiton giymektedir. Khiton göğüs altından ince bir kemer ile bağlanmaktadır. Elbise altından figürlerin vücut hatları belirgin şekilde seçilebilmektedir. Khiton göğüs kısmında "V" kıvrımı oluşturmuştur. Figürlerin giysileri ayaklarına kadar uzanmakta olup sadece ayakuçları gözükmektedir. Figürlerin yüz hatları korunmuş olup figürlerin yüzünde aşınmalar dikkat çekmektedir. Her dört figüründe yüz ve saç biçimleri de birbirine benzemektedir. Alın üzerinde ortadan ikiye ayrılan saçlar yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış ve omuz kısımlarına doğru uzanmaktadır. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakça; ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalıncadır. Figürlerin gözlerinde zedelenmeler olmakla birlikte detaylı işlendikleri görülmektedir. Göz bebekleri matkap ile işlenmiş olup üst göz kapağına doğru çekilmiştir. Figürlerin gözleri iri ve dışa taşkın şekilde işlenmiş; üst göz kapakları kalın şekilde verilmiştir. Her dört figürde başında bir stephane taşımaktadır.

Eserin Değerlendirilmesi: *Meter Tetrprosopos*, birbirine yapışık biçimde yan yana duran dört figürden oluşmaktadır. Meter, Anadolu'da birden fazla adla tapınılmıştır. Bu isimlerden bir tanesi de "*Tetrprosopos*" yani "dört yüzlü/dört çehreli olarak" çevrilebilmektedir. Dört biçimde ve sırt sırta ya da yan yana verilen tanrıça Hekate'dir. Hekate, Phrygia'da oldukça yoğun şekilde tapınım görmüştür. *Meter Tetrprosopos* için ise Hekate betimlemeleri sıklıkla kullanılmıştır. *Meter Tetrprosopos*'u Hekate'den ayıran en önemli özellik olarak karşımıza çıkan şey ise dörtlü olarak gösterilmeleri ve ellerinde birer girland taşımalarıdır²¹. Boston Sanat Müzesi'nde bulunan Hekate heykeli²² ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye yana taranmış saçları yanlara doğru küçük dalgalar şeklinde taranmıştır. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalıncadır. Figürlerin gözlerinde zedelenmeler olmakla birlikte detaylı işlendikleri görülmektedir. Göz bebekleri matkap ile işlenmiş olup üst göz kapağına doğru çekilmiştir. Figürlerin gözleri iri ve dışa taşkın şekilde işlenmiştir. Fitzwilliam Müzesi'nde yer alan Hekate heykeli²³ ile Afyon Müzesi'nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye yana taranmış saçları yanlara doğru küçük dalgalar şeklinde taranmıştır. Figürlerin yüzleri

dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Her iki heykelciikteki figürler kısa kollu ve bol dökümlü khiton giymektedir. Khiton göğüs altından ince bir kemer ile bağlanmaktadır. Elbise altından figürlerin vücut hatları belirgin şekilde seçilebilmektedir. Khiton göğüs kısmında “V” kıvrımı oluşturmuştur. Figürlerin giysileri ayaklarına kadar uzanmakta olup sadece ayakları gözükmemektedir. Athena Agorası’nda bulunmuş olan Hekate²⁴ heykeli ile Afyon Müzesi’nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru küçük dalgalar şeklinde taranmıştır. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Her iki heykelciikteki figürler kısa kollu ve bol dökümlü khiton giymektedir. Khiton göğüs kısmında “V” kıvrımı oluşturmuştur. Figürlerin giysileri ayaklarına kadar uzanmakta olup sadece ayakları gözükmemektedir. Antalya Müzesi’nde yer alan Hekate heykeli²⁵ ile Afyon Müzesi’nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru küçük dalgalar şeklinde taranmıştır. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Figürlerin ağız kısımları küçük ve kapalı olup dudakları kalındır. Figürlerin gözlerinde zedelenmeler olmakla birlikte detaylı işlendikleri görülmektedir. Göz bebekleri matkap ile işlenmiş olup üst göz kapağına doğru işlenmiştir. Figürlerin gözleri iri ve dışa taşkın şekilde işlenmiştir.

Karşılaştırma örneklerinin stil ve üslup özellikleri ile değerlendirildiğinde heykelciğin Geç Antoninler–Erken Severuslar dönemine tarihlendirilmesi uygun görülmektedir.

2.6. Katalog No 6

Levha No: 2

Resim: 6

Eserin Adı: Meter Tetraprosopos

Müze Envanter No: 10015

Bulunduğu Yer ve Tarihi: Sandıklı/Susuz Köy, 30.12.1986

Müze Geliş Şekli: Müsadere

Malzeme: Mermer

Ölçüler: Y. 36 cm, G. 17,5 cm, D. 5,1 cm

Korunma Durumu - Teknik ve İşçilik: Heykelcik dikdörtgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Heykelcik iki parça olarak ele geçirilmiş ve müze uzmanlarınca daha sonra birleştirilerek tek parça durumuna getirilmiştir. Kaide sağ ve sol köşelerden kırılmış olup kaidenin genelinde aşınmalar görülmektedir. Dört figürden oluşan heykelciğin her bir figür iki eli ile girland taşımaktadır. Girlandlar üzerinde çeşitli zedelenmeler görülmektedir. Figürlerin yüzlerinde zedelenmeler görülmektedir. Sağ köşe akroterinde ufak bir kısım parça eksiktir. Heykelciğin arka kısmı ön kısmına göre kaba işlenmiştir.

Bibliyografya: Yayımlanmamıştır.

Eserin Tanımı: *Meter Tetraprosopos*, birbirine yapışık biçimde yan yana duran dört figürden oluşmaktadır. Figürler başlarında polos benzeri birer başlık taşıdıkları anlaşılmaktadır. Heykelciikteki bütün figürler cepheden betimlenmiş olup vücut hatları fazla net şekilde tanımlanamamaktadır. Dört figürden oluşan heykelciğin her

bir figür iki eli ile girland taşımaktadır. Heykelciikteki figürler khiton giymektedir. Khiton göğüs altından ince bir kemer ile bağlanmaktadır. Khiton göğüs kısmında “V” kıvrımı oluşturmuştur. Figürlerin giysileri ayaklarına kadar uzanmakta olup ayakları gözükmemektedir. Figürlerin yüz hatlarında aşınmalar dikkat çekmekle birlikte her dört figüründe yüz ve saç biçimleri de birbirine benzemektedir. Alın üzerinde ortadan ikiye ayrılan saçları yanlara doğru dalgalar şeklinde taranmış biçimde verilmiştir. Figürlerin yüzleri dolgun ve yuvarlakçadır. Stelin alınlığı zemin üzerine işlenerek betimlenmiştir. Akroterler arasında dışta bırakılan kısımlar görülmektedir. Ayrıca köşelerde akroterler alınlık içinde ise bir hilal betimi vardır.

Eserin Değerlendirilmesi: Manisa Müzesi’nde bulunan adak steli 13 (Hekate)²⁶ ile Afyon Müzesi’nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Figürlerin yüzleri cepheden işlenmiş suratlar yuvarlak ve ifadeden yoksundur. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru küçük dalgalar şeklinde taranmış ve omuz kısımlarına doğru bir bağ şeklinde uzanmaktadır. Her iki heykelcik de kaba ve stilize edilmiş kıvrımlara sahiptir. Laodikeia’da Suriye Caddesi üzerinde bulunmuş olan tavan kaseti üzerindeki Medusa başı²⁷ ile Afyon Müzesi’nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Figürlerin yüzleri cepheden işlenmiş suratlar yuvarlak ve ifadeden yoksundur. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru küçük dalgalar şeklinde taranmış ve yüzü bir peruk gibi çevrelemiştir. Eskişehir Müzesi’nde bulunmakta olan Meter Tetraprosopos adak altarı²⁸ ile Afyon Müzesi’nde bulunan heykelcik ile benzerlik göstermektedir. Her iki heykelciğe de yan yana bitişik dört kadın figürü betimlenmiştir. Kabartma biçiminde betimlenen figürlerin başlarında stephane bulunmakta olup ellerinde girland taşımaktadır. Saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrılarak yanlara doğru küçük dalgalar şeklinde taranmış ve yüzü bir peruk gibi çevrelemiştir.

Karşılaştırma örneklerinin stil ve üslup özellikleri ile değerlendirildiğinde heykelciğin M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmesi uygun görülmektedir.

3. Sonuç

Afyon Müzesi’ne çeşitli yıllarda kazandırılmış toplam altı adet Hekate heykeli çalışma konusu olarak seçilmiştir. Kat. No. 1 ve 2 heykelcikleri müzeye satın alma ile Kat. No. 3, 4 ve 5 heykelciklerinin müzeye geliş şekli bilinmemekte ve Kat. No. 6 heykelciği ise müsadere ile müzeye kazandırılmıştır. Afyon Müzesi’nde bulunan Roma İmparatorluk dönemine ait olarak belirlenmiş altı adet Hekate heykelciğinin üç adetinin buluntu yeri bilinmemekte; iki adetinin buluntu yeri bilinmemekte olup 1 adet heykelcik ise satın alınma ile müzeye kazandırılmıştır. Karşılaştırma örneklerinin stil ve üslup özellikleri ile değerlendirildiğinde heykelciklerin M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilmesi uygun görülmektedir. Afyon Müzesi’nde sergilenen heykelcikler düzenli ve sistemli bir kazının buluntuları değildir.

Hekate erken dönemlerde şan ve şeref sağlayan, yarışma sırasında istediği kişileri zafere ulaştıran, avlanan kişilere yardımcı olan, denizcilere yol gösteren ve iyiliği insanlara veren bir tanrıçayken geç dönemlerde ise sihir ve büyü ile ilgili bir tanrıça olarak karşımıza çıkmaktadır. Karanlık dünyalar ile ilişki içerisinde olan Hades’in anahtarını tuttuğu,

büyücülere meşale ile ya da köpek, kurt gibi değişik hayvanlar ile görülen bir tanrıça durumuna gelmiştir. Hekate'nin özellikle yol kavşaklarında yer aldığı düşünülmekte ev bu yol ayrımlarında Hekate'ye çeşitli sunular yapılmıştır. Hekate'ye belirgin özelliklerinden dolayı çeşitli adaklar sunulmaktadır.

Heykelciklerde kullanılan malzeme ve stil özelliklerine baktığımızda bu heykelciklerin Dokimeion atölyesi olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Dokimeion mermerinden yapılan heykelcikler arasında da stil ve işçilik açısından benzerlikler bulunmaktadır. Heykelciklerin ince kristalli ve kaliteli Dokimeion mermerinden yapıldığı, stil ve işçilik bakımından da ortak olan özellikleri sebebiyle Dokimeion atölyesinde üretilmiş olması ihtimali yüksektir.

Afyon Müzesi'nde yer alan Roma İmparatorluk dönemine ait olarak betimlenmiş altı adet Hekate heykelciği herhangi bir arkeolojik kazı sonucu olarak müzeye kazandırılmamıştır. Bu nedenden dolayı heykelciklerin bulunduğu yapı ya da yapılar hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak zordur. Bu bilgi eksikliği heykelciklerin inanç ve adak bağlamında değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Bölgede müzede bulunan tanrı ya da tanrıçalara ait olabilecek bir tapınak alanı ya da alanları olduğu hakkında belirgin bir veri yoktur. Ortaya koyulan sonuçlar sadece Afyon Müzesi'nde bulunan mevcut heykelcikler üzerinden yapılabilmektedir.

Notlar

- ¹ LIMC-VI-1, 985-988.
- ² Hesiodos (2015: 76-78).
- ³ Bean (2000: 87).
- ⁴ Ful (2008: 129).
- ⁵ Ramsay (1918: 152-168).
- ⁶ Şahin (2012: 2).
- ⁷ Levick ve Mitchell (1993), No. 53.
- ⁸ LIMC-VI-2, 664, 665, 669, 673, No. 133-135, 138-140, 218, 328.
- ⁹ Drew-Bear, Thomas ve Yıldızıturan (1999: 255), Kat. No. 390.
- ¹⁰ Drew-Bear, Thomas ve Yıldızıturan (1999: 258), Kat. No. 396.
- ¹¹ İnan (1975: 140), Lev. LXXII, Res. 2.
- ¹² LIMC-VI-2, 664, 665, 669, 673, No. 133-135, 138-140, 218, 328.
- ¹³ Durugönül (2015: 149), Kat. No. 89.
- ¹⁴ LIMC-VI-2, 664, 665, 669, 673, No. 133-135, 138-140, 218, 328.
- ¹⁵ Drew-Bear, Thomas ve Yıldızıturan (1999: 181), Kat. No. 252.
- ¹⁶ Şahin (2012: 3), Fig. 3 a.
- ¹⁷ Drew-Bear, Thomas ve Yıldızıturan (1999: 183), Kat. No. 254.
- ¹⁸ LIMC-VI-2, 664, 665, 669, 673, No. 133-135, 138-140, 218, 328.
- ¹⁹ Drew-Bear, Thomas ve Yıldızıturan (1999: 255), Kat. No. 390.
- ²⁰ Drew-Bear, Thomas ve Yıldızıturan (1999: 258), Kat. No. 396.
- ²¹ Şahin (2012: 2)

²² Vermeule (1965: 296), Fig. 9.

²³ Nicholls (1962: 47), Fig. 1.

²⁴ Shear (1937: 181), Fig. 8.

²⁵ Şahin (2011: 238), Res. 1-3.

²⁶ Durugönül (2015: 149), Kat. No. 89.

²⁷ Tarhan (2006: 116), Res. 67, Kat. No. 25.

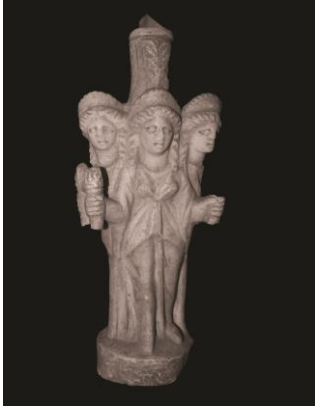
²⁸ Şahin (2012: 3), Fig. 1 a-b.

Kaynakça

- Bean, G. E. (2000). *Eskiçağda Menderes'in Ötesi*. Pınar Kurtoğlu (çev.). İstanbul: Arion Yayınevi.
- Drew-Bear, T., Thomas, C. M., & Yıldızıturan, M. (1999). *The Museum of Anatolian Civilizations Phrygian Votive Steles*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Durugönül, S. (2015). Manisa Müzesi Heykeltraşlık Eserleri. İçinde: Serra Durugönül (Ed.), *Manisa Müzesi'ndeki Arkaik-Roma Dönemi Kabartmaları*, (s. 116-159). Mersin: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları – 3.
- Ful, Ş. D. (2008). *Yazıtlar Işığında Mysia Bölgesi Kültürleri*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Hesiodos (2015). *Tanrıların Doğuşu*. Furkan Akderin (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- İnan, J. (1975). *Side'nin Roma Devri Heykeltraşlığı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kruse, H. J. (1975). *Römische weibliche Gewandstatuen des zweiten Jahrhunderts n.Chr.* Doktorgrades. Göttingen: Georg-August Universität zu Göttingen.
- Levick, B. (1993). Monuments from Appia and the Upper Tembris Valley, Cotiaem, Cadi, Synaus, Ancyra Sidera and Tiberiopolis. MAMA, X. London.
- Mitchell, S. (1993). *Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor-The Celts and the Impact of Roman Rule* (Vol. 1). Oxford University Press.
- Nicholls, R. V. (1962). Recent Additions at the Fitzwilliam Museum, Cambridge. *Archaeological Reports*, 8, 47-52. <https://doi.org/10.2307/581003>
- Ramsay, W. M. (1918). The utilisation of old epigraphic copies. *The Journal of Hellenic Studies*, 38, 124-192.
- Shear, T. L. (1937). Excavations in the Athenian Agora. *American Journal of Archaeology*, 41(2), 177-189.
- Şahin, N. E. A. (2012). Eskişehir'den Üç Yeni Meter Tetraprosopos Adağı. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2(1), 1-9.
- Tarhan, M. A. (2006). *2002-2003 yılı Laodikeia Antik Kenti Kabartma Buluntuları*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Vermeule, C. (1965). Greek, Etruscan, Roman, and Byzantine Sculpture in the Museum of Fine Arts, Boston. *The Classical Journal*, 60(7), 289-305.

Ekler

Ek 1: Levha 1.

Res.1

Res.2

Res.3

Res.4

Levha 2.

Res.5

Res.6

Araştırma Makalesi • Research Article

Hazine Bölümlerinin KKTC'deki Bankaların Karlılığı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Significance of the Treasury Departments on Profitability of Banks in TRNC

Demet B. Kalmaz, ^{a,*} Mehmet Tamel ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Lefke Avrupa Üniversitesi, İİBF, Ekonomi Bölümü, Lefke/KKTC.
ORCID: 0000-0002-4407-5720

^b Hazine Uzm., Asbank Ltd., Hazine ve Fon Yönetimi, Lefkoşa/KKTC.
ORCID: 0000-0002-4675-4436

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Kasım 2016

Düzeltilme tarihi: 02 Ekim 2017

Kabul tarihi: 17 Ekim 2017

Anahtar Kelimeler:

Bankacılık

Risk

Karlılık

Hazine Bölümü

ARTICLE INFO

Article history:

Received 24 November 2017

Received in revised form 02 October 2017

Accepted 17 October 2017

Keywords:

Banks

Risk

Profitability

Treasury Department

ÖZ

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bankacılık sektörü ekonominin temel yapı taşlarından birini oluşturur. Bu çalışmanın temel amacı, ülkemizde son zamanlarda yeni oluşuma geçen bankaların hazine bölümlerinin görevlerini, önemini ve banka karlılığı içerisindeki payını incelemektir. Bu bağlamda, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Merkez Bankasından küresel kriz sonrası kapsayan 2008 ve 2015 yılları arasındaki dönem için elde edilen veriler yorumlanmış ve bankacılık sektörünün nasıl bir gelişim gösterdiği incelenmiştir. Söz konusu dönem içerisinde bankacılık sektöründeki gelişmeler irdelenerek, sektördeki banka ve şube sayısındaki artışa paralel olarak istihdam sayısındaki artış da rakamsal olarak ortaya konmuştur. Elde edilen veriler ile hazine bölümlerinin bankacılık sektöründeki önemini sergilemek için kullanılmıştır. Bu çalışma, konu ile ilgili araştırma yapan akademisyen, öğrenci ve bankacılık sektöründen birçok kesime ışık tutacak şekilde tasarlanmıştır.

ABSTRACT

Banking sector is one of the main constituents of the economy of the Turkish Republic of Northern Cyprus. The main aim of this study is to examine the role, significance and the share of profits in banking sector that the newly established Treasury Departments of banks generate. In this context, the data covering the period after the global crises falling the years between 2008 and 2015 collected from the Turkish Republic of Northern Cyprus Central Bank are analyzed and interpreted to explain the recent developments of the banking sector. The increases in labour employment parallel to the increases of number of banks and branches are illustrated. With this respect, the significance of the Treasury Departments in the sector and the importance of the profits they generated were put forth. This study is designed to be guidance for the academics, students and sector members for further research on the topic.

1. Giriş

2012 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) parasal genişleme politikasının sonlandırılacağı açıklanmasıyla, küresel piyasalarda ve özellikle gelişmekte olan ülke piyasalarında ciddi dalgalanmalar ve değer kayıpları görülmüştür. ABD'de başlayan kriz, sermaye akımları aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere de yayılmış ve gelişmekte olan ülkeler küresel piyasalara olan entegrasyonları düzeylerinde, krizin etkisine daha hızlı ve daha güçlü şekilde maruz kalmışlardır (Karakurt ve

Akdemir, 2016). Gelişmekte olan ülkeler, en büyük sorunlarından biri olan cari açık problemini sermaye girişleri ile dengelemeye çalışmışlardır (Serel ve Bayır, 2013). 2008 ve 2012 yılları arasında tüm küresel piyasalarda ekonomik istikrar hâkimken 2012 Mayıs ayında ABD Federal Rezerv (FED) başkanı Ben Bernanke'nin parasal genişleme politikasının sonlandırılacağı açıklamasıyla ekonomik istikrar sona ermiş ve küresel piyasalarda ciddi bir dalgalanma meydana gelmiştir. Bunun neticesinde makroekonomik göstergeleri iyi olan ülkeler krize karşı daha dirençli durabilirken, cari açık ve borçlanma oranları yüksek

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: dkalmaz@eul.edu.tr

olan ülkeler krizden daha fazla etkilenmiştir. Bu dalgalanmalarla gelişmekte olan ülkelerin piyasalarından sermaye çıkışları meydana gelmiştir. Bunun sonucunda enflasyon rakamlarının yukarı, büyüme rakamlarının ise aşağı yönlü seyri ivme kazanmıştır. Bu gelişme 2012 yılıyla sınırlı kalmamış, 8 Kasım 2016 yılında ABD’de meydana gelen başkanlık seçimlerini iş adamı Donald Trump’ın kazanmasının getirdiği belirsizlik, gelişmekte olan ülke kurlarında satış baskısı yaratmıştır. Genelde küresel piyasalardan, özelde ise gelişmekte olan ülkelerin piyasalarından (Arjantin, Hindistan, Türkiye, Brezilya vb.) ciddi fon çıkışları meydana gelmiş ve bunun sonucunda bu ülke para birimlerindeki değer kayıpları artmıştır (BBC News, 2017).

ABD, 2014 Ocak ayından itibaren her ay 85 milyar USD olan tahvil alım programını 10 milyar USD azaltarak 75 milyar USD’ye çekmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) %4,50 olan politika faizini %10’a çekerek, TL’deki fiyat istikrarını sağlamaya çalışmıştır (Arıcan ve Okay, 2014; Köroğlu, 2004).

KKTC ekonomisine baktığımız zaman, 1983 yılında kurulan KKTC’nin ekonomik faaliyetleri ile Türkiye ekonomisine son derece bağlı olduğu görülür (Şafaklı, 2003; Tahsin, 2014). KKTC’de, TCMB tarafından sağlanan Türk Lirası (TL) ulusal para birimi olarak kullanılmaktadır. Bu durum, KKTC’de ekonomik büyümenin ve ekonomik istikrarın sağlanmasının Türkiye ekonomisinin seyrine bağlı olması ve KKTC ekonomisinin TC’de uygulanan para politikalarından doğrudan etkilenmesi sonucunu doğurmaktadır.

KKTC Merkez Bankası verilerine göre 2016 yılsonu enflasyon rakamı önceki yıllara nazaran artarak %10,2 olarak gerçekleşip 2013 yılından sonra ilk kez iki haneli rakamlara ulaşmıştır. (KKTCMB, 2017a). Bu artışın temel sebebinin döviz kurlarındaki artış olduğu söylenebilir. 2014 yılı sonunda bütçe giderlerinin gelirlerinden daha fazla olduğu ve bunun sonucunda da bütçe dengesinin 427,6 milyon TL açık verdiği görülmüştür. Bu olumsuz gelişmelerin yanı sıra, bankacılık sektörüne baktığımız zaman kaynak yapısı, aktif kalitesi, özkaynak yeterliliği ve karlılığından dolayı sektörün güçlü yapısını koruyarak bilanço büyüklüğünü 2016 yılı son çeyreği itibariyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’nın %1,954 katına ulaştırmış olduğu görülür. Sektörün aktif karlılığı %1,65 ve özkaynak karlılığı ise %16,56 gibi oldukça istikrarlı ve sağlıklı bir seviyede devam etmektedir (KKTCMB, 2017a).

2. Literatür Araştırması

KKTC’de bankacılık sektörü ile ilgili olarak yapılmış birçok çalışmaya rastlanmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı sektör karlılığı üzerinde yoğunlaşırken (Şafaklı ve Kutlay, 2014; Bektaş, 2006; Ünal, 2011; Nwobodo, 2011; Çaplı, 2012), bir kısmı da sektör etkinliği (Yeşilada ve Yalyalı, 2016; Jenkins, 2007) ya da bankaların performans analizi (Altay ve Olkan, 2015) üzerine odaklanmaktadır. Diğer bir kısım çalışma ise KKTC’de bankacılık sektörünün gelişimini ve özellikle 2001 krizi nedenlerini ve etkilerini ortaya koymaktadır (Şafaklı, 2002a; Şafaklı, 2002b; Şafaklı, 2007; Şafaklı ve Eyyam, 2012; Şafaklı, 2010; Kampek ve Balıkcıoğlu, 2015). Bu çalışmalarda farklı yöntemlere başvurulmuştur. Çalışmaların bir kısmında anket ya da görüşme yöntemi ile elde edilen birincil derecede veriler analiz edilirken diğer

kısımında ise ikincil derecede veriler kullanılarak sonuca ulaşılmıştır. KKTC Bankacılık Sektörü ile ilgili olarak yapılmış çalışmalar ve bulguları Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 1. Literatür Araştırması

Yazarlar(Yıl)	Sonuç ve Açıklamalar
Araslı vd. (2005)	Çalışmada, Kıbrıs’taki Türkçe ve Rumca konuşulan bölgelerdeki bankalardaki hizmet kalitesi karşılaştırılmıştır. Anket sonucu elde edilen verilerin analizi her iki bölgedeki banka müşterilerinin de beklentilerinin karşılanmadığı ortaya koymuştur.
Şafaklı (2007)	Çalışmada, kuzey Kıbrıs bankacılık sektöründe kredi riski araştırılmış ve 2001 yılındaki bankacılık krizinin önemli bir belirleyicisi olduğu ortaya konmuştur. Çalışmada Merkez Bankasının veri tabanından elde edilen oranlardan yararlanılarak bu oranların yıllar içerisindeki seyri yorumlanmıştır.
Bektaş (2006)	Çalışmada, 1991-1997 yıllarını kapsayan dönem için panel veri toplanarak piyasa gücünü ve etkin-yapı hipotezlerini test etmek için rastlantısal etki modeli kullanılmıştır. Araştırma sonucunda kuzey Kıbrıs’taki mevduat piyasalarında ilgili dönem içerisinde hiç bir hipotezin geçerli olmadığı ortaya çıkmıştır.
Jenkins (2007)	Çalışmada, 2004 ve 2006 yılları için kuzey Kıbrıs’taki bankalardaki internet bankacılığının etkisi araştırılmıştır. 23 bankada çalışan müdürlerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilen verilerin analizi sonucunda internet bankacılığının gelişme kaydettiği ortaya konmuştur.
Şafaklı (2010)	Çalışmada, KKTCMB’ndan elde edilen veriler sonucunda bankacılık sektöründeki gelişmeler ortaya konulmuş, bankacılık sektörünün karşılaştığı sorunlar özetlenmiş ve bu sorunların çözümleri için öneriler üretilmiştir.
Şafaklı (2017)	Çalışmada, KKTC’deki Akademisyenlerin internet bankacılığı kullanmayı tercih sebepleri ortaya konmuştur. Yapılan anketlerden elde edilen verilerin analizi sonucunda 7/24 servis sunulması, zaman kazanmak, banka ya da bankamatik önünde beklememek, transfer işlemlerinin tamamının görünür olması ve internet bankacılığının tatminkâr olması sonuçları ortaya çıkmıştır.
Şahin (2013)	Çalışmada, anket yöntemi kullanılarak elde edilen veriler analiz edilmiş, bankacılık sektöründe hizmet kalitesi açısından kadınların görsel, güvenilirlik, güvence ve ilgi boyutunda erkeklerle göre, erkeklerin ise duyarlılık boyutunda hizmet kalitesi konusunda daha yüksek skora sahip olduğu ortaya çıkmıştır.
Şafaklı (2002a)	Çalışmada, literatür taraması yapılarak KKTC vergi sisteminde eksikliklerin olduğu, vergi etkinliğinde ise TC ile önemli farklılıklar olmadığı tespit edilirken, İngiltere ve AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında ciddi farklar olduğu gözlemlenmiştir. Banka krizleri sonrasında ise yürütülen maliye politikalarının bütçe açığının kapanmasına yönelik olup, üretimi düşürücü ve Bankacılık sektörü istikrarını sağlayıcı bir etkisi olmadığı görülmüştür.
Altay ve Olkan (2015)	Çalışmada, oran ve trend analizleri kullanılarak verimlilik, karlılık, aktif yapısı ve kalitesi, likidite, döviz pozisyonu, büyüme, kaldıraç (leverage) ve sermaye yeterlilik oranları kullanılarak performans değerlendirilmesi yapılmış karşılaştırmalı analizler sonucunda şubeli bankaların daha iyi bir performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Kanıpek ve Balıkcıoğlu (2015)	Çalışmada literatür taraması yapılarak Kıbrıs'ta bankaların ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi incelenmiş Kıbrıslı Türklerde bankacılığın öncelikle tasarruf sandığı şeklinde başladığı ve zaman içinde değişimlere uğrayarak uluslararası bir boyut kazandığı tespit edilmiştir. Yapılan anket sonucunda ise bankaların bankacılık dışında sosyal faaliyetlerde bulunmalarının müşteriler gözünde olumlu bir bakış açısı yaratabileceği ortaya konmuştur.	Betktaş (2014)	Çalışmada, net faiz marjı ve faiz oranları arasındaki farkı belirleyen faktörlerin incelenmesi için 2003-2009 dönemlerini kapsayacak şekilde 24 ticari bankadan elde edilen veriler ile panel veri analizi yapılmıştır. Kredi riski, pazar payı ve verimliliğin net faiz marjı ve faiz oranları arasındaki farkı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir.
Şafaklı ve Özdeşer (2002)	Çalışmada, ikincil kaynaklardan elde edilen istatistik verilerin analizi sonucunda KKTC'nin kendi para birimi olmadığından dolayı para politikasında ortaya çıkan kısır döngüler ve maliye politikasının KKTC ekonomisinde ne kadar önemli olduğu ortaya konulmuştur. KKTC ekonomisinde ekonomi politikalarının etkinliğinin artırılması ve kısır döngülerin bertaraf edilmesi için öneriler sunulmuştur.	Kutlay (2017)	Çalışmada, Kuzey Kıbrıs'ta faaliyet gösteren bankaların karlılığını etkileyen içsel ve dışsal faktörler incelemek amacı ile 22 ticari bankanın 2003-2015 arası karlılığı dengesiz panel veri analizi kullanılarak saptanmıştır. Çalışma sonucunda içsel faktörlerin karlılık üzerinde önemli etkisi tespit edilirken dışsal faktörlerin karlılık üzerinde etkisi olmadığı kanısına varılmıştır.
Şafaklı (2006)	Çalışmada, ikincil kaynaklardan elde edilen veriler analiz edilmiş, KKTC'nin olası bir AB üyeliğinde kamu bankalarının uluslararası rekabet açısından çok zayıf yönleri olduğu ortaya çıkmıştır. Yerel bankaların gerek sermaye gerekse teknolojik olarak güçlendirilmesi, kamu bankalarının ise özelleştirilmesi veya özkerleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.	Şafaklı ve Kutlay (2014)	Çalışmada, KKTC bankacılık sektörünün sahiplik açısından tablosal ve veri bazında incelenmesi sonucunda KKTC kamu bankalarının etkinlik ve verimlilik bakımından neo-liberal düşüncenin öngördüğü sonuçlar ile örtüştüğü tespit edilmiştir.
Şafaklı (2002b)	Çalışmanın, temel amacı literatür taraması yaparak KKTC'de meydana gelen banka krizlerinin neden ve sonuçlarını ortaya koymak ve bu krizlerin yeniden yaşanmaması için öneriler geliştirmektir. Kriz nedeni olarak sermaye yetersizliği, makroekonomik politikalardan kaynaklanan sorunlar, yasal düzenlemeler, holding bankalar, Merkez Bankası bilançosundaki bozulmalar, detenetimsel yetersizlik gibi etkenler olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca kriz sonrası yerel bankalara olan güvenliliğin Türkiye menşeli bankalara kaydığı gözlemlenmiştir.	Çaplı (2012)	Çalışmada, 2001-2009 arası KKTC'de faaliyet gösteren 22 bankanın 17'si için karlılık ve şeffaflık analizi yapılmıştır. CAMEL analizi kullanılarak, en küçük kareler yöntemi ile elde edilen bulgulara göre; sermaye yeterliliği, yönetim harcamaları/yönetim gelirler ve likiditenin aktif karlılık üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi tespit edilmiştir.
Yeşilada ve Yalyalı (2016)	Çalışmada, KKTC bankacılık sektöründe Veri Zarflama Analizi yapılarak girdiye yönelik etkinlik analizi gerçekleştirilmiş ve 2006-2014 yıllarını kapsayan dönem içerisinde şube bankalarının, özel sermayeli bankalara ve kamu bankalarına göre daha etkin oldukları saptanmıştır.	Ünal (2011)	Çalışmada, 2003-2008 arasında KKTC'de faaliyet gösteren 21 bankanın karlılığını etkileyen mikro faktörlerin Panel Veri Analizi yöntemi ile incelenmesi sonucunda likit varlıkların toplam aktiflere oranı ve borçların toplam aktiflere oranının NIM üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu, şüpheli alacakların toplam aktiflere oranının, mevduatların toplam aktiflere ve faiz dışı giderlerin toplam aktiflere oranının anlamlı ve negatif etkisi olduğu ve likit varlıkların toplam aktiflere oranı, borçların toplam aktiflere oranının ve faiz dışı gelirlerin toplam aktiflere oranının ROA üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir.
Şafaklı ve Altuner (2013)	Çalışmada, Kuzey Kıbrıs bankacılık sektörünün gelişim süreci karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bankacılık sektörünün kriz öncesi dönemdeki yapısal ve finansal görünümünü ortaya konmuş ve yapılan analiz sonucunda sektörde meydana gelen reformların krizin atlatılmasında önemli rolü olduğu saptanmıştır.	Nwobodo (2011)	Çalışmada, 2004-2009 yılları arası KKTC'de faaliyet gösteren 22 ticari bankanın internet hizmetleri ile karlılığı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Panel Veri analiz kullanılarak yapılan çalışmada yabancı bankaların karlılık oranının kamu ve özel bankalardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.
Şafaklı (2003)	Çalışmada, KKTC bankacılık sektöründe karşılaşılan temel sorunlar ve bu sorunların giderilmesi için uygulanan proaktif ve reaktif stratejiler kısmi olarak ortaya konmuş ve uzun vadeli kalıcı sonuçların elde edilmesi için önerilerde bulunulmuştur.	Şafaklı ve Eyyam (2012)	Çalışmada, küresel kriz sonrasında Kuzey Kıbrıs bankacılık sektörünün sorunları ve performansı incelenmiş, karlılık, mali yeterlilik, kredi riski, likidite riski, finansal risk rasyoları kullanılmıştır. En iyi performansı şube bankalarının gösterdiği, ikinci sırada özel bankaların son sırada ise kamu bankalarının yer aldığı saptanmıştır.
Katircioğlu vd. (2011)	Çalışmada, geleceğin potansiyel banka müşterisi olarak kabul edilebilecek 258 lisans öğrencisinden oluşan örneklemden anket yoluyla elde edilen veriler analiz edilerek, banka seçimlerinde Türk ve Türk olmayan öğrenciler arasında yüksek seviyede fark olmadığı saptanmıştır. Gerek Türk ve gerekse de yabancı öğrencilerin banka seçimlerinde en önemli kriter olarak yakın mesafede bankamatik bulunması yer almaktadır.		2001 krizi KKTC bankacılık tarihi içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. 2001 krizi sonrasında KKTC bankacılık sektöründe yapılan reformlar sonucunda yapısal değişiklikler meydana gelmiştir (Şafaklı ve Altuner, 2009). Şafaklı'nın 2007 yılında yapmış olduğu çalışma sonucunda 2001 bankacılık krizinin en önemli sebeplerinden birinin bankaların kredi risklerinin kontrolden çıkması olduğu tespit edilmiştir (Şafaklı, 2007; Şafaklı, 2010). Hazine bölümlerinin başlıca görevlerinden biri risk kontrolüdür. Bu durum, özellikle günümüz ekonomik ve siyasal koşullarında, hazine bölümlerinin sektör içerisindeki önemini ön plana çıkarmaktadır. KKTC'de bankacılık sektörü ile ilgili yapılan

çalışmalar incelendiğinde hazine bölümlerinin işlevlerini, görevlerini ve banka karlılığına olan katkılarını ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, ülkemizde bankaların yeni oluşuma geçen ve sektör içerisindeki önemi her geçen gün artan hazine bölümlerinin görevlerini, önemini ve banka karlılığı içerisindeki payını incelemektir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sırası ile KKTC bankacılık sisteminin tarihsel gelişimi, sektörün yeniden yapılanma aşamaları, sektörün genel görünümü incelenmiş, KKTC’de Hazine bölümlerinin bankacılık sektörü içerisindeki yeri ve sektör karlılığına katkısı vurgulanmış ve hazine bölümlerinin geliştirilmesi için öneriler sunulmuştur.

3. KKTC’de Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi

1974 yılında Kıbrıs’ta toplumların ayrılması ile birlikte kurulan Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi döneminde, TC Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü ile Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Yürütme Kurulu Başkanlığı arasında imzalanan anlaşma sonucunda TC Ziraat Bankası Girne Şubesi’ne Kuzey Kıbrıs’ta Merkez Bankacılığı yapma yetkisi ve Merkez bankacılığı görevleri verilmiştir (KKTC Bankalar Birliği, 2017). Kıbrıs’ta merkez bankacılığının başlangıcı kabul edilebilecek bu anlaşma ile TC Ziraat Bankası Girne Şubesi’ne, devletin haznedarlığını yapmak; para ve kredi işlerini, ticari hayatın ihtiyaçlarına ve yönetimin ekonomik politikasının amaçlarına göre düzenlemek; bankaların nakit rezervlerini muhafaza etmek; bankalar arasında meydana gelecek olan borç ve alacak ilişkilerinde takas odası hizmeti yapmak; KKTC’deki bankacılık sistemini ve bankaların çeşitli yönlerden denetimini yapmak; ülkenin döviz rezervlerini muhafaza etmek, döviz gelir-gider hesaplarını tutmak ve döviz kurlarını tespit etmek gibi merkez bankalarının sahip olduğu görev ve yetkiler verilmiştir (KKTC Bankalar Birliği, 2017; Baykal, 2007).

TC Ziraat Bankası Girne Şubesi’nin KKTC’de Merkez Bankacılığı uygulamalarını sürdürdüğü süreç içerisindeki çalışmalarda karşılaşılan eksiklik ve güçlükler, özgür bir ülkenin aktif bir ekonomi politikasının kendine ait bir Merkez Bankası ile takip ihtiyacı, 1983 yılında KKTC’nin kurulması ile birlikte bankaların çoğalması ve bunun yanında denetim işini yürütmekte olan Maliye Bakanlığının yetersiz kalması KKTC’de Merkez Bankasının kurulmasını zorunlu hale getirmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Merkez Bankası (KKTCMB) uygulamalarının başlaması ile TC Ziraat Bankası Girne Şubesi’nin Merkez Bankası görevi de sona ermiştir (KKTC Bankalar Birliği, 2017).

KKTCMB, başlangıçta Maliye Bakanlığınca sağlanan 250.000.000 (İki Yüz Elli Milyon) TL sermaye ile kurulmuştur. Genelde Merkez Bankalarının yapmış olduğu para basma veya piyasaya para sunma gibi işlemler dışında tüm bankacılık işlemlerini yürütür hale gelmiştir. 2017 yılı itibarı ile KKTC’de biri kamu, on beş özel sermayeli ve altısı da şube bankası olmak üzere toplamda yirmi iki adet ticari banka faaliyetlerini sürdürmektedir (KKTCMB, 2017b). Tablo 2’de KKTC’de faaliyet gösteren ticari bankalar kuruluş tarihlerine göre sırası ile görülmektedir. Parantez içerisinde verilen ÖSB, bankanın özel sermayeli banka; ŞB, Şube Bankası ve KB ise, kamu bankası olduğunu ifade eder.

Tablo 2. KKTC’de Faaliyet Gösteren Bankalar ve Kuruluş Yılları

Banka İsimleri	Kuruluş Yılı
Limasol Türk Kooperatif Bankası Ltd.(ÖSB)	1939
Türkiye İş Bankası AŞ(ŞB)	1955
KT Kooperatif Merkez Bankası Ltd. (ÖSB)	1959
Türk Bankası Ltd. (ÖSB)	1972 ¹
TC Ziraat Bankası AŞ (ŞB)	1974
T Halk Bankası AŞ (ŞB)	1978
Kıbrıs Faisal İslam Bankası Ltd. (ÖSB)	1982
Kıbrıs Vakıflar Bankası Ltd. (KB)	1983
Asbank Ltd. (ÖSB)	1986
Kıbrıs İktisat Bankası Ltd. (ÖSB)	1990
Creditwest Bank Ltd. (ÖSB)	1994
Yakın Doğu Bank Ltd. (ÖSB)	1996
Şekerbank(Kıbrıs)Ltd. (ÖSB)	1996
Akfinans Bank Ltd. (ÖSB)	1997
Viya Bank Ltd. (ÖSB)	1997
Universal Bank Ltd. (ÖSB)	1998
HSBC Bank AŞ (ŞB)	2002
Türkiye Garanti Bankası AŞ (ŞB)	2004
Türk Ekonomi Bankası (TEB) (ŞB)	2007
Nova Bank Ltd. (ÖSB)	2011
Kıbrıs Kapital Bank Ltd. (ÖSB)	2012
Albank Ltd. (ÖSB)	2016

Kaynak: KKTCMB (2017a)

4. KKTC Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması ve Bankacılık Sistemi

Özellikle son çeyrek yüzyılda küreselleşme olgusunun daha fazla arttığı bir dönemde finansal piyasaların birbirleriyle bütünleşmesi ve birbirlerine olan etkisi daha da artmıştır. Bu süreç içerisinde gerek kültürel gerekse ekonomik sınırların kalkması ile uluslararası bankacılık sisteminde de değişiklikler olmuştur. Bu nedenle artık bankaların aktif büyüklüğü değil, uluslararası standartlara ve kurallara uyumu ve işlevselliği ön plana çıkmıştır (Sayın, 2009; Adıgüzel, 2013; Bakal ve Susam, 2008).

Genelde küresel olarak, özelde ise gelişmiş ülkelerde meydana gelen ekonomik krizler ilk etapta gelişmekte olan ülkeleri etkilemekte ve bunun sonucunda gerek ekonomik gerekse kültürel açıdan kayıplara yol açmaktadır (Sezgin, 2012). KKTC’nin bağımsız bir devlet olarak kurulduğu günden bu yana sadece Türkiye Cumhuriyeti tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınması ve Türkiye Cumhuriyetinin para birimi olan Türk Lirasını yerel para birimi olarak kullanması ve ekonomisinin yüksek oranda Türkiye Cumhuriyeti’nden gelen yardımlara dayanması, Türkiye’de meydana gelen ekonomik ve finansal krizlerin KKTC’yi de doğrudan etkilemesine sebep olmaktadır (Okumuş vd., 2005; Şahinkaya, 2002). Özellikle 2001 yılında Türkiye’de yaşanan kriz KKTC’ nin Türkiye ile olan ekonomik bağından dolayı KKTC ekonomisini de oldukça ağır etkilemiş ve o dönemde batan bankalardan dolayı bankacılık sektöründe ciddi bir güven erozyonu oluşmuştur.

Özellikle Ticari bankalar, borçların vadesini uzatamadıkları veya vadesiz mevduatlardaki ani çekme taleplerini karşılayamadıkları zaman likidite sıkıntısına düşmektedirler. Likidite sıkıntısına düşen bankaların iflas etmesi kaçınılmaz hale gelir ki bu da Bankacılık krizlerini doğurur (Delice, 2003). Bankaları iflasa götüren en önemli sebeplerden biri

oluşan güven kaybıdır. Kriz dönemlerinde bankalara, mevduat sahipleri, bankaya kredi veren kişi ve ya kuruluşlar ve banka hissedarları tarafından güven kaybı oluşur. Güven kaybı sonucunda bankalardan çekilen fonlar bankalar için iflase sebep olur. Bir bankanın iflasi her zaman bankacılık krizine yol açmayabilir fakat bu bankanın, bankacılık sistemi içindeki payının büyüklüğüne göre değişebilmektedir. Eğer bankanın sistem içerisindeki payı büyük ise, tek bir bankanın iflasının tüm finansal sisteme ve ekonomiye yansımaları ve bankacılık krizine yol açması oldukça yüksektir (Yay vd., 2001). KKTC’de ise 1999 yılında kendini hissettirmeye başlayan bankacılık krizinin birçok bankanın iflasi ile sonuçlandığı görülmüştür.

2001 krizine kadar mevzuat zaafiyeti ile KKTC’de birçok banka kurulmuştur. Kurulan bu bankaların birçoğunun holding bankası olduğu ve ortakların bankacılık dışında da faaliyet alanları bulunduğu ortaya çıkmıştır (KKTCMB, 2017c). Kriz öncesi dönemde banka kurmak için gerekli olan sermayenin bugünkü değeri ile 50 bin TL gibi düşük bir rakama karşılık gelmesi ve banka kurma izninin siyasi otoriteye bağlı olması nedeniyle 2001 kriz dönemine kadar toplam 37 banka kurulmuştur. Tablo 3, 1989 ve 2001 yılları arasında kurulan banka sayısını vermektedir (KKTCMB, 2017c).

Tablo 3. Aralık 1989 ve Ocak 2001 Yılları Arasında Kurulan Banka Sayısı

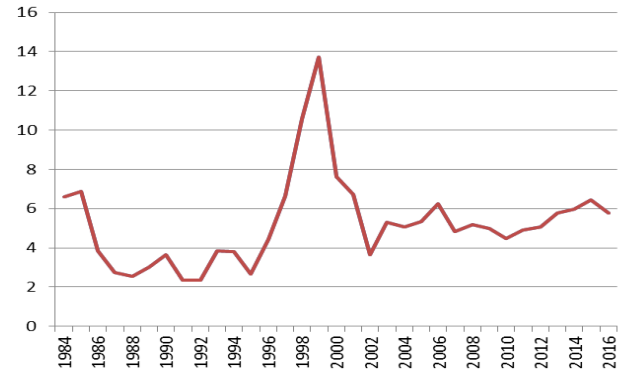
Dönem	Sayı
Aralık 1989	13
Eylül 1990	13
Şubat 1992	14
Mayıs 1992	14
Mayıs 1993	20
Haziran 1996	25
Mayıs 1997	27
Temmuz 1998	34
Temmuz 1999	37
Eylül 2000	39
Ocak 2001	37

Kaynak: Şahinkaya (2002)

Tablo 3’de görülen banka sayısındaki artışta ilk sırayı alanlar holding bankalarıdır. Bu bankaların kuruluş amacı, düşük maliyetli likidite (mevduat) toplayarak bu likiditeyi kendi işletmeleri için kullanmaktır (KKTCMB, 2017c). Bu bankaların yanlış izlemiş oldukları yanlış politikalar sonucunda 2001 bankacılık krizi patlak vermiş ve birçok banka tasfiye edilmiştir.

KKTC bankacılık krizinin önemli sebeplerinden biri daha önce de bahsettiğimiz gibi kredi riskinin artması ile açıklanabilir. Kredi riski, banka sermayesinin kredi kayıplarını absorbe etme kapasitesini gösterir. Kredi riski kredilerin toplam özkaynaklara olan oranı ile ölçülür (Şafaklı, 2007). Grafik 1 KKTCMB’ndan elde ettiğimiz 1984-2016 verileri kullanarak yapılan hesaplamalara göre ilgili yıllar arasındaki kredi riskini yansıtmaktadır. 1994 yılından bankacılık krizinin başlangıcına kadar bankaların kredi risk oranının artan bir seyir izlediği görülmektedir. Artan kredi riski bankaların kredi kayıplarını absorbe etme kapasitesinin bozulmasına neden olmuştur. Bu durum, bankacılık krizinde kredi riskinin rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

Grafik 1. Banka Bilanço Büyüklük Oranlarının Yıllara Göre Dağılımı, Toplam krediler/Özkaynak.

Kaynak: KKTCMB (2017d)

Türkiye’de ekonomik iklimin kötüye gitmesi ve döviz kurunda gerçekleşen artış ekonominin daralmasına yol açmış ve finansal sektörü de olumsuz etkilemiştir. Bu durum, Türkiye ekonomisine bağlı bir ekonomik yapıya sahip olan KKTC’deki bankalara yönelik artan krediyle ilgili endişelerin ciddi bir boyuta ulaşmasına sebep olmuştur. Bu durum bankacılık krizinin patlak vermesiyle sonuçlanmıştır.

2001 krizi sonrası birçok banka tasfiye edilmiş, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) devredilmiştir. Bu bankalar Tablo 4 yardımı ile özetlenmiştir.

Tablo 4. Tasfiye Edilen ve TMSF’na Devredilen Bankalar

Tasfiye Edilen Bankalar	TMSF’ye Devredilen Bankalar
K.Kredi Bankası Ltd.	Kıbrıs Ticaret Bankası Ltd.
Kıbrıs Hür Bank Ltd.	Yasa Bank Ltd.
Everest Bank Ltd.	Tilmo Bank Ltd.
Kıbrıs Yurt Bank Ltd.	Asya Bank Ltd.
Kıbrıs Finansbank Ltd.	Kıbrıs Endüstri Bankası Ltd.
Kıbrıs Euro Bank Ltd.	Erbank Ltd.
	Rumeli Bank Ltd.
	Kıbrıs Continental Bank Ltd.
	Denizbank Ltd.

Kaynak: KKTCMB (2017c)

Kriz öncesi dönemde bankaların gerek iç kontrol, gerek risk yönetimi, gerekse Hazine bölümlerinin olmadığını görmekteyiz. Ayrıca bu bankaların aktif-pasif dengelerinin olmayışı, bankaların Merkez Bankası mevzuatlarına uymayışı, kontrolsüz ve bilinçsiz faiz politikası uygulamaları, kriz dönemini atlatabilme ve tasfiye edilmeleri veya TMSF’na devredilmeleriyle sonuçlanmıştır. Ancak kriz sonrası bankalar yeniden yapılanarak varlık ve yükümlülüklerini yerine getirmek için risk, iç kontrol ve denetim birimleri ile birlikte Hazine bölümlerini de kurmuştur. Bu bölümlerin kurulması ile bankaların mali tabloları Merkez Bankası mevzuatlarına uygun hale getirilmiş ve disipline dayalı bir bilanço yapısı oluşturulmuştur. Dinamik bir aktif-pasif yönetimi ile bankalar her geçen yıl karlılıklarını arttırmıştır. Banka bilançolarında aktif değerlerin yaklaşık %70’ini krediler oluşturmakta ve 2001 krizi sonrası bankaların geri dönüşü mümkün olan ve reel sektörün kalkınmasına yönelik krediler vermeye başladığı görülmektedir (KKTCMB, 2017b). Pasiflerinde bulunan mevduatlar içinse piyasa koşullarının ve Türkiye piyasasının takip edilerek uygun faiz oranları verilmeye başlanmasıyla ve mevduat müşterilerinin de

memnuniyeti ve sektöre olan güveni artmaya başlamıştır. Bankaların Hazine bölümlerini kurması ile gerek banka sermayesi gerekse kullanılmayan fonlar daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılmaya başlanmış bunun sonucu olarak hem bankaların kendi içinde yaptıkları düzenlemeler ile hem de Merkez Bankasının mevzuatta yaptığı değişiklikler ile bankacılık sektörü 2008 küresel krizini de başarı ile atlattır (Zeren ve Demirci, 2013; Mercan, 2014).

Türkiye’de yaşanan siyasi istikrarsızlık ve buna bağlı olarak ekonomik ve finansal krizlere maruz kalan bankacılık sektörü KKTC ekonomisinin ciddi boyutta sarsılmasına sebep olmuştur. Kriz sonrası Merkez Bankasının 2001’de çıkarmış olduğu yasa ile banka açabilmek için gereken sermaye bugünkü değeri ile 50 bin TL’den 2 milyon USD’ye çıkarılmış, Merkez Bankası yapmış olduğu denetimlerdeki aksaklıkları bankalara anında bildirerek gerekli düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu denetimler sonucunda gerekli düzenlemeler yapılmadığı takdirde cezai yaptırımlar da uygulamaya koyulmuştur. Böylelikle kriz sonrası yapılan mevzuat değişikliği denetimlerin etkinliği ile sağlam ve verimli bir finansal yapı oluşturulmuş ve aynı zamanda Merkez Bankası denetimi ile güvenilir bir bankacılık sektörü ortaya çıkmıştır (Zeren ve Demirci, 2013).

5. KKTC’de Finansal Piyasaların ve Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü

Hazine bölümlerinin karlılığa olan etkilerine anlamak için önce finansal piyasaların ve sonra da bankacılık sektörünün global kriz ve sonrasındaki genel görünümüne kısaca değinmek faydalı olacaktır. Global krizin sona ermesi, ABD’ nin makroekonomik göstergelerindeki iyileşmeler neticesinde, parasal genişleme ile küresel piyasalarda dolaşan sermaye akımlarının yeniden sistem içerisine alınması hayata geçirilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu sermaye akımlarının çıkışı ile para birimlerinde kurdan dolayı enflasyon üzerinde bir baskı oluşmuştur. Bu sebepten dolayı gelişmekte olan ülkelerin Merkez Bankaları para

politikalarında sıkılaştırmaya giderek kendi paralarındaki değer kaybını azaltma yönüne gitmişlerdir. Sıkı para politikası ile daralan talep emtia fiyatlarını yukarı yönde arttırmış ve bu da gelişmiş ülkelerde enflasyon üzerinde bir baskı yaratarak gelişmiş ülkelerdeki ihracatın azalmasına, kalıcı istihdam ve sürdürülebilir büyümenin gecikmesine neden olmuştur. Bu çerçevede başta Çin olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızları, ABD ve EURO bölgesindeki gevşek para politikalarının ne şekilde olacağına ve portföy akımlarına bağlı hale gelmiştir (Bakkal ve Susam, 2009). 2009 yılının ilk çeyreğinde global krizin etkileri Türk Lirasında ve enflasyon oranlarında da fazlası ile hissedilmiştir. Yılın ikinci çeyreğinde Türk Lirası üzerindeki baskı azalmış ve sepet kur yılın başlarındaki seviyelere gerilese de gecikmiş kur etkisi ve geçmiş yılın ilk iki çeyreğindeki düşük enflasyon oranları sebebi ile enflasyon üzerindeki bozulmanın yıl ortasından sonra düzelmesi mümkün olabilmiştir. Kapalı bir ekonomik yapıya sahip olan KKTC’de ise global kriz Türkiye ekonomisine kıyasla daha da derinden etkisini göstermiş, ekonomik büyümede eksi rakamlar görülürken işsizlik oranındaki artış rekor seviyelere ulaşmıştır (DPÖ, 2017). Bütün bu olumsuz ekonomik gelişmelere rağmen küresel krizin bankacılık sektöründeki etkisi çok derin hissedilmemiştir.

2016 yılı ilk çeyreğine baktığımız zaman, küresel ekonomide gelişmiş ülkelerdeki sınırlı büyümenin devam ettiği, gelişmekte olan ülkelerin ise ilk çeyreğin son dönemlerindeki portföy akımlarının sınırlı olması nedeni ile büyüme oranlarının aşağı yönde yeniden revize edildiği görülmektedir.

Merkez Bankasının 3 aylık yayınlanan bültenleri her yılın son çeyrek bülteni baz alınarak incelenmiş bunun sonucunda da 2008 yılı itibarı ile 2016 yılı son çeyreğine kadar Bankacılık sektöründe bir önceki yıla göre finansal derinleşme rakamlarının tümünde bir artış tespit edilmiştir. 2016 yılı son çeyreğinde toplam krediler (brüt)/GSYH oranının %117,4’e, toplam mevduat/GSYH oranının %153,1’e ve toplam aktif/GSYH oranının ise %194,4’e yükseldiği tespit edilmiştir.

Tablo 5. Banka Sayısındaki Gelişmeler

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kamu Bankaları	1	1	3	2	1	1	1	1	1
Özel Sermayeli Bankalar	16	16	13	13	14	14	14	14	15
Şube Bankaları	7	7	7	7	7	7	7	7	6
Toplam	24	24	23	22	22	22	22	22	22

Kaynak: KKTCMB (2017a)’den elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Tablo 6. KKTC Bankacılık Sektörünün Şube ve Personel Sayısı Gelişimi

Yıllar	Şube Sayıları									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Kamu Bankaları	27	29	34	35	34	38	36	36	36	
Özel Sermayeli Bankalar	111	120	118	117	129	139	139	145	151	
Şube Bankaları	32	35	40	44	45	47	45	46	45	
Toplam	170	184	192	196	208	224	220	227	232	
Yıllar	Personel Sayıları									
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Kamu Bankaları	558	562	549	552	537	561	524	518	548	
Özel Sermayeli Bankalar	1432	1433	1437	1459	1669	1780	1781	1827	1934	
Şube Bankaları	382	413	443	474	503	541	540	555	562	
Toplam	2372	2408	2429	2485	2709	2882	2845	2900	3044	

Kaynak: KKTCMB (2017a)’den elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Mevduatın krediye dönüşüm oranı 2016 yılı aralık ayı sonunda %76,72 olarak gerçekleşirken, Brüt kredilerin

aktifler içerisindeki payı aynı yıl %60,39 olarak kaydedilmiştir. Aralık 2016 sonunda bankacılık sektörü

bilanço büyüklüğünün GSYH'ye oranı %194,45 olarak gerçekleşmiştir. Brüt kredilerin aktifler içerisindeki payı ve bankacılık sektörü bilanço büyüklüğünün GSYH'ye oranı 2008 yılından itibaren yükselen bir seyir izlemesine rağmen, brüt kredilerin aktifler içerisindeki payı 2016 yılında düşüş kaydetmiştir. Diğer taraftan mevduatın krediye dönüşme oranı ise 2008 yılından 2014 yılına kadar yükselen bir seyir izlemiş fakat 2015 yılından itibaren düşüş gösteren bir değişim kaydetmiştir.

2016 yılı dördüncü çeyrekte finansal sağlıklı göstergelerinden olan likit aktiflerin toplam aktifler içindeki payı %25,94 iken Sermaye Yeterlilik Standart Rasyosu (SYSR) %18,03 olarak tespit edilmiştir. Likit aktiflerin toplam aktifler içindeki payının 2008 yılı itibarı ile giderek düşüş gösteren bir seyir izlediği görülmektedir. Bununla birlikte 2015 ve 2016 yıllarında yükselme kaydettiği tespit edilmiştir. SYSR ise 2008 yılından itibaren fazla iniş çıkış göstermemekle birlikte dalgalı bir seyre hâkimdir (KKTCMB, 2017b).

Bankacılık sektöründeki küresel kriz sonrasında banka sayısı ile ilgili gelişmeler Tablo 5'de özetlenmiştir. 2016 yılında 1'i kamu, 15'i özel sermayeli ve 6'sı da şube bankası olmak üzere toplamda 22 ticari bankanın faaliyet gösterdiği görülmektedir.

2016 yılında şube sayılarının banka gruplarına göre dağılımına bakıldığında %65'inin özel sermayeli banka, %19,4'ünün şube bankası ve %15,6'sının ise kamu bankası olduğu görülmektedir. 2008 yılından itibaren banka şube sayısındaki değişim incelendiği zaman giderek artan bir seyir izlediği görülmektedir. Sektörde istihdam edilen personel sayısı ise banka şube sayısındaki artışa paralel olarak giderek artmaktadır. 2016 yılının son çeyreğinde bankacılık sektöründe istihdam edilenlerin sayısı 3044'e ulaşmıştır. Banka gruplarına göre dağılımına bakıldığında bankacılık sektöründe istihdam edilenlerin 1934'ünün özel sermayeli bankalarda, 548'inin kamu bankalarında ve 562'sinin ise şube bankalarında çalışmakta olduğu görülmektedir. Tablo 6, KKTC bankacılık sektörünün şube ve personel sayısının 2008 Küresel krizi ve sonrasında yıllık değişimini vermektedir. 2008 yılından bu yana hem KKTC Bankacılık sektöründeki şube sayısının hem de sektörde istihdam edilenlerin sayısının artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 6'daki bilgiler doğrultusunda bankacılık sektörünün yaratmış olduğu istihdam sayısının her geçen yıl artan bir seyir izlediğini söylemek mümkündür. Bankacılık sektöründeki olumlu gelişmelerin sebebi olarak, bankacılığın ülke içindeki saygınlığının, güvenilirliğinin ve prestijinin artmış olması gösterilebilir (Ayan, 2012). Bankalar insan kaynaklarına yapılan yatırımlarını arttırmış ve günümüz koşullarına uyum sağlayarak ülkedeki prestijini yeniden kazanmıştır (Ayan, 2012).

6. Bankacılık Sektöründe Hazine Bölümü

Her işletmenin olduğu gibi bankacılık sektöründe yer alan ticari bankaların da birincil amacı karını maksimize etmektir (Tunay ve Silpar, 2006; İskenderoğlu vd., 2012; Atasoy, 2007; Taşkın, 2011; Tolon, 2001; Bumin, 2009). Bankalar karlılık hedefi ile kabul edilebilir riskler içerisinde net faiz gelirlerini maksimum seviyelere çıkarmak durumundadır. Bu da ancak aktif-pasif yönetimi ile getiriler ve maliyetler, faizler ile vadeleri arasında dengeli bir ilişki kurarak

gerçekleştirilebilir. Bankaların karlılığı net faiz gelirinin artması ile mümkündür. Bankalar net faiz gelirlerini arttırmak için ya kredi satışlarını arttırmalı ki bu en önemli faiz geliridir, ya da mevduat çıkışı sağlamalıdır (Taşkın, 2011). Hazine bölümleri banka karlılığını artırma konusunda ayrı bir birim olarak ön plana çıkmakta ve sektör içinde karlılık payını her geçen gün genişletmektedir.

Hazine bölümünün temel faaliyet alanları, bankanın tüm döviz işlemleri ve sermaye piyasası işlemlerini gerçekleştirmek, piyasa analizi yaparak ileriye dönük önlem ve tedbirleri bugünden alarak bankayı mali riskten korumak ve gerek yurtdışı, gerekse yurtiçi bankalarla yapılan tüm işlemleri kontrol etmek, üst yönetime gerek ekonomik gerekse finansal raporlar hazırlamaktır (MDN Finansal Danışmanlık, 2014).

Hazine bölümlerinin performans göstergesi olarak iki temel unsur göz önünde bulundurmak gerekir. Bunlar, kambiyo işlemleri karı ve sermaye piyasası işlem karıdır. Kambiyo işlemlerine döviz alım-satım işlemleri girmektedir. Bu işlemler spot işlem, yani anında yapılan döviz alım-satım işlemi, forward işlem yani ileri tarihli yapılan işlem ve SWAP işlemidir ki o da biri spot biri forward olan ve her iki bankanın kurda anlaşması ile yapılan işlemlerdir. Bu işlemlerin amacı bankanın mevcut bulundurmuş olduğu döviz pozisyonunu etkin, verimli ve karlı bir şekilde kullanarak banka karlılığını arttırmaktır. Bu işlemler hem ülke içindeki bankalarla hem de yurtdışında bankanın çalışmış olduğu muhabir bankalarla yapılabilir. Sermaye piyasası işlemleri ise tahvil veya hazine bonusu alım satım işlemleridir. Tahvil, vadesi bir yıldan fazla olan borçlanma senedine, hazine bonusu ise bir yıla kadar olan borçlanma senedine denir. Hazine bölümlerinin bir diğer temel görevi bankanın varlık ve yükümlülüklerini mevzuatlar doğrultusunda yerine getirmektir. Burada sözü geçen varlıklardan kasıt bilançodaki aktifler bölümündeki kalemler yani bankanın alacakları, yükümlülüklerden kasıt ise bilançodaki pasifler bölümündeki kalemler yani bankanın ödeme yükümlülükleridir (Akan, 2008).

Hazine bölümlerinin temel amacı olan banka karlılığını arttırmanın yolu finansal piyasaları iyi araştırmak ve tanımaktan geçer. Hazine bölümleri bankanın karlılığını arttıracak yeni finansal araçlar bulmaya çalışır. Gerektiğinde düşük maliyetli ve uzun vadeli kaynaklar sağlayarak bu kaynakları verimli şekilde yöneterek gerekli görülen alanlara aktarmakla sorumludur. Hazine bölümleri bankanın aktif-pasif yönetimi, döviz kurları ve faiz politikaları uygulamalarından sorumludur. Bankanın nakit akışını ve geleceğe dönük ihtiyaçlar doğrultusunda nakit akış analizlerini hazırlar. Bankanın kısa, orta ve uzun vadede kurumsal değerini arttıracak atılımlar yapar. Hazine bölümleri bu değeri arttırabilmek için mali piyasaları takip eder, beklenti taşıyarak pozisyon alır, ülke ekonomilerinin kısa, orta ve uzun vadede ekonomik büyümelerini göz önünde bulundurarak oluşabilecek riskleri minimize eder ve tek merkezde toplanan fonların etkin ve verimli şekilde kullanılmasını sağlar. Tüm bu görevleri ise üç temel başlık altında gerçekleştirir. Bunlar; pozisyon alma, risk yönetimi ve ekonomik araştırmalardır (MDN Finansal Danışmanlık, 2014).

Pozisyon alma, yönetim kurulu tarafından belirlenen limitler doğrultusunda risk tanımları belirlenerek bankanın likiditesini de göz önünde bulundurarak yapılan alım satım

işlemleridir. Bu tür işlemler yapılırken mutlaka risk birimi ile istişare içinde ve ekonomik araştırmalar göz önünde bulundurularak yapılır. Hazine bölümleri pozisyon olarak finansal piyasalarda spekülasyon amaçlı al-sat şeklinde işlem yapar ve paranın verimli bir şekilde değerlendirilmesini sağlar. Pozisyon alınırken para piyasası işlemleri, döviz piyasası işlemleri, sermaye piyasası işlemleri ve tahvil ve bono işlemlerinden oluşan mali piyasalar aracılığı ile işlem yapılır. Para piyasası işlemleri, KKTCCMB aracılığı ile gecelik, aylık, üç aylık ve altı aylık vadelerle bankalar arası yapılan para alım satım işlemleridir. Döviz piyasası işlemleri, yurtdışında KKTCC bankalarının çalışmış oldukları muhabir bankaların hazine bölümleri ile yapılan döviz alım satım işlemleridir. Sermaye Piyasası İşlemleri, tahvil ve bono kağıdı şeklinde, KKTCC bankalarının yurtdışındaki muhabir bankaların hazine bölümleri ile yapılan gerek TCMB hazine kağıdı gerekse özel sektör kağıdı, alım satım işlemleridir.

Risk yönetimi, bankanın yapmış olduğu faaliyetlerden dolayı meydana gelebilecek risklerin tanımlanması, ölçülmesi, izlenmesi ve kontrol edilmesidir. Hazine bölümünün görevi bankanın gelecekteki nakit akışlarını ve var olan pozisyonların taşıdığı piyasa risklerini izlemek, kontrol altında tutmak ve gerektiğinde riski daha fazla büyümeden değiştirmeye yönelik politikalar üretmek ve limitler doğrultusunda maruz kalınan risklerin tanımlanmasını, değerlendirilmesini ve kontrol edilmesini sağlamaktır. Risk yönetimi kapsamına giren riskler kur riski, vade riski, likidite riski ve faiz riskidir (Okay, 2002). Kur riski, bankanın yapmış olduğu döviz işlemlerinden kaynaklanan zarar etme riskidir ve kurlarda meydana gelen değişimler sonucu bankanın uğrayacağı riski tanımlar. Burada kurlara endeksli gelir ve giderler etkilenenlerdir. Vade riski bankanın varlıkları (alacakları) ile yükümlülükleri (borçları) arasındaki vade farklılıklarından doğan risktir. Bu vade farkı sebebiyle nakit akım tablosunun planlandığı gibi olmaması ve finansmanın oluşturulamaması sonucu meydana gelen risktir. Likidite riski, bankanın yükümlülüklerini zamanında yerine getirememesi veya gelen kredi talebine cevap verememesi sonucu oluşan risktir. Faiz riski ise faiz geliri kazandıran aktiflerin getirisinin düşmesi veya faiz gideri oluşturan pasiflerin giderlerinin artması ile oluşabilecek dengesizlikten kaynaklanan risktir. Faiz oranlarındaki hareketlilik bankanın değerlerini ve karlılığını büyük ölçüde etkileyebilir (Özçelik, 2006). Risk yönetimi, kur riski yönetimi, faiz riski yönetimi, likidite riski yönetimi ve vade uyumu riski yönetimi doğrultusunda gerçekleştirilir. Kur riski yönetimi bankaların yabancı para varlık ve yükümlülüklerinin yönetimine özel bir önem verilmesi gerekliliğinden yalnızca varlık yükümlülük toplamı üzerinden yapılmamalı, bunun yanı sıra yabancı paraların türlerine göre alt dağılımları dikkate alınmalıdır. Belli para birimleri cinsinden bankanın net olarak kısa ya da uzun pozisyonunda olup olmadığı, döviz kuru riskinin boyutlarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Sonraki aşama ise bankanın spot, forward ya da swap işlemleri aracılığıyla net pozisyonlarındaki döviz ve vade uyumsuzluğunu gidermeleri gerekmektedir (Akpak, 1995). Faiz riski yönetimi, piyasa faiz oranlarının değişmesinin bankalar için risk yaratmasından dolayı önem arz etmektedir. Faiz oranı riski, faiz oranlarında meydana gelen değişimler sebebiyle finansal araçların değerlerinde ortaya çıkardığı değişimler sonucu firmaların nakit

akımlarının, bilançolarının aktif ve pasif yapılarının üzerinde yarattığı olumsuz etkiler olarak tanımlanabilir. Özellikle ülkemizdeki bankalar uzun vadeli aktiflerini finanse ederken finansal piyasadan topladıkları kısa vadeli fonları kullanmaktadırlar. Kısa vadeli fonların faiz oranlarında gerçekleşebilecek aşırı yükselmeler bankaları olumsuz etkilemektedir. Faiz oranlarında meydana gelen dalgalanmaların sebepleri olarak; para arzında ortaya çıkan değişimler, fon arz ve talebindeki değişimler, para politikası, piyasa beklentileri, getiri beklentileri, güvenilirlik ve pazar likiditesi gösterilebilir. Likidite riski yönetimi, bir bankanın yükümlülüklerini yerine getirecek likiditeye sahip olmaması, nakit giriş-çıkışları arasındaki dengesizlikler, kaynak ve bunların kullanımlarında vade uyumsuzluğundan kaynaklanan fonlama yükümlülüğünü makul bir maliyetle yerine getirememesi, yükümlülüklerini yerine getirememesi sebebiyle varlıklarını piyasa fiyatının altında bir fiyattan elden çıkarma durumuyla karşı karşıya kalması sonucu karşılaşılan riski ortadan kaldırmayı hedefler. Vade uyumu, toplanan mevduatın vadeleri ile krediler ve diğer fonlamaların tarihlerinin aralarında uyum olmasını ifade etmektedir. Vade uyumuyla yatırımlar yapılırken, mevduatlar ve ödemelerin aynı vadeleri göz önünde bulundurulacak ve böylece vade uyumu sağlanarak fonlama riski yok edilebilecektir (Özçelik, 2006).

Hazine bölümleri riskleri azaltmak ve etkin bir şekilde yönetebilmek için türev ürünleri kullanır. Bu ürünler; forward işlemleri, opsiyon işlemleri ve swap işlemleridir. Forward işlemleri, forward sözleşmesi, sözleşme tarihinde belirlenmiş bir fiyattan, sözleşme konusu belirli miktardaki ekonomik değer (döviz, mal, menkul kıymet gibi) sözleşmede belirtilen tarihte alınması ya da satılması konusundaki bir işlemdir. Opsiyon işlemleri, opsiyon sözleşmeleri, belirli bir vadede ya da vadeye kadar, belirli bir varlığı, belirli bir miktarda, belirli bir fiyattan alma ya da satma hakkı veren sözleşmelerdir. Swap, bir paranın ya da finansal varlığın, aynı anda spot piyasalarda ve forward piyasalarda işlem görmesidir. Swap işleminde bir anlamda, bir vadenin başka bir vade ile değişimi söz konusudur (Güngörmüş, 2001).

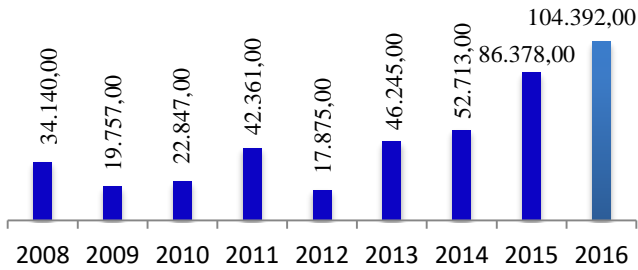
Ekonomik araştırmalar ise ekonomik gelişmeleri izleyip analiz ederek gerek pozisyon alma gerekse var olabilecek riskleri ölçmek için yapılan araştırmalardır. Hazine bölümleri ekonomik araştırmalar yaparak geleceğe yönelik yön belirler. Bunu yapmak için de finans enstrümanları ile ilgili en iyi getiriye sağlayacak enstrümanı bulur, makroekonomik gelişmelerin ve bu gelişmelerin banka üzerindeki etkilerini araştırır; sektör, ülke ve pazar analizi yapar, fırsat ve tedbirlerin öngörülebilirliğini artırma yolları bulur (MDN Finansal Danışmanlık, 2014).

Hazine bölümleri için en önemli unsurlardan bir tanesi de banka fonlarının azami getiriye sağlayacak şekilde etkin ve verimli olarak değerlendirilmesidir. Hazine bölümleri ekonominin ve finans piyasalarının nabzını tutan bölümlerdir. Kısacası Hazine bölümleri aktif-pasif dengeleme, riskten kaçınma, büyüme ve değer yaratmaya yönelik bankanın geleceğe dönük çalışmalarını yaptığı bölümlerdir. Banka içinde karar alınırken muhasebe bölümü ile koordinasyon içinde hareket edilir. Böylelikle alınacak her kararın, atılacak her adımın araştırılmış, risk faktörü minimize edilmiş, sağlam, geleceğe yönelik ve hata payı indirgenmiş kararlar olması sağlanır ki bu da başarıyla

sonuçlanmasına zemin hazırlar (MDN Finansal Danışmanlık, 2014).

KKTC'de Bankacılık sektörü içerisinde hazine bölümünün önemini anlaşılabilirliği için Hazine bölümlerinin yıllık olarak elde ettiği kar incelenmiştir. Bunun için de hazine bölümlerinin görevleri içerisinde olan sermaye piyasası ve kambiyo işlemleri sonucu elde edilen kar incelenmiş ve bankacılık sektörü içerisinde hazine bölümlerinden elde edilen karın payı hesaplanmıştır. Bunun sonucunda KKTC'de bankacılık sektöründe hazine bölümlerinin sektör karlılığı içerisindeki önemi ortaya konmuştur. 2012 yılı itibarı ile Sermaye Piyasası işlemleri ve Kambiyo Karı giderek arttığı ve 2016 yılına gelindiği zaman 104.392 bin TL'ye ulaştığı tespit edilmiştir. KKTCMB'den elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan Grafik 2 bize bankacılık sektöründeki Hazine bölümleri tarafından 2008 ve 2016 yılları arasında yapılan işlemler neticesinde oluşan yıllık toplam karı göstermektedir.

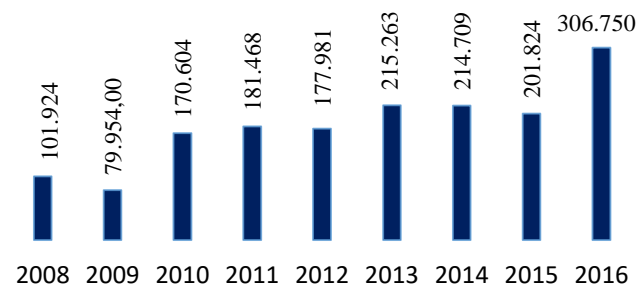
Grafik 2. 2008-2016 yılları arasında Hazine Bölümü Karı (binTL)

Kaynak: KKTCMB (2017a)'den elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Grafik 3'de ise sektörün 2008 ve 2016 yılları arasındaki karlılık performansını göstermektedir. Ülke içerisinde ve uluslararası arenada yaşanan çeşitli siyasi ve ekonomik sebeplerden ötürü banka karlılıklarının düşüş gösterdiği fakat bu düşüşlerin ani ve sert düşüşler olmadığı bankacılık sektörünün 2008 yılından 2016 yılına kadar olan dönem içerisinde genel olarak yükselen bir seyir izlediği görülmektedir.

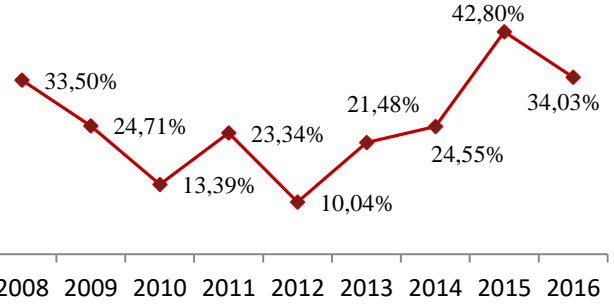
Grafik 3. Bankacılık Sektörünün 2008-2016 yılları arasındaki Karlılık Performansı

Kaynak: KKTCMB (2017a)'den elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanmıştır.

Grafik 4'de ise hazine bölümleri işlemleri tarafından 2008-2016 yılları arasında elde edilen karın bankacılık sektörü dönem karı içindeki payı yıllık olarak hesaplanıp sunulmuştur.

Grafik 4. Hazine İşlemlerinin Bankacılık Sektörü Dönem Karı İçindeki Payı

Kaynak: KKTCMB (2017a)'den elde edilen veriler doğrultusunda yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Grafiklerden de anlaşılacağı üzere Hazine bölümlerinin banka karlılığındaki payı 2012 yılından itibaren yükselme yönündedir. 2015 yılına gelindiği zaman bir önceki yıla göre oldukça arttığı ve %42,80 seviyesine ulaştığı tespit edilmiştir. Grafik 4'de sunulan veriler ile kıyaslandığı zaman bankacılık sektöründe elde edilen toplam kar azalırken hazine bölümlerinin karının yine de arttığı ve bu sebepten dolayı da banka karlılığı açısından daha da önemli bölümler haline geldiği görülmektedir. Gelişen bankacılık sektörü ile birlikte hazine bölümlerinin de bu gelişim içerisinde yerini alması ve her geçen yıl karlılıkta daha büyük bir paya sahip olması beklenmektedir.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Bankacılık sektörü gerek finansal fon hareketlerinden gerekse ekonomik gelişmelerden ilk ve en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Sektörün daha güçlü ve dayanıklı bir yapıya sahip olması ve krizlere karşı hazırlıklı olabilmesi ancak sağlam teknolojik altyapı, sıkı takip - kontrol ve dinamik bir organizasyon ile mümkündür. Bunu da bankaların hazine bölümleri piyasa araştırması ve ekonomik gelişmeleri yakından takip ederek yapabilir. Bu da ancak işinde uzman, eğitimli ve tecrübeli personelin bilgi birikimi paralelinde oluşmaktadır.

KKTC Bankalarının Hazine bölümlerinin tek görevinin döviz fiyatlaması olduğuna dair genel bir önyargı oluşmuştur. Fakat işin gerçeği bu bölümler bankanın tüm nakit akışlarını, faiz politikalarını ve döviz fiyatlamalarını yaparak bankaya değer katma yönünde kendi içinde vizyon ve misyon belirleyen bölümlerdir. Hazine bölümlerinin temel görevi bankanın varlık ve yükümlülüklerini yerine getirerek statik bir bilanço yerine dinamik bir bilanço yönetimi ile azami kar sağlamaktır. Bu da ancak sürekli bir iş takibi ve raporlama ile yapılabilir.

Kar odaklı çalışan Hazine bölümleri karlılığı arttırmak için birçok finansal enstrüman kullanarak bunun sonucunda da yılsonu banka karlılığında ciddi bir paya sahip olurlar. Hazinecilğin temel prensibi elinde bulundurmuş olduğu fonu gerek Merkez Bankası mevzuatları gerekse banka limitleri dahilinde etkin ve verimli bir şekilde kullanmaktır. Buradaki etkin ve verimlilikten kasıt piyasa şartlarını da gözetenek azami getiriyi sağlayacak şekilde değerlendirmektir. Bu da ancak disiplinli bir iş takibi, ekonomik araştırma ve deneyimle yaratılabilecek bir değerdir. Hazine bölümleri fon yönetimi yanında piyasa araştırması ile pozisyon alır ve disiplin içerisinde işlem yapar. İşlemin yapılmasının akabinde hangi seviyede kar

realizasyonu yapacağı veya hangi seviyede zararın durdurulacağı belirlenmelidir. Böylelikle banka karlılığı daimi olur ve riski de minimuma indirgenebilir.

Yapılan bu araştırma neticesinde hazine bölümlerinin temel görev ve sorumlulukları açıklanırken KKTC bankacılık sektöründe hazine bölümlerinin karlılık içerisindeki payının önemi ortaya konmuştur. Günümüzde KKTC'de henüz yeni gelişmekte olan hazine bölümlerine verilen önemin artması durumunda gelecek dönemlerde banka müşterilerine ihtiyaçları doğrultusunda farklı finansal enstrümanları sunarak daha aktif roller alıp banka karlılığına katkısı artabilecek ve gelişen sektörle birlikte ülke ekonomisine katma değer yaratma konusunda önemli bir yere sahip olabilecektir.

Notlar

¹ Aslen 1925'te Lefkoşa İslam İddihar Bankası Ltd. adı altında bir Limited Şirket olarak banka olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. 1938 yılında bankanın adı Lefkoşa Türk Bankası Ltd. olarak değiştirilmiştir. 1972 yılında 'Lefkoşa' sınırlamasının kaldırılması ile yeni durumuna uygun olarak, ada bütününe hitap eden Türk Bankası Ltd. adını almıştır (Türk Bankası, 2017).

Kaynakça

Adıgüzel, M. (2013). Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, (35), 1-20.

Akan, B. (2008). Likidite Riski Ölçümü. *Bankacılar Dergisi*, 66, 66-81.

Akpak, S. (1995). *Uluslar arası Bankacılık ve Finansal Sistemler*, İstanbul.

Altay, O., & Olkan, L. A. (2015). 2009-2013 Döneminde KKTC'deki Ticari Bankaların Performans Analizi. *EUL Journal of Social Sciences*, 6(2), 59-75.

Araslı, H., Katırcıoğlu, S. T., & Mehtap-Smadi, S. (2005). A comparison of service quality in the banking industry: Some evidence from Turkish- and Greek-speaking areas in Cyprus. *International Journal of Bank Marketing*, 23(7), 508-526.

Arıcan, A., & G. Okay (2014). Ekonomik İstikrarsızlık Ortamında Merkez bankalarının Uyguladığı Para Politikaları ve Türkiye Örneği. *İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-50.

Atasoy, H., & Aydoğan, K. (2007). *Türk Bankacılık Sektöründe Gelir-Gider Analizi ve Karlılık Performansının Belirleyicileri*. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Ankara: TCMB, Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü.

Ayan, E. (2012). Türk Bankacılık Sektöründe İstihdam Analizi ve İstihdamın Arttırılması Olanakları. *Business and Economics Research Journal*, 3(1), 41-57.

Bakkal, U., & Susam, N. (2008). Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?. *Maliye dergisi*, 155, 72-88.

Baykal, C. M. (2007). Hukuki Boyutlarıyla Finansal Krizler. *Bankacılar Dergisi*, 60, 33-48.

BBC News (2017). *2017 yılına en kötü başlangıcı Türk Lirası yaptı*. (Erişim: 24.04.2017), <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38582255>.

Bektas, E. (2006). Test of market structure and profitability in liberalizing the deposit market: the case of North Cyprus. *Problems and Perspectives in Management*, 4(2), 62-67.

Bumin, M. (2009). Türk Bankacılık Sektörünün Karlılık Analizi: 2002-2008. *Maliye Finans Yazıları*, 1(84).

Çaplı, B. N. (2012). *Profitability and Transparency in the North Cyprus Banking Industry*. Doctoral Dissertation. North Cyprus: Eastern Mediterranean University.

Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (20), 57-81.

DPÖ (2017). *Ekonomik Ve Sosyal Göstergeler 1977-2016*. (Erişim: 14.05.2017), <http://www.devplan.org/Esos-Tr-1.html>

Güngörmüş, A. (2001). *Uluslararası Piyasalardaki Gelişime Paralel Olarak Günümüzde Kullanılan Finansman Teknikleri*. (Erişim: 24.04.2017), <http://www.biriyilik.com/odevler-kaynaklar/iktisat-isletme-ve-ekonomi/uluslararası-piyasalardaki-gelisime-paralel-olarak-gunumuzde-kullanilan-finansman-teknikleri-6874.html#.VHWTxq1xmUk>

İskenderoğlu, Ö., Karadeniz, E., & Atioğlu, E. (2012). Türk bankacılık sektöründe büyüme, büyüklük ve sermaye yapısı kararlarının karlılığa etkisinin analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 291-311.

Jenkins, H. (2007). Adopting Internet Banking Services in a Small Island State: Assurance of Bank Service Quality. *Managing Service Quality*, 17(5), 523-537.

Kanıpek, K., & Balıkcıoğlu, İ. (2015). Kıbrıs'ta Bankaların Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Günümüz Bankacılık Dışı Faaliyetlerin Kamuoyu Üzerindeki Etkisi. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 174-184.

Karakurt, B., & Akdemir, T. (2016). Küresel Finansal Krizinin Devlet Borçlarına Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 24(29), 225-255.

Katırcıoğlu, S., Fethi, S., Unlucan, D., & Dalcı, I (2011). Banking Selection factors in the banking industry: An empirical investigation from potential customers in Northern Cyprus. *Acta Oeconomica*, 61(1), 77-89.

KKTC Bankalar Birliği (2017). *Üye Bankalar/Tarihsel Bilgiler*, 2017. (Erişim: 24.04.2017), <http://www.bankalarbirligi.org/SPHERE/cPortal/kkbb/la-youts/content.jsp?pName=bankatarihselbilgiler&pMenu=2>

KKTCMB (2017a). *2016 4. Çeyrek Bülteni*. (Erişim: 24.04.2017), <http://www.kktcmerkezbankasi.org/yayinlar/bulten-2014-1-a.zip>

KKTCMB (2017b). *Tüketici Fiyatları Endeksi 2016 Dönemi*. (Erişim: 24.04.2017), [http://www.devplan.org/T%c3%bcfe/Tfe-Tur/Endeks%20\(2016\).html](http://www.devplan.org/T%c3%bcfe/Tfe-Tur/Endeks%20(2016).html)

- KKTCMB (2017c). *KKTC Merkez Bankası 2002 Yıllık Raporu*. (Erişim: 24.04.2017), <http://www.kktcmerkezbankasi.org/tr/yayinlar/yillik-raporlar>
- KKTCMB (2017d). *KKTC Merkez Bankası 2017 Yıllık Raporu*. (Erişim: 24.04.2017), <http://www.kktcmerkezbankasi.org/tr/yayinlar/yillik-raporlar>
- Köroğlu, E. (2004). *Merkez Bankasına Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Para Kurulu Sistemi, Dünyadaki Uygulamaları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kutlay, K. (2017). *Kuzey Kıbrıs’ta Banka Karlılığı Etkileyen Faktörler: Ampirik bir Çalışma*. International Conference on “Scientific Cooperation for the Future in Economics and Administrative Sciences”, Thessaloniki, 6th-8th September 2017.
- MDN Finansal Danışmanlık (2014). *Hazine ve Fon Yönetimi*. (Erişim: 22.05.2014), <http://www.mdn-tr.com/documents/FonYönetimi.pdf>
- Mercan, M. (2014). Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve 2008 Krizi: Orta Asya Ülkeleri ve Türkiye Ekonomisi İçin Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 125-142.
- Nwobodo, J. C. (2011). *Internet Banking in Terms of Profitability: The Case of Northern Cyprus Banks*. Master of Science Thesis. North Cyprus: Eastern Mediterranean University.
- Okay, E. (2002). Türk Bankacılık Sektöründe Risk ve Kriz . *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 1(2), 95-122.
- Okumuş, F., Altınay, M., & Araslı, H. (2005). The impact of Turkey’s economic crisis of February 2001 on the tourism industry in Northern Cyprus. *Tourism Management*, 26, 95-104.
- Özçelik, O. (2006). *Bankacılıkta Risk Analizi, Yönetimi ve Riskten Korunma*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Sayın, Ş. K. (2009). Türk Bankacılık Sisteminde Bilanço Dışı İşlemler ve Risk Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 15-41.
- Serel, A., & M. Bayır (2013). 2008 Finansal Krizinde Para Politikası Uygulamaları: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19, 59-80.
- Sezgin, Z. (2012). Küresel Krizin İkinci Perdesi: 2011 Avrupa Borç Krizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 141-150.
- Şafaklı, O. V. (2002a). KKTC’de Banka Krizleri Açısından Kamu Finansmanının Etkinliği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 65-84.
- Şafaklı, O. V. (2002b). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde (KKTC) Banka Krizleri Üzerine Literatürel Bir Çalışma. *Yakın Doğu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 105-115.
- Şafaklı, O. V. (2003). Basic Problems of the Banking Sector in the TRNC with Partial Emphasis on the Proactive and Reactive Strategies Applied. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 217-232.
- Şafaklı, O. V. (2006). KKTC’nin olası AB üyeliği karşısında kamu bankalarının stratejik analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 313-332.
- Şafaklı, O. V. (2007). Credit Risk Assessment for the Banking Sector of Northern Cyprus. *Journal of Yasar University*, 2(6), 615-630.
- Şafaklı, O. V. (2010). Problems and Measures for the Turkish Cypriot Financial Sector with particular emphasis on Banking Sector. *International Journal of Business Management and Economic Research*, 1(1), 85-97.
- Şafaklı, O. V. (2017). Perceptions of Academicians towards the Reason of using Internet Banking: Case of Northern Cyprus. *EUL Journal of Social Sciences*, 7(1): 197-202.
- Şafaklı, O. V., & Altuner, T. (2009). Comparative Outlook on the Pre and Post Crisis Periods for the Banking Sector of Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). *Journal of Yasar University*, 4(16), 2573-2610.
- Şafaklı, O. V., & Eyyam, Ç. (2012). A research on the problems and financial performance of banking sector in Northern Cyprus after global financial crisis. *African Journal of Business Management*, 6(24), 7272-7286.
- Şafaklı, O. V., & Kutlay, K. (2014). KKTC Bankacılık Sektörü Sahiplik Yapısının Neo-Liberal Dönüşüm Kapsamında Değerlendirilmesi. *Neo-Liberal Dönüşüm: Boyutları ve Sonuçları*, Lefke Avrupa Üniversitesi.
- Şafaklı, O. V., & Özdeşer, H. (2002). KKTC Ekonomisinin Genel Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5, 151-171.
- Şahin, K. (2013). Cinsiyete göre Bankacılık sektöründe Hizmet Kalitesi üzerine bir çalışma. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 34-48.
- Şahinkaya, S. (2002). KKTC finansal Piyasalarındaki gelişmeler Üzerine Bazı Gözlemler. İçinde: Oktar Türel (Ed.), *Akdeniz’de Bir Ada: KKTC’nin Varoluş Öyküsü*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Tahsin, E. (2014). Kuzey Kıbrıs Özelinde Neoliberal Dönüşümün Boyutları, *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 78-95.
- Taşkın, D. (2011). Türkiye’de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 11(2), 289-298.
- Tolon, M. (2001). Ticari Bankalarda Pazarlama Stratejilerinin Uygulanması ve Türkiye’deki Ticari Bankalar Üzerine Bir Alan Çalışması. *Verimlilik Dergisi*, 4, 63-88.
- Tunay, K. B., & Silpar, A. M. (2006). Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Karlılığa Dayalı Performans Analizi-I. *Türkiye Bankalar Birliği, Araştırma Tebliği Serisi 2006-01*.
- Türk Bankası (2017). *Tarihçe*. (Erişim: 24.04.2017), <https://www.turkishbank.net/tarihce/>

- Ünal, H. (2011). *Bank Specific Determinants of Net Interest Margin and Profitability at Turkish Republic Of Northern Cyprus (TRNC) Banking Sector*. Master of Science in Banking and Finance Thesis. TRNC: Near East University.
- Yay, T., Yay, G.G., & Yılmaz E. (2001). Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler. *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, 2001-47, İstanbul, 2001.
- Yeşilada, T., & Yalyalı, P. (2016). KKTC’de Bankacılık Sektöründe Şube ve Personel Sayısındaki Gelişmeler ile Veri Zarflama Analizi Yöntemi Kullanılarak Yapılan Etkinlik Analizi Çalışması, *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 27-49.
- Zeren, F., & Demirci, Ş. (2013). Yerel ve Küresel Krizler Işığında Basel II Kriterlerinin Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri: 2001-2010 Veri Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 17-27.

Araştırma Makalesi • Research Article

Effecting Factors of Profitability: A Panel Data Analysis on the Best Airline Companies in Europe Ranked by the SKYTRAX*

SKYTRAX Tarafından Avrupa'nın En İyi Havayolu Olarak Derecelendirilen Şirketlerin Karlılıklarına Etki Eden Faktörler: Bir Panel Veri Uygulaması

Berk Yıldız^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Denizcilik İşletmeleri Yönetimi Bölümü, 67300, Zonguldak/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3367-8753

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Aralık 2017
Düzeltilme tarihi: 16 Şubat 2018
Kabul tarihi: 19 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Karlılık
Havayolu Taşımacılığı
Aktif Karlılığı
SKYTRAX
Panel Veri Yöntemi

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, bir derecelendirme kuruluşu olan SKYTRAX tarafından Avrupa'nın en iyi havayolu şirketleri arasında gösterilen firmaların aktif karlılıklarına etki eden faktörlerin 2006-2015 dönemine ilişkin veriler kullanılarak tespit edilmesidir. Bu amaçla faaliyet oranlarını temsilen; aktif devir hızı, özsermaye devir hızı ve sabit varlık devir hızı oranları; finansal yapıya ilişkin oranları temsilen de; uzun vadeli borçların kapitalizasyon oranı, borçlanma oranı ile kaldıraç oranı panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, finansal yapı oranlarını temsil eden kaldıraç oranı ve uzun vadeli borçların kapitalizasyona oranının aktif karlılığı üzerinde anlamlı ve negatif yönlü bir etkisi olduğu, faaliyet oranlarından biri olan özsermaye devir hızının ise çalışmaya ilişkin şirketlerin aktif karlılıkları üzerinde pozitif yönlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, diğer bir faktör olan aktif devir hızı oranının havayolu taşımacılık şirketlerinin karlılıkları üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkisinin bulunduğu da elde edilen bulgular arasındadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 24 December 2017
Received in revised form 16 February 2018
Accepted 19 February 2018

Keywords:

Profitability
Air Transportation
Return on Assets
SKYTRAX
Panel Data Method

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the effecting factors on the profitability of companies rated by the SKYTRAX as the best air transportation companies in Europe in the period of 2006-2015. Through this aim, asset turnover, equity turnover and fixed-asset turnover factors defined as activity ratios; leverage, debt and long-term debt to capitalization factors which are detected as the capitalization ratios on profitability is analyzed with panel data method. Empirical findings point out that the factors related to capitalization ratios namely; leverage and long-term debt to capitalization ratio significantly affect profitability negatively; while one of the activity factors namely equity turnover ratio has statistically a positive effect on profitability. Additionally, asset turnover seems to have a negative effect on profitability.

1. Introduction

Air transport is a cost-effective form of transportation because technological developments are both a forerunner and a priority practitioner, and economic and political stability have a key role in the development of the aviation industry. For this reason, it is crucial that sectoral regulations

and effective aviation policies are supposed to be viable in order for the growth in the aviation sector to be sustainable. Factors such as growth in world trade volume, economic growth, development in the tourism sector, increasing urban population, globalization, and the possibility of air travel for faster and more comfortable travel are the main factors

* This paper was presented at the International Congress of Management Economy and Policy held in Istanbul, Turkey, November 17-18, 2017.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: berkyz@yahoo.com

supporting the growth of the industry all over the world. Demand in the sector has increased continuously for the last 10 years except for the 2009 crisis, and the rate of increase in passenger traffic has exceeded that of global economic growth.

In addition, improvements in passenger ticket fees, as well as faster, safer and more comfortable transportation with improved aircraft technology, have increased the interest of air travel within other modes of transport. The slowdown in global economic activity and security worries have weakened demand and the pace of air transportation and the number of passengers with cheap ticket prices continued to increase in 2016. Air transport in the world, reaching 1% by the end of 2017, its share in GDP expected to reach a volume of approximately \$ 776 billion. Because Revenue Passenger Kilometers (RPKs), which showed a tendency to grow despite the expected slowdown in the world economy, could not prevent the rise in oil prices.

On the other hand, airline transport is one of the most challenging business and operational areas. Two thirds of the operating expenses in the sector, which must be tightly controlled, such as personnel, fuel, aircraft and engine purchases or leases, spare parts, technical service, data processing, ground handling, sales, food and beverage, education and insurance, expenses. The average occupancy rate should be 65% in order to cover a company's costs.

In particular, oil prices, fluctuations in currencies, terrorist incidents, economic and political uncertainties, reduced trade and regional problems, and excessive capacity increases have been major factors affecting the aviation industry in 2016 (The International Air Transport Association, IATA 2016). Besides, according to IATA data, the number of passengers carried in the world increased by 5.7% in 2016 to 3.77 billion passengers; capacity increased by 6.2%. While the net profit of the sector was \$35.6 billion, total expenses decreased by 2.5%; unit costs excluding fuel increased by 2%. On the other hand, passenger and cargo revenues decreased by 8% and 12.5% respectively. The decrease in demand has put pressure on revenues per passenger and occupancy rates, and the profitability of airline companies adversely affected by these developments. As a result, airline companies have shifted capacity and changed short-term strategies to reduce their risks.

Additionally, Investment and financing decisions are an important aspect of corporate finance and airlines must regularly replace their fleets of aircraft so that the airline industry has consistently high capital expenditures in transportation. Furthermore, capital expenditures also significantly affect the cash flows and profitability of the airline companies. Therefore, in this study, the factors affecting the profitability of companies in order to make an estimation in terms of the major airline companies in Europe tested with appropriate methods for a period of 10 years in 2006-2015 for aiming to provide a contribution to the portfolio creation of those who request to invest in this sector.

The study consists of five parts in total. In the following section, the scientific studies in which the models used in the studies related to the determination of the factors affecting the profitability of companies in the finance literature was examined. Section 3 and 4 are about data set, variables,

model, the methodology and empirical results of the study, severally. Eventually, conclusions are drew in the last section.

2. Literature Review

Oum et al. (2004) examined the effect of horizontal alliances on firm performance in terms of productivity and profitability by panel data method from 22 international airline companies formed alliances during the period 1986–1995. The study revealed that horizontal alliances make a significant contribution to productivity gains, whereas they have no overall significant and positive impact on profitability. Chin and Tay (2010) tested the relationship between airline growth and profitability and the survival probabilities of Asian carriers by the Markov Model. Regression analysis showed that growth rates of air traffic are positively associated with GDP growth rates and both an airline's growth and profitability are positively related. Perezgonzalez and Lin (2010) analysed that the net return for airlines before and after joining an alliance. The data compiled from ICAO Data, and comprised 15 international airlines as subjects and their net financial results for a period of 11 years as primary research variables. The results showed that a deterioration of net profits after joining an alliance, although this trend was only significant when comparing performance over the short-term. Vieira (2010) examined the relationship between liquidity and profitability in a group of companies comprising the major airline carriers in the world between 2005 and 2008. It was observed that there is a significant positive correlation between liquidity and profitability on the short run, contradicting the main literature. Mantin and Wang (2012) investigated the determinants of profitability in the U.S. domestic airline industry by considering operations strategy, productivity and service measures by focusing before and after 9/11 attacks. The findings revealed that prior to 9/11 operations strategy, productivity, and service measures are significantly related to profitability conversely after 9/11 none of the service measures was significant. Mwangi (2013), examined the effects of the macroeconomic variables on financial performance (Return on Assets (ROA) was determined as a measure of financial performance) of aviation industry in Kenya. The results revealed that ROA of companies in aviation industry had weak positive insignificant correlation with GDP and change in money supply. Douglas and Tan (2014) investigated whether the formation of global airline alliances, with its related expansion of network reach, resulted in an increase in profitability for the founding members. According to results of the study, there is no evidence of the formation of global alliances improved the profitability of founding member airlines, or conferred an economic advantage over airlines that were not founding members. Alahyari (2014) have analyzed the affecting factors of the profitability of Turkish Airlines by panel data method for the years 1994-2003. According to the findings, both tangibility of assets, growth opportunities and liquidity ratios have significant and negative impact on the profitability. Solomon (2015) studied the affecting factors of the profitability of Ethiopian Airlines by the annual data for the period of 1987-2014. He found that the demand side variables, both yield (measurement of total revenue per passenger mile) and load (measurement of the percentage of the available seats for sale on operating flights for the given

airline that are filled) have large contribution over the supply side variables positively. Garafelakis et al. (2016) European and American airline companies have used the data for the period 2005-2011 in their studies examining the factors affecting their profitability. Their findings show that the size and the location of the companies' have an important role on the profitability. Besides, cash flows from the ROIC and quick ratio have also an impact on the airline companies' profitability. Scotti and Volta (2017) analyzed airline profitability change including the largest worldwide airlines dataset in the period of 1983-2010 computed by Bayesian estimation of a cost function. They found out that productivity change drove by technical changes by input price change, which exhibits a similar pattern to output price change. Bourjade et al. (2017) measured the impact of leasing on profitability by the data on 73 airlines operating worldwide over the period 1996-2011. The results identified that a non-monotonic and concave effect of leasing is decreasing on an airline's profit margin. Suhadak (2017) investigated the effect of jet fuel price and macroeconomic variables (exchange rate, GDP, and inflation) on profitability represented by net profit margin (NPM) of airline industry in Asia period 2006-2015. The results of the research indicated that Jet Fuel Price, Exchange Rate, GDP, and Inflation have significant effect on NPM of all airline companies.

3. Methodology

3.1. Data and Variables

The aim of this study is to determine the financial health factors which are considered to have an impact on the profitability of companies of the Europe that were rated by SKYTRAX which is an international air transportation rating company established in UK in 1989. Therefore, in this study, sector specific factors affecting profitability of the best 7 airline companies of Europe in the period of 2006- 2015 consistently, were analyzed by micro panel data method. The data is annually and obtained both the official web sites of the Yahoo Finance and the annual reports of the companies. Definitions and symbols of the variables were used in the study is shown in Table 1 as below;

Table 1. Variable Definitions

Variables	Definitions	Symbols
Return on Assets	Net Income/Total Assets	ROA
Interest Coverage Ratio	EBIT / Interest Expense	ICOVER
Operating Margin	Operating Income / Net Sales	OPMARG
Long Term Debt to Capitalization Ratio	Long Term Debt / (Long Term Debt+ Preferred Stock + Common Stock)	LTDCAP
Asset Turnover Ratio	Sales / Total Assets	ASTOVER
Fixed-Asset Turnover Ratio	Sales/Net Fixed Assets	FIXASTOVER

Additionally, the airline companies' list is given that have analyzed in the study in Table 2 below:

Table 2. Airline Companies' List

1.	Lufthansa Airlines
2.	Air France-KLM
3.	Turkish Airlines
4.	British Airways (IAG)
5.	Finnair
6.	Norwegian Airlines
7.	Aegean Airlines

3.2. Model

The model established in order to identify the financial risk factors affecting the profitability of airline companies. In the model, Return on Assets (ROA) described as a function of the independent variables as given above:

$$ROA = c + \alpha_1(ICOVER)_{i,t} + \alpha_2(OPMARG)_{i,t} + \alpha_3(LTDCAP)_{i,t} + \alpha_4(ASTOVER)_{i,t} + \alpha_5(FIXASTOVER)_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

4. Empirical Results

The panel data has used to analyze both the horizontal section and the time series data together. Furthermore, there are three approaches for estimating the panel data model, namely: pooled regression, fixed effects, and random effects. For all that, fixed effect model, focuses on a particular individual, firm or set of countries, and the consequences are limited to the behavior of the individual, firm or country; however, in the random effects model is appropriate when the case of randomly selected from a large sample of companies or countries. On the other hand, panels with minimum 2 and maximum 10-20 time dimensions are micro panels (Baltagi, 2013: 14-20). Also in the study, the data set consists 7 horizontal sections and 10 time dimensions, so it has treated as a micro panel dataset. Thus, the following explanations have made for micro panel operations.

4.1. Multi-Collinearity

Before the panel data analysis, some assumptions likely, multi collinearity autocorrelation, heteroscedasticity and the stationary of the variables should have detected. When applying unit root tests for each series, it is firstly necessary to test whether the series and the panel contain horizontal section dependency. For this, multi-collinearity problem should have tested by the analysis of correlations between the variables by the Variance Inflation Factor (VIF) values. For the correlation coefficient, the range of values from 0.68 to 1 is considered which was specified by Taylor in 1990 and accepted by many researchers as an indicator of the strong correlation between the variables (Acikgoz et al., 2015: 427-433). As the VIF value, "4" is decided out of the values from 4, 5 and 10 that have accepted by the most researchers as indicators of upper limit that there is no multi-collinearity problem (O'Brien, 2007: 673-675). The R2 values and the VIF values have calculated (VIF value is calculated by using the formula $(1/[1-R2])$). R2 values have obtained from the estimated regression models that each independent variable has used respectively as the dependent variable and the others are independent has given as in Table 3:

Table 3. VIF Values of Independent Variables

Variables	R ²	VIF Values
ICOVER	0.414	1.708
OPMARG	0.371	1.590
LTDCAP	0.169	1.204
ASTOVER	0.702	3.360
FIXASTOVER	0.665	2.992

However, as can be seen from the VIF values from the Table 3, the panel does not contain horizontal section dependency. Besides, according to Baltagi (2013) micro and macro panels require different econometric treatment. For example, the asymptotic for micro panels have to be for large N and large T. Also with a long time series for a macro panels, one has to deal with issues of non-stationary in the time series, such as unit root, structural breaks and co-integration. In contrast, when applying unit root for micro panels one does not need to be concerned with non-stationarity issues, since T is short for each individual or household surveyed. Thus, in the process of the research, the unit root tests have not detected on the strength of Baltagi (2013).

Besides, there are three approaches for estimating the panel data model: pooled regression, fixed effects, and random effects. Pooled (Pooled) and fixed effects (fixed effects) which will be valid in the regression model Breusch-Pagan / LM and decided by F test. Using the pooled regression approach allows to achieve more accurate results if it is known that the horizontal cross-sectional variables are independent of neglected random effects. Additionally, as focusing on a specific set of firms in the study, it is necessary to use the Fixed Effects Model in panel data analysis. Therefore, there is no need to perform any tests to choose between Random Models and Pool Models or between Random Models and Fixed Models. For this reason, the Breusch-Pagan LM and Hausman tests have not detected.

When the model estimated under the assumption of constant effect, the data had to test with an F-test in below. According to the results in Table 3, it is observed that only in the Cross-Section F dimension, p value is less than the 0.05. Hence the model consists only one way cross sectional fixed effect.

Table 4. F-Test Results

Test Summary	Prob.
Cross-Section F	0.0250
Period F	0.7652
Cross-Section/Period F	0.1696

4.2. Autocorrelation Test

In panel data analysis, autocorrelation is an important issue either as in all regression analyses. As is known, one of the main assumptions of regression analysis is that there is no correlation between the same errors for different observations. If the error terms related to each other, this is called autocorrelation or serial correlation. Before panel regression analysis, Baltagi and Lee (1995) test for autocorrelation in FE (fixed effects) was used for investigate whether there was a problem of autocorrelation in the data set. The test results are shown in Table 5.

According to the autocorrelation test statistics, the null hypothesis, "No autocorrelation", accepted in the model. In

other words, no autocorrelation problem observed between the error terms in the equations.

Table 5. Autocorrelation Test

Test	Statistics	Prob.
LMP-stat	2.112274	0.1462

According to the autocorrelation test statistics, the null hypothesis, "No autocorrelation", accepted in the model. In other words, no autocorrelation problem observed between the error terms in the equations.

4.3. Heteroscedasticity

In the study, the existence of the variance problem in the model was tested with Breusch-Pagan LM (1979) method and the null hypothesis based on the assumption of constant variance was rejected because the probability value was greater than 0.05, and thus the variance in the model was observed in Table 6.

Table 6. Heteroscedasticity Test

Test	Statistics	Prob.
LMh-fixed	10.99687	0.0884

When the assumptions of the linear regression model are satisfied, the parameters of this model give unbiased and accurate results. When the variances of the error terms differ between the observations, the problem of varying variance encountered. If the error terms have varying variances, the validity of the coefficients leads to doubt, even though the OLS estimator preserves its reflectivity. Moreover, the predictor of standard errors is inconsistent. This is a common problem in panel data analysis as it is in horizontal section analysis. Since variance problem observed in fixed and random effects models, leading to incorrect results. Therefore, in order to overcome this problem, a model was established by Panel Corrected Standard Errors (PCSE) method developed by Beck and Katz (1995), which allows parameter estimation under both autocorrelation and changing variance problem and the results in Table 7 below are reached.

Table 7. Panel Regression Results

Variables	Coefficient	Prob.
C	0.114746	0.2295
ASTOVER	-0.181287	0.0005
DEBTRATIO	0.394104	0.1544
FIXASTOVER	0.001996	0.3657
LTDCAP	-0.370639	0.0400
FINLEV	-0.023773	0.0001
EQOVER	0.022042	0.0000
R ²	0.460088	
Adj. R ²	0.358854	
F-statistic	4.544815	
Prob(F-statistic)	0.000029	

5. Conclusion

Profit maximization and long-term survival are both among the major goals of all the companies like the air transportation firms. As known, activity ratios measure both a company's ability to convert different accounts within its balance sheets into cash or sales and the relative efficiency of a company based on its use of its assets or leverage in

determining whether a company's management is doing a good enough job of generating revenues and cash from its resources. Besides, by calculating activity ratios a company's operational efficiency and profitability can be evaluated either. Because these ratios can form a basis of comparison across multiple reporting periods to determine changes over time. On the other hand, the proportion of debt in a company's capital structure is another important indicator for measuring the financial performance especially for the air transportation companies. Because fundamental costs of the air transportation companies, not only made up with the fixed costs like airplanes as tangible assets but also contains operating costs (fuel, maintenance and repairs, landing fees, catering etc.). Therefore, this study tries to contribute the determinants of the asset profitability of air transportation companies rated by the SKYTRAX as the best air transportation companies in Europe in the period of 2006-2015 by focusing on activity and the capitalization frame. The analysis are performed by panel data derived from the financial statements of listed companies in stock markets.

The results show statistically significant and positive relationships between profitability and operating margin and fixed asset efficiency. Nevertheless, the other indicator, long-term financial capitalization position has statistically significant and negative effect on profitability.

The findings point out that the profitability of the air transportation companies are declining by establishment or fleet renewal investments. Because long-term purchases, reflecting the high cost of air vehicles, reflected in the company's statements every year, even though there is no regular and constant expenditure items. Additionally, passenger revenues, which has increased rapidly after the 2009 crisis of the sector, decreased by 3.9% in 2015, partially reflecting the price of jet-fuel in the decreased oil prices, and continued to decrease in 2016 affected the profitability of the companies in the negative direction. The long-term debt to total assets ratio is a measurement representing the percentage of a company's assets financed with loans or other financial obligations lasting more than one year. The ratio provides a general measure of the long-term financial position of a company, including its ability to meet financial requirements for outstanding loans. According to the findings, there is a negative relationship between the profitability of airline companies and their long-term financial position. In capital-intensive companies, like air transportation companies, asset investments tend to be more costly for containing of their long-term. As known, the costs of capital are increasing when the maturity of the investments become longer. The findings also revealed that there is a positive and strong relationship between the operating margin ratio (which is a measure of a company's ability to generate operational sales) and profitability. As a result of this study, portfolio investors will be able to test the relationship between market realities and portfolio returns sectoral. In addition, during the process of evaluating credit requirements of airline companies, credit institutions will be provided with information and airline owners and managers will be able to obtain feedback on the effectiveness of their management activities.

References

- Acikgoz, E., Uygurturk, H., & Korkmaz, T. (2015). Analysis of Factors Affecting Growth of Pension Mutual Funds in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5 (2), 427-433.
- Alahyari, A. (2014). *Determinants of Profitability in the Airline Industry: A Comparison with Turkish Airlines*. Msc in Banking and Finance. North Cyprus: Eastern Mediterranean University.
- Baltagi, B. H. (2013). *Econometric Analysis of Panel Data*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Baltagi, B. H., & Li, Q. (1995). Testing AR(1) against MA(1) Disturbances in an Error Component Model. *Journal of Econometrics*, 68 (1), 133-151.
- Beck, N., & Katz, J. N. (1995). What To Do (and Not To Do) with Times-Series Cross-Section Data in Comparative Politics. *American Political Science Review*, 89(3), 634-647.
- Bourjade, S., Huc, R., & Catherine, M-V. (2017). Leasing and Profitability: Empirical Evidence from the Airline Industry. *Transportation Research Part A*, 97, 30-46.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1979). A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation. *Econometrica*, 47(5), 1287-1294.
- Chin, A. T. H., & Tay, J. H. (2001). Developments in Air Transport: Implications on Investment Decisions, Profitability and Survival of Asian Airlines. *Journal of Air Transport Management*, 7, 319-330.
- Douglas, I., & Tan, D. (2017). Global Air Alliances and Profitability: A Difference-in-Difference Analysis. *Transportation Research Part A*, 103, 432-443.
- Garafelakis, A., Mantalis, G., Lemonakis, C., Vassakis, K., & Spithiropoulos, K. (2016). Determinants of Profitability in Aviation Industry of Europe and America. *International Journal of Supply Chain Management*, 5(2), 131-137.
- IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- Mantin, B., & Wang, J-H. E. (2012). Determinants of Profitability and Recovery from System-Wide Shocks: The Case of the Airline Industry. *Journal of Airline and Airport Management*, 2(1), 1-21.
- Mwangi, F.K. (2013). The Effect of Macroeconomic Variables on Financial Performance of Aviation Industry in Kenya, *Msc in Finance*, Nairobi University, Kenya.
- O'Brien, R.T.M. (2007). A Caution Regarding Rules of Thumb for Variance Inflation Factors. *Quality and Quantity*, 41(5), 673-690.
- Oum, T. H., Park, J-H., Kim, K., & Yu, C. (2004). The effect of Horizontal Alliances on Firm Productivity and Profitability: Evidence from the Global Airline Industry, *Journal of Business Research*, 57, 844-853.

- Perezgomez, J. D., & Lin, B. (2010). Net Profitability of Airline Alliances, An Empirical Study. *Aviation Education and Research Proceedings*, 43-48.
- Scotti, D., & Volta, N. (2017). Profitability Change in the Global Airline Industry. *Transportation Research Part E*, 1-12.
- SKYTRAX (2017). *The 2016 Airline Awards by Region*. (15.10.2017), Retrieved from http://www.worldairlineawards.com/Awards/best_airlines_by_world_region.html
- Suhadak, D. P.P. (2017). the Effect of Jet Fuel Price and Macroeconomics Variables on Profitability of Airline Industry in Asia. *Jurnal Administrasi Bisnis*, 50 (3), 207-217.
- Vieira, R. S. (2010). *The Relationship between Liquidity and Profitability: An Explanatory Study of Airline Companies between 2005 and 2008*. Msc in Finance. Sweden: Umea University.

Araştırma Makalesi • Research Article

Konaklama İşletmelerinde Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm: İnönü Üniversitesi Kale Göl Otel Örneği

Waste Management and Recycling in Hospitality Businesses: A Case of İnönü University Kale Göl Hotel

Mustafa Deste,^{a,*} Hulisi Binbaşıoğlu,^b Mevlüt Türk^c

^a Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 44280, Malatya/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5781-6543

^b Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Kale MYO, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü, 44280, Malatya/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7488-8450

^c Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 44280, Malatya/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-1316-5800

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Nisan 2017

Düzeltilme tarihi: 12 Ocak 2018

Kabul tarihi: 28 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Atık Yönetimi

Geri Dönüşüm

Eko-Etiketler

Konaklama İşletmeleri

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 April 2017

Received in revised form 12 January 2018

Accepted 28 February 2018

Keywords:

Waste Management

Recycling

Eco-Labels

Hospitality Businesses

ÖZ

Bu çalışmada, konaklama işletmelerinde atık yönetimi ve geri dönüşüm ile ilgili süreçlerin tanımlanmasına ve Yeşil Yıldız kriterleri çerçevesinde bir konaklama işletmesinde bu kriterlerin gerçekleştirilme düzeylerinin ve sorunların belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda işletmenin genel yönetim süreçlerinde önemli eksikliklerin olduğu buna karşın projelendirme aşamalarındaki ekolojik mimariye dikkat edilmesinin ve üniversiteye bağlı bir kamu kuruluşu olması dolayısıyla eğitim konusundaki avantajların işletmenin kriterleri karşılama düzeyini artırdığı tespit edilmiştir. İşletmenin kriterleri karşılama düzeyini üst seviyelere çıkarması önemli yatırımları da beraberinde getirecek olsa da orta ve uzun vadede hem maliyet hem de müşteri memnuniyeti açısından önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmiştir. Bununla beraber kısa vadede sadece yönetim anlayışında yapılacak değişiklikler ve çevreci bir bakış açısının benimsenmesiyle kriterlerin karşılama düzeyinde önemli bir artış sağlanabileceği belirlenmiştir.

ABSTRACT

In this study, qualitative research method was carried out to identify the processes of waste management and recycling in hospitality businesses and to determine the level of implementation of these criteria and the problems in a lodging operation within the frame of the Green Star criteria. As a result of this research, it has been found that the operator has significant deficiencies in the general management processes, but the attention of the ecological architects at the projecting stages and the advantages of the education have increased the level of meeting the criteria. Although it would bring significant investments to bring the level of meeting the criteria to the highest level with the operator, it is considered that it would provide important contributions both in terms of cost and customer satisfaction in medium and long term. Nevertheless, it has been determined that only a moderate increase in the level of meeting the criteria can be achieved with the adoption of changes in the management approach and an environmentalist perspective in the short term.

1. Giriş

Sürdürülebilirlik, dünyanın biyolojik dengesinin hızlı bir şekilde bozulduğu ve doğal kaynakların azaldığı günümüzde önemi giderek artan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram, sadece insanların ihtiyaçtan fazla tüketmesine bağlanamayacak kadar geniş bir kapsama sahiptir. Sürdürülebilirlik, ülkelerin izledikleri ekonomik ve

siyasi politikalar, teknolojik gelişmeler, endüstrinin kaynakları kullanma biçimleri başta olmak üzere birçok boyutu olan bir kavram olarak değerlendirilmelidir.

Hizmet veya imalat işletmelerinin sürdürülebilirlik içerisindeki yeri veya başka bir ifade ile işletmeler için bu kavramın ne anlam ifade ettiği sorusu üzerinde son dönemde teorik ve pratik birçok çalışma yapıldığı görülmektedir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: mustafa.deste@inonu.edu.tr

(Borges vd., 2014; Varsei, 2016; Roy vd., 2017; Bolis vd., 2017). Bu kapsamda öne çıkan en önemli başlık ise çevre yönetimi kavramıdır. İşletmeler için çevre yönetimi stratejileri, sadece sürdürülebilir olmak adına değil maliyet, rekabet ve müşteri memnuniyeti açısından da önemli avantajlar sağlaması dolayısı ile oluşturulmaktadır.

Çevre yönetimi stratejileri bütün işletmelerde olduğu gibi konaklama işletmelerinde de son derece hayati bir fonksiyona sahiptir. Sürdürülebilirlik çerçevesinde ortaya konan çevre yönetimi uygulamaları, konaklama işletmeleri için önemli bir rekabet aracı haline gelmiştir. Öyle ki işletmeler, bu alandaki faaliyetlerini sadece yasal düzenlemelere uyma ile kalmayıp ulusal veya uluslararası kuruluşlar tarafından belgelendirilerek öz denetim yapmaya da ihtiyaç duymuşlardır (Buckley, 2012).

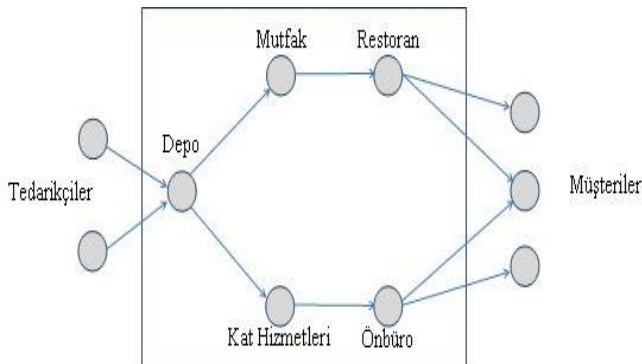
Dünyada ve Türkiye’de çevreye duyarlı konaklama işletmelerine bu kapsamda verilen birçok sertifika ve belge vardır. Bunlara genel olarak eko-etiket (eco-label) denmektedir. Eko-etiketler, sektörün ve turistlerin çevreye karşı farkındalığının artmasını sağlayan ve özellikle çevresel etkinliğe odaklanan daha çok resmileştirilmiş bir yöntemdir (Font, 2002: 198). Middleton ve Hawkins’e (1998: 240) göre eko-etiket, “bir şirket, ürün veya hizmetin çevresel kimliklerini müşterilerine yönelik olarak ortaya koymak için geliştirilmiş olan bir marka veya logo”dur.

Gerek eko-etiketler gerekse genel çevre yönetimi stratejileri içerisinde atık yönetimi ve geri dönüşüm faaliyetleri en önemli iki başlık olarak yer almaktadır.

2. Konaklama İşletmelerinde Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm

Konaklama işletmelerinde, müşterilerin geçici olarak barınma, yeme içme ve diğer kişisel gereksinimlerini karşılayabilmek için çeşitli tedarik ve iç hizmet süreçleri söz konusu olabilmektedir. Bu gereksinimlerin karşılanması ve iç hizmetlerin sağlanması esnasında ortaya çıkan atıklar, bu atıkların uygun bir şekilde toplanması ve değerlendirilmesi konaklama işletmelerinde atık yönetimi ve geri dönüşümü faaliyetleri olarak ifade edilebilir.

Şekil 1: Konaklama İşletmelerinde İç Hizmet Zinciri

Kaynak: Paraskevas (2001: 253)

İşletmelerin atık yönetimi ve geri dönüşüm faaliyetlerini gerçekleştirirken, motivasyonları maliyet temelli olabileceği gibi çevreye duyarlı bir işletme imajının yaratacağı müşteri memnuniyeti temelli de olabilmektedir.

Maliyet ve memnuniyet kapsamında, konaklama işletmelerindeki atık yönetimi ve geri dönüşüm faaliyetlerini

3T olarak adlandırılan 3 ana başlık altında toplamak mümkündür (Erdal vd., 2010: 468):

- (i) Tüketime azaltılması
- (ii) Tekrar kullanım
- (iii) Tekrar kazanım (geri dönüşüm)

Tüketime azaltılması maliyet ve memnuniyet arasında oluşturulacak hassas bir denge ile mümkün olabilecektir. Tüketime azaltılması için yapılacak çalışmalar müşterilerin ihtiyaçlarının karşılanmasında bir eksikliğe veya müşterilerde yanlış bir algıya sebebiyet vermemelidir.

Tekrar kullanım ve tekrar kazanım çalışmalarında ise tüketime azaltılmasında olduğu gibi müşteri memnuniyeti ile maliyet arasında ters bir orantı bulunmamaktadır. Müşterilere verilecek olan hizmet sonrasında ortaya çıkacak olan atıkların uygun bir şekilde değerlendirilmesi hem maddi bir kazanç hem de müşterilerde oluşacak çevreye duyarlı bir işletme algısıyla memnuniyete dönüştürebilecektir.

Bu üç ana başlık çerçevesinde, bütün işletmelerde olduğu gibi konaklama işletmelerinde de etkin bir atık yönetimi için ilk olarak, ortaya çıkabilecek atık türlerinin neler olduğunu tespit ve tasnif edilmelidir. Konaklama işletmelerinde ortaya çıkabilecek olan atık türleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Ortaya çıkabilecek atık türlerinin belirlenmesinin ardından her bir kalem için uygun bir satın almacı bulunmalıdır. Bu çerçevede yapılacak anlaşmalar sayesinde, işletme açısından uygulaması zor olan toplama ve ayrıştırma aşamalarının atıkları alacak işletmeler tarafından gerçekleştirilmesi sağlanabilir.

Gerek maliyet gerekse sürdürülebilirlik açısından etkin bir atık yönetimi uygulayan işletmelerin sayısı giderek artmaktadır.

İber Otel Sarıyerme Park, atık yönetimi ve geri dönüşüm politikası uygulanan işletmelere güzel bir örnek olarak verilebilir. Özgen (2005), yapmış olduğu çalışmada Ege bölgesindeki büyük ölçekli kıyı otellerine yönelik atık yönetimi konusunda nicel bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte aynı çalışmada, İber Otel Sarıyerme Park örneği üzerinde bir uygulama yapılarak işletmenin atık yönetimi konusundaki politikaları değerlendirilmiş ve sorunlar tespit edilmiştir. Alman tur operatörü TUI Travel’ın 2011 yılının en çevreci otellerini belirlediği ve 140 otelin seçtiği listede İber Otel Sarıyerme Park birinci sırada yer almıştır (Getob, 2017).

Aykan vd. (2013), Kayseri ve Nevşehir’de faaliyet göstermekte olan oteller üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonunda, zincir otellerde reaktif çevresel uygulamaların daha yoğun kullandığı ve algılanan kurumsal itibar üzerinde orta düzeyde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Atay vd. (2013), uluslararası otel zinciri olan Ibis otellerinin yeşil pazarlama uygulamalarını ve web siteleri içeriklerini incelemiş ve yeşil pazarlama kapsamındaki çalışmaların Ibis otelin zaten var olan kurumsal imajına güç kattığı ve tüketicilerin algısındaki tercih edilebilirliği daha da artırdığı değerlendirilmesini yapmışlardır.

Tablo 1: Konaklama İşletmelerinde Çıkabilecek Atıklar

Önbüro (İdari Atıklar)				
Gazete	Kartuş	Yazıcı şeridi	Zarf	Etiket
Dergi	Müşteri kayıt kartı	Rezervasyon formu	Bilgisayar çıktısı	Karton mukavva
A4 Kağıdı	Zimba teli	Kalem	Poşet dosya	Post-it
Faks kağıdı	Ataç	Not kağıtları		
Kat Hizmetleri				
Halılar	Bone	Pamuk	Pil	Mum
Sprey kutusu	Kağıt havlu	Makyaj pamuğu	Çamaşır torbası	Duvar kağıtları
Odalarda konulan duş bonesi, kutu ya da poşet içindeki sabunlar, plastik şişe içindeki şampuan ve saç kremi	Kulak temizleme çubuğu	Tekstil (perde, pike, çarşaf, battaniye, alez, yastık kılıfı, personel üniforması, temizlik bezleri vb.)	Oda içinde çöp tenekelerine konulan poşet torbalar	Deodorant kutuları ve Kimyasal ürünlerin kutuları
Mutfak / Restoran				
Pipet	Yağlar	Streç film	Kavanoz	İçki şişeleri
Yiyecek ambalajları	Kürdan	Sebze ve meyve gibi malzemelerin hazırlanması sırasında çıkan atıklar	Plastik bardak, kaşık, çatal	Alüminyum tenek kutular
Şişe kapakları	Şeker kağıtları	Kahve filtreleri	Buzdolabı poşeti	Alüminyum folyo
Strafor bardak	Menüler	Çay poşetleri	Kürdan	Peçete
		Genel		
Demir	Akü	Boya tenekeleri	Alçı	Floresan, ampul

Kaynak: Özgen (2005: 260)

3. Çevreye Duyarlı Konaklama İşletmelerine Verilen Eko-Etiketler

Günümüzde birçok konaklama işletmesi, faaliyetlerini çevreye duyarlı bir şekilde yürütmektedirler. Çünkü turizm sektörü ve bu kapsamda yürütülen faaliyetlerin hemen hepsi çevreyle ilişkilidir. Konaklama işletmelerinin çevreye duyarlı yürüttüğü faaliyetler, birçok kurum ve kuruluş tarafından desteklenmekte ve ödüllendirilmektedir. Eko-etiket olarak tanımlanan bu ödüller, çevreye duyarlı faaliyetleri neticesinde işletmelere verilmektedir. Eko-etiketler, turizm sektöründe 1990'ların ortalarında kullanılmaya başlamıştır (Graci vd., 2015).

Dünyada bu etiketlere örnek olarak; "Green Key", "Travelife", "Green Globe" ve "EU Ecolabel" verilebilir. Türkiye'de de konaklama işletmelerine aktif olarak verilen eko-etiketler bulunmaktadır. Bunlar; Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından verilen "Yeşil Yıldız" ile Turistik Otelciler, İşletmeler ve Yatırımcılar Birliği (TUROB) tarafından verilen "Yeşillenen Oteller (Greening Hotels)" olarak sıralanmaktadır.

Bu etiketlerin sahip olduğu içerik ve kriterlere aşağıda ayrı başlıklar halinde yer verildikten sonra eko-etiketlerin genel bir karşılaştırması ve konuyla ilgili literatür değerlendirilmesi yapılmıştır.

3.1. Yeşil Yıldız

"Yeşil Yıldız", Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın başlattığı "Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri" projesi kapsamında Bakanlık belgeli konaklama tesislerine, belirlenen kriterlere uymaları koşuluyla verilen mevcut Turizm İşletmesi Belgelerindeki yıldızların yeşil olarak gösterildiği ve plakalarının üzerinde çevreye duyarlı tesis ibaresinin yazıldığı bir çevre etiketi (eko-etiket) uygulamasıdır. Türkiye'de Yeşil Yıldız'a sahip 386 konaklama işletmesi bulunmaktadır. Yeşil Yıldız eko-etiketi kapsamındaki sınıflandırmanın ana başlıkları ve bu başlık konularının puanları aşağıdaki belirtilmektedir (Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2017):

- Genel yönetim (13 konu üzerinden 72 puan),
- Eğitim (6 konu üzerinden 17 puan),
- Tesisin yatak odalarındaki düzenlemeler (23 konu üzerinden 70 puan),
- Tesisin çevreye uyumu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinlikler (6 konu üzerinden 27 puan),
- Ekolojik mimari (8 konu üzerinden 42 puan),
- Enerji (22 konu üzerinden 178 puan),
- Su (16 konu üzerinden 57 puan),
- Deterjanlar, dezenfektanlar ve tehlikeli kimyasal maddeler (6 konu üzerinden 16 puan),
- Atıklar (12 konu üzerinden 53 puan),
- Diğer hizmetler (10 konu üzerinden 52 puan).

3.2. Yeşillenen Oteller (Greening Hotels)

Turistik Otelciler, İşletmeler ve Yatırımcılar Birliği (TUROB) tarafından 2009 yılında hayata geçirilen ve TUROB, Bureau Veritas ve Sürdürülebilirlik Akademisi iş birliği ile devam eden Yeşillenen Oteller (Greening Hotels) sertifikasyon projesi; sürdürülebilir turizm için turizm tesislerini daha yeşil olmaya teşvik etmektedir. Bu sertifikaya Türkiye'de 53 otel sahiptir (Turob, 2017).

Kriterleri:

- Enerji Yönetimi,
- Su Yönetimi,
- İç Hava Kalitesinin Arttırılması,
- Atık Azaltımı / Geri Dönüşüm,
- Kurumsal,
- Misafirler.

3.3. Green Key

"Green Key", 54 ülkede 2500'den fazla otelin sahip olduğu, The Foundation for Environmental Education-FEE (Çevresel Eğitim Vakfı) tarafından yürütülen dünya çapında bir eko-etiket türüdür. Bu eko-etikete Türkiye'de ise 86 otel sahiptir (Greenkey, 2017).

Kriterleri:

- Çevresel yönetim,

- (ii) Çalışanların katılımı,
- (iii) Konukları bilgilendirme,
- (iv) Su,
- (v) Yıkama ve temizlik,
- (vi) Atıklar,
- (vii) Enerji,
- (viii) Yiyecek ve içecek,
- (ix) Bina içinin çevresi,
- (x) Yeşil alanlar,
- (xi) Kurumsal sosyal sorumluluk,
- (xii) Yeşil aktiviteler,
- (xiii) Yönetim.

3.4. Travelife

Travelife dünya çapında 1300'den fazla otelin sahip olduğu uluslararası sürdürülebilir bir sertifikasyon programıdır. Bu etikete Türkiye'de 115 otel sahiptir (Travelife, 2017).

Kriterleri:

- (i) Sürdürülebilir yönetim sistemleri,
- (ii) Enerji,
- (iii) Su,
- (iv) Katı atık,
- (v) Tehlikeli atıklar,
- (vi) Vahşi yaşam,
- (vii) İşgücü ve insan hakları,
- (viii) Toplumsal entegrasyon,
- (ix) Tedarikçiler,
- (x) Müşteriler.

3.5. Green Globe

Green Globe, turizm işletmelerinin sürdürülebilir performanslarının değerlendirilmesi için yapılandırılmış bir sertifikadır. Bu eko-etikette, 380 uyumluluk göstergesinden oluşan 44 ana kriter mevcuttur. Dünya çapında doksan ülkede 500'ün üzerinde otelde bu sertifika kullanılmaktadır. Bu sertifikaya Türkiye'de ise 7 otel sahiptir (Greenglobe, 2017).

Kriterleri:

- (i) Sürdürülebilir yönetim (Sürdürülebilir bir yönetim sistemi, çalışanların eğitimi, müşteri tatmini, sürdürülebilir bina tasarımı ve yapımı, iletişim stratejileri, sağlık ve güvenlik gibi konuları kapsamaktadır.)
- (ii) Sosyo-ekonomik (Toplumsal gelişme, yerel işgücü, yerel girişimcilere destek, yerel halka saygı, çalışanların haklarının korunması gibi konuları kapsamaktadır.)
- (iii) Kültürel miras (Davranış kuralları, tarihi eserler, tarihi mekanların korunması, kültürel entegrasyon gibi konuları kapsamaktadır.)
- (iv) Çevresel (Çevre dostu ürünlerin satın alınması, enerji ve su tüketimi, enerji ve su yönetimi, tekrar kullanım, geri dönüşüm, doğal yaşamı koruma gibi konuları kapsamaktadır.)

3.6. EU Ecolabel

EU Ecolabel Avrupa çapında mal ve hizmetlerin ödüllendirildiği bir çevresel performans sertifikası olan eko etikettir. Avrupa'da 454 otelde bu etiket bulunmaktadır (European Commission, 2017).

Kriterleri:

- (i) Genel gereksinimler,
- (ii) Enerji,
- (iii) Su,
- (iv) Deterjanlar ve dezenfektanlar,
- (v) Atık,
- (vi) Diğer hizmetler,
- (vii) Genel yönetim.

3.7. Eko-Etiketlerin Karşılaştırılması ve Literatür Değerlendirmesi

Yukarıda bahsi geçen eko-etiketlerin kriterlerine göre genel olarak kategorize edilmiş olup aralarındaki farklılıklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Kriterlere Göre Eko-Etiketler

Eko Etiketler	Yeşil Yıldız	Yeşillenen Oteller	Green Key	Travelife	Green Globe	EU Label
Çevresel Yönetim Anlayışı	√	√	√	√	√	√
Çalışanların Katılımı/Eğitimi	√	√	√	√	√	√
Enerji	√	√	√	√	√	√
Su	√	√	√	√	√	√
Atıklar	√	√	√	√	√	√
Temizlik/Temizlik Maddeleri	√	√	√	√	√	√
Yiyecek ve İçecek	√	-	√	-	√	-
Tesisin Çevreye Uyumu	√	-	√	√	√	-
Sosyal Sorumluluk	√	-	√	√	√	-
Müşteriler	√	√	√	√	√	√
Tedarikçiler	√	-	√	√	-	-

Tablo 2'de görüldüğü gibi eko-etiketler birbirinden farklı uygulamalar olmalarına rağmen, bunların benzer birçok özelliği bulunmaktadır. Özellikle yönetim, su, enerji ve atık başlıca önemli kriterler arasında gösterilebilir. Eko-etiketlerle ilgili internet siteleri incelendiğinde, bu sitelerde konaklama işletmelerine bu belgeleri nasıl duyuracakları ve müşterilerle iletişime geçerek veya anket uygulayarak bu konuda nasıl farkındalık oluşturacakları ile ilgili yöntemlere de yer verilmiştir.

Bu tür belgelere sahip olmak, işletmeler açısından önemli bir itibar kaynağı oluşturmakta ve müşterilere güven verebilmektedir. Böylece yürütülen bu tür faaliyetler, müşteri sadakatini artırabilmektedir. Bunlarla birlikte eko-etiketlerin; işletmelere kendini geliştirme/egitime, maliyetleri düşürme, çevre konusunda hassas olan müşterilere etkin ve belirgin bir hizmet verme ve yeşil yıkama (green washing) gibi tüketicileri yanıltan faaliyetlerin önüne geçme benzeri avantajları da bulunmaktadır (Graci vd., 2015).

Çevreye duyarlı konaklama işletmelerine verilen eko-etiketler ile ilgili olarak dünyada ve Türkiye'de yapılmış çalışmalar mevcuttur. Birçok çalışmada eko-etiketler genel olarak incelenmiş veya karşılaştırılmıştır. Bu etiketlere sahip olan otel işletmelerine yönelik çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Ancak, bu konuya olan ilginin son

yıllarda arttığı görülmektedir. Mesci (2014), Yeşil Yıldız sahibi bir otelin çevreye duyarlı uygulamalarla işletme ekonomisine de kazanç sağladığını ortaya koymuştur. Doğancılı vd. (2015) Yeşil Yıldız'a sahip otellerin web sayfasında yeşil yıldız uygulamalarının en çok ne şekilde yer aldıklarını ve bunların hangi sekmelerle tanıtım faaliyetine dönüştürüldüğünü analiz etmiştir. Giritlioğlu vd. (2015) tarafından yapılan bir çalışmada, Gaziantep ve Hatay illerinde faaliyet gösteren 3, 4 ve 5 yıldızlı otellerin Yeşil Yıldız uygulama düzeyleri ortaya konmuş ve bu uygulamaların otellerin statü ve hizmet ettikleri şehre göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Bir başka çalışmada ise, Yeşil Yıldız sahibi otelleri ziyaret eden müşterilerin bu otelleri tekrar ziyaret etme niyetleri incelenmiştir (Özer vd., 2015). Tosun vd. (2015), Yeşil Yıldız belgesine sahip otellerin, olmayan otellere göre rekabet, maliyet ve işletme politikasında nasıl avantaj sağladığını araştırmıştır. Cömert vd. (2016) ise, sürdürülebilir turizm ve yeşil pazarlama kapsamında, çevreye duyarlılık ve sosyal sorumluluk anlayışı doğrultusunda Yeşil Yıldız projesini incelemiştir. Karaman (2015) yaptığı çalışmada, Yeşillenen Oteller kontrol listesini adapte ederek otellerin kurumsal çevre politikaları ve mutfaklarında gerçekleştirilen günlük faaliyetlerin çevreye ne oranda duyarlı olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır.

Reino (2011), Green Key başta olmak üzere sürdürülebilir turizm için uygulamaları olan eko-etiket organizasyonları ile ilgili tüketicilerin görüşlerini araştırmıştır. Rheede vd. (2014) ise Hollanda'da Green Key sahibi otellerin bir metrekarede kullanmış olduğu enerji miktarı ile sertifikasyon seviyesi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Travelife eko-etiketi ile ilgili olarak Christian (2017), bu etiket kriterlerini kullanarak daha adil bir uluslararası turizm alanı oluşturmak için tur operatörlerinin çalışan haklarına ve yetkilendirmeye odaklanan yeni bir yönetim yaklaşımı sağlaması için yapması gereken çalışmaları ortaya koymaktadır. Griffin vd. (2002), Green Globe sertifikasyon sistemini tüm yönleriyle ele alarak değerlendirmiştir. Schott (2006) ise, Wellington/Yeni Zelanda'ya gelen uluslararası ve yerel ziyaretçilerin Green Globe eko-etiketi hakkındaki farkındalıklarını araştırmıştır. Peri vd. (2012), turistik tesisler ile genel olarak binaları karşılaştırarak, bunların EU Ecolabel açısından benimsenmesini araştırmıştır. Dziuba (2016), bir ekonometrik model vasıtasıyla yaptığı çalışmada, EU Ecolabel standartlarına uygun bir tesisin işletme maliyetlerinde düşüş olup olmadığını ortaya koymuştur. Son olarak Duglio vd. (2017) ise, EU Ecolabel'e sahip olan 36 İtalyan konaklama işletmesini incelemiş ve uygulamalardan kaynaklanan motivasyonları, zorlukları, maliyetleri ve avantajları analiz etmiştir.

4. İnönü Üniversitesi Kale Göl Otel Örneği

4.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Dünya genelinde artan nüfus ve tüketim, kaynakların hızla azalmasına neden olmakla birlikte atık ve geri dönüşüm kavramlarını da işletmeler için hayati öneme sahip bir noktaya getirmektedir. Bu çerçevede konaklama işletmeleri için de atık yönetimi ve geri dönüşüm, gerek maliyetler açısından gerekse pazarlama ve müşteri memnuniyeti açısından son derece önemlidir.

Son yıllarda ulusal veya uluslararası kapsamda faaliyet gösteren birçok konaklama işletmesi atık yönetimi konusunda çalışmalar yürütmektedir (Font, 2002; Han vd., 2011). Eko-etiket belgelendirme uygulamaları ile devlet veya özel kuruluşlar tarafından bu süreçler için standart oluşturma arayışı da bu konudaki önemli gelişmelerdendir. Çevreye duyarlı konaklama tesisi belgeli işletmelerin listesinin (Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2017) özel sektöre ait konaklama işletmelerden oluşması, bu işletmelerin, rekabet dolayısı ile belgelendirme uygulamalarını önemsedikleri ve bu çerçevede faaliyet yürütme konusunda önemli bir motivasyona sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Bu çerçevede, kamu kurumlarına ait konaklama işletmelerinin de bu listede yer alabilmesi için, çevre duyarlılığı konusunda daha güçlü bir motivasyonla hareket etmeleri gerektiği söylenebilir.

Buradan hareketle, bir kamu kurumuna bağlı olarak faaliyet göstermekte olan bir konaklama işletmesini, eko-etiket belgelendirme uygulamaları kapsamında ele alarak incelemek, bu konuda kat edilen mesafeyi ve duyarlılığı ortaya koyarak, bazı çıkarımlarda bulunmak; elde edilecek verilerin analizi sonucunda ulaşılabilecek bilgilerle, bu şekilde faaliyet göstermekte olan üniversitelere bağlı konaklama işletmelerine – uygulama otelleri, misafirhaneler, konuk evleri vb. – yönelik genel bir değerlendirme yapılması, araştırmanın temel amacı olarak belirlenmiştir. Araştırmanın modeli olarak, nitel araştırma modellerinden “örnek olay çalışması” benimsenmiştir.

Örnekleme yöntemi olarak da, “kolay ulaşılabilir durum örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem çoğunlukla, diğer örnekleme yöntemlerinin kullanım olanağının bulunmadığı ve ayrıca örnekleme ulaşımın daha az maliyetli ve daha kolay ulaşılabilir olduğu durumlarda tercih edilmektedir. (Yıldırım vd, 2011: 113). Bu çerçevede, İnönü Üniversitesine bağlı olarak faaliyet yürütmekte olan ve 3 yıldızlı bir otel statüsüne sahip Kale Göl Otel örneği seçilmiştir. Kale Göl Otel 51 oda ve 102 yatağa sahip, 200 kişilik restoran, sauna ve buhar odası, kapalı - açık havuzu, step - aerobik - fitness salonu ve Türk hamamıyla İnönü Üniversitesi bünyesinde hizmet vermekte olan bir konaklama işletmesidir.

Örnek olay çalışmalarında birden fazla veri toplama yönteminin kullanılması, araştırmanın da güvenilirliğini ve geçerliğini önemli ölçüde artırmaktadır (Yıldırım vd., 2011: 285). Bu kapsamda verilerin toplanmasında yapılandırılmış görüşme, katılımlı gözlem ve belge inceleme tekniklerinden yararlanılmıştır.

Nitel araştırmalarda en çok kullanılan veri toplama yöntemi olan görüşme yöntemi (Ateşoğlu, 2011: 409) kapsamında, yönetici (otel müdürü ve muhasebe müdürü) ve çalışanlarla önceden randevu alınarak üç kez birer saatlik yüz yüze görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerde, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından verilmekte olan yeşil yıldız çevre etiketi uygulaması çerçevesinde hazırlanan listede yer alan genel yönetim, eğitim, tesisin yatak odalarındaki düzenlemeler, tesisin çevreye uyumu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinlikler, ekolojik mimari, enerji, su, deterjanlar, dezenfektanlar ve tehlikeli kimyasal maddeler, atıklar, diğer hizmetler başlıkları altında ortaya konulmuş olan 122 madde esas alınmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014). Yapılan görüşmelerde yöneticilere, listede yer alan kriterlerin sağlanıp sağlanmadığının veya ne derece sağlandığının

belirlenebilmesi için 122 maddenin her birine yönelik doğrudan sorular yöneltilmiştir.

Araştırmada ayrıca katılımlı gözlem yöntemlerinden gözlemci olarak katılım yöntemi uygulanmıştır. Gözlemci olarak katılımda, araştırmacı araştırmaya konusu içerisinde yer alan sorumlu kişilerle iletişim kurmakta ve gözlem yapmaktadır (Ateşoğlu, 2011: 411). Bu kapsamda ziyaretler sonrasında kriterlerin sağlanması ile ilgili birimlerde (Kat hizmetleri, odalar, mutfak, depolar vb.) gözlemler yapılmıştır.

Belge inceleme aşamasında ise Yıldırım vd. (2011) tarafından belirlenen süreç takip edilmiş ve ilk olarak otel yöneticilerinden elde edilen belgelere ulaşılmış, belgelerin özgünlüğü kontrol edilmiş, bunların anlaşılması ve çözümlenmesi gerçekleştirildikten sonra veriler analiz edilmiş ve kullanılmıştır. Bu belgeler, otelin kültür ve turizm bakanlığına gönderilen başvuru dosyaları ve üniversitenin genelinde yürütülen kalite çalışmaları çerçevesinde hazırlanan dokümanlardan oluşmaktadır. Belge incelmeye ilişkin kodlama süreci ise Yeşil Yıldız listesinde yer alan maddelerin belgelerde bir karşılığı varsa "1", yoksa "0" değeri verilerek "var veya yok" şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Görüşme ve gözlem yöntemlerinden elde edilen verilerden elde edilen veriler karşılaştırılarak, araştırmanın daha geçerli ve güvenilir hale getirilmesi sağlanmıştır.

4.2. Bulgular ve Analiz

Genel olarak hazırlanan liste içerisinde yer alan bütün maddeler işletmenin yapısı ve türü dolayısıyla karşılık bulamamıştır.

Genel yönetim başlığı altındaki maddeler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler şöyledir:

- (i) İşletmenin çevre politikası ve eylem planının olması noktasında herhangi bir faaliyet yürütülmemektedir.
- (ii) İşletmenin sistematik bir eylem planının olmamasına karşın tesise hizmet veren veya mal tedarik eden firmaların çevre yönetim sertifikasına (EMAS, ISO 14001 vb.) sahip olmaları işletme için bir tercih nedeni olarak değerlendirilmektedir.
- (iii) İşletmede, enerji ve su tüketimini hesaplamak ve izlemek için ilave sayaç ve ölçü aleti kullanılmaktadır.
- (iv) Çevre koruma organizasyonlarına düzenli olarak katkıda bulunmak veya bu organizasyonlara düzenli olarak katılmak konusunda işletme çaba göstermektedir.
- (v) İşletmede, tesisat ve donanımların koruyucu bakım ve onarımları periyodik olarak yetkili servisler ve uzman kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir.
- (vi) Isıtma kazanının ve brülörün yılda en az bir defa periyodik olarak bakımı yapılmakta olup, kazan bacasından açığa çıkan emisyonun yetkili kuruluşlar tarafından ölçülüp raporlanması sağlanmaktadır.

Eğitim başlığı altındaki maddeler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler ise şu şekildedir:

- (i) İşletme çalışanlarına düzenli olarak çevre bilincinin artırılması yönünde eğitim verilmektedir.

- (ii) İşletmede olası su arızalarına karşı alınması gereken önlemler ve deterjan, dezenfektan vb. kimyasalların kullanımına yönelik eğitimler verilmektedir.
- (iii) Mutfak ve teknik bölümlerde kullanılan cihazların tasarruflu ve verimli kullanılması konusunda personel eğitimleri verilmektedir.
- (iv) Misafirlere tesise gelişte, resepsiyonda çevreye duyarlılık noktasında gösterilen çabalardan bahsedilmekte olup müşterilerin katılımı ve desteği alınmaya çalışılmaktadır.
- (v) Çocuk misafirlere yönelik etkinlikler yapılmaktadır.
- (vi) Tesisin yatak odalarındaki düzenlemeler başlığı altındaki maddeler çerçevesinde yapılan değerlendirmelere aşağıda yer verilmiştir.
- (vii) Müşterilere kapı ve pencerelerin açılması halinde, soğutma ve havalandırmanın kapatılmasını hatırlatan bilgilendirmeler yapılmaktadır.
- (viii) Odalardaki elektrik sisteminin, müşteriler odadan ayrıldığında otomatik olarak kapanması sağlanarak enerji tasarrufu sağlanmaktadır.
- (ix) Odalardaki ısıtma soğutma sistemi hem merkezi kontrolle hem de bağımsız ayar sistemiyle (termostat) kontrol edilebilmektedir.
- (x) Odalarda yer alan cihaz ve makineler, yüksek verimli ve az elektrik tüketen teknolojide olmaları dolayısıyla tercih edilmişlerdir.
- (xi) Boş odalarda perdeler ve güneşlikler kapalı tutulmaktadır.
- (xii) Rezervuarların her kullanımında daha az su harcanmasını sağlayacak ayarlar bulunmaktadır.
- (xiii) Tüm banyolarda duş teknesi veya derinliği azaltılmış küvetler kullanılmaktadır.
- (xiv) Banyo ve tuvaletlerde suyun tasarruflu kullanılması ve olası bir arızanın bildirilmesi konusunda müşterilerin bilgilendirilmesi yapılmaktadır.
- (xv) Odalarda mümkün olduğunca tek kullanımlık ürünler kullanılmamaya çalışılmaktadır.
- (xvi) Tuvaletlerde çöp kutularının bulunması ve müşterilerin çöplerini tuvalet yerine çöp kutusuna atması yönünde bilgilendirilmesi sağlanmaktadır.
- (xvii) Tesisteki odaların en az %50 sinin sigara içilmez olması şartı sağlanmaktadır.
- (xviii) Yastık kılıfı, çarşaf, nevresim ve havlular misafirlerin isteğiyle değiştirilmektedir.
- (xix) Misafirlerin konaklama işletmesine ve turistik yerlere toplu taşıma araçlarını kullanarak gidebilmeleri için gerekli yönlendirmeler yapılmaktadır.

Tesisin çevreye uyumu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinlikler başlığı altındaki maddeler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler ise şöyledir:

- (i) Peyzaj düzenlemesi ve ağaçlandırma çalışmaları yapılmıştır.
- (ii) Tesisi oluşturan yapılar, doğayla uyumlu görünmektedir.
- (iii) Tesisin, çevrede bulunan tarihi, doğal ve kültürel değerlerinin korunmasına katkı sağlayacak etkinlikler yapılmaktadır.

Ekolojik mimari başlığı altındaki maddeler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler şu şekildedir:

- (i) Tesisin mimarisinde çevreye duyarlı olması dikkate alınmıştır.
- (ii) Mimari yapının doğal havalandırmaya mümkün olduğunca imkân sağlaması düşünülmüştür.
- (iii) Isı yalıtımı, iklim şartlarına uygun ve enerji verimliliği sağlayacak şekilde yapılmıştır.
- (iv) Tesisin dış cephesinde ısı yalıtımı düşünülerek özel çift camlar kullanılmıştır.
- (v) Tesisin çevreye en az zarar verecek şekilde yapıldığını gösteren ÇED raporu bulunmaktadır.

Enerji başlığı altındaki maddeler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler aşağıda sıralanmıştır:

- (i) Binaların giriş kapılarında rüzgârlık veya hava perdesi bulunmaktadır.
- (ii) Tesisin genelinde ısıtma ve soğutma kontrolü otomatik olarak yapılmaktadır.
- (iii) Tesis genelinde kullanılan cihaz ve makineler, yüksek verimli ve az elektrik tüketen teknolojiye sahiptirler.
- (iv) Az enerji tüketen aydınlatma elemanları kullanılmaktadır.
- (v) Tesisteki iç ve dış aydınlatma konunun uzmanları tarafından projelendirilmiş ve gerekli olan minimum aydınlatma ihtiyacına göre konumlandırılmıştır.
- (vi) Tesiste harekete ve ışığa duyarlı aydınlatma elemanları kullanılmaktadır.
- (vii) Bahçe vb. açık alan aydınlatmalarında kullanılan aydınlatma elemanları, ışığın gökyüzüne gitmesini engelleyecek şekilde düzenlenmiştir.
- (viii) Tesisin mutfak ve teknik bölümlerinde kullanılan cihazlar yüksek verimle ve az enerji harcayacak şekilde; güneş ışığı, ısı kaynakları gibi etkilerden uzak ve cihazın havalandırması sağlanacak şekilde yerleştirilmiştir.
- (ix) Tesisin sıcak su üretiminde eşanjör (yüksek termal verimlilik sağlayan ısı değiştirici cihaz) kullanılmaktadır.
- (x) Merkezi ısıtma sistemi vardır.
- (xi) Merkezi ısıtma sisteminin ihtiyaca uygun olarak kullanılabilmesi amacıyla, binanın bölümlere ayrılarak ısıtılabilmesi imkânı bulunmaktadır.
- (xii) Saunada zaman kontrol paneli bulunmaktadır.
- (xiii) Çamaşırların doğal yollarla kurutulmasına dikkat edilmektedir.
- (xiv) Tesis, genel mahallerde servis hazırlığı yapan personelin elektriği tasarruflu kullanmasını sağlayan aydınlatma donanımına sahiptir.
- (xv) Havaya fazla miktarda sera gazı veren kömür veya ağır petrol ürünleri gibi kaynaklar enerji olarak kullanılmamaktadır.
- (xvi) Tesiste ısıtma sisteminde ve temiz sıcak su ihtiyacının karşılanmasında kullanılan enerjinin %50'sinin yenilenebilir enerji kaynağından (güneş enerjisinden) sağlanması söz konusudur. Bununla

beraber temiz enerji kaynağı olarak ta sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) işletmede kullanılmaktadır.

Su başlığı altındaki maddeler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler aşağıda yer almaktadır:

- (i) Genel ve personel duş ve tuvaletlerinde bulunan duş başlıkları ve musluklarında, akan suyun tasarrufuna yönelik özel armatürler kullanılmaktadır.
- (ii) Genel tuvaletler ve personel tuvaletlerinde rezervuarların her kullanımında daha az su harcanmasını sağlayacak ayarlar bulunmaktadır.
- (iii) Genel duş ve tuvaletlerde suyun tasarruflu kullanılması konusunda misafirler ve personel bilgilendirilmektedir.
- (iv) Genel tuvaletlerde çöp kutularının bulunması ve müşterilerin çöplerini tuvalet yerine çöp kutularına atması yönünde bilgilendirilmeler yapılmaktadır.
- (v) Su kaçaklarının izlenmesine ve giderilmesine özen gösterilmektedir.
- (vi) Yeşil alanların, gün ışığı etkili olmadan önce veya gün ışığı etkisini kaybettikten sonra sulanması yapılmaktadır.
- (vii) İşletme merkezi bir arıtma sistemine bağlı olmamasına karşın kendine ait atık su arıtma sistemine sahiptir.
- (viii) İşletme, yerel idarelerin hazırladığı çevreye duyarlı atık su planına uymaktadır.
- (ix) Su tasarruflu çamaşır ve bulaşık makineleri kullanılmaktadır.
- (x) Mutfakta ve bahçede kullanılan suların otomatik olarak kapanmasını sağlayan zaman ayarlı sistem bulunmaktadır.
- (xi) Bahçe sulamasında, gereksiz su tüketimini engelleyen damlama, fiskiye vb. teknolojiler kullanılmaktadır.

Deterjanlar, dezenfektanlar ve tehlikeli kimyasal maddeler başlığı altındaki maddeler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler 3 madde olarak aşağıdadır:

- (i) Dezenfektanların hijyen gerekliliği halinde kullanılmasına ve çevreye duyarlı deterjan ve dezenfektanların kullanılmasına dikkat edilmektedir.
- (ii) Uygun mahallerde kimyasal maddeler kullanılmaksızın temizlik yapılmasına özen gösterilmektedir.
- (iii) Haşere ile mücadelede insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyen ilaçların kullanılmakta ve doğal tedbirler alınmaktadır.

Tablo 3'te otelde değerlendirilen atık türleri gösterilmekte olup Atıklar başlığı altındaki maddeler çerçevesinde yapılan değerlendirmelere aşağıda yer verilmiştir.

- (i) Personel tarafından zararlı atıkların diğerlerinden ayrılması sağlanmaktadır.
- (ii) Yerel idareye, atıkların ayrıştırılması hizmeti verilmesi amacıyla talepte bulunulmuştur.
- (iii) Genel duş ve tuvaletlerde, ortak alanlarda tek kullanımlık (şampuan, sabun, duş bonesi, bardak, tabak, çatal bıçak takımları vb.) malzemelerin kullanılmamasına dikkat edilmektedir.

- (iv) Tek kullanımlık paketler (tereyağı, reçel, bal, peynir vb.) kahvaltı için kullanılmamaktadır.
- (v) Kullanılan yağların toplanması, mevzuata uygun bir şekilde imhası veya değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Tablo 3: Kale Göl Otelde Değerlendirilen Atıklar

Gazete	Poşet dosya	Makyaj pamuğu	Faks kâğıdı
Dergi	Pipet	Çay poşetleri	Kürdan
A4 Kâğıdı	Şeker kâğıtları	Yağlar	Bone
Pil	Streç film	Bilgisayar çıktısı	Alüminyum folyo
Plastik bardak, kaşık, çatal	Kürdan kâğıtları ya da poşetleri	Kulak temizleme çubuğu	Alüminyum tenek kutular
Kâğıt havlu	Peçete	Not kâğıtları	
Sebze ve meyve gibi malzemelerin hazırlanması sırasında çıkan atıklar	Odalarda konulan duş bonesi, kutu ya da poşet içindeki sabunlar, plastik şişe içindeki şampuan ve saç kremi	Oda içinde çöp tenekelerine konulan poşet torbalar	

Diğer hizmetler başlığı altındaki maddeler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler ise aşağıdaki gibidir:

- (i) Tuvalet kâğıtları ve ofis kâğıtları çevreye duyarlı tip kâğıtlardan tercih edilmektedir.
- (ii) En az iki yerel yiyecek ürünü kahvaltı ve öğünlerde sunulmaktadır.
- (iii) Açık ve kapalı mahallerde gürültü kirliliği konusunda gürültüsüz cihazların kullanımı, insan sağlığına uygun desibellerde ses yayını yapılması ve gürültü kaynağının perdelenmesi şeklinde önlemler alınmaktadır.

4.3. Bulgulara İlişkin Genel Değerlendirme

Yeşil yıldız çevre etiketi uygulaması içerisinde yer alan maddelerin işletmede karşılık bulma oranına bakıldığında toplamda yaklaşık % 61'lik bir oran söz konusudur. Genel yönetim başlığı altındaki maddelerin işletmede karşılık bulma oranı ise %38,5'dir. Eğitim kapsamında gerçekleştirilen veya karşılık bulan faaliyetlerin oranı %83, tesisin yatak odalarındaki düzenlemeler kapsamında %70, tesisin çevreye uyumu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinlikler kapsamında %50, ekolojik mimari kapsamında %75, enerji kapsamında %77, su kapsamında %69, deterjanlar, dezenfektanlar ve tehlikeli kimyasal maddeler kapsamında %67, atıklar kapsamında %42 ve diğer hizmetler kapsamında %30'dur.

Yeşil yıldız çevre etiketi uygulaması içerisindeki her bir maddenin farklı puanı bulunmaktadır. Konaklama işletmelerinin bu belgeye sahip olabilmeleri için asgari bir puana ulaşmaları gerekmektedir. Konaklama işletmelerinin tatil tesisi veya şehir tesisi olması durumuna ve sahip oldukları yıldız sayısına göre asgari puan seviyesi değişmektedir. Uygulamanın gerçekleştirildiği Kale Göl Otel, 3 yıldızlı bir tatil tesisi olduğundan dolayı belgeyi alabilmesi için ulaşması gereken asgari puan 170'tir.

İşletme, genel yönetim başlığı altındaki maddelerden 21, eğitimden 12, tesisin yatak odalarındaki düzenlemelerden

46, tesisin çevreye uyumu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinlikler kapsamında 15, ekolojik mimari kapsamında 27, enerji kapsamında 66, su kapsamında 26, deterjanlar, dezenfektanlar ve tehlikeli kimyasal maddeler kapsamında 10, atıklar kapsamında 25 ve diğer hizmetler kapsamında ise 14 puan alabilecek durumda olarak değerlendirilmiştir. Toplam 262 puana ulaşabilen işletme asgari puan olan 170 seviyesinin üzerine çıkabilmektedir.

İşletmenin almış olduğu puanların alt başlıklar içerisindeki oranlarına bakıldığında, genel yönetim başlığından toplam puanın %30'unu, eğitimde %71'ini, tesisin yatak odalarındaki düzenlemelerde %63'ünü, tesisin çevreye uyumu, çevreyi güzelleştirici düzenleme ve etkinliklerde %55'ini, ekolojik mimaride %64'ünü, enerjide %37,5'ini, suda %49'unu, deterjanlar, dezenfektanlar ve tehlikeli kimyasal maddeler kapsamında %62,5'ini, atıklarda %47'sini ve diğer hizmetlerde ise toplam puanın %27'sini almışlardır.

5. Sonuç ve Öneriler

Tüketiciler gün geçtikçe çevreye daha duyarlı hale gelmekte ve bunun sonucunda da çevreci mal veya hizmetleri tüketmeyi tercih etmektedirler. Bu çerçevede, konaklama işletmeleri de faaliyetlerini yürütürken hem olumlu bir imaj kazanmak hem de çevreye duyarlı faaliyetlerle işletme maliyetlerini düşürmek suretiyle müşteriler tarafından tercih edilmeyi istemektedirler.

Uygulamanın gerçekleştirildiği konaklama işletmesinde yapılan incelemeler sonucunda, genel yönetim kapsamında önemli oranda eksiklikler olmasına karşın diğer faktörlerden alınan puanlarla asgari düzeyin üzerinde bir puana ulaşılabildiği görülmektedir. Burada, başta enerji olmak üzere tesisin yatak odalarındaki düzenlemeler kapsamında alınan puanların büyük önemi bulunmaktadır. Enerji kategorisinden alınan puan yüksek olmasına karşın, bu kategoriden alınabilecek toplam puanın %37,5'i oranında bir puan alınabilmiştir. Bu durum, enerji alanında yapılacak iyileştirmelerin işletmeye çok önemli katkılar sağlayacağını göstermektedir. Bu iyileştirmeler; tesisin bütünü dikkate alındığında önemli ölçüde enerji tasarrufu sağlayacak frekans invertörü (fan ve pompa uygulamalarında, motorun düşük frekansta çalışmasını sağlayarak enerji tasarrufuna katkı sağlanması açısından), ısı geri kazanım sistemi veya ısı pompası gibi yeni teknolojilerin kullanılması, kullanılan toplam elektrik miktarının yenilenebilir enerji kaynağından sağlanması, ısıtma sisteminde kullanılan enerjinin tamamının yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması, soğutma sisteminde kullanılan enerjinin yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması, temiz sıcak su ihtiyacının tamamının yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması (Elektrik haricinde; Güneş paneli, jeotermal vb.) şeklinde sıralanabilir.

İşletmenin yüksek puan aldığı ikinci başlık olan tesisin yatak odalarındaki düzenlemelerde ise alınan puanın bu başlıktan alınabilecek toplam puana oranı %63 olup %37 oranında kullanılmayan bir potansiyel söz konusudur. Eğitim başlığından sonra işletmenin değerlendirdiği en iyi alanlardan biri tesisin yatak odalarındaki düzenlemelerdir.

Eğitim kapsamında %71 oranında bir puan alınması, işletmenin üniversiteye bağlı bir kamu kuruluşu olmasıyla ilişkilendirilebilir. Sağlık kültür ve spor dairesi başkanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren işletmede, yarı zamanlı

üniversite öğrencilerinin çalıştırılması, İnönü Üniversitesine bağlı Kale Turizm ve Otel İşletmeciliği Meslek Yüksek Okuluna yakınlığı ve yapılan işbirlikleri, eğitim başlığında yüksek bir oranın yakalanmasının nedeni olarak gösterilebilir. Kamu dışında faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin, üniversitelerin turizm ve otelcilik bölümlerinin sağladığı imkânlarla sahip olmadıklarından, eğitim alanında yapacağı faaliyetlerin daha maliyetli olacağı ve bu konuda kamuya bağlı işletmelere karşı önemli bir dezavantajlarının olduğu söylenebilir.

Ekolojik mimari kapsamında %64 oranında bir puana ulaşılması, tesisin projelendirilmesi aşamasında yapılan çevreci tasarım sonucunda mümkün olmuştur. Bu durum, çevreci anlayışın işletmelerin inşa edilmeden önce benimsenmesinin önemini ortaya koymaktadır. Böylece, önceden düşünülen çevreci uygulamaların, sonradan uygulanmaya çalışılanlara kıyasla çok daha kolay ve daha düşük maliyetlerle gerçekleştirilebileceği söylenebilir.

Sonuç olarak, işletme asgari 170 puan alınması gereken yeşil yıldız belgelendirme uygulamasında, çok ciddi bir yönetsel çaba sarf etmeyerek, gerek kamu kuruluşu olmasının getirdiği projelendirme süreçlerindeki avantajı gerekse eğitim kapsamındaki potansiyeli dolayısıyla toplam 262 puanlık bir değere ulaşabilmektedir. Ancak, alınabilecek toplam puanın 579 olduğu dikkate alındığında, işletmenin sadece %45'lik bir oranı yakalayabildiği görülmektedir. İşletmenin bu oranı daha yukarıya taşıması, hem maliyet hem de müşteri memnuniyeti açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Bu oranın en üst seviyeye çıkarılması, önemli yatırımları da beraberinde getirecek olsa da sadece yönetim anlayışında yapılacak değişiklikler ve çevreci bir bakış açısının benimsenmesi ile önemli bir artış sağlanabilecektir. Ateşoğlu vd. (2010), konaklama işletmelerinin sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik olarak yapmış oldukları çalışmada, konaklama işletmelerinin yerel halkın sorunlarına, toplumsal olaylara, kültürel gelişime yönelik sosyal sorumluluk faaliyetlerine yeterince önem vermedikleri yönünde benzer bulgulara ulaşmışlardır. Dolmacı vd. (2013) tarafından çevresel duyarlılık üzerine yapılan bir başka çalışmada ise çevrede ve doğada gerçekleşen kirlenmeyi, sadece teknoloji vasıtasıyla yenenin mümkün olmadığı, bu konuda alınması gereken önlemlerin başında bireylerin çevreye ve doğaya yaklaşımlarının değiştirilmesinin geldiği vurgulanmıştır.

Kale Göl Otelin İnönü Üniversitesine bağlı bir kamu kuruluşu olduğu düşünüldüğünde yapılan değerlendirmelerin diğer üniversitelere bağlı konaklama işletmeleri için de bir fikir verebileceğini söylemek mümkündür. Bu araştırma sonuçlarının girdi olarak kullanılacağı, benzer kamu kuruluşlarını da içine alan daha kapsamlı bir araştırma gelecek çalışma konusu olarak belirlenmiştir.

Kaynakça

- Atay, L., & Dilek, S. E. (2013). Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Ibis Otel Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 203-219.
- Ateşoğlu, İ. (2011). *Nitel Araştırmalar ve Nitel Verilerin Analizi*, iç. *Pazarlama Araştırması*. (Ed. Ayşe Şahin & Burak Kartal), s. 403-418. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Ateşoğlu, İ., & Türker, A. (2010). Konaklama İşletmelerinin Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Yaklaşımı: Muğla İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 207-226.
- Aykan, E., & Sevim, B. (2013). Konaklama İşletmelerinde Çevre Yönetimi Uygulamaları ve Algılanan Kurumsal İtibar Üzerindeki Etkisi: Kayseri ve Nevşehir Otelleri Üzerinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 93-113.
- Bolis, I., Morioka, S. N., & Szelwar, L. I. (2017). Review: Are We Making Decisions in A Sustainable Way? A Comprehensive Literature Review About Rationalities For Sustainable Development. *Journal of Cleaner Production*, 145, 310-322.
- Borges, M. R., Eusébio, C., & Carvalho, N. (2014). Governance For Sustainable Tourism: A Review and Directions For Future Research. *European Journal of Tourism Research*, 7(1), 45-56.
- Buckley, R. (2012). Sustainability Reporting and Certification in Tourism. *Tourism Recreation Research*, 37(1), 85-90.
- Christian, M. (2017). Protecting tourism labor? Sustainable labels and private governance. *GeoJournal*, 82(4), 805-821.
- Cömert, M., & Özata, E. (2016). Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Yeşil Yıldız Çevreye Duyarlılık Projesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 47(9), 1169-1178.
- Doğancılı, O.S., & Akbulut, B.A. (2015). Yeşil Yıldız Çevre Etiketine Sahip Otellerin Web Sitelerinde Yeşil Pazarlamayı Kullanmalarına İlişkin İçerik Analizi. *16. Ulusal Turizm Kongresi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi*, 12-13 Kasım 2015.
- Dolmacı, N., & Bulgan, G. (2013). Turizm Etiği Kapsamında Çevresel Duyarlılık. *Journal of Yasar University*, 29(9), 4853-487.
- Duglio, S., Ivanov, S., Magliano, F., & Ivanova, M. (2017). Motivation, Costs and Benefits of the Adoption of the European Ecolabel in the Tourism Sector: An Exploratory Study of Italian Accommodation Establishments. *Izvestiya Journal of Varna University of Economics*, 61(1), 83-95.
- Dziuba, R. (2016). Sustainable Development of Tourism – EU Ecolabel Standards Illustrated Using The Example of Poland. *Comparative Economic Research*, 19(2), 111-128.
- European Commission (2017). *Ecolabel*. (Erişim. 30.04.2017), <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/>
- Erdal, M., Görçün, Ö. F., Görçün, Ö., & Saygılı, M. S., (2010). *Entegre Lojistik Yönetimi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Font, X. (2002). Environmental Certification in Tourism and Hospitality Progress, Process and Prospects. *Tourism Management*, 23, 197-205.

- Getob (2017). 25 Türk Oteli TUI'nin Çevreci Oteller Listesine Girdi. (Erişim: 30.04.2017), <http://www.getob.org/?p=2762>
- Giritlioğlu, İ., & Güzel, M.O. (2015). Otel İşletmelerinde Yeşil Yıldız Uygulamaları Gaziantep ve Hatay Bölgesinde Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 40(8), 889-904.
- Graci, S., & Dodds, R. (2015). *Certification and Labeling*, iç. *The Routledge Handbook of Tourism and Sustainability*. (Ed. C. Michael Hall, Stefan Gössling & Daniel Scott), s. 200-208. London: Routledge.
- Greenglobe (2017). *Green Globe Certification*. (Erişim: 30.04.2017), <https://greenglobe.com/>
- Greenkey (2017). *Green Key Global*. (Erişim: 30.04.2017), <http://www.greenkey.global/>
- Griffin, T., & DeLacey, T. (2002). *Green Globe: Sustainability Accreditation For Tourism*, iç. *Sustainable Tourism: A Global Perspective*. (Ed. Rob Harris, Tony Griffin & Peter Williams), s. 58-88. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Han, H., Hsu, L. T. J., Lee, J. S., & Sheu, C. (2011). Are lodging customers ready to go green? An examination of attitudes, demographics, and eco-friendly intentions. *International Journal of Hospitality Management*, 30(2), 345-355.
- Karaman, H. (2015). *Otellerin Kurumsal Çevre Politikalarının ve Mutfaklarında Çevreye Duyarlı Uygulamalarının Mutfak Personeli Aracılığıyla Belirlenmesi (Konya Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2014). *Yeşil Yıldız Bilgi Broşürü*. (Erişim: 30.04.2017), <http://tuyup.turizm.gov.tr/Yayinlar/Yesil%20Yildiz%20Bilgi%20Brosuru.pdf>
- Mesci, Z. (2014). Otellerin Çevreci Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Yeşil Yıldızlı Bir Otel İşletmesinde Örnek Olay Çalışması. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(1), 90-102.
- Middleton, V.T.C., & Hawkins, R. (1998). *Sustainable tourism: A marketing perspective*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Özer, L., Kement, Ü., & Gültekin, B. (2015). Genişletilmiş Planlanmış Davranış Teorisi Kapsamında Yeşil Yıldızlı Otelleri Tekrar Ziyaret Etme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(4), 59-85.
- Özgen, I. (2005). *Büyük Ölçekli Otel İşletmelerinde Atık Yönetimi ve İber Otel Sarıgerme Park Örneği*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Paraskevas, A. (2001). Exploring hotel internal service chains: a theoretical approach. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13(5), 251-258.
- Peri, G., & Rizzo, G. (2012). The Overall Classification of Residential Buildings: Possible Role of Tourist EU Ecolabel Award Scheme. *Building and Environment*, 56, 151-161.
- Reino, S. (2011). *European Sustainable Tourism Labels: A Tool to Inform and Educate Consumers?*. Edinburgh: Queen Margaret University.
- Rheede, A.V., & Rietbergen, M. (2014). Is The Green Key Standard The Golden Key For Sustainability Measurement in The Hospitality Sector?. *20th Annual International Sustainable Development Research Conference, Norwegian University of Science and Technology*, Trondheim, Norway, June 18-20, 2014.
- Roy, V., & Singh, S. (2017). Review: Mapping The Business Focus in Sustainable Production and Consumption Literature: Review and Research Framework. *Journal of Cleaner Production*, 150, 224-236.
- Schott, C. (2006). Proactive Crises Management Tools: Ecolabel and Green Globe 21 Experiences From New Zealand. *Tourism Review International*, 10(1-2), 81-90.
- Tosun, C., & Özdemir, S. (2015). Çevreye Duyarlı Konaklama İşletmelerinde Yöneticiler Açısından Rekabet Avantajı Olarak Yeşil Yıldız Uygulaması. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 2(4), 26-36.
- Travelife (2017). *Travelife Sustainability in Tourism*. (Erişim: 30.04.2017), <http://www.travelife.org>
- Turob (2017). *Türkiye Otelciler Birliği*. (Erişim: 30.04.2017), <http://www.turob.com/>
- Varsei, M. (2016). Sustainable Supply Chain Management: A Brief Literature Review. *Journal of Developing Areas*, 50(6), 411-419.
- Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (2017). Çevreye Duyarlılık Kampanyası: Yeşil Yıldız. (Erişim: 30.04.2017), <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11596/cevreye-duyarlilik-kampanyasi-yesil-yildiz.html>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Araştırma Makalesi • Research Article

AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği

AAOIF Standards and Its Applicability in Participation Banks of Turkey

Faruk Ağkan^{a,*}

^aUludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Denetim Bölümü, 16059, Bursa/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8104-0589

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 07 Kasım 2017

Düzeltilme tarihi: 26 Ocak 2018

Kabul tarihi: 19 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

İslami Finans

Katılım Bankacılığı

Faizsiz Bankacılık

AAOIFI

Katılım Bankacılığı Muhasebesi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 07 November 2017

Received in revised form 26 January 2018

Accepted 19 February 2018

Keywords:

Islamic Finance

Participation Bank

Interest Free Banking

AAOIFI

Interest Free Banking Accounting

ÖZ

İslamiyet'in faizi haram kılması İslam ülkelerinin diğer ülkelerden farklı bir finans sistemine itmiştir. İslami prensipler eksenli ortaya çıkan faizsiz bankacılık fikri tüm dünyada uygulanan bir sistem haline gelmiştir. Türkiye'ye 1984'de Albaraka Türk ile giriş yapan ve katılım bankaları adını alan faizsiz banka sistemi hızlı bir büyüme göstermiştir. 1991 yılında İslami finans kuruluşlarının muhasebe ve raporlama standartlarının belirlemek amacıyla kurulan İslami Mali Kuruluşlar Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) tarafından yayınlanan standartlar Türkiye'de aktif olan katılım bankalarının çoğunun bu standartları uygulayan ülke veya kurumlarla ortaklık kurmuş olması ekonomimiz üzerindeki etkisini arttırmıştır. Bu nedenle AAOIFI ile Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) arasında AAOIFI muhasebe, denetim ve etik standartlarının Türkçeye çevrilmesi için görüşmeler yapılmış ve 2019 yılında çevirinin tamamlanıp ülkemizde uygulanması beklenmektedir.

ABSTRACT

The prohibition of interest in Islam has pushed Islamic countries into a different financial system than other countries. The idea of interest-free banking, which is based on Islamic principles, has become a system applied all over the world. The interest-free banking system, which entered Turkey with Albaraka Türk in 1984 and took the name of participation banks, showed a rapid growth. Standards published by The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions established in 1991 to set accounting and reporting standards for Islamic financial institutions and the majority of the active participation banks' in Turkey having established partnerships with countries or institutions implementing these standards has increased the impact on our economy. Negotiations were made between AAOIFI and Turkish Participation Banks Association (TKBB) to translate AAOIFI accounting, auditing and ethical standards into Turkish. In 2019, translation is expected to be completed and implemented in our country.

1. Giriş

Fon açığı olanlarla fon arz ederek gelir elde etmek isteyen kişilerin bulunduğu karmaşık sisteme 'Finansal Sistem' denmektedir. Dünyada finans kurumlarının temelini teşkil eden faizin İslam dininde haram kılınmış olması Müslüman ülkelerinde ayrı bir finans sisteminin oluşumuna neden olmuştur. İslami banka, katılım bankaları veya özel finans kuruluşları adıyla anılan bu finans kuruluşları faizsiz, İslami esaslara uygun işlem yapmaları dolayısıyla diğer finans kuruluşlarından ayrılmaktadırlar.

İslamiyet'te faiz; nakit ve nakit benzerleri ile yiyecek, içecek mallarında verilen fazlasının alınması işlemidir. Bir hadis-i şerifte; "Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla, tuz tuzla başa baş misliyle peşin olarak satılır. Kim arttırır veya arttırılmasını talep ederse faize girmiş olur. Bu işte, alan da veren de aynıdır" (Müslim, ts., Müsakat, 82) şeklinde buyrulmuş faizi alanın ve verenin aynı konumda olduğu belirtilmiştir. İslamiyet beşer tabakaları arasındaki ekonomik dengeyi faizin haram olması ve zekâtın farz kılınması ile

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: farukagkan4916@gmail.com

düzenlemiştir. Nitekim İslam tarihinde bu iki düstura ittiba edildiğinde İslam memleketlerinde refah düzeyi buldukları dönem için en yüksek seviyeye çıktığı görülmektedir.

Son yıllarda Dünya ekonomisindeki payı hızlı bir şekilde artan ve 2007-2008 krizinden faizle çalışan bankaların büyük maddi kayıplarına rağmen, İslami bankaların bu krizi neredeyse kayıpsız geçirmeleri katılım bankacılığı üzerine yapılan bilimsel araştırmaları da artmıştır. Yapılmış olan bilimsel çalışmalar üzerinde yapılan literatür taraması sonucunda:

Sellami ve Tahari (2017), Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) tarafından yayınlanan standartların Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki 38 İslami bankada 203 kriter ile uyumunu incelemiştir. Bu ülkelerde hem Uluslararası Muhasebe Standartları(IFRS) hem de AAOIFI tarafından yayınlanan standartlara(AAOIFI FAS) uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Yaptıkları araştırma sonucunda standartlara uyma yönünden 203 kritere en yüksek varyansa Bahreyn sahip olmuş, sonra sırasıyla Suriye, Ürdün, Katar, Yemen, Filistin ve sudan gelmektedir.

Siswantoro (2015), öğrenci perspektifinden İslam muhasebesinin algısı ve farkındalığı üzerine yaptığı çalışmada; Endonezya'nın dünyada en büyük Müslüman nüfusa sahip olan ülkesi olması nedeniyle İslam muhasebesine rağbetin hızla arttığını klasik bankaların İslami finans kuruluşlarına dönüşmekte olduklarını belirtmiştir. Uygulama kısmında ise öğrencilerin çoğunun İslam muhasebesinden haberdar olmadığı ve en dikkat çekici bulgu olarak da Müslüman öğrencilerin gayr-ı Müslim öğrencilere nazaran İslam muhasebesi hakkında daha az bilgiye sahip oldukları sonucuna varmıştır.

Tenekeci (2017), Katılım bankacılığının finansal istikrara etkisi üzerinde yaptığı araştırma sonucunda; faizin ekonomik kriz riskini arttırdığını belirterek faizsiz bankacılığın finansal istikrara olumlu etki yapacağını belirtmiştir. Ayrıca faizsiz bankacılığın faiz oranlarının düşmesine, müteaddiyin kişilerin birikimlerinin ekonomiye kazandırılması ve banka müşterisi olarak bankacılık sektöründe müşteri portföyünün artış göstermesine, Reel sektör fonlaması yapıldığından finansal istikrarın korunmasına, doğrudan istihdam ve reel sektörde istihdam artışı ile ülkemizdeki işsizliği düşmesine, yatırımcılara alternatif finans imkânları sunduğunu belirtmiş ve Katılımı bankası sayısında, pazar payında, aktiflerindeki artışı delil olarak göstermiştir.

Erkuş ve Çenberlitaş (2016), İslami finans araçlardan olan sukukların muhasebeleştirilmesi üzerine yaptıkları araştırmada sukukun türleri açıklamışlardır. Ancak muhasebeleştirmede henüz daha İslami Mali Kuruluşlar Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) tarafından sukuk muhasebeleştirilmesine dair standart yayınlanmadığı için Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) 7 ve 8 ile uygulamalarını yapmışlardır.

Torun (2013), faizsiz bankacılıkta risklere karşı aktif ve pasif yönetimi üzerine yaptığı çalışma sonucunda; faizsiz bankacılığın klasik banka anlayışına nazaran köklü bir tarihsel geçmişi olmamasına rağmen son sekiz yılda sürekli ve hızlı bir şekilde müşteri portföyünü arttırmakta olan faizsiz bankalar; faizle işlem yapan klasik bankaların risklere

karşı yaptığı bilanço dışı işlemleri İslami kısıtlamalar nedeniyle kullanamamaktadırlar. Bundan dolayı risklere karşı aktif- pasif yönetimi ile risk yönetimi yapmaktadırlar.

Baykara (2012), katılım bankalarında etkinlik ve verimlilik analizi isimli çalışmada; Türkiye'de faizsiz bankacılığın 30 yıllık bir geçmişi olduğunu ve sürekli olarak çift haneli bir büyüme oranıyla hızlı bir büyüme gösterdiğini ve en hızlı büyüyen sektör olduğunu belirtmiştir. TOPSIS yöntemiyle yapmış olduğu uygulama sonucunda ise; Türkiye'deki katılım bankalarında etkinlik ve verimliliğin birbiriyle doğru orantılı olmadığı ve bankalarda yıllara göre farklı etkinlik ve verimlilik oranları gösterdiğini belirtmiştir. Örneğin Kuveyt Türk katılım bankasının etkinlik skorları; 2008 yılında 0,4009, 2009 yılında 0,3038, 2010 yılında 0.558, 2011 yılında ise 0,8694 olarak hesaplanmıştır.

Dinç (2016), katılım bankaları danışma kurullarının kurumsal yönetim olarak değerlendirilmesi isimli makale çalışmada AAOIFI Yönetişim standartlarını incelediği. AAOIFI standartları Danışma Kurulu örgütlemesi ile beraber, İç kontrol veya teftiş kurulu gibi bir örgütlenme yapısını da tavsiye etmektedir. Çalışma sonucunda Türkiye'de katılım bankalarının danışma kurullarına AAOIFI sisteminin uygulanabileceği belirtilmiştir.

Yatbaz (2015), katılım bankalarında zekât ve zekât muhasebesi üzerine yaptığı çalışmada; AAOIFI tarafından yayınlanan şer'i standartlardan zekât standardı üzerine çalışmasını şekillendirmiştir. Zekât muhasebesi bölümünü ise; yine AAOIFI tarafından yayınlanan muhasebe standartlarından FAS 9 zekât muhasebesi standardını ele almıştır. Ancak Türkiye'de mevcut durumda bu standartları uygulamak mümkün olmamakla beraber rehber standartlar olarak kullanıldığını belirtmektedir.

Güney (2015), İslami finansta şer'i yönetim uygulamaları üzerine yaptığı çalışmada AAOIFI yönetim standartlarını da ele almıştır. Çalışmada yayınlanmış olan 5 yönetim standardının birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşıdığı ve bu yüzden de bu standartlarının tamamının aynı anda uygulanması gerektiği belirtilmiştir.

2. İslami Finans ve Tarihsel Gelişimi

Dünyada finans kurumlarının temelini teşkil eden faizin İslam dininde haram kılınmış olması Müslüman ülkelerinde ayrı bir finans sisteminin oluşumuna neden olmuştur. İslami banka, katılım bankaları veya özel finans kuruluşları adıyla anılan bu finans kuruluşları faizsiz, İslami esaslara uygun işlem yapmaları dolayısıyla diğer finans kuruluşlarından ayrılmaktadırlar. Bu nedenle İslami bankalar; mevcut sitemde İslami esaslara uygun olan yöntemleri veya kendilerine has geliştirdikleri yöntemlerle müşterilerine hizmet vermekteler. İslamiyet beşer tabakaları arasındaki ekonomik dengeyi faizin haram olması ve zekâtın farz kılınması ile sağlamıştır. Nitekim İslam tarihinde bu iki düstura ittiba edildiğinde İslam memleketlerinde refah düzeyi buldukları dönem için en yüksek seviyeye çıktığı görülmektedir.

İslam devletinde finans işlemleri Beytülmal merkezli olarak yapılmaktaydı. Zekât ve sadakalar burada toplanır. Devlet tarafında yapılacak olan yol, çeşme, ibadethane, hamam gibi hizmetlerde kullanılmaktaydı. Ayrıca yetim, fakir ve yoksulların ihtiyaçları da buradan karşılanmaktaydı. Sahabe-

i kiramdan olan ve hayattayken cennet ile müjdelenen Aşere-i mübeşşereden olan Hz. Zübeyir bin Avvam yaşadığı devirde kendisine güvenen kişiler tarafından ona emanet edilen malları 'karz' şeklinde kabul ettiğini belirterek ticari işlerinde bunları kullanması İslamiyet'in ilk yıllarında dahi finans işlemlerinin yapıldığını göstermektedir.

Zaman geçtikçe İslam coğrafyasının genişlemesi, tebaa'nın artması; ticaret ile birlikte finans kurumlarının da gelişmesi için uygun bir zemini beraberinde getirmiştir. Emeviler döneminde emisyon ve üreticilere kredi verme işlemleri de yapmaya başlayan Beytülmal bir nevi merkez bankası görevini yürütmekteydi. Abbasiler döneminde sınırların genişlemesi sarrafların önemini arttırmış ve büyük sarraflar cebhez namıyla mevduat topluyor çek, poliçe keşidesine aracılık ediyor ve hatta devlete kredi vermekteydiler. İslam dinine seçen kavimler ve fetih edilen yerleşkelerin kültürlerinden İslam'a aykırı olmayan uygulamaların mezciyle yeni bir finans sistemi oluşturulmuş ve yeni finansal araçlar kullanılmaya başlanmıştır. Endülüslü Emevi devletinin kurulması bu İslami finans araçlarının da Avrupa'ya taşınmış, bu sayede modern finans sisteminin temelleri atılmıştır.

Osmanlı zamanında ise; para vakıfları, eytam sandıkları, avarız sandıkları, lonca teşkilatları gibi yardım ve mali yapıya korumak amaçlı ekonomik girişimler karşımıza çıkmaktadır. Halk arasında yardımlaşma örfi kurallar ve akrabalık bağları temelinde yapılmaktaydı. Ayrıca Osmanlı'nın son dönemlerinde 'Galata Bankerleri' Bankacılık faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

20. yüzyılda ise İslam ülkelerinde mali yapıya daha çağdaş bir şekil verilmek istenmiştir. İlk defa 1942 yılında Malezya'da daha sonra 1950'lerde Pakistan'da faizsiz bankacılık teşebbüslerinde bulunulmuştur; ancak bunlar başarıya ulaşamamıştır. 1963 yılında ise Mısır'ın Mit Gamr kasabasında kırsal kesimdeki üreticileri tefecilerden kurtarmak amaçlı olarak Almanların ikinci dünya savaşından sonraki ekonomik gelişimlerinden etkilenen Ahmed en-Naccar tarafından Alman tasarruf bankalarının İslami prensiplerine uyarlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Almanların desteğiyle kurulan bu bankadan faizsiz banka kurulma amacının öğrenilmesi desteğin kesilmesine neden olmuştur. Desteğin kesilmesinden sonra 1967'de kapanan banka arkasından gelecek olan faizsiz bankalara model olmuştur.

İlk çağdaş faizsiz finans kurumu ise Suudi kralı Kral Faysal döneminde Müslüman ülkelerin kamusal finans problemlerine çözüm sunmak amaçlı olarak 1975'de aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkeler tarafından Cidde'de kurulmuş olan İslam Kalkınma Bankası (İKB) olmuştur. Daha sonra İKB'nin özel sektöre kredi vermemesi üzerine bu boşluğu doldurmak için Suudi, Kuveytli ve Birleşik Arap Emirliklerindeki zengin Müslümanların teşebbüsüyle 1981 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde 'Dar Al-Maal Al-İslâmi' kurulmuştur. Bu teşebbüs orta doğuda Dallah Baraka gurubu gibi birçok grupların ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur. Bu gruplaşmalar Faizsiz finans'ın Orta Doğu'da hızla yayılmasını sağlamıştır. Şu anda dünyada 200'den fazla İslami Finans Kuruluşu İslami prensiplere uygun aktif hizmet vermektedir. İslami Finans Kuruluşları bünyelerinde 200.000.000.000 dolarlık bir fon kaynağı bulundurmaktadırlar. Faizsiz finans kurumlarının yanı sıra Citibank-ABD, Goldman Sachs-ABD, HSBC- İngiltere, Deutshce Bank-Almanya, Union Bank of Switzerland-

İsviçre, Amro Bank-Hollanda, Kleinwort Benson, ANZ Grindlays Avustralya, United Bank of Kuwait ve Arab Banking Corporation gibi dünyanın büyük bankalarında da faizsiz işlemler yapılmaktadır.

İslami Finans Kurumlarının taşıdığı özellikler;

- Verilen hizmetlerde faiz yoktur.
- Hizmetler ticaret ile bağlantılı olarak yapılmaktadır.
- Kâr-zarar ortaklığı veya sermaye iştiraki şeklinde sermaye bağlantılı fon toplama ve kullandırması yapılmaktadır.
- Fon kullanılırken yapılacak yatırımlar İslam şeriatında yasaklanmamış olmaması gerekmektedir.

2.1. Türkiye'de Faizsiz Bankacılık

Türkiye'de müteaddiyin halk kitlesinin; temelinde faiz sistemi olan bankacılık sisteminden uzak kalmaları, birikimlerini ellerinde tutarak (yastık altı şeklinde tabir ederek), ekonomik olarak atıl konuma düşmelerine neden olmuştur. Müslüman Arap ülkelerinde bulunan zengin petrol rezervleri sermayeyi arttırmıştı. Ancak yeterli yatırım fırsatlarının bulunmamasını fırsat bilen Avrupa ülkeleri açtıkları faizsiz bankalarla bu sermayeyi ülkelerine çekmişlerdir. Türkiye bu gibi nedenlerden dolayı 16 Aralık 1983 tarihinde çıkarılan 83/7506 sayılı karar hükmündeki kararname ile faizsiz bankaların "Özel Finans kurumları" adıyla işlem yapabilmelerine izin vermiştir. 25 Şubat 1985 tarihinde hukuki sürecin tamamlanmasıyla Türkiye'de; 1985 yılında Albaraka Türk ve Faysal finans, 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf, 1991 yılında Anadolu Finans Kurumu, 1995 yılında İhlas Finans, 1996 yılında Asya Özel Finans olmak üzere toplam 6 Özel Finans Kurumu kurulmuştur. 19 Aralık 1999 tarihinde çıkarılan 4491 sayılı kanun ile Özel Finans kurumları 4389 sayılı banka kanununa tabi tutulmuştur.

2001 krizinde İhlas Finans girdiği likidite sıkıntısı üzerine Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından faaliyet izni iptal edilmiş, Faysal Finans hisselerinin yabancı sermaye devredilmesi üzerine Family Finans ismiyle işlem görmeye başlamış. 2005 yılında Anadolu Finans Kurumu Family Finans Kurumu ile birleşerek Türkiye Finans ismiyle hizmetine devam etmiştir. 2015 yılında ise Bank Asya'nın faaliyet iznine 5411 sayılı bankacılık kanununun 107. maddesine göre son verilmiş. Daha sonra Türkiye'de faizsiz bankacılığa olan rağbetin artması ve müşteri portföyünün hızla genişlemesi üzerine 2015 yılında Türkiye'nin ilk kamu faizsiz bankası özelliği taşıyan Ziraat Katılım Bankası hizmete açılmıştır. 2016 yılında ise ikinci bir kamu bankası olan vakıf bankası da kendi bünyesinde faizsiz işlemlerin yapıldığı Vakıf Katılım Bankasını hizmete açmıştır. Türkiye'de katılım bankaların sahip olduğu mali değerlere ilişkin veriler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye'deki Temel Katılım Bankacılığı Verileri, 2017

Finansal Büyüklükler	Değer
Toplam Aktif	136.210.000.000
Öz varlık	11.986.000.000
Net kâr	461.000.000
Toplanan Fonlar	92.502.000.000
Kullandırılan Fonlar	91.148.000.000
Personel Sayısı	14.954
Şube Sayısı	978

Kaynak: TKBB (2017)

İslami finans kuruluşlarında verilen başlıca ürün ve hizmetler;

- (i) Mudaraba ve Muşaraka: İslami bankacılığın özünü oluşturan yöntemlerdir. Ancak uzun vadede getiri sağladığı için yapılan işlemler arasında çok az bir orana sahiptir.
- (ii) Leasing: Finansal kiralama kanuna uygun olarak yapılan işlemler, İslamiyet'teki faiz anlayışının dışında ticari bir olgudur.
- (iii) Murabaha: Müşterinin ihtiyacı olan eşya banka tarafından müşteri adına satın alınır. Banka üzerine bir kâr payı koyarak müşteriye satar, müşteri taksitler halinde öder.
- (iv) Mal karşılığı vesaikim alım-satımı: İhracatı vadeli olarak yapılmış olan bir malın belgeleri ihracatçıdan peşin para karşılığı satın alınır. Sonra vade farkıyla aynı ihracatçıya satılır. Bankaya taksitlerle ödeme yapılır.

2.2. Türkiye'de Katılım Bankacılığı

Türkiye'de faizsiz işlem yapan finans kuruluşlarından Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankaları kamu bankaları, Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Anadolu Finans ise özel teşebbüslerdir.

2.2.1. Albaraka Türk

1984 yılında kuruluş işlemlerinin tamamlandığı, 1985 yılında hizmet vermeye başlayan Albaraka Türk katılım bankası Türkiye'de faaliyet gösteren ilk faizsiz işlem yapan finans kurumu olma özelliğini taşımaktadır. Kuruluşunda Albaraka bankası ile İslam kalkınma bankasının ön ayak olduğu girişimler ile yerli bir şirket grubu tarafından hizmete girmiştir. 2001'de Katılım Bankaları Güvence Fonu'nun oluşumuna liderlik yapan banka, 2002 yılında bireysel bankacılığa ağırlık vermiş 2007 yılına gelindiğinde ise kaynak toplamak amaçlı ilk halka arzını gerçekleştirmiştir. 2011 senesinde yabancı ülkelere ilk şubesini açmıştır. Küresel piyasada 72 ülkede bulunan 800 e yakın banka ile kurduğu geniş muhabirlik ağıyla global çapta finans hizmeti sunmakta olan banka; biri yabancı ülkede olmak üzere toplam 213 şube ve 3.816 çalışanı ile hizmetine devam etmektedir.

2.2.2. Kuveyt Türk

'Kuwait Finance House'un 1989 yılında Türkiye pazarına girmesi ile kuruluş temelleri atılmaya başlamıştır. 'Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu AŞ. unvanının 28 Şubat 1989 tarihinde Merkez Bankası'nın izniyle alınmasının ardından 31.03.1989 tarihinde hizmete başlamıştır. Önceleri Özel Finans Kurumu statüsünde hizmet vermekte olan Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu, 1999 yılında çıkarılan 4389 sayılı Bankacılık Kanununun ile diğer Özel finans kuruluşları ile beraber banka statüsünü almıştır. 2006 yılına gelindiğinde ise halen taşıdığı Kuveyt Türk Katılım Bankası AŞ. unvanını alarak hizmetine devam etmiştir.

2016 yılında 'Global Finace' dergisi tarafından yapılan araştırmalar sonucunda belirlenen 'Türkiye'nin en iyi katılım bankası unvanını alan Kuveyt Türk Katılım Bankası AŞ. Türkiye geneline yayılmış olan kurumsal yapısında 386 şube ve 5588 çalışanı ile hizmetine devam etmektedir.

2.2.3. Türkiye Finans

Anadolu Finans ile Family Finans kuruluşlarının birleşmesi sonucu kurulmuş olan Türkiye Finans katılım bankası, Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurumu'nun (BDDK) 1747 sayılı kararı ile 2005 yılında faaliyete girmiştir. Türkiye'de sermayesinin tamamı yerli olan ilk katılım bankası özelliğini taşıyan Türkiye Finans, 2008 yılında hissesinin %60'ını Suudi Arabistan'ın en gelişmiş bankası The National Commercial Bank satın almıştır. 285 şube ve 4.615 çalışanı ile faaliyetlerine devam etmektedir.

2.2.4. Ziraat Katılım

Türkiye'nin ilk kamu tarafından kurulmuş olan ziraat katılım bankası,% 99.99'u Ziraat Bankasına ait (tamamı hazine helal fonlardan ödenmiş olduğu belirtilmiştir) 675.000.000TL sermaye ile BDDK tarafından 12 Mayıs 2015 tarihinde Resmi Gazete' de yayınlanmış olan 6302 sayılı karar ile faaliyete girmiştir. 49 şube ile hizmetine devam etmektedir.

2.2.5. Vakıf Katılım

Türkiye'de en son faaliyete geçen ve T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü öncülüğünde kurulmuş olan Vakıf Katılım Bankası, BDDK'dan alınan faaliyet izninin müteakibinde 805.000.000 TL sermaye ile 27.05.2015'te Resmi Gazete' de yayınlanan 6205 sayılı kuruluş izniyle hizmete girmiştir.

2.3. Katılım Bankalarında Muhasebe Sistemi

Klasik mevduat bankalarından amaç ve yöntem açısından farklılık gösteren Katılım Bankalarının muhasebe sistemleri de ister istemez bazı farklılıklar arz edecektir. Ancak bu bankaların da vergi mevzuatı, TTK, BDDK gibi Üst kurumların düzenlemelerini uygulamak zorunluluğu bu farklılıkları tamamen ortadan kaldıramamışsa da en aza indirmiştir.

2.3.1. Muhasebe Politikaları

Ülkemizde uygulanma zorunluluğu bulunan Uluslararası Muhasebe Standartları'nın (IAS) Türkçeye çevirisi olan Türkiye Muhasebe Standartları (TMS), Katılım Bankalarında da zorunlu olarak uygulanmaktadır. Katılım Bankalarının muhasebe politikalarının temelini oluşturan TMS'ler olmakla birlikte Uluslararası Muhasebe Standartlarında İslam ilkelerine göre işlem yapan finans kurumlarının ihtiyaçlarını tam karşılayacak standartların yayınlanmamış olması kurumlar açısından mecburi olarak bu eksiklikleri tamamlanmasını gerektirmektedir. Çünkü büyük sermayelerin yatırıldığı ve sistem içinde gerek iş gücü gerek fon kullanan ve gerekse bu finans kurumlarına fon sağlayan bir halk kitlesi bulunduğu ve bu bağlamda küçük bir yanlışlığın etkisi düşünüldüğünde bu eksikliklerin giderilmesinin büyük önem arz etmekte olduğu görülmektedir.

Merkez Bankası (TCMB) bu eksiklik ve ihtiyacı görmesi üzerine katılım bankalarının kira işlemlerinin Açık Piyasa İşlemleri (API) içine dâhil edilebilmesine olanak sağlamak amacıyla katılım bankaları için ayrı ek çerçeve sözleşmesi yayınlamıştır.

2.3.2. Hesap Planı

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından 29.01.2004 tarihinde Resmi Gazete 'de yayınlanan 'Tek Düzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ' yayınlanmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların karşılaştırılması, ülkenin ekonomik seyrinin takip edilebilmesi, verimlilik analizi, risk analizi, finansal analiz için muhasebe taraflarınca ulaşılabilir ve kullanılabilir bilgilerin üretilmesi için tek düzen hesap planına tüm bankalar tabi tutulmuştur. 20.09.2017 tarihli Resmi Gazete' de BDDK tarafından Katılım Bankalarının Uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ yayınlanmıştır. Katılım bankalarının tek düzen hesap planında kullandıkları ana hesaplar Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılım Bankalarının Tek Düzen Hesap Planında Kullandıkları Ana Hesaplar

Hesap Kodu	Hesap Adı
0	Dönen Değerler
1	Krediler
2	Yatırım Amaçlı Değerler ve Diğer Aktifler
3	Toplanan Fonlar ve Diğer Yabancı Kaynaklar
4	Özkaynaklar
5	Kâr Payı Gelirleri
6	Kâr Payı Giderleri
7	Kâr Payı Dışı Gelirler
8	Kâr Payı Dışı Giderler
9	Bilanço Dışı Hesaplar

Kaynak: Resmi Gazete (2017b)

Bu tebliğin yayınlanmasındaki amaç (T.C. Resmi Gazete, 2017);

- Muhasebe kayıtlarında ve mali tablolardaki karmaşıklığın kaldırılması ve tekdüzen hale getirilmesi,
- Mali tabloların oluşturulması ve kullanılmasında kolaylık sağlamak
- Muhasebe bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu bilgilere kolay ve doğru bir şekilde ulaşmasını sağlamak,
- Denetim ve vergilendirmede kolaylık sağlamak, hile ve hata tespitini kolaylaştırmak,
- Finansal analiz, verimlilik analizi, risk analizi gibi çeşitli analiz ve yorumlar için ihtiyaç duyulan bilgilerin standart bir şekilde elde edilmesini sağlamak şeklinde sıralanabilir.

2.3.3. Mali Tablolar

Katılım Bankaları, 17.11.2012 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan karar ile Türkiye Muhasebe Standartlarını (TMS) uygulama zorunluluğu getirilen kuruluşlara dâhil olması dolayısı ile TMS'ye uygun mali tablo düzenleme zorunlulukları bulunmaktadır. Bu noktadan hazırlanması gereken Mali tablolar; Finansal Durum Tablosu (Bilanço) ve Gelir Tablosudur. Ayrıca bu tabloların Bağımsız denetim yapan şirketlerinden onaylı olması da gerekmektedir.

BDDK tarafından 20.09.2017 tarihinde 'Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ve Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar hakkında tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ' yayınlanmıştır (Resmi Gazete, 2017a). Bu tebliğde:

- Finansal Durum Tablosu (Bilanço),
- Nazım Hesaplar,

- Kâr/zarar ve diğer Kapsamlı Gelirler Tablosu,
- Özkaynak Değişim Tablosu,
- Nakit Akış Tablosu,
- Kâr Dağıtım tablosu yer almaktadır. Tüm bankalar tarafından kamuya açıklanacak finansal tablolarda bu taslakların kullanılması mecburidir.

Katılım bankaları tarafından düzenlenen finansal tablolar; bağımsız denetim, vergi daireleri ve BDDK tarafından denetlenerek hukuki düzenlemelere uygunluğunu ve doğru bilgileri içerip içermediği kontrol edilmektedir.

2.3.4. Mevduat Bankalarından Farklar

Klasik mevduat bankalarından amaç ve yöntem açısından farklılık gösteren Katılım Bankalarının muhasebe sistemleri de ister istemez bazı farklılıklar arz edecektir. Ancak bu bankalarında vergi mevzuatı, TTK, BDDK gibi Üst kurumların düzenlemelerini uygulamak zorunluluğu bu farklılıkları tamamen ortadan kaldıramamışsa da en aza indirmiştir.

Katılım bankalarını mevduat bankalarından ayıran temel olgu diyebileceğimiz faaliyetlerin faizsiz yürütülmesi hesap planının da farklılığını kaçınılmaz kılmıştır. Ancak ülkemizde Türk Ticaret Kanunu ile uygulanması zorunlu tutulan TMS, temel hatların değişimini engellemiştir. Katılım bankalarının Hesap adlarında "kâr payı" kavramının yerine mevduat bankalarında "Faiz" kavramı kullanılmaktadır. Ayrıca alt hesapların kullanımını şekil olarak değişiklik göstermektedir.

3. İslami Muhasebe ve Tarihsel Gelişimi

İslami muhasebe, İslami Şeriata uygun muhasebe kayıtlarını esas alan muhasebe şeklidir. İslami muhasebe veya İslam muhasebesi şeklinde adlandırılan bu muhasebe şekli İslam'ın üçüncü şartı olarak zekâtın emredilmesi üzerine kullanılmaya başlanmıştır. Kur'an-ı Kerimin en uzun ayeti olma özelliğini taşıyan Bakara Suresinin 282. Ayetinde mealen; *"Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip aranızda onu adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın. Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmasın. Şayet borçlu sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile -biri yanlırsa diğerinin ona hatırlatması için iki kadın (olsun). Çağrıldıkları vakit şahitler gelmezlik etmesin. Büyük veya küçük vadesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli, şahadet için daha sağlam şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. (Genellikle) alış verişi yaptığınızda şahit tutun. Ne yazan ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirsiniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir."* şeklinde buyrulmaktadır. Bu Ayet-i Kerime ile Muhasebenin temel kavramlarından başta, Sosyal Sorumluluk, Tarafsızlık ve Belgelendirme, Tam Açıklama

gibi birçok kavram ile özdeşleşen söz konusu ayetteki bu ifadelerin tefsirinden (Can, 2008: 9);

- (i) İslam dini açısından muhasebenin çok açık ilahi bir buyruk olduğu,
- (ii) Kayıt zorunluluğunun borçlu ve alacaklı için ayrı ayrı zikredilmiş olmasıyla esasında çift yanlı kayıt mantığının işlendiği,
- (iii) Muhasebecilik mesleğine ve noter müessesesine vurgu yapıldığı,
- (iv) Belgelemenin önem ve gereğine işaret edilerek ticari belgelere atıfta bulunulduğu,
- (v) Alternatif ödeme biçim ve yöntemlerinden bahsedildiği

şeklinde bir dizi önemli saptama ve çıkarımlar yapmak mümkündür.

Kur'an "*Zekâtu verin.*" (Bakara suresi 110. ayet) gibi emirleriyle, emredilen zekâtın miktarının belirlenmesi için; aktif miktarının ve borç miktarını gösterecek yabancı kaynakların belirlenip sahip olunan öz sermayenin hesaplanması günümüzde kullanılan Bilançonun temelini teşkil etmektedir. Ayrıca zekâtın bir senelik bir dönem için verilmesi ve o dönemin bilgilerine göre hareket edilmesi muhasebenin 'dönemsellik' ilkesini meydana getirmiştir.

Merkezi Mezopotamya'da olmak üzere hüküm süren Abbasi Devleti'nin (750-1258) 788 yılına ilişkin devlet muhasebe kayıtları, merdiven yönteminin ilk örnekleri olarak kabul edilirken, Abbasi Devleti'ni ortadan kaldıran Moğolların, bugünkü İran'da kurdukları İlhanlı Devleti'nde (1240-1350) yöntemin daha da geliştirildiği, Osmanlı Devleti'nin (1299-1923) ise kuruluşunun ilk yıllarında İlhanlılara vergi ödediği ve bu mali ilişki sırasında yöntemi öğrenerek geliştirdiği, yöntemin fiilen ortadan kalktığı 1880 yılına kadar, bir devlet muhasebesi yöntemi olarak Osmanlı'da ve Orta Doğu'da kullanıldığı ifade edilmektedir (Güvemli, 2007: V).

Osmanlı Devletindeki güçlü merkezi otorite, bürokrasi hakkaniyetli vergilendirme sisteminin arkasında hiç şüphesiz güçlü muhasebe sistemi kendisini göstermektedir. Osmanlı arşivlerinden bugüne miras kalan 95 milyon adet belge ve 360.000 adet defter olduğu bilinmektedir. Söz konusu 95 milyon belgenin 15 milyonunun, 360.000 defterin de 180.000'inin muhasebe ile ilgili olduğu tahmin edilmektedir (Elitaş vd., 2008: 143).

Osmanlı devletinin ilk dönemlerinde uygulanmakta olan Tımar Sistemi'nin uygulanmasının kolaylaştırılması için Taşralarda yaşayan halkın ekonomik idari, askeri ve sosyal bilgilerin kayıt altına alınması amacıyla 'Taou Tahrir Defterleri' tutulmaktaydı. Dağılma dönemine gelindiğinde ise Osmanlı halkı arasında toplumsal çözümler başlamıştır. Tanzimat döneminde ise vergilerin hesaplanması için gerekli olan kişilerin sahip olduğu emlak, hayvan, arazi, meslek, dükkân gibi gelir getirici unsurların belirlenmesi ihtiyacının doğması üzerine 'Temettüat Defterleri' tutulmaya başlanmıştır. Bu defterler; hazırlanıldığı dönem ve bölge hakkında, ekonomik sosyo-kültürel ve demografik bilgiler açısından önemli bilgiler de içermektedir.

Bu dönem içinde; 'Siyakat yazısı', 'divan rakamları' ve 'merdiven yöntemi' kullanılarak tutulmuş olan 'icmal', 'mufassal' ve 'tahrir' defterleri kendi dönemlerinin en gelişmiş muhasebe kayıt sistemi olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Osmanlı Devletindeki monarşi temelli yönetim

sistemiyle beraber hüküm sürülen geniş coğrafyadaki vergilerin toplanması ve vergi kaçırma olaylarının azlığı bu mükemmeliyetin bir delili olarak gösterilebilir.

İslami muhasebe sistemi Endülüs Emevi Devletinin kurulmasıyla Avrupa'ya taşınmış klasik muhasebe sisteminin ana iskeletini meydana getirmiştir. İslam muhasebesi 15. yüzyılda İtalya'da ortaya çıkan klasik muhasebe anlayışından daha eski bir muhasebe sistemiyken Osmanlı devletinin gerileme dönemine girmesi Avrupa ülkelerinin ise terakki etmesi üzerine İslam muhasebe sistemi de perde altına girmiştir. Müslüman ülkelerin sermaye sahibi olmalarının ardından çağdaş bir şekil alan İslami Muhasebe Sistemi günümüzde İslami Finans kuruluşlarında tekrar uygulanmaya başlanmıştır.

İslam muhasebesi 15. yüzyılda İtalya'da ortaya çıkan klasik muhasebe anlayışından daha eski bir muhasebe sistemiyken Osmanlı devletinin gerileme dönemine girmesi Avrupa ülkelerinin ise terakki etmesi üzerine İslam muhasebe sistemi de perde altına girmiştir. Müslüman ülkelerin sermaye sahibi olmalarının ardından çağdaş bir şekilde tekrar uygulanmaya başlanmıştır. İslam ülkelerinde İslami kurallara uygun muhasebe standartları yayımlamak üzere bazı kurumlar kurulmuş bunlara örnek olarak (İslami Finansal Hizmetler Kurumu) IFSB, (Malezya Muhasebe Standartları Kurulu) MASB, (Endonezya İslam Muhasebe Birliği) AAKSI, (İslami Bankacılık ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi) CIBAFI, (İslam Ülkeleri Uluslararası Derecelendirme Ajansı) IIRA verilebilir.

4. Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI)

Uluslararası muhasebe standartlarının İslami esaslara uygun olmaması, sukuk gibi bazı işlemler hakkında standart yayımlanmaması İslami finans kuruluşlarının muhasebe işlemlerinde uygulama problemlerine neden olması üzerine bazı İslam ülkeleri kendi bünyelerinde açtıkları kuruluşlarla İslam Şeriatına uygun standartlar yayımlamışlardır. Ancak sonraki dönemlerde küreselleşmenin etkisiyle bu standartlara da küresel çapta bir etkinlik alanı verilmesi ihtiyacı doğmuştur.

1991 yılında İslami finans kuruluşları için gerekli olan, şer'i hükümler, muhasebe, denetim ve etik değerler ve kurumsal yönetim alanında İslami kurallara uygun standartlar yayımlamak amacıyla Bahreyn'de "Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions" (AAOIFI) ismiyle kurulan kurum Türkçeye "Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Organizasyonu" şeklinde çevrilmiştir. İlk bildirisini 1993 yılında yayımlamış olan AAOIFI tarafından şu anda yayımlanmış; 56 şer'i standart, 26 muhasebe standardı, 5 denetim standardı, 7 yönetim standardı, 2 etik standardı olmak üzere toplam 94 standart yayımlanmıştır. Çıkarılan standartlar 45 ülkede aralarında merkez bankalarının da bulunduğu finans kurumlarında, muhasebe ve denetim firmalarında kullanılmaktadır. Bu ülkelerin bir kısmında bu standartların uygulanması zorunlu iken bazılarında isteğe bağlı veya rehber konumda bulunmaktadır.

Kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan AAOIFI, Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS)'den farklı olarak sadece İslami finans kuruluşları için standartlar yayımlamaktadır. Ancak İslami Finans kuruluşlarının

bulduğu bazı ülkelerde muhasebe işlemlerinin UFRS' ye uygunluğun zorunluluk arz etmesi bir muhasebe ikiliğini meydana getirmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden de AAOIFI tarafından yayınlanan standartların rehber konumunda bulunduğu ülkeler ve küresel pazarda etkin olan, pazar payına sahip olan firmalar açısından AAOIFI standartlarını UFRS çerçevesinde İslam şeriatına uygun bir şekilde yayınlamaktadır.

4.1. AAOIFI'nın Amaçları

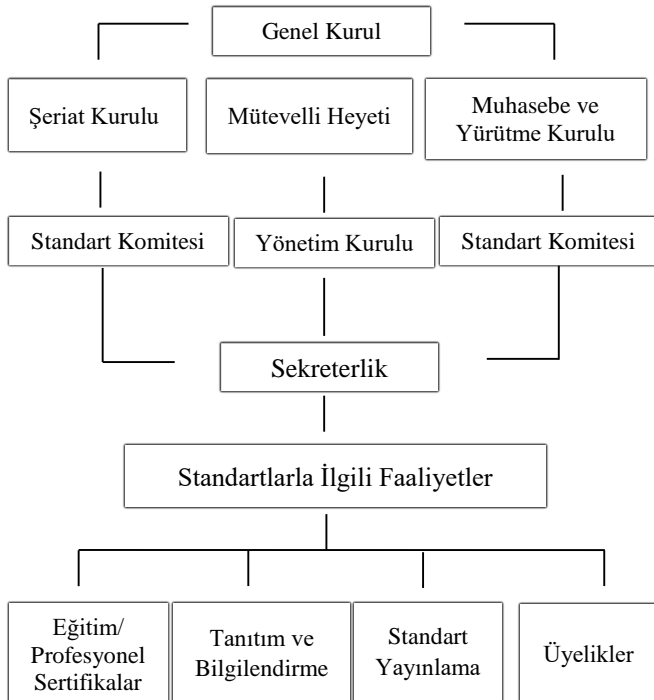
- (i) İslami Finans Kurumlarının muhasebe, denetim ve etik kurallarını geliştirmek,
- (ii) İslami Finans Kuruluşları için gerekli muhasebe ve denetim standartlarını hazırlamak, yayımlamak, yorumlamak ve gerektiğinde tekrar gözden geçirmek,
- (iii) Çıkarılan standartları uygulayan finans kurumların standartlara uyumunu denetlemek
- (iv) Hedefleri doğrultusunda düzenli seminer, konferans, yayın yapmak şeklinde gösterebiliriz.

Bu amaçlar doğrultusunda hareket eden AAOIFI için standartların taşınması gereken en önemli özellik çıkardığı standartların İslam şeriatına uygunluğudur. İslam şeriatına uygunluğunu ise Şeriat Danışma Konseyi'ne onaylatmaktadır. Burada onay gören standartlar İslami Finans Kuruluş'larında kullanılmaya başlanır. Onay görmeyen standartlar düzeltilmek üzere tekrar incelemeye alınır.

4.2. AAOIFI Organizasyon Yapısı

AAOIFI'nın belirlenen hedef, misyon ve vizyonuna ulaşmak esas alınarak organizasyon yapısı düzenlenmiştir. Bu çerçevede AAOIFI organizasyon yapısı Şekil 1'de verilmektedir.

Şekil 1. AAOIFI Organizasyon Yapısı

Kaynak: AAOIF (2015)

Genel Kurul; kurucu, ortak, destekleyici ve gözlemci üyeler ile düzenleyici ve denetleyici makamlardan oluşur.

Mütevelli Heyeti; her beş yılda bir Genel Kurul tarafından seçilecek on dokuza kadar üyeden ve Genel Sekreterden oluşur ve ardından gelen Yönetim Kurulunun üyeleri atanana kadar görevlerini sürdürürler. Mütevelli Heyeti, AAOIFI faaliyetlerinin gözetimini ve denetimini sağlar.

Şeriat komitesi; İslami Finans Kuruluşlarınca uygulanacak yöntemlerin, verilen ürün ve hizmetlerin İslam hukuku bağlamında değerlendirmesini yapmak amacıyla kurulmuştur.

Muhasebe Kurulu; AAOIFI tarafından yayınlanan Muhasebe standartlarını (FAS) belirleyen kuruldur. Bu kurulda İslami finans sektöründe faaliyet gösteren bütün kuruluşların temsil edilmesi ve bu kuruluşlarının bilgi, birikim ve tecrübelerinden faydalanılması amaçlanmaktadır.

Yönetişim ve etik kurulu; AAOIFI Yönetişim standartları ile Etik standartlarının çıkartmakla görevli kuruldur.

4.3. AAOIFI Standart Yayınlama Süreci

AAOIFI tarafından çıkarılacak veya revize edilecek olan standart için o standart konusu ile ilgili standart kurulu, Genel Sekreterlik ile beraber koordineli bir çalışma sürdürmenin yanında ihtiyaç halinde gerektiğinde dışarıdan da yardım alma imkânına sahiptirler. Standartların yayınlanmasında izlenen yol haritası;

- (i) Çalışma programı veya Gündem,
- (ii) Ön çalışma, araştırma,
- (iii) Danışma notu,
- (iv) Taslak hazırlanması,
- (v) Standartların yayınlanması şeklinde belirlenmiştir.

4.4. AAOIFI Standartları

AAOIFI, 2017 yılı itibari ile 54 Şeriat Standardı, 27 Muhasebe Standardı (AAOIFI FAS), 7 Denetim ve Yönetim Standardı ve 2 Etik Standardı olmak üzere toplam 90 Standart yayınlamıştır (AAOIFI, 2017b; bkz. Ekler).

4.4.1. Şeriat Standartları

AAOIFI şeriat komitesi tarafından yayınlanan bu standartlar, İslami finans kuruluşlarının kullandığı yöntemlerin, fon toplama ve fon kullandırma araçlarının ve verilen diğer ürün ve hizmetlerin İslam hukukuna uygunluk şartlarının belirtilmesi ve kullanımında İslam hukukuna aykırılık teşkil etmemesi için dikkat edilmesi gereken hususları belirtmek amacıyla yayınlanan standartlardır. Bu standartlar daha çok fıkıh ve İslam hukuku alanına girmektedir.

Bahreyn, Umman, Pakistan, Sudan ve Suriye'de zorunlu olarak uygulanmaktadır. Ayrıca devletlerin ortak kurduğu bir kurum olan İslam Kalkınma Bankası tarafından da uygulanan bu standartlar; kendi şer'i standartlarını yayınlayan Malezya ve Endonezya'da yayınlanan standartların kaynağını ve temeli teşkil etmektedir. Brunei, Dubai Uluslararası Finans Merkezi, Fransa, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Suudi Arabistan, Katar, Katar Finans Merkezi, Güney Afrika, Birleşik Arap Emirlikleri ve Birleşik Krallık, Afrika, Orta Asya ve Kuzey Amerika'da da İslami Finans kurumları tarafından gönüllü olarak uygulanmaktadır.

4.4.2. Muhasebe Standartları

İslami Finans Kurumlarının konvansiyonel bankalarla arasındaki nüanslar gereği gerek verilen hizmetler gerek yapısal gerekse misyon ve vizyonları gereği ortaya çıkan bu farklılıklar gereği ayrı bir muhasebe ve raporlama stiline de ihtiyaç duymaktadırlar. AAOIFI tarafından IASB'ye yapılan İslami finans kuruluşlarına uygun standartlar yayınlama çağrısı cevapsız kalmış ve AAOIFI tarafından İslami Finans kuruluşlarına uygun standartlar yayınlamaya başlanmıştır. AAOIFI'nin kuruluşundaki asıl amaç İslami Finans Kuruluşları için gerekli muhasebe ve denetim standartlarının yayınlamasıdır. Bu doğrultuda AAOIFI tarafından; 2 mali tablo standardı, 28 muhasebe Standardı olmak üzere toplam 30 standart yayınlanmıştır. AAOIFI muhasebe standartları (FAS) AAOIFI Muhasebe kurulu tarafından düzenlenmekte ve yayınlanmaktadır. Bir kurumun sistemine uygun düzenlemeler kurumun etkinlik, kârlılık ve verimliliğine yapacağı olumlu etki kaçınılmazdır. Katılım bankalarının sistemine uygun düzenlemelerle ülkenin iktisadi büyümesine, yatırımların arttırmaya yönelik faaliyetlerini kolaylaştırarak destek olacaktır. AAOIFI muhasebe standartlarındaki amacı iki başlık altında toplayabiliriz;

- (i) Belirli İslami finans ürünleri ve mekanizmaları için muhasebe işlemlerini standardize etmek,
- (ii) İslami finansal kuruluşlar (IFI'ler) için mali tabloların sunumunda kılavuz kurallar yayınlamaktır.

Bahreyn, Umman, Katar, Katar Finans Merkezi, Sudan ve Suriye'de zorunlu olarak İslami Finans Kurumları tarafından uygulanmaktadır. İslam Kalkınma Bankası tarafından uygulanmaktadır. Malezya ve Pakistan'ın Ulusal Muhasebe Standartlarının temelini oluşturmaktadır. Brunei, Dubai Uluslararası Finans Merkezi, Mısır, Fransa, Kuveyt, Lübnan, Malezya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık, Afrika ve Orta Asya'da faaliyet gösteren İslami Finans Kuruluşları tarafından gönüllü olarak uygulanmaktadır.

4.4.3. Denetim, Yönetim ve Etik Standartları

AAOIFI tarafından yayınlanmış olan bu standartlar zorunlu bir düzenleme özelliği taşımaktan öte tavsiye standartlar olarak yayınlanmışlardır. İsteğe bağlı olarak İslami Finans kuruluşları tarafından uygulanmaktadır.

5. AAOIFI Standartlarının Türkiye'de Uygulanabilirliği

Türkiye'de Türk Ticaret Kanunu (TTK) gereğince uygulama zorunluluğu bulunan TMS VE UFRS Türkiye'deki katılım bankalarında bu standartların uygulanma alanını kısıtlamıştır. Muhasebe kayıtları ve mali tablo hazırlanmasında esas olarak kabul edilen vergilendirme ve dış bilgi kullanıcılarının düşünülmesi Şer'i, muhasebe, denetim standartlarının uygulanmasına mani teşkil etmiştir. Ancak; yönetim, etik standartların bunlar açısından bir engel teşkil etmemesi rehber standartlar olarak kullanılabilirliklerinin önünü açmıştır.

AAOIFI standartlarının uygulanması için yeterli bir kanuni alt yapının mevcut olmamasına rağmen Katılım bankaları açısından rehber standartlar olarak uygulanmaktadır. TKBB tarafından Şeriat standartları, KGK (Kamu Gözetim Kurumu) tarafından ise Muhasebe, Denetim, Yönetişim ve

Etik standartların Türkçeye çevirisi yapılmaktadır (Yatbaz, 2015: 22)

AAOIFI standartlarının Türkiye katılım bankalarının uygulayıp uygulamadıkları konusunda katılım bankaları yetkilileri ile yaptığımız birebir görüşmeler sonucunda katılım bankalarının bir kısmı AAOIFI standartlarını ana ortaklığın uygulamaları gereği iç raporlama şeklinde uyguluyorken, bir kısmı ise rehber standartlar şeklinde uyguladıklarını belirtmişlerdir.

Öz kaynak; "Ay sonları itibariyle hesaplanmak üzere, katılım bankalarının ana sermaye ve katkı sermayeleri toplamından, sermayeden indirilen değerlerin düşülmesi sonucu bulunacak tutarı ifade eder. Ana sermaye; ödenmiş sermaye, kanuni, ihtiyari ve olağanüstü yedek akçeler, vergi karşılığında sonraki dönem kârı ve geçmiş yıllar kârı toplamından oluşur. Ana sermayenin hesaplanmasında, katılım bankalarının dönem zararı ile geçmiş yıllar zararı toplamı indirim kalemi olarak dikkate alınır. Katkı sermaye; genel kredi karşılığı, sabit kıymet yeniden değerlendirme fonu, iştirakler ve bağlı ortaklıklar ile sermayelerine katılan diğer ortaklıklar sabit kıymet yeniden değerlendirme karşılığı, kullanılan sermaye benzeri krediler, muhtemel riskler için ayrılan serbest karşılıklar ve menkul değerler değer artışı fonu toplamından oluşur." (Tunç, 2010: 131).

Türkiye'de işlem yapan özel katılım bankalarının öz kaynaklarının büyük bir kısmının yabancı sermaye kaynaklı olması ve bu yabancı sermayenin de genel olarak AAOIFI standartlarını uygulayan ülke veya kurumlara ait olması bu standartların rehber standart olarak uygulanmasını sağlamıştır. Nitekim Özel sermaye ile kurulmuş olan katılım bankalarının sermayelerini ve sermaye kaynaklarını inceleyecek olursak;

Tablo 3. 2017 Yılı İtibariyle Özel Sermayeli Katılım Bankalarının Sermaye Yapısı

Banka Adı*	Sermaye Tutarı	Yabancı Sermaye Oranı %	Yabancı Sermaye Tutarı
Albaraka Türk	900.000.000	65,99	593.925.343
Kuveyt Türk	2.800.000.000	71,24	1.994.720.000
Türkiye Finans	2.600.000.000	67,03	1.742.780.000
Toplam	6.300.000.000	68,75	4.331.425.343

* Vakıf Katılım ve Ziraat katılım bankaları devlet bankaları olmaları ve sermayelerinin tamamı kamu sermayesi olmasından dolayı eklenmemiştir.

Kaynak: Yazar tarafından katılım bankalarının 2017 yılına ait bağımsız denetim raporlarından derlenmiştir.

Ülkemizde özel sermaye yatırımı ile aktif faaliyette bulunan üç katılım bankasının sermayelerinin çoğunluğunu oluşturan yabancı sermayelerdir. Bu sermaye sahipleri ise Albaraka Türk için %54,06'sı Albaraka bankacılık grubuna, %7.84'ü İslam Kalkınma Bankasına, %3.46 ise Alharthy ailesine aittir. Bu ortaklardan Albaraka bankacılık grubu AAOIFI üyesi olmakla beraber standartlarını kullanmaktadır. İslam Kalkınma Bankası da AAOIFI standartlarını uygulamaktadır. Kuveyt Türk için bakacak olursak; %62,24'ü Kuveyt Finance House'a, %9'u Kuveyt Sosyal Güvenlik Kurumu'na, %9'u ise İslam Kalkınma Bankası'na aittir. Türkiye Finans sermayesi ise; %60'lık kısmı The National Commercial Bank'a aittir. Gönüllü olarak AAOIFI standartlarını uygulamakta olan bu kuruluşların bir nevi Türkiye temsilcilikleri mahiyetini haiz Katılım Bankalarında

uygulanma zorunluluğu bulunan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları, Türkiye Muhasebe Standartları ve tek düzen hesap planına uygun olmak şartıyla rehber konumda AAOIFI Standartlarını da gönüllü olarak uygulamaktadırlar.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Mütedeyyin halk kitlesinin fonları ekonomik döngü içine katılarak atıl kalmaktan kurtarılmış, mütedeyyin yatırımcılar faize bulaşmadan yatırımları için gerekli finans kaynaklarını bu kurumlardan temin edebilmeleri özel girişim ve yatırımları arttırmıştır. Bu bankaları kısa sürede müşteri portföylerinde büyük bir genişleme görülmüştür. Bunun sonucunda kamu tarafından da katılım bankaları açılmıştır.

Türkiye'de İlk olarak Özel Finans kuruluşları ismiyle faaliyet gösteren faizsiz finans kuruluşları Türkiye'de ekonomiyi özellikle petro-dolarların çekilmesi hususunda büyük katkılar yapmıştır. Nitekim bu bankaların sermaye yapılarından bu durum görülmektedir. Ayrıca 2001 ve 2008 krizlerini çok az kayıpla geçirmeleri ülkemiz ekonomisi için büyük önem arz etmektedir.

İslam dini, hayatın her alanında düzenleme yaptığı gibi ilk başta ticaretle uğraşan kişilerin ve ekonominin çok hareketli olduğu bir yerde nazil olması nedeni ile ekonomide büyük düzenlemeler yapmıştır. Muhasebe alanında çift taraflı kayıt yapılması, borç ilişkilerinin kayıt altına alınması, noterlik ve muhasebecilik mesleği Bakara suresinin 282. ayetinde düzenlenmiştir. Sosyal Sorumluluk, Tarafsızlık ve Belgelendirme, Tam Açıklama ilkelerini de bu ayet müminlere ders vermiştir. Zekâtın emredilmesi ile de dönemsellik ilkesinin ve bilançonun temeli atılmıştır.

Daha sonraki dönemlerde İslam dininin yayılması, diğer kültürlerden İslam şeriatına münafi olmayan değerler ve öğelerin mezciyle modern muhasebe sisteminin temelleri atılmıştır.

1970'li yıllarda hızlı bir şekilde büyüme gösteren faizsiz bankalarının amaç ve yöntem bakımından klasik mevduat bankalarından farklılık göstermesi ve bu farklılıklar için Uluslararası muhasebe standartları (UMS) setinde standart bulunmaması, muhasebe kaydı ve finansal tablolarda karışıklıklar doğurmuştur. Bu kurumlar için ilk önceleri bazı ülkeler ulusal çapta standart yayınlamışken küresel piyasaya yayılmış olan bankalar için yeterli olmamıştır. Bu sebeple 1991 yılında Bahreyn'de kurulan AAOIFI bugüne kadar toplam 90 standart yayınlamıştır. Bu standartlar da yaklaşık 40 ülkede zorunlu veya gönüllü olarak finans kuruluşları tarafından uygulanmıştır.

Ülkemizde Katılım bankaları tarafından UMS ve tek düzen hesap planı çerçevesinde muhasebe kaydı ve finansal tablo hazırlanması TTK tarafından zorunluluk taşımaktadır. Ancak bununla beraber TKBB tarafından AAOIFI şer'i standartlarının çevirisi yapılmış ve ilgili yerlere dağıtılmıştır. Rehber standartlar olarak UMS'lerin yetersiz kaldığı noktalarda uygulanmaktadır. BDDK ile AAOIFI tarafından yapılan protokolle bu standartların Türkçeye çevrilmesi ve faizsiz işlem yapan finans kuruluşlarında gönüllü olarak uygulanabilmesinin önünün açılması planlanmaktadır.

Kaynakça

- AAOIFI (2015). *Accounting, auditing and governance standards*. (s. 18-37). Bahreyn: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions.
- AAOIFI (2017a). *Shariah standards for Islamic financial institutions*. Bahreyn: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions.
- AAOIFI (2017b) *Standards issued*. Bahreyn: Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions. (Erişim: 10.09.2017). <http://aaoifi.com/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%8A%D9%8A%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%B5%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%A9-2/>
- Ansari, O. M. (2017). *Audit & sharia compliance – issues in islamic banking and finance*. (Erişim: 14.10.2017). <http://www.alhudacibe.com/images/Presentations%20on%20Islamic%20Banking%20and%20Finance/Risk%20Management%20and%20Islamic%20Finance/Audit%20Issue%20of%20Islamic%20Banking.ppt>
- Baykara, H. V. (2012). *Katılım bankalarında etkinlik ve verimlilik analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Can A. V. (2008). *Bir ayetin ışığında İslam dininin muhasebeye bakışı*. Akademik Bakış, 15, 1-10.
- Diñç, Y. (2016) Katılım bankalarının danışma kurullarının kurumsal yönetim unsuru olarak değerlendirilmesi. *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, 2, 83-103.
- Erkuş, H., & Çemberlitaş, İ. (2016). İslâmî finansal araçlardan olan sukuk'ların muhasebeleştirilmesi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 245-262.
- Gül, M. E. (2013). *Faizsiz bankacılıkta risklere karşı aktif ve pasif yönetimi: Türkiye katılım bankaları üzerine bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Güney, N. (2015). İslami finasta şer'i yönetim uygulamaları ve konuyla ilgili tartışmalara genel bir bakış. *Türkiye İslam İktisadi Dergisi*, 2, 45-69.
- Mücahitoglu, N. (2015). *Türkiye'de katılım bankalarının finansal kiralamadaki yeri, diğer finansal kiralama şirketleriyle karşılaştırılması ve sektörde sukuk uygulaması beklentileri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Özeroğlu, A. İ. (2014). Sukuk ve Türkiye'de Sukukun Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 19, 751-772.
- Resmi Gazete (2017a). Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolarda ve Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. 29 Eylül 2017 tarihli ve 30186 sayılı Resmi Gazete. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920M1-1.htm>
- Resmi Gazete (2017b). Katılım Bankalarının Uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Hakkında Tebliğ.

29 Eylül 2017 tarihli ve 30186 sayılı Resmi Gazete.
http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/09/20170920M1-2.htm

Sellami, Y. M., & Tahari, M. (2016). *Factors Influencing Compliance Level With AAOIFI Financial Accounting Standards By Islamic Banks*. (Erişim: 7.09.2017). Journal of Applied Accounting Research, www.emeraldinsight.com/0967-5426.html.

Sellami, Y. M., & Tahari, M. (2017). Factors influencing compliance level with AAOIFI financial accounting standards by Islamic banks. *Journal of Applied Accounting Research*, 18(1), 137-159.

Tenekeci, M. (2017). *Katılım Bankacılığının Finansal İstikrara Etkisi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Projesi. Konya: KTO Karatay Üniversitesi.

TKBB (2017). *Mukayeseli tablolar*. (Erişim: 13.09.2017). http://www.tkbb.org.tr/

Tok, A. (2009). *İslami Finans Sistemi Çerçevesinde Sukuk (İslami Tahvil) Uygulamaları, Katılım Bankaları Ve Türkiye Açısından Değerlendirmeler*. Ankara.

Tunç, H. (2010). *Katılım bankacılığı felsefesi, teorisi ve Türkiye uygulaması*. Nesil Yayınları, İstanbul.

Yatbaz, A. (2015). Faizsiz finansal kuruluşlarda zekât, zekât fonu ve zekât muhasebesi. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 113-139.

Ekler

Tablo 4. AAOIFI FAS Muhasebe Standartları

Standart No	Standart Adı	Standart No	Standart Adı
SFA1	Kavramsal çerçeve	FAS13	İslami sigorta şirketlerinin artış ve eksilişleri
FAS1	Mali tablo sunuluşu	FAS14	Yatırım fonu
FAS2	Murabaha, satın alma, sipariş verme	FAS15	İslami sigorta şirketlerinde karşılıklar ve rezerv
FAS3	Mudaraba finansmanı	FAS16	Döviz işlemleri ve dış işlemler
FAS4	Muşaraka finansmanı	FAS17	Gayrimenkul yatırımları
FAS5	Kâr dağıtımı	FAS18	Konvansiyonel mali kuruluşlarca sunulan İslami mali hizmetler
FAS6	Yatırım hesaplarının sahipleri ve ortakları	FAS19	İslami sigorta şirketlerinde katkı
FAS7	Salam ve paralel salam	FAS20	Ertelenmiş satış ödemeleri
FAS8	İcara	FAS21	Varlık transferlerine ilişkin açıklama
FAS9	Zekât	FAS22	Bölüm raporlaması
FAS10	İstisna ve paralel istisna	FAS23	Konsolidasyon
FAS11	Karşılıklar ve yedekler	FAS24	İştiraklerdeki yatırımlar
FAS12	İslami sigorta şirketlerinin mali tablo sunumu	FAS5	Sukuk, hisse senedi ve benzeri araçlarla yapılan yatırımlar

Kaynak: AAOIFI (2017b)

Tablo 5. AAOIFI Şeria' Standartları

Standart No	Standart Adı	Standart No	Standart Adı
1	Para Birimi İşlemleri	25	Sözleşmelerin kombinasyonu
2	Banka Kartı, Kredi kartı	26	İslami sigorta
3	Ödeme Araçları	27	Endeksler
4	Borç Ödeme tesbiti	28	Bankacılık Hizmetleri
5	Garanti	29	Fetva için etik talimatlar
6	Konvansiyonel bir Bankanın İslami Bir Bankaya Dönüştürülmesi	30	Tevarruk
7	Havale	31	Belirsiz finans işlemlerinde şartlar
8	Murabaha, Satın Alma, Sipariş verme	32	Tahkim
9	İcara	33	Vakıf
10	Salam ve paralel salam	34	İşçi ve emek
11	İstisna ve paralel istisna	35	Zekat Şarta bağlı Yükümlülükler
12	Muşaraka ve modern şirketler	36	Hak çatışmaları
13	Mudaraba	37	Kredi yükümlülükleri
14	Kredi belgeleri	38	Çevrimiçi mali hizmetler
15	Juala	39	Rehin
16	Ticari belgeler	40	Yatırım Hesabi ve kâr dağıtımı
17	Yatırım sukuku	41	Reasürans
18	Sahiplik	42	Hakların çatışması
19	Kredi	43	İflas
20	Emtia	44	Likidite yönetimi
21	Hisse ve tahviller	45	Sermaye koruma
22	İmtiyaz sözleşmeleri	46	Yatırım acenteleri
23	Acente	47	Gelir ve kârlar
24	Sendika finansmanı	48	Hukuk sözleşmeleri

Kaynak: AAOIFI (2017b)

Tablo 6. Denetim Standartları

Standart No	Standart adı	Standart No	Standart adı
1	Denetimin hedefleri ve ilkeleri	4	Dış denetçi tarafından şeria' ilkelerine uyumun denetlenmesi
2	Denetçi raporu	5	Finansal tabloları denetiminde dolandırıcılık ve hilelerin değerlendirilmesi
3	Denetim terminolojisi şartları		

Kaynak: AAOIFI (2017b)

Tablo 7. Yönetişim Standartları

Standart no	Standart Adı	Standart No	Standart Adı
1	Şeriat teftiş kurulu, atama, pozisyon ve raporlaması	5	Şeriat teftiş kurulunun bağımsızlığı
2	Şeriat incelemesi	6	İslami Finans kuruluşları yönetim ilkeleri beyanı
3	İç şeriat incelemesi		İslami Finansal Kurumlar için Kurumsal Sosyal Sorumluluk Davranışı ve Bilgilendirme
4	İslami finans kuruluşları için denetim ve yönetim komitesi	7	

Kaynak: AAOIFI (2017b)

Tablo 8. Etik Standartlar

Standart No	Standart Adı	Standart No	Standart Adı
1	İslami Finans kuruluşları Denetçi ve muhasebecileri için Etik kodlar	2	İslami Finans kuruluşları çalışanları için Etik kodlar

Kaynak: AAOIFI (2017b)

Araştırma Makalesi • Research Article

The Meaning of Research: Perceptions and Experiences of English Language Teaching (ELT) Students Regarding the ‘Research Skills’ Course*

Araştırmanın Anlamı: İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin ‘Araştırma Becerileri’ Dersi ile İlgili Görüşleri ve Deneyimleri

Aysun Yavuz^{a,**}

^a Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, 17100, Çanakkale/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6838-8695

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 09 Mayıs 2017
Düzeltilme tarihi: 18 Ocak 2018
Kabul tarihi: 01 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Program Değerlendirme
Araştırma Becerileri
Öğretmen Eğitimi
Öğretmenlik Bilgisi
Öğretmenlik Becerileri

ARTICLE INFO

Article history:

Received 09 May 2017
Received in revised form 18 January 2018
Accepted 01 February 2018

Keywords:

Program Evaluation
Research Skills
Teacher Education
Teacher Knowledge
Teaching Skills

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, 2. sınıf ELT öğrencilerinin 2006 Müfredatında bulunan ‘Araştırma Becerileri’ dersi hakkındaki görüş ve deneyimlerini öğrenmektir. 2013-2014 Akademik Yılında, 101 öğrenciye açık uçlu soru formu uygulanmıştır. Veri, araştırma ve araştırma becerilerinin tanımı, dersin en etkin ve etkin olmayan yönleri olmak üzere 4 başlıkta tematik olarak analiz edilmiştir. Öğrenciler, araştırma ve araştırma becerilerini ‘bilgi toplama’ ve ‘problem çözme’ olarak, dersin etkin yönlerini ‘makale ve örnek araştırma araçlarını analiz etme’ ve en etkin olmayan yönlerini de ‘soyut ders içeriği ve dersin dili’ olarak tanımlamışlardır. Konunun değerlendirilmesiyle ilgili görüşler ELT Müfredatıyla ilişkilendirilerek önerilmiştir.

ABSTRACT

The aim of the study is to investigate the 2nd year ELT Students’ practices and perceptions about the ‘Research Skills’ Course in 2006 ELT Curriculum. Open-ended question form was employed and 101 students participated in the study in 2013-2014 Academic Year. Data were analysed thematically and 4 categories were emerged; namely, definition of research and research skills, the most and the least effective parts of the course. Students defined research and research skills as ‘getting information’, and ‘solving problems’. They identified the most effective parts of the course as ‘analysing articles and sample research instruments’ and the least effective parts of it as ‘the abstract content and language of the course’. Implications are suggested in relation to ELT Curriculum.

1. Introduction

Turkey has undergone two big teacher education reforms in 1998 and 2006. The earlier reform was basically about the increase of compulsory education from 5 to 8 years, where English language teaching started from the 4th grade and the other target was to lessen the theoretical load on teacher

education courses. In the 1998 ELT Curriculum, ‘Communicative Approach’ fostering group or pair work which are focusing on information gap activities was heavily suggested (Kırkgöz, 2016). 1998 program also heavily emphasized the teaching practicum by introducing 3 courses, namely, ‘School Experience I’, ‘School Experience II’ and ‘Teaching Practice’ (YÖK, 1998). The second biggest

* This paper was presented at the IATEFL TTEd SIG Conference & Exhibition: Teacher Training and Education held in Gaziantep, Turkey, April 22-26, 2015.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: yavuzaysun@hotmail.com

restructuring in teacher education was introduced in 2006 ELT Curriculum. As a result, some new courses were added, and some removed, while some courses' terms were changed, and some courses' class hours and credits were increased or decreased. General culture and elective courses were increased and developing students' critical thinking, problem solving and lifelong learning skills were emphasised within the notion of Constructivism (YÖK, 2007).

2006 ELT Curriculum has been investigated by researchers (Coşgun Ögeyik, 2009; Coşkun and Daloğlu, 2010; Hismanoğlu, 2012; Karakaş, 2012; Akcan and Tatar, 2010; Kızıltan, 2011; Yavuz and Topkaya, 2013; Bayyurt and Akcan, 2016). In Coşgun Ögeyik's (2009) study, 3rd year pre-service English language teachers were asked about their opinions regarding the content of the program, course contents, course characteristics, and sufficiency of courses. The data revealed that while the practical aspects of the new program and the development of teaching and linguistic competences were identified as a positive change, the integration of culture specific courses was found problematic. In Coşkun and Daloğlu's (2010) study, student teachers did not find the pedagogic aspects of the new program adequate and the lecturers complained about the lack of linguistic components. Hismanoğlu's (2012) study highlighted that new Curriculum failed to address higher thinking skills such as problem solving, creative thinking, and critical thinking. Karakaş's (2012) study, on the other hand, elicited that the program should be updated with a well-defined philosophy of teacher education and the introduction of culture-specific courses. The findings also revealed that microteaching activities should be increased, and reflective practice components should be incorporated into the program.

Kızıltan's (2011) study indicated that the pre-service teachers had positive opinions about the importance of language acquisition for their career. Akcan and Tatar's study (2010) found out the incompatible expectations and needs of the student teachers, school teachers (mentors) and faculty tutors regarding critical and reflective feedback. Akcan and Tatar (2010) suggested a closer relationship between schools and education faculties. Bayyurt and Akcan (2016) developed a course pack for ELT Curriculum to raise awareness of the teacher candidates, school teachers and teacher educators regarding the topics of English as Lingua Franca (ELF) and English as an International Language (EIL) which could be embedded in teaching practicum course either as an elective or compulsory component in the curriculum. Apart from ELF and EIL concepts; Akcan (2005) and Kırkgöz (2016) argue that multiple intelligences, content and language integrated learning, art and craft activities especially for young learners can also be addressed and alternative testing and evaluation methods such as portfolio keeping need to be emphasised in ELT Curriculum as these components were introduced in 2006 National Curriculum for mainstream teaching.

In 2006 ELT Curriculum, new courses like Effective Communication', 'Teaching Language Skills I and II', 'Drama', 'Public Service', and 'Public Speaking and Presentation' were added, some courses such as 'Turkish Sentence Structure' and 'School Experience' were removed while some courses' terms were changed or modified such

as 'Contextual Grammar I and II', some courses' class hours or the sequence were increased or decreased namely, 'Second Language Acquisition' and 'Approaches in ELT I and II' and 'Research Skills'. Also, the courses were coded as Field Knowledge (FK), General Culture (GC) and Pedagogical Knowledge (PK) (YÖK, 2007). As Yavuz and Topkaya (2013) state; the courses in the first two year in the Curriculum, for instance 'Advanced Reading and Writing I and II', 'Contextual Grammar I and II', 'Language Acquisition', are allocated to the learning of content and pedagogical knowledge in theory while pedagogical content knowledge, i.e. how to teach English, is delivered in the 3rd and 4th years, teaching practicum being totally located in the 4th year.

In Yavuz and Topkaya's (2013: 71-74) study, the positive issues raised by the teacher educators were namely, the modified and new courses (Approaches I and II, 'Public Speaking and Presentation' and 'Public Service Course'); the convergence of the courses ('Course Book Analysis and Material Evaluation'); the content of the courses and the increase in the teaching hours of some courses ('Specific Teaching Skills' and 'Contextual Grammar I and II). The negative issues were identified as the sequence of the courses; structure of the courses; removed courses; convergence of the courses; credit of the courses and the content of the courses. Participants reported that the 'Second Language Acquisition' course in the Spring Term, 2nd year, should have been placed before the 'Linguistics I' and 'Approaches and Methods in ELT I' in the Autumn Term, 2nd year, since theories of second language acquisition provide a background for linguistics and approaches and methods in ELT.

Removal of the 'School Experience I' and 'Advanced Writing Skills' from the 1st year and the convergence of 'Reading' and 'Writing' skills in the 1st year, allocating only 3 credits for the 'Listening and Pronunciation' course instead of 4 credits (2 Theory + 2 Practice) in the 2006 program were perceived negatively by the participants. The general issues were, on the other hand, about the lack of communication between faculties of education and the Higher Education Council (HEC); top-down approach to program preparation and evaluation; and problems about the student proficiency and standardization.

In Yavuz and Topkaya's (2013: 73) study the 'Research Skills' course received special attention from the teacher educators. They stated that this course should have been placed in the 3rd or 4th (the final) year with 4 credits (2 Theory+2 Practice) rather than in the Spring Term of the 2nd year with 2 credits (2 Theoretical hours) since '*students are not cognitively ready for this course in the early stages of their training and this course also requires practical hours to prepare small-scale research designs*' as one of the participants suggested. Another criticism concerning this course was about the coding of the course as a 'General Culture' rather than a 'Field Knowledge' course. As participants underlined '*the current code would suggest that it can be taught by non-ELT lecturers*' but as teacher educators highlighted teaching specific jargons and issues in English related to ELT is significantly important.

The scarcity of the relevant studies about research skills course and criticism received from the participants in the study mentioned above triggered the researcher's interest as

the course instructor and consequently, a qualitative case study is conducted aiming at investigating the 2nd year ELT Students' practices and perceptions about the 'Research Skills' Course in 2006 ELT Curriculum. Hence, the research questions below are asked to enlighten the emergent issues:

RQ1: How do the 2nd year ELT students perceive the rationale and the procedures of the 'Research Skills' course in the ELT Curriculum?

RQ2: How do the 2nd year ELT students define the notions of 'research' and 'research skills'?

RQ3: How do the 2nd year ELT students evaluate the content and the procedures of the 'research skills' course?

a) The most effective parts of the research skills course? (If there are any)

b) The least effective parts of the research skills course? (If there are any)

In order to answer the questions above, open-ended question form was employed and 101 students, who were enrolled to the particular course participated in the study in 2013-2014 Academic Year, spring semester. In sections 1.1 and 1.2 below, the content and the procedures of the course will be introduced in order to present a concrete picture about the course content and implementations. In section 2, the rationale and the data collection procedure of the study will be explained. Section 3 will present the important highlights from the data and in section 4, the findings will be discussed by referring to related studies and 2006 ELT curriculum and some implications will be suggested regarding ELT teacher education program.

1.1. Approaches and Basic Designs to Educational Research

In this section the two research paradigms and basic research designs will be covered briefly as they are the primary focus of the 'Research Skills' course content. The meaning of research is summarised as '*seeking through methodical processes to expand knowledge and solve problems and systematic way of asking questions*' (Bell, 1993: 2). As Bell (1993: 5-6) states there are two competing research paradigms; namely Quantitative and Qualitative research. The former one seeks for one objective reality through predetermined design or model in order to test and replicate the theories and findings to generalise the results. The variables such as gender, education level and age can be compared among the groups. In Qualitative research, on the other hand; multiple realities, factors and social interaction, cases, events and participants' point of views and practices within more flexible and undetermined design or model without the aim of generalisation are investigated. As Denzin and Lincoln (1998) argue; '*qualitative researchers study things in their natural settings trying to make sense of and interpret in terms of people's point of view since reliability due to the context-bound nature of the data is much more important, whereas quantitative researchers are less concerned with such things and they seldom study the phenomena directly*' (Yavuz, 2012: 59; Maykut and Morehouse, 1994).

After discussing the meaning, advantages and disadvantages of the research paradigms; basic research designs, such as

ethnography and case study are defined with examples. The ethnographic style examines society, culture or group in detail within process and therefore requires lengthy periods of time for data collection. This style highly depends on observation, field notes and interviews and if possible recordings and in some cases complete or partial integration of the researcher (Bell, 1993: 10). As they are highly qualitative, reliability rather than generalisation is the issue. Nunan (1992: 56) identifies 6 characteristics of ethnographic research; namely, contextual, unobtrusive as the researcher tries to avoid manipulating the phenomena under investigation, longitudinal because the research is relatively long-term, collaborative since the research involves the participation of stakeholders other than the researcher, interpretive due to context-bound nature and organic as there is interaction between questions and interpretation.

Büyüköztürk et al. (2016) argue that case studies are highly associated with qualitative paradigm and hence share common characteristics with ethnographic studies as they examine specific instance or situation, context, program, social group or a system. They collect detailed information to describe, evaluate and develop the life cycles and realities of participants (see also Yıldırım and Şimşek, 2008). Therefore, they are highly contextual with no aim of generalisation but reliability of circumstances where relevant.

Surveys are typically quantitative as they seek for generalisation with representative number of the participants regarding the specific topic. They are predetermined in their nature as questionnaires, schedules and checklists are used to collect data for finding the facts and to compare the variables among groups of participants. As Bell (1993) states, the Experimental Style deals with measurable phenomena through establishing a control and an experimental group which are matched for age, gender, grade and the number of participants. In a typical experimental study, pre-test and post-test are employed to measure, evaluate or compare the impact of the treatment (*i.e.* training program, course material) which is applied to the experimental group. This design is time sensitive and factor bound as they can affect the treatment process and/or the results (Büyüköztürk et al., 2016).

Action Research is mostly associated with the notion of teacher as a researcher because of the problem-solving nature of the design. Kemmis and McTaggart (1998) in Nunan (1992: 17) identify three aspects of action research which are '*it is carried out by practitioners rather than outside researchers, that is collaborative; and thirdly, that is aimed at changing things*'. The research questions arise from definition and analysis of the problems of the practitioners. This would result in collecting data, making adjustments and reflection which lead to improvement of practice and results are disseminated and the project itself forms an ongoing cycle. For example, a teacher researcher might focus on problems concerning learning-teaching process, teaching methods, learning strategies, classroom management and individual differences. Teacher-researchers can potentially solve out their own problems, produce knowledge and therefore they are engaged in reflective practice and professional development (Cohen and Manion, 1994; Mills, 2003; Büyüköztürk et al., 2016).

1.2. Methods of Data Collection and Constraints

After discussing the approaches and basic designs to educational research, the most common methods of data collection namely, interviews, observations, diaries and questionnaires are introduced in the course content and the notions of reliability and validity are also covered with examples from authentic research articles. The relationship between approaches and data collection methods is also highlighted. For example, interviews are typically qualitative with rich data and high response rate. They have advantages regarding following up ideas, probing responses, investigating motives and feelings through tone of voice, facial expressions and hesitations of participants. Yet, they are time-demanding and might be potentially subjective and because of the context-bound nature, generalisation is unavailable. They can be structured so the topic and questions are predetermined. In the semi structured ones, topic and questions are given but interviewer can change the topics and sequence, add new questions and use prompts. In the unstructured type loose topic is used as a framework (Bell, 1993; Cohen and Manion, 1994; Creswell, 1994).

Similarly, observations are also heavily qualitative with their context-bound nature. Observers can spot the significant events, characteristics of group or individuals and what is actually happening in practice. They are useful to analyse the content or process, interaction between individuals, nature of contributions and a specific aspect such as classroom interaction. Hence, they are used in ethnographic studies, qualitative case studies and action research. Like interviews, they are timely and subjectivity might be an issue especially if the observer is also a participant or a member of the life cycle (Creswell, 1994; Nunan, 1992).

Diaries share the similar characteristics with observations regarding the qualitative component. They are used to analyse a dilemma and critical incidents, enhance professional development and reflection, promote critical analysis in teaching and practice reflective inquiry in order to understand what has occurred in the teaching process through writing and keeping portfolios. They can potentially bridge the potential gap between theory and practice since they can provide time and space for reflection and confrontation with reasons, problems, feelings and thoughts (Bell, 1993; Creswell, 1994).

Questionnaires are typically quantitative therefore; generalisation is available through collecting data from a representative group of participants. Determining question type and order such as, verbal or open, list (selecting items), category (categories are given), ranking (ordering the items), scale, quantity (number is required) and grid (table or grid is given to record the answers) is highly important. Avoiding ambiguity and assumption, overlapping categories, double, leading, presuming, hypothetical and offensive questions are inevitable for piloting and administering the questionnaires (Bell, 1993: 77-78).

Apart from the data collection methods, notions of reliability and validity are discussed briefly with concrete examples from the research articles. As Bell (1993: 64) describes “reliability is the extent to which a test or procedure produces similar results under constant conditions on all occasions”. Three types of measuring reliability are covered in the course. The first one is the ‘Test-retest’ technique

which is run by administering the same test sometime after the first. ‘The alternate forms’, on the other hand, is used where equivalent versions of the same items are given and results are correlated. Lastly, ‘Split-half method’ is administered where the items in the test are split into two matched halves and scores then correlated (Bell, 1993: 65). The ‘Inter-reliability check’ is about item analysis by two different raters which is used to cross-check the reliability of the topics or themes analysed by two researchers. Item number, clear and explicit instructions, wording, test takers’ motivation, anxiety, attitudes, time of the day, place, physical conditions and attitude of the test givers can be important factors affecting reliability.

Bell (1993: 65) states that ‘Validity tells us whether an item measures or describes what it is supposed to measure or describe’. If an item is unreliable, it also lacks validity. But a reliable item is not necessarily also valid. Content validity tries to find out answer to if test items are representing the attitudes or behaviour that is being measured. Büyüköztürk et al. (2016: 116-119) report that in the construct validity, the testing scores are cross-checked if they can measure the desired and planned concepts; such as the relationship between the test items and concepts (i.e. attitudes, motivation, skills). In the criterion validity, the test scores and criterion tests are correlated to see the relationship. Face validity, on the other hand, concerns with if the title, instructions and the layout of the test are reflecting the content of the test or not. Test items, rater bias, physical factors like noise, time of the day and test reliability are the important factors affecting validity (Büyüköztürk et al., 2016: 120).

Multi-method triangulation such as gathering data through interview and observation or multi-perspective triangulation through eliciting data from teachers and students, rating the tests by at least two raters, consulting expert views and most importantly employing pilot study in order to test the instrument prior to the main study are important phases for reliability, validity and objectivity (Denzin and Lincoln, 1998; Yıldırım and Şimşek, 2008).

2. Methodology

The evaluation of the 2006 ELT Curriculum is studied by several researchers through teacher educators and students’ opinions and practices. Yet, individual courses such as ‘Research Skills’, were not the subject of the studies if they were not specifically addressed by the participants. ‘Research Skills’ Course is one of the altered courses in 2006 ELT Curriculum. The particular course is allocated in the 2nd year, Spring Semester with 2 credits which used to be a course in the 3rd year, Spring Semester with 3 credits. This course is also coded as General Culture (GC) which suggests that it is not one of the main Field Knowledge (FK) courses which is regarded as a problematic issue by the participants in Yavuz and Topkaya’s (2013) study. The scarcity of the relevant studies about research skills course and criticism received from the participants in the study mentioned above triggered the researcher’s interest as the course instructor and consequently, a qualitative case study is conducted.

The aim of the study is to investigate the 2nd year ELT students’ practices and perceptions about the ‘Research Skills’ Course such as the meaning of ‘research’ and

'research findings', content, construct and sequence of the particular course and also the goals, process of learning and teaching, evaluation of the course in terms of 2006 ELT Curriculum and teacher education. In the 'Research Skills' course, after discussing the meaning of research and approaches to educational research and general aspects of qualitative and quantitative research; other components of research such as generalisation, reliability and validity and ethics; research methods like observation, interview and diaries; designing and administering questionnaires; planning and conducting interviews, diaries, and observations are discussed (see Section 1.1 and 1.2). Research designs for instance, case study and ethnography, experimental studies are also covered. In the practical part of the course, sections and content of a research article or project such as the research topic, research questions, introduction, literature review, methodology, findings, discussion, conclusion and implications are investigated. Towards the end of the course; quantitative, qualitative and mixed methodology articles are analysed with special focus on research design and questions, findings, referencing and quotations.

Open-ended question form was employed at the end of the course, so that; students could express themselves freely in a more flexible manner. They were free to answer the questions in Turkish (the native tongue of the students) so that they could feel comfortable in expressing themselves. 101 ELT 2nd year students, who were enrolled to the particular course participated in the study in 2013-2014 Academic Year, Spring Semester. Majority of the students (84/101) filled out the questionnaire in Turkish. Data gathered in Turkish were translated into English and analysed thematically and students were consulted for member check reliability (Yıldırım and Şimşek, 2008). As Maykut and Morehouse (1994: 134) define, the *constant comparative method* requiring inductive category coding with a simultaneous comparison of all units of meaning is used while categorising and coding. The categories were drawn from the questionnaires through *inductive coding* and *member check* (student feedback) in order to understand

whether they were described accurately (Maykut and Morehouse, 1994; Yıldırım and Şimşek, 2008). The questions below were asked to students in order to understand and evaluate their practices and perceptions about the 'Research Skills' Course which embodied 4 thematic categories for the analysis of data.

Q1: Definition of research? Please explain.

Q2: Understanding of required research skills for conducting a particular research study? Please explain.

Q3: The most effective parts of the research skills course? (If there are any)

Q4: The least effective parts of the research skills course? (If there are any)

3. Findings

Questions in the open-ended question form embodied the natural themes and data were analysed thematically and 4 categories emerged; namely, definition of research and research skills, the most and the least effective parts of the course. The recurring data were grouped and presented in the table below. Table 1 below presents the recurring themes gathered from the data.

3.1. Definition of Research

Students defined research as 'getting information about a specific topic', 'finding out reasons regarding specific issues or problems', 'gathering and exploring data', 'solving problems in teaching or related issues', 'deep thinking', 'personal and cognitive development', 'understanding participants' ideas and experiences, 'checking up the reliability of knowledge', 'systematic study to get feedback regarding a certain topic' and 'learning process'. One of the students underlined the importance of research as '*...if I have a problem in my class, I can conduct an interview or a questionnaire and learn about the reasons of the problem and I can solve it*'.

Table 1. Recurring Themes Gathered from the Data

Definition of research	Definition of research skills	The most effective parts of the course	The least effective parts of the course
'Getting information'	'Preparing and using appropriate data collection instruments'	'analysing articles and sample research instruments such as questionnaires and interviews'	'the abstract content of the course'
'Finding out reasons'	'Setting clear goals'		'limited introduction of concrete samples of research studies and research instruments'
'Gathering and exploring data'	'Being objective, understandable and reliable, ethical, sensitive, patient'	'knowledge about qualitative, quantitative data, objectivity, ethics, pilot study'	'the difficult language of the course-book'
'Solving problems'			
'Deep thinking'			
'Personal and cognitive development'	'Ways to conduct research such as using internet, searching books'	'knowledge about research design, objectives while reading articles'	'indirect relevance of the course with teaching'
'Understanding participants'	'choosing the appropriate methodology and participant group and timing'	'lecturer's teaching and research experiences'	'the course is relevant if students pursue post-graduate studies or they work as researchers'
'Checking up the reliability of knowledge'	'researchers need to have effective communication and observation skills'	'learning how to conduct research in teaching'	'course hour (2) is insufficient for understanding details and conducting small-scale research'
'Systematic study to get feedback'		'learning how to conduct action research for effective teaching'	
'Learning process'	'preparing and conducting interviews, observations and questionnaires'	'learning about research terminology and types'	'the course needs to be in the 4th year'
	'analysis, reading and writing about the topic'		'the medium of instruction can be Turkish (native tongue of the students) rather than English'

3.2. Definition of Research Skills

Students defined research skills as ‘preparing and using appropriate data collection instruments’, ‘setting clear goals’, ‘being objective, understandable, reliable, ethical, sensitive, and patient’, ‘ways to conduct research such as using internet, searching books’, ‘choosing the appropriate methodology and participant group and timing’, ‘researchers need to have effective communication and observation skills’, ‘preparing and conducting interviews, observations and questionnaires’ and ‘analysis, reading and writing about the topic’. One of the students emphasised the role of problem solving as a definition of research skills as ‘...we can prepare or design an instrument to understand and solve the problems such as a questionnaire or scale’.

3.3. The Most Effective Parts of the Course

Students identified the most effective parts of the course as ‘analysing articles and sample research instruments such as questionnaires and interviews’, ‘knowledge about qualitative, quantitative data, objectivity, ethics, pilot study’, ‘knowledge about research design, objectives while reading articles’, ‘lecturer’s teaching and research experiences’, ‘learning how to conduct research in teaching’, ‘learning how to conduct action research for effective teaching’, and ‘learning about research terminology and types’. One of the students defined lecturer’s own learning experiences very useful: ‘when you were talking about your doctorate thesis regarding the interviews and observations, I understood what you meant by qualitative research as they were about the teachers’ practices and relationship between their students’.

3.4. The Least Effective Parts of the Course

Students mentioned the least effective parts of the course as ‘the abstract content of the course’, ‘limited introduction of concrete samples of research studies and research instruments’, ‘the difficult language of the course-book’, ‘indirect relevance of the course with teaching’. Students also stated that the particular course is ‘relevant if students pursue post-graduate studies or they work as researchers’. They suggested that, ‘course hour (2) is insufficient for understanding details and conducting small-scale research, and therefore; ‘the course needs to be in the 4th year’ and ‘the medium of instruction can be Turkish (native tongue of the students) rather than English’. One of the students explained the situation: ‘why don’t we do this course in Turkish? The terminology is very difficult to understand and remember for example validity and reliability. I think it can be easier for us to study the course and the book in Turkish’.

4. Discussion and Conclusion

It can be suggested that students could define research as ‘getting information about a specific topic’, ‘finding out reasons regarding specific issues or problems’ and ‘solving problems in teaching or related issues’ and research skills as ‘preparing and using appropriate data collection instruments’, ‘ways to conduct research such as using internet, searching books’ and ‘choosing the appropriate methodology and participant group and timing’. Data showed that they had initial understanding of quantitative and qualitative research and research instruments and components as these issues were covered in the course

syllabus. Students stated that they learned about research terminology and research types and how to conduct research in teaching. They frequently mentioned ‘appropriate methodology’, ‘objectivity’, ‘reliability’, ‘sensitivity’, ‘being ethical’, ‘effective communication’, ‘observation skills’, ‘conducting interviews and questionnaires’ and ‘data analysis’, which would indicate that they were actively engaged in thinking about research skills. ‘Problem solving’ through research or conducting research study were repeatedly emphasised. This would suggest that students acknowledged the basic function of research and research skills.

Students identified the most effective parts of the course as ‘analysing articles and sample research instruments such as questionnaires and interviews’, having ‘knowledge about qualitative and quantitative data, objectivity, ethics, pilot study, research design’, ‘learning how to conduct research in teaching’, ‘learning how to conduct action research for effective teaching’, and ‘learning about research terminology and types’. Their statements would show that they learned the initial knowledge about conducting research and most importantly, they could relate the notions of ‘effective teaching’ and ‘action research’ which would mean that they were aware of the relationship between the research and effective teaching. They also identified lecturer’s teaching and research experiences useful since they provided more concrete understanding for the abstract research paradigms and issues such as qualitative and quantitative studies and the notions of validity and reliability. Similarly, students found useful to analyse articles and sample research instruments as they could understand the research methodology, analysis of the findings and discussions more concretely. Yet, they thought that they needed more samples and research article analysis for better understanding.

Drawing upon data, students generally found the content and the language of the course (English) and the language of the course book (English) difficult mostly because of the abstract nature of the research paradigms, research designs and specific terminology. It can be also inferred that students were not ready to have such a course as they were not cognitively mature enough to understand complex and abstract issues or because of their English proficiency level, they could not easily follow the course. Majority of the students preferred to complete the questionnaire in Turkish, which might also be regarded as incompetency in using English to express themselves.

In parallel with the teacher educators’ opinions in Yavuz and Topkaya’s (2013) study; students also suggested locating the course in the final (4th) year with additional (2) credits for practical study as a reasonable solution to the problem. This would give the opportunity to conduct small-scale research and to relate research skills with teaching practicum as 4th year students observe and practise teaching at schools. This would give them an opportunity to engage in action and classroom research as they work with students and more experienced subject teachers. This could lead to collaborative action research for self-improvement and increase in knowledge of the curriculum, teaching, and learning; consequently, students would understand the potential relevance between conducting research and teaching (Kırkgöz and Yaşar, 2016).

Students could hardly relate teaching with conducting research, although they could define the relationship between the two. They thought that there was an 'indirect relevance of the course with teaching' and 'the course is relevant if students pursue post-graduate studies or they work as researchers' which would suggest that they did not perceive the research skills as primary skills in teaching. However; research skills and using reflection and evaluation are identified as important teaching skills among other skills like lesson planning and preparation, lesson presentation, classroom management and organization, testing and evaluating student learning, using of information and communication technology and establishing a positive classroom climate (Kyriacou, 1995). Besides, Shulman (1986) identified seven areas of teacher knowledge as 1- content knowledge, 2- general pedagogical knowledge, 3- curriculum knowledge, 4- pedagogical-content knowledge, 5- knowledge of learners and their characteristics, 6- knowledge of educational contexts ranging from the workings of the group or classroom, the governance and financing of schools, to the character of communities and cultures and 7- knowledge of educational ends, purposes and values, and the philosophical and historical grounds. These knowledge bases require collecting data through classroom and action research especially regarding different educational contexts and learner characteristics.

Apart from that, teacher's thinking and decision-making process before, while and after teaching and teacher's set of actions either as an outcome of teaching or the ones he or she uses while teaching either explicitly (desired and deliberate) or implicitly (routine and intuitive) need to be examined in the process of making the implicit action explicit through analysis and questioning of the decision-making process via classroom and action research (Kyriacou, 1995; Bandura, 1990; Yavuz, 2007). Consequently, as argued in Wyatt (2016: 5) '*teachers engaging in classroom research gain from the development of research skills, increased awareness of the teaching and learning process, renewed enthusiasm for teaching, greater collaboration with colleagues, enhanced self-efficacy beliefs and continuing commitment to professional development*'. This would enable teachers to be more concerned with student achievement and motivation and be more critical about their own teaching (Yavuz and Zehir Topkaya, 2013).

Research skills course seems to be an underestimated subject in ELT Curriculum, as studies focusing on research skills in ELT is scarce. Therefore, the findings of three studies describing the impact of research skills in medical school curriculum will be highlighted. In the first study, scientific research skills were integrated in medical curriculum implemented at a non-Turkish university to assess the effect of integrating scientific research skills on research practices and perceptions among senior medical students. A questionnaire was distributed to all the 6th year medical students and 60% of them responded. About 51% of the students stated that they started their own research projects and 17% completed and published their articles, 14.7% of them got accepted manuscript for publication. Career progression (75%) was the main motive to conduct research and the lack of dedicated time for research was the most reported obstacle to participate in research (73.4%). Students reported that research publication would improve their postgraduate acceptance chances (95.1%). Providing

dedicated time for conducting research, more research opportunities and devoted supervisors were recommended to foster greater involvement in research (Ayuob et al., 2016).

In another study, abstract research was integrated as an important subject in medical curriculum. In one of the universities, it is compulsory to complete a research work during final year while in second university; students are required to complete a community-based project in third year. A cross-sectional study using validated questionnaire involving fourth and final year students of both universities was carried out to compare the attitude of medical students on research. Overall 43.3% students of the first university and 47.2% students of the second university reported that research would be an aspect of their future career as a physician. Time, availability of research mentors, formal teaching of research methodology and the lack of acknowledgement for research project appeared to be barriers for students to become involved in research in medical school. The study showed that medical students had positive attitudes towards research in both universities although there were some barriers that needed to be improved for the involvement of students in research activities (Mohd et al., 2014).

Similarly, undergraduate medical students completed a research skills questionnaire developed at a British University. The questionnaire assessed students' research-specific skills, research experience and attitude and motivation towards doing research. The majority of students were motivated to pursue research. Graduate entrants and male students appeared to be the most confident ones regarding their research skills competencies. Although all students recognised the role of research in medical practice, many were unaware of the medical research activities within their university. Of those who reported no interest in a research oriented career, a common perception was that researchers were isolated from patients and clinical practice. Students had a narrow definition of research. An explanation for why research competence did not align more closely with research motivation was derived from students' lack of awareness of the research activity being undertaken by their teachers and mentors (Burgoyne et al., 2010).

Data elicited from the medical students showed that they had positive attitudes towards research skills especially regarding future careers but they still reported some barriers such as dedicating time, availability of mentors or lack of understanding of the nature of a research activity (case 3) and perceived gap between research and practice. Therefore, raising the awareness of the students about research skills and activities, devoting time for conducting and publishing research studies as an outcome of the course, organising individual or group tutorials with mentors, attending research conferences, emphasising the future career opportunities especially within the notion of practitioner-researcher would be crucially important in undergraduate programs.

Therefore, notion of 'teacher as a researcher' needs to be a part in the ELT Curriculum and research skills can be a part of the other courses when suitable such as Academic Reading and Writing, Specific Teaching Skills, School Experience and Teaching Practice. As students suggested, more concrete samples of research studies can be examined and small-scale studies can be conducted especially if this

course is placed in the 4th year with 2 theoretical and 2 practical hours of teaching (4 in total). The practical hours, then would give more space and time for conducting and designing research and analysing research data. Besides, students can better relate research skills with other teaching skills such as lesson presentation, planning and use of information and communication technologies as they observe school teachers and practise teaching in the 4th year of their programme. It can also be assumed that their cognitive maturity and English proficiency would develop in the 4th year to read, write and think critically in English. Group or individual tutorials can also be offered to students when needed for the research assignments or projects especially regarding the abstract components of the course. Seminars and training programmes can be organised regarding the nature and the benefits of the research skills, such as; future career opportunities and professional development. Students can also be a part of the joined projects and research papers and they can participate in conferences and symposiums as co-researchers with their tutors and peers. Student conferences can also be organised so that they can discuss and present their research proposals and projects. These activities would certainly give them a clear understanding of rationale and reasoning of research and a context to present the research findings and hence, to see research and teaching relationship.

Consequently, studies which are primarily focusing on the perceptions, experiences and practices of the undergraduate students regarding research skills need to be conducted in specific departments including ELT. Moreover, studies regarding the research and practice relationship with graduate students and practitioners can also be conducted in order to convey the relationship between theory and practice and career opportunities. So, the aims and objectives (why), the content (what), the process of learning and teaching (how) and the evaluation (to what extent) processes of the ELT Curriculum with reference to individual courses and their future impacts need to be revisited and evaluated.

Finally, it should be mentioned that this study is limited to 101 ELT 2nd year students' perceptions and experiences about the particular 'Research Skills' course and cannot be generalised for all ELT contexts as the content and the procedures of the particular course might vary in different ELT programmes due to the course tutors' priorities and teaching methodologies at different university departments. Another limitation may arise from the data collection method, as multi-method (interviews and questionnaire) or multi-perspective (teacher educators and students) triangulation or compering the questionnaire data from 2nd and 4th year students, who are already engaged in mainstream teaching at schools, could have raised richer and more heterogeneous data (Maykut and Morehouse, 1994).

References

- Akcan, S. (2005). Supporting oral second language use: a learning experience in a first German immersion class. *Early Childhood Education Journal*, 32(6), 359-364.
- Akcan, S., & Tatar, S. (2010). An investigation of the nature of the feedback given to pre-service English teachers during their practice teaching experience. *Teacher Development*, 14(2), 139-158.
- Ayuob, N. N., Banjari, M. A., Al Marghoub, M. A., Al Qulayti, W. A. M., & El Deek, B. S. (2016). Effect of Integrating Research Skills in the Medical Curriculum: A Comparative Cross Sectional Study on Students' Research Practices and Their Perception at King Abdulaziz University, Jeddah. *Education in Medicine Journal*, 8(2), 27-39. <http://dx.doi.org/10.5959/eimj.v8i2.409>.
- Bandura, A. (1990). Some reflections on reflections. *Psychological Inquiry*, 1(1), 101-105.
- Bayyurt, Y., & Akcan, S. (2016). Türkiye'deki İngilizce Öğretmeni Yetiştirme Programları Üzerine Düşünce ve Öneriler. In: S. Akcan & Y. Bayyurt (Eds.), *Türkiye'deki Yabancı Dil Eğitimi Üzerine Görüş ve Düşünceler* (s.3-9). İstanbul: Boğaziçi University Publishing.
- Bell, J. (1993). *Doing your research project: A guide for first-time researchers in education and social sciences*. Buckingham: Open University Press.
- Burgoyne, L. N., O'Flynn, S., & Boylan, G. B. (2010). Undergraduate medical research: the student perspective. *Medical education online*, 15(1), 1-10. <https://doi.org/10.3402/meo.v15i0.5212>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri (Scientific research skills)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cohen, L., & Manion, L. (1994). *Research methods in education*. London: Routledge.
- Coşgun Ögeyik, M. (2009). Evaluation of English language teaching education curriculum by student teachers. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 9(1), 42-57.
- Coşkun, A., & Daloğlu, A. (2010). Evaluating an English language teacher education program through Peacock's model. *Australian Journal of Teacher Education*, 35(6), 23-42.
- Creswell, J. W. (1994). *Research design: qualitative and quantitative approaches*. London: Sage Publications.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (1998). Entering the field of qualitative research. In: N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (Eds.), *The landscape of qualitative research: theories and issues* (pp. 1-34). London: Sage Publications.
- Hismanoğlu, S. (2012). İngilizce öğretmen adaylarının İngilizce öğretmen yetiştirme programı ile ilgili görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 330-341.
- Karakaş, A. (2012). Evaluation of the English language teacher education program in Turkey. *ELT Weekly*, 4(15), 1-16.
- Kırkgöz, Y. (2016). Türkiye'de Yabancı Dil Eğitim Politikaları ve Müfredat Programı. In: S. Akcan & Y. Bayyurt (Eds.), *Türkiye'deki yabancı dil eğitimi üzerine görüş ve düşünceler*, (s.45-59). İstanbul: Boğaziçi University Publishing.
- Kırkgöz, Y., & Yaşar, M. (2016). The challenge of implementing collaborative action research as an in-service teacher development program. In: K. Dikilitaş, M. Wyatt, J. Hanks & D. Bullock (Eds.), *Teachers*

- Engaging in Research: IATEFL Research Special Interest Group*, (s.49-58). Kent: IATEFL Publishing.
- Kızıltan, N. (2011). Pre-service EFL Teachers' Attitudes towards Language Acquisition Courses. *The Journal of Language and Linguistic Studies*, 7(1), 72-86.
- Kyriacou, C. (1995). *Essential teaching skills*. London: Stanley Thornes Ltd.
- Maykut, P., & Morehouse, R. (1994). *Beginning qualitative research: a philosophical and practical guide*. London: The Falmer Press.
- Mills, G.E. (2003). *Action research: a guide for the teacher researcher*. New Jersey: Merrill-Prentice Hall.
- Mohd Ismail, I., Bazli, M.Y., & O'Flynn, S. (2014). Study on medical student's attitude towards research activities between University College Cork and Universiti Sains Malaysia. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 116, 2645-2649.
- Nunan, D. (1992). *Research methods in language learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shulman, L. S. (1986). Those who understand: knowledge growth in teaching. *Educational Researcher*, 15(2), 4-14.
- Wyatt, M. (2016). Engaging language teachers in research: achieving psychological and educational benefits. In: K. Dikilitaş, M. Wyatt, J. Hanks & D. Bullock (Eds.), *Teachers Engaging in Research: IATEFL Research Special Interest Group*, (s.3-18) Kent: IATEFL Publishing.
- Yavuz, A. (2007). Understanding student teachers' effectiveness through journals at an English language teaching department: a Turkish university case. *Mediterranean Journal of Educational Studies. Malta: University of Malta*, 12(2), 19-43.
- Yavuz, A. (2012). Competing paradigms: the dilemmas and insights of an ELT teacher educator. *International Education Studies*, 5(1), 57-66.
- Yavuz, A., & Zehir Topkaya, E. (2013). Teacher educators' evaluation of the English teaching language teaching program: a Turkish case. *Novitas ROYAL (Research on Youth and Language)*, 7(1), 64-83.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- YÖK (1998). *Restructuring of teacher education (Eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılması)*. Ankara: YÖK publications.
- YÖK (2007). *Teacher education and education faculties*. Ankara: YÖK Publications.

Araştırma Makalesi • Research Article

Kamu Sektöründe Çalışan Kadınların Çalışma Hayatlarının Aile Üzerindeki Etkileri

Impacts of Professional Life of Women Working in Public Sector on Their Families

Adem Palabıyık ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9209-9313

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 16 Şubat 2018

Düzeltilme tarihi: 02 Mart 2018

Kabul tarihi: 08 Mart 2018

Anahtar Kelimeler:

Kadın
Kamusal Alan
Aile
Annelik
Anket

ÖZ

Bu araştırmanın konusu, kamu sektöründe çalışan kadının çalışma hayatının aile üzerindeki etkilerinden oluşmaktadır. Öncelikle aileyi tanımlayıp özellikleri ve fonksiyonlarını belirterek, değişen aile yapısı tanımlanmıştır. Aile yapısının değişimini etkileyen faktörleri ve bunların ortaya çıkardığı sonuçlarla beraber ailenin görevlerindeki değişim irdelenmiştir. Kadının değişen konumunu ve iş hayatına girişinin tarihçesini açıklayarak çalışmanın bel kemiği olan kamu sektöründe kadının çalışmasına işaret ederek, kadının bu çalışma hayatında karşılaştığı sorunlara ve çalışma yaşamındaki kadının aile içinde üstlendiği görevlere yer verilmiştir. Ayrıca iş-aile yaşamı arasında rol çatışması yaşayan kadının iş-aile hayatının uyumlaştırması konusuna yer verilmiş ve buna yönelik çözüm önerileri belirlenmiştir. Böylece kamu sektöründe çalışan kadının çalışma hayatının aile üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik hazırlanmış 33 sorudan oluşan anketin SPSS.17 veri analizi yöntemi ile bulunan sonuçlar tablolar halinde gösterilerek, değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 16 February 2018

Received in revised form 02 March 2018

Accepted 08 March 2018

Keywords:

Women
Public Domain
Family
Motherhood
Survey

ABSTRACT

The subject of this study is the impacts of professional life of women working in public sector on their families. First of all, the concept family was defined, its functions were explained and the changing family structure was defined. Factors which affected the family structure change, their results and the changes of the duties of a family were analyzed. Mentioning the changing position of the woman, explaining the history of her entering professional life and her working in public sector, which is the backbone of this study, the problems she faces in professional life and the duties she takes over in family were told about. Besides, harmonization of professional-family life of the woman suffering from role conflict between these two lives was handled and solutions towards this were suggested. In this respect, through the SPSS 17 analysis of the 33 question survey prepared to determine impacts of professional life of women working in public sector, results were given in tables, evaluated and interpreted.

1. Giriş

İnsanlar sosyal bir varlık olarak dünyaya gelmiş ve bu pratik, yaşamın bir ön koşulu olarak süregelmiştir. Sosyal bir varlık olan insan belli bir toplumda, kültürde toplumsallaşma sürecine girmiştir. Bu toplumsallaşma süreci ilk olarak toplumun şekillenmesinde etkili olan toplumun temeli ve çekirdeği olarak nitelendirdiğimiz aile kurumunda başlamıştır. Bu nedenle de güçlü, sağlıklı, bilinçli ve düzenli ailelerin varlığı beraberinde sağlam ve güçlü bir toplumu ortaya çıkaracaktır. Le Play de ailenin önemini, toplumun en

küçük birimi olan aile ile organizmanın en küçük birimi olan hücre arasında benzerlik kurarak aile sağlamsa toplum da sağlamdır demektedir. Fizikçi için atom, biyolog için hücre ne ise toplumun doktoru olan sosyolog için de aile aynı anlamdadır diyerek vurgulamıştır (Önel, 2006: 5).

Toplumun en küçük birimi olan aile hakkında bilgi sahibi olmak için toplumun kadınlığına bakmak gerekir, Aslantürk ve Amman'ın (2001) da belirttiği gibi gerçekte bir içtimai zümrenin aile hayatı hakkında esaslı bir fikir sahibi olabilmek için önce zümredeki kadınlığın durumuna göz

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: adem.palabiyik@hotmail.com

atmak gerekmektedir. Çünkü kadın özellikle Türkiye toplumunda geleneksel dönemden itibaren eril tahakkümün ve cinsiyete dayalı iş bölümünün getirdiği sorumluluk ve görevlerde alanını daraltarak aile içinde var olması gerektiğini belirlemiştir. Uzun yıllar bu alana sıkıştırılmış olan kadın gerek biyolojik olarak üstlendiği roller gerek de toplumun ona yüklediği sorumluluklardan yola çıkarak aile inşası ve gelişmesindeki temel aktör konumunda olmuştur. Bu nedenle aile kurumunun mimarı olarak nitelendirirsek pek de abartmış sayılmayız. Kadının bu konumu ve aileye katkılarının yanı sıra sanayileşme süreci ile birlikte çeşitli sebeplerden kaynaklı olarak görev ve sorumluluklarına yenileri eklenmiştir. Ev alanı ile sınırlanmış annelik, karılık ve hane içerisinde ücretsiz işçi olarak çalışan kadın artık hane dışında ücret karşılığı çalışmaya başlamıştır. Kısacası sanayi devrimi ve sonrasında gelişen dünya ekonomisi erkekler kadar olmasa da kadınlar için de istihdam olanağı yaratmıştır. Bu süreçle hızla gelişmeye başlayan işgücü piyasası kadınların da var olduğu bir alan olmaya başlamıştır. Kapitalist üretim sürecinde kadın, toplumsal üretime katılma imkânı bulmuştur. Ancak kapitalizm, kadını “özel alan” olan evden tam anlamıyla kopartamamış, kadını çift yönlü sömürü ile karşı karşıya bırakmıştır (Güner, 2008: 17). Bu bağlamda modern yapıda toplumsal cinsiyet kavramı içerisinde erkeklere ve kadınlara atfedilen rollerin en önemli etkisi kadın mesleği ve erkek mesleği olarak yapılan ayırımında kendisini gösterdiği söylenebilir. Toplumun cinsiyete bağlı olarak meslek yöneliminin gelişmesi, iş bulma, çalışma hayatında kişisel gelişim, görevde yükselme, olumsuz tutum ve davranışlar, aile ve iş yaşantısının dengesi gibi konularda da kendini göstermektedir.

Kadının emek piyasasında yer alması, aile ve ülke gibi konularda önemli yer tutar. Ancak tam olarak kadınlara yönelik bir çalışma ortamının oluşturulamamış olması, yasal düzenlemelerin eksik kalması ve en önemlisi geleneksel zihinsel kodların bu olguyu tam olarak sindirememiş olmasından kaynaklı olarak birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bunlardan en önemlileri de işe alınmada cinsiyete dayalı ayrımcılık, aile düzeninde ortaya çıkan sorunlar, ev işlerinden dolayı fiziksel olarak tükenmişlik, çalışma ortamında fiziksel ve zihinsel yorgunluk, stres, gerginlik ve mobbing gibi sorunlar görülmektedir. Bütün bu zorluklara göğüs geren, çalışan kadınlar ılımlı çalışma koşullarından dolayı kamu alanında kendilerine yer edinmeye çalışmışlardır. Sanayileşmeyle birlikte kadının ücretli çalışması ve savaş dönemlerinde erkeklerin çalışmasına alternatif bir seçenek olarak kamu alanına girmesiyle kendilerine bu sektörde yer almayı başarmışlardır. Kamu sektöründe çalışmak, kadınlar için diğer alanlara göre daha çok tercih edilmiştir. Çünkü kamu sektöründe kadının adresi bellidir, kamu sektörünün, sosyal güvencenin sağlanacağı, çalışma saatlerinin daha belirgin kılınacağı ve ailevi yükümlülüklerini uzlaştırma bakımından da daha hoşgörülü bir alan oluşturacağı kanısındadırlar. Bu nedenle de kamu şemsiyesi altında kendilerine yer edinmiş olsalar da bu şemsiye altında çeşitli hakları yasal olarak elde etmelerine rağmen üstlendiği rollerin yoğunluğundan kaynaklanan çatışmalardan sıyrılmayı becerememişlerdir.

2. Ailenin Tanımı ve Özellikleri

Bütün toplumlarda var olan aile kavramı oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Her toplumun oluşturduğu kültür ve

medeniyetler kavrama farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bu nedenle de ailenin evrensel bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Ancak en klasik tanımıyla toplumun çekirdeğini oluşturan bu birliktelik, toplu halde yaşama kavramını içinde barındığı için, aile kavramı bireylerin hayatlarındaki en önemli unsurlardan biridir. Aile üyelerinin aralarında kan bağı ya da evliliğe dayalı bir ilişki bulunmaktadır ve aileyi oluşturan bireyler birbirlerinin biyolojik, ekonomik, psikolojik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar (Doruk, 2008: 34). Aile genel bağlamda “*biyolojik ilişkiler sonucu insan neslinin devamını sağlayan; toplumsallaşma sürecinin ilk olarak ortaya çıktığı; karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı; o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran; biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birim olarak nitelendirilmektedir*” (Adak, 2012: 40). Bunun yanında (Özgül, 2001) evlilik bağıyla başlayan, akrabalık ve sosyal bağlarla birbirlerine bağlanan, çeşitli rollere sahip, birbirlerini etkileyen, çoğunlukla aynı evde yaşayan fertlerden oluşan, üyelerinin psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan bir birim olarak da tanımlanmaktadır (Günindi ve Giren, 2011: 351). Aile kavramlarının bu farklı tanımlarına rağmen kavramla ilgili tam anlamıyla tek bir tanımlama yapılması mümkün olmamıştır; ancak hepsinin üzerinde durduğu ortak noktalar mevcuttur. Bu ortak noktaları genel olarak şu şekilde ifade edebiliriz: Toplumun yapısında ve sosyal sistemin işleyişinde ailenin de bir müessese olarak önemli bir yeri vardır. Bilindiği gibi aile, nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir müessesedir. Bu müessese Türk toplumunda da önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Anayasanın 41. Maddesine göre, Türk toplumunun temeli ailedir. Aile bir vasıta olduğu için değil, tabii ve gaye olduğu için ferdin mutluluğunun, üzüntülerinin ilk paylaşıldığı birim olduğu için temeldir (Erkal, 2011: 109).

Ailenin bütün toplumlarda ortak bazı özellikleri bulunmaktadır. Aile bağlamında temel özellikler; toplumsal kuralları içermesi ve bunları denetlemesi; duygusal bir temele dayanması; toplumun betimsel bir yansıması olarak kabul edilmesi; çocuğun toplumsallaşması da aile içinde gerçekleştiği için, kişilik gelişmesinde temel bir ortam oluşturması; başka kurumların yerine getirdiği işlevlerde bir kaynaklık etmesi ve meşruiyet sağlaması; örneğin, çocuğun eğitimi, ekonomik etkinlikleri boş zamanı değerlendirmesi bu durumu analiz etmek için önemlidir (Lale, 2004: 11).

2.1. Ailenin Fonksiyonları ve Yapısı

Aile, kendi içselleştirdiği kurallar ve bu kurallara uyan üyelerden oluşmaktadır. Bu yapıda bireylerin yerleri ve amaçları belirlidir. Böylece birey, maddi yahut manevi birçok ihtiyacını bu çerçevede giderme şansına sahiptir (Alp, 2007: 29). “*Bu nedenle ailenin fonksiyonları kolaylaştırıcı, arabulucu, uyum sağlayıcı ve birbirlerinden farklı yetenek ve potansiyele sahip üyeler için koruyucu bir sistem olarak oluşturulmalıdır. Sağlıklı bir ailenin görevleri; üyelerinin kapasitelerini geliştirmek, çocukların sosyalleşmesini gerçekleştirmek, üyelerin işlevselliğini sürdürdükleri organizasyonların taleplerini karşılamada yardımcı olmak, ailenin refahı için gerekli olan fiziksel ve ruhsal çevreyi oluşturarak üyelerin doyum sağlanmasını*

temin etmektir” (Özek, 2011: 70). Ailenin bu yapısal-işlevselci özelliği (Koyuncu, 2013: 45-46) sonucunda aile içinde güçlü ilişki biçimleri ortaya çıkar ve sadakat, samimiyet, dürüstlük ve yardımlaşma gibi olgular daha da pekişir. Bu olgulardan herhangi birine uymama yahut sadık kalmama sonucunda ise ailede şiddet, sadakatsizlik yahut ihmal gibi durumlar ortaya çıkar. Böyle durumlarda bireyler boşanmaya kadar sonucu götürebilir. “Çiftlerin, evlilikten zevk almamaya başladığı zaman çözüm olarak görebildiği boşanmaya ilişkin olgular çeşitlidir. Sosyo-ekonomik sebepler, duygusal sebepler, cinsel uyum, dinsel olgular, çocuk sahibi olma ya da olmama durumu, boşanma üzerine etkisi olduğu bilinen faktörlerdendir” (Alp, 2007: 30). Böylece aile, bir anlamda işlevsel bir niteliğe de kavuşmuş olur. Yani, ailedeki kurallar ve sevgi ortamı devam ettiği müddetçe, bireyler arasında anomik durumlar, işleyiş açısından sorunlu görüne dahi, bir noktada gidişata uyum sağlamakta ve süreci yeniden rayına oturtmaktadır. Macionis, ailenin bu işlevini ise şu vurgularla izah etmektedir; “Sosyalizasyon ailenin birincil işlevidir. Çünkü ailenin ilk ve en önemli işlevi çocuk yetiştirmektir. İdeal olarak ebeveynler, çocuklarının toplumun diğer üyelerine katılabilmeleri için en iyi şekilde entegre olmasına yardım ederler / Ailenin ikincil önemli işlevi ise, cinsel etkinliğin düzenlenmesidir. Her toplumda mülkiyet haklarının ve akrabalık organizasyonlarının sürdürülmesi amacıyla cinsel etkinlik kurula bağlanmaktadır. Hangi ilişkilerin evlilik dâhilinde olacağı da toplumdan topluma değişmektedir / Ailenin en önemli üçüncül işlevi ise, ebeveynlerin doğumla birlikte çocuklarına kendi ırk, etnisite, din ve sosyal sınıf gibi sosyal kimliklerini aktararak toplumsal örgütlenmenin devamına ve korunmasına yardımcı olunmaktır / Ailenin en önemli işlevinden bir diğeri ise maddi ve duygusal güvenlik ve yeterliliği sağlamaktır. Birçok kişi aileyi, fiziksel koruma, duygusal destek ve mali yardım sunan “kalpsiz bir dünyanın cenneti” olarak görmektedir. Bu nedenle de ailesiyle yaşayan insanlar varlıklı ve yalnız yaşayan insanlardan daha sağlıklı ve mutlu olduğu söylenmektedir” (Macionis, 2012: 46-48). Aynı katkıyı Parsons da yapmaktadır. İşlevsel bir niteliğe sahip olan aile, Parsons’a göre, çocukların toplumsallaşması ve ailenin üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması ile doğrudan ilgilidir (Barret, 1980).

Değişen toplumsal koşullarla birlikte toplumun en temel birimi olan aile kurumu tanımı, yapısı, türleri ve işlevleri bakımından önemli bir değişim sürecinden geçmektedir. Tarihsel süreç içerisinde aile, özellikle kentleşme ve sanayileşme ile birlikte geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aileye dönüşmekte; geleneksel akrabalık bağları zayıflamakta ve ailenin işlevleri farklılaşmaktadır. İşlevlerinin bir kısmını diğer kurumlara aktaran aile yapısı içerisinde boşanma evlilik dışı doğum ve tek ebeveynli aile oranları, yeniden evlenmeler sonucu üvey aile oluşumları, evlenmeksizin birlikte yaşamayı ya da bekâr kalmayı tercih edenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır (Adak, 2012: 62). Ailenin yapısının ortaya çıkmasında, şekillenmesinde ve değişiminde rol oynayan önemli etkenler vardır. Bu etkenlerden en önemlisi aile üyelerinin hâkimiyeti bakımından aile yapısındaki değişimlerdir. Hâkimiyet bakımından aile; önce totem ailesi daha sonra ana ailesi, baba ailesi, pederşahi aile, pederi aile ve modern aile olarak değişim göstermiştir. Ailenin büyüklüğüne göre ise; geleneksel aile (geniş aile) ve çekirdek aile (dar aile) olarak ikiye ayrılmaktadır (Arslantürk ve Amman, 2001: 291).

Kültürden kültüre ve zaman içinde ailede meydana gelen değişiklikler ailenin her dönemde önemini koruduğuna da işaret etmektedir. Ailenin yapısındaki değişimi vurgularken, toplumun yapısının aileyi etkilemesinin yanında, ailenin de toplumu etkilemesini göz ardı etmemek gerekmektedir (Önel, 2006: 9). Endüstrileşme süreci beraberinde sosyo-kültürel alandaki gelişmeleri de getirmiştir. Bu da geleneksel geniş ailenin değişerek çekirdek aileye dönüşümünü sağlamıştır. Çekirdek aileye, ailenin fonksiyonlarında da farklılaşmalara sebep olmuştur. Aile içi ilişkiler ve rollerin değişmesi, aile gelirinin kimi durumlarda yetersiz kalışı, çocukların eğitim konuları gibi nedenler ailenin, geleneksel geniş aile özelliği olan üretici yapıdan, tüketici hale gelmesine neden olmuştur. Ailenin tüketici birim haline gelişi ile kadının ev dışındaki işlerde çalışmaya başlaması arasında paralellik bulunduğu görülmektedir (Önel, 2006: 12; Can, 2014: 53-54).

2.2. Aile ve Kadının Çalışma Hayatında Yer Alışı

Bilindiği gibi kadın, tarihsel süreçte ekonomik işlevsellik başta olmak üzere pek çok pratikte yer almıştır. Lakin sanayi devriminin, çalışan kadın hayatına yaptığı katkı ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü sanayi devrimi ile birlikte çalışan kadın, belirli bir ücret karşılığında emeğini satar hale gelmiştir. Bu bağlamda sanayi devrimi, ücretli kadın iş gücü için önemli bir mihenk taşıdır. “Bir başka deyişle XIX. yüzyılda başta İngiltere olmak üzere, birçok Batılı ülkede sanayileşme, dokuma imalatı ile başlarken toplam işgücünün önemli bir bölümünü de kadınlar oluşturmuştur” (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 197). Bu nedenle Sanayi Devrimi kadınların işgücüne katılımlarında yaşanan değişimler için bir dönüm noktasıdır (Can, 2013b: 82). Çünkü sanayi devrimi öncesinde kadınlar cinsiyete dayanan iş bölümüne göre: köylerde buğday ve hayvan yetiştirilmesi, yün eğrilmesi ile kasabalarda çamaşırçı, terzi, hizmetçi ya da ebe olarak çalışsa da temelde çocuk doğurmak ve büyütme, ev işi yapmak gibi geleneksel olan ev kadınlığı rollerinin dışına pek çıkamamışlardır. Fakat sanayi devrimi ile bu durum ücret karşılığı emek piyasasında yer almak olarak şekil değiştirmeye başlamıştır. Bununla beraber, kilit noktası sanayi devrimi olsa da, II. Dünya Savaşı ile kadın işgücüne olan talep artmaya başlamış, günümüzde küreselleşmenin de etkisi ile kadınların emek piyasalarındaki konumları ve sayılarında artış gözlemlenmektedir (İnce, 2010: 59). Türkiye’de ise kadının işgücüne girmesi, diğer batılı ülkelerde yaşanan ekonomik gelişmeler gibi olmamış, bir zorunluluk sonucu oluşmuştur. Çünkü I. Dünya Savaşı sırasında erkeklerin çoğunun orduya katılması sonucu azalan işgücüne takviye yapmak üzere kadın işgücüne olan talep daha da artmıştır (İnce, 2010: 61). Özer ve Biçerli (2003: 58) ise kadının savaşa giden erkeklerin üretimdeki yerini doldurduğunu ve ev ortamında da erkeğin para kazanma işlevini yüklediğini belirtmektedir. Böylelikle Avrupa’daki hem cinslerinden bir yüzyıl sonra sanayi üretimine girme nedenleri de farklılaşmaktadır (İnce, 2010: 61).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, ülkemizde birçok alanda köklü değişiklikler yapılmış ve yeni süreçler başlatılmıştır. Bu ilerleme adımları ile birlikte, kadınlar için de önemli yasal düzenlemeler yapılmış ve özellikle ülkemiz için cumhuriyet, sanayi devrimi gibi kadınların çalışma hayatına katılabilmesi adına dönüm noktası haline gelmiştir. Bu kanun, Türkiye’de devletin sosyal politika alanında kadın

işçileri koruma amaçlı ilk müdahalesidir (İnce, 2010: 62). Lakin özellikle 1950'lerden sonra kadın gerçek anlamda çalışma hayatına katılabiliştir. Yaşanan göç olayları ve kentleşme, aile ilişkilerini değiştirmiş ve bu değişimler, kadının toplumsal statüsü hakkındaki bazı kalıp yargıların ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu değişimlerle birlikte kadın özellikle eğitim alanında ciddi ilerlemeler sağlamış, hizmet ve diğer sektörlerde tercih hakkına sahip olmuş ve kendini geliştirmeyi becerebilmiştir. Bu pratiklere rağmen geleneksel yapı kadından vazgeçmemiş ve kadının etrafındaki çizgiyi yeniden çizmeye çalışmıştır. İşte bu geleneksel yapı, her ne kadar teorik düzeyde kadınla ilgili önemli gelişmeler yaşansa da, kadının toplum içerisindeki algısının değişmemesine, pratikte ise bu algının devam etmesine neden olmuştur (Atım, 2003).

3. Kamusal Alan ve Kadın

Kamu hizmeti Anayasa Mahkemesince, devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından ya da bunların gözetimi altında, genel ve ortak gereksinimlerini karşılamak, kamu yararı ya da çıkarlarını sağlamak için yapılan ve topluma sunulmuş bulunan sürekli düzenli etkinliklerdir (Anayasa Mahkemesinin; 9.2.1994 gün ve E.94/43, K.94/42-2 sayılı kararı: R.G. 24.1.1995-22181 aktaran: Gülakan, 2013: 19). Kamu hizmet türleri; İdari Kamu Hizmetleri, İktisadi Kamu Hizmetleri, Sosyal Kamu Hizmetleri, Bilimsel – Teknik – Kültürel Kamu Hizmetleri olarak sınıflandırılmaktadır ve bu hizmetler memur, sözleşmeli personeller, işçiler, geçici personeller tarafından yürütülmektedir (Gülakan, 2013: 19-25). Türkiye’de kamu sektörü istihdamı, bakanlıklar, yerel yönetimler, üniversiteler ve KİT’lerdeki memur, sözleşmeli personel, işçi ve mevsimlik işçileri kapsamaktadır. Kamu sektörü hem tarım dışı istihdam edilenler içerisinde hem de ücretlilerin içerisinde çok önemli bir paya sahiptir. Kadınlar için kamu sektöründe çalışma tercih edilen bir durumdur. Kadının, adresi belli, sosyal güvence sağlayan, ailevi yükümlülüklerini uzlaştırma bakımından, gerektiğinde görece hoşgörü bulabileceği kamu sektörü, en temel istihdam alanıdır. Kadınlar için mesleğin güvenliği büyük önem taşımakta olup kamu sektörüne duyulan güven demek devlete duyulan güven demektir. Kamu kesiminde çalışan kadın sayısı bu faktörlerinde etkisiyle yıllar itibarıyla artış göstermiştir (Yumuş, 2009: 14-15).

Kadınların bazı meslek gruplarını daha çok tercih etmesi, ücret ayrımı ya da biyolojik ayırmadan ziyade toplum içinde yaşanan cinsiyet ayırımından ortaya çıkmaktadır (Kahraman, 2014: 84). Bu ise kadınların toplumun yönlendirmesine bağlı olarak iş gruplarını şekillendirdiğini göstermektedir. Günümüzde çalışılan sektörler incelendiği zaman, hizmet sektörü kadınların çalışmayı en çok tercih ettikleri alandır. Çalıştığı sektörde erkeklere kıyasla daha az para kazanan, işbölümü ve yöneticilik pozisyonlarına ulaşmakta ayrımcılık ile karşılaşan taraf yine kadınlardır. Bu açıdan bakıldığında, cinsiyetin meslek sınıflandırmalarında bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir (İnce, 2010: 77). *“Bu durum kadının genel olarak çalışma yaşamında özellikle de savaş zamanlarında “yedek işgücü” olarak kullanıldığını doğrulamaktadır. Dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de bunalım ile savaş dönemlerinde kadınlar gerektiği zaman işgücü boşluğunu doldurmak üzere bekleyen bir kitle olarak görülmektedirler. Tam anlamıyla Türkiye’de kadınlar 3 Mart 1924 tarihinde Tevhidi Tedrisat*

Kanunu’nun kabul edilmesinden itibaren yasalarla kamu yönetiminde görev alma hakkını elde etmişlerdir” (Yumuş, 2009: 14). Türkiye’de çalışan kadınlar göz önünde bulundurulduğunda, hem tarım dışı istihdam edilenler içerisinde hem de ücretlilerin içerisinde kamu sektörü çok önemli bir paya sahiptir. Kadınlar için kamu sektöründe çalışma tercih edilen bir durumdur. Bu tercihte devlete duyulan güven, düzenli çalışma şartları sağlanması gibi faktörler etkili olmaktadır (Yumuş, 2009: 2). Tarımdan sonra kadınların en fazla iş olanağı bulduğu sektör, hizmet sektörüdür. Kadınların kendilerini daha iyi ifade etmelerine şans vermesi ve işlerin kadınlara hitap etmesi, hizmet sektörünün seçilmesindeki başat nedenlerdir. Sanayi sektöründeki azlığın temel sebebi ise ucuz emek ve işlerin yoğunluğundan dolayı yüksek fiziki güçtür (Atım, 2013: 89). Bu sebeplerden dolayı kadın, ev ile iş arasında kalmakta ve kadına ev ile alakalı olan misyonlar yüklenmektedir (Yılmaz vd., 2008: 96). Bu yüklemeler ise kadını başka alanlara çekmiş ve kadın, “ev”e uygun olan meslekler perspektifinde tercihlerini geliştirmişlerdir. Öğretmenlik, hemşirelik ve sekreterlik gibi annelik ve eş olmanın uzantısı olan meslekler, bunların bazıları olmuştur. Bunlarla birlikte, çalışma saatlerinin belli olması ve iş güvencesi de yine kadınların yukarıda ifade ettiğimiz meslek türlerine yönelmelerine sebep olmuştur (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 207).

Kadınların mücadele süreçlerini bazı sembolik durumlarla analiz etmeye çalışan modern toplumda, farklı uygulamalardan dolayı kadınların bir takım sorunlar yaşamaya devam ettiği görülmektedir. Sanki bir destekmiş gibi sunulan bazı günler, aslında kadınları daha fazla etki altına alan bir süreç itmiştir. Bunun en çok bilinen örneği ise uluslararası kadın mücadele gününe dönüştürülen 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’dür (Bilgin, 2012: 311). Türkiye’de ise durum dünya genelinden biraz daha ağır ve farklıdır. Batı karşısında ülkemizdeki kadınları hakları görece olarak iyileştirilse de, geleneksel kodlar kadına muhakkak çifte yükümlülük getirmektedir. Çalışma yaşamıyla beraber yükü daha çok artan kadınlar olumsuz iş koşulları ve toplumsal baskılarla da başa çıkmak durumunda kalmaktadır (Güner, 2008: 11). Terri Apter’e göre kadınlar iki zıt ama önemli olguyu aynı zanda istemektedirler, bunlar iş hayatı ve anneliktir. İki olgu da akla uygundur lakin ev işlerindeki sorumluluk erkekler tarafından kadınlara yüklendiği için iş yaşamının esnekliği kadınlara kolaylık sağlamalıdır, çünkü erkeklerin tutumunun değişmesi daha zordur (Giddens, 2008: 258). Çalışan kadının bu bağlamda temel problemi annelik ve ev olmuştur. Çünkü ev işleri ve çocuk bakımı gibi konular kadına atfedilenler arasındadır (Hıdıroğlu, 2006: 13). Tarafli perspektiften bakıldığında kadının çalışma hayatına girememe nedenleri arasında uygun iş güclüğü, çalışma şartları, eğitim, meslek, çocuk bakımı gibi konular gelmektedir. Kadının çalışma nedenlerinin başında ise özellikle ekonomik süreç gelmektedir. Tek maaş ile geçinememe pratiği, kadının çalışma hayatına girmesi açısından önemlidir. (Aksoy ve Şahin, 2005: 284). Bunların yanında, çalışan kadınlar için çocuk bakımına dâhil olan kreş sorunu da başat problemler arasındadır. Kadının, erkek emeğine karşı bir tercih olarak sunulması ve ucuz iş gücüyümüş gibi algılanması da ayrı bir problemdir. Belki de en önemli ve ahlaki bir problem ise taciz meselesidir. Taciz sorunu hemen her kadının yaşadığı problemlerin başında gelmektedir. Sırf kadın olmaktan dolayı yaşanan bu

problem, günümüz çalışan kadınları arasında kabul edilen başat sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz vd., 2008: 93). Bu sorumluluklara bakıldığı takdirde, çalışan kadınların eşlerinin, aile içi işlevsellik sürecinde eşine destek olması, ev işleri yahut çocuk bakımının paylaşılması gibi müşterek hususlarda yardımcı olması hayatın doğal bir getirisi olmakla birlikte hayatı daha da kolaylaştıracaktır (Önel, 2006: 50). Böylece aile içi gerginlikler yahut olası çatışmalardan da uzak kalınacak ve aile huzuru korunmuş olacaktır. Erkeklerin kadınlara oranla daha fazla çatışma ortamı içinde olduğunu (Çakırbenk, 2011: 174) varsayarsak, iş ve aile arasındaki hayat uyumunu yakalayabilmek için, huzurun mimarı olmak ve rol çatışmasını sona erdirmek başlıca tercihler arasında yer almalıdır. Ailedeki sorumluluk paylaşımı aile üyelerinin (ebeveynlerin) üzerine düşen sorumlulukları yerine getirerek iş ve aile hayatlarının uyum içinde geçmesini sağlamalıdır. Ancak bu geleneksel yapının belirlediği şekilde değil de içinde yaşadığımız çağın gereklerine ve getireceği sorunlara göğüs gerecek şekilde yapılması gerekmektedir. Yani nasıl ki çalışan kadın erkeğe atfedilen geçim sorununu yükleniyorsa aynı şekilde erkek de cinsiyetçi yapının kadına atfettiği rolleri arasında kendine pay edinmelidir. Ailenin en önemli işlevlerinden biri çocuğun eğitimi ve sosyalleşmesidir. Büyüme evresinde olan çocuk özellikle iki yaşına kadar anne sevgisi ve ilgisine ihtiyaç duymaktadır. Bu kritik evrede bu ilgiden yoksun büyüyen çocuklar güvensiz, azami anne sevgisinden mahrum ve kendini gerçekleştiremeyen çocukların gelişimini beraberinde getirir (Can, 2013a: 235). Bu nedenle çocuğun eğitimi ve sosyalleşmesinde aile kurumunun önemi büyüktür. Özellikle küçük yaşta çocuklar anne sevgisi ve şefkatine ihtiyaç duyarlar. Erkal, “Şu halde, ilk eğitim ana kucağındaki ve daha sonra aile ocağındaki eğitimdir” diyerek ailenin ve özellikle annenin çocuk için önemini vurgulamaktadır. “İyi yetişmiş ve eğitilmiş kadın hem toplum hayatında daha tesirli olabildiği gibi, aynı zamanda eğitimci rolü oynar” (Kayadibi, 2003: 20). Anne çocukla bu süreci yaşarken üstlendiği diğer rolleri de beraberinde yürütebilmesi için aile bireyleri arasında görev ve sorumluluklar paylaşarak yerine getirilmelidir.

İş yaşamı ve çocuk bakımı arasında gerilim Türkiye’de çalışan kadınları zor durumda bırakmaktadır. Bu gerginliği çözmek üzere Avrupa ülkeleri bazı politikalar geliştirmişlerdir. Türkiye’de ise devletin çocuk bakımı ile ilgili olarak herhangi bir sübvansiyon uygulaması söz konusu değildir. Kadınların çalışma yaşamı doğumla birlikte kesintiye uğrayabilmektedir. Bu kesintiyi göze almak istemeyen kadınlar sosyal yaşamlarında bir ikilem yaşamakta çocuğuna bakmak ve çalışmak arasında bir tercih yapmak zorunda kalmaktadırlar. Birçok kadın çocuk bakım maliyetleri dolayısıyla, çocuğuna ücretli bakım sağlayıp ek bir harcama yapmak yerine, doğumla birlikte çalışmayı bırakıp çocuğuna kendisi bakmayı tercih etmektedir. Türkiye’de devletin çocuk bakım maliyetlerine ilişkin yapacağı desteğin çalışan kadın oranının artmasında önemli bir etkisi olacağı açıktır (Yıldırım ve Canatan, 2011: 23). Yani çalışan kadının en önemli sorunu olan çocuk bakımına üretilecek olan çözüm bir nebze de olsa içini rahatlatıcak ve daha verimli olmasını sağlayacaktır. Böylece çalışan kadın için en önemli vaka olan çocuk bakımı işveren tarafından önemsenerek ve işyerlerinde kreş ve çocuk bakım merkezleri gibi türler açılacaktır (Önel, 2006: 54).

4. Yöntem

4.1. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu araştırma, 2017-2018 yılında Muş il merkezinde kamu sektöründe çalışan evli kadınları kapsamaktadır. Bu bağlamda, örnekleme yöntemi ile seçilen 84 kamuda çalışan evli kadın üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı, kamu sektöründe çalışan evli kadınların çalışmasının aile üzerindeki etkilerini ortaya koymak için gerçekleştirilmiştir. Araştırma için Kasım-Aralık 2017 ve Ocak 2018’de çalışmalara başlanmıştır. Bu çerçevede de konu ile ilgili çeşitli bilimsel araştırmalara ve kavramsal çerçeveyi oluşturan kitap ve yazılara ulaşılmıştır. Daha sonra soruların hazırlanması için çalışmalara başlanmıştır. Soruların hazırlanmasında, anket uygulamadaki zorluklar dikkate alınarak, sade, anlaşılır bir dil tercih edilmiş ve soru sayısı 33 ile sınırlandırılmıştır. Hazırlanan sorular ön bir uygulamaya sokulmuş ve pilot olarak seçilen kamu kesiminde 30 çalışan kadın üzerinde uygulanmıştır. Alınan sonuçlar değerlendirilerek sorular yeniden gözden geçirilmiş ve bazı düzeltmeler yapılarak basımı sağlanmıştır. Araştırmanın evreni olarak Muş ilinin kamu sektörü içerisinde, muş devlet hastanesi, toplum sağlık merkezi çeşitli okullar ve diğer kamu kurumlarında çalışan kadınlar seçilmiştir. Örneklem seçiminde evren sayısı belirli olduğu için α : 0.05 için 1.96 değeri seçilmiş, ayrıca p : 0.5 ve q : 0.5 değerleri alınmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50). Çalışmanın hata payı olarak 0.05 örneklem hatası kabul edilmiş ve toplamda 84 çalışan bayana ulaşılmıştır. Örneklem hesaplanması için Özdamar’ın, varyansa bağlı örneklem hesaplama formülü kullanılmıştır (Özdamar, 2003: 116-118). Çünkü örneklemin güvenilirliği parametreye yakınlığı arttıkça artmaktadır (Kaptan, 1981: 136). Örneklem, belli kurallara göre, belli bir evrenden seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliliği kabul edilen küçük kümedir (Karasar, 2005: 110-111). Örneklem sayısı ise bu alanlarda çalışan 28 hemşire 28 öğretmen 3 doktor ve 25 mühendis, sekreter, veteriner hekim vb. alandan seçilmiş toplam 84 çalışan kadındır. Sosyo-ekonomik açıdan kategorik dağılım bazı mesleklerde fazla olmasının sebebi ise, Muş ilinde evli ve bayan olarak tercih edilen sayının, kurumları içindeki azlığa ve iletişim kurmanın zorunluluğuna dayanmasıdır. Bu bağlamda bazı meslek sayıları fazla olsa da her mesleğin dâhil olması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada ise iki tür örneklem çeşidi kullanılmıştır. İlk amaçlı örneklemdir ki, bu örneklem evrenin genelini temsil edecek bir örneklem seçme amacı taşımaktadır (Özen ve Gül, 2007: 414). Çünkü örneklemden elde edilen sonuçlar evrenle genellenir (Karasar, 2005: 110-111). Bu anlamda olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında (Başaran, 2017: 490; Tarhan, 2015) yolunuzu görmemizi sağlar. Kota örnekleme tekniği, araştırmaya dâhil edilecek kişilerin kotalara göre saptanmasına dayanır. Belli özelliklere (yaş, cinsiyet, eğitim vb.) ayrılan kotalara kaç birey ya da birimin yerleştirileceğine önceden karar verilir. Tespit edilen her kota için aynı sayıya dikkat etmek gerekir (Kümbetoğlu, 2008: 100; Şenol, 2012). Amaçlı örnekleme ise araştırmanın amacına dayanan ve belirli bir kriter ve ya özelliğe bağlı olarak seçilen birey ve ya gruplardan oluşan bir yapıyı temsil eder (Kümbetoğlu, 2008: 99).

4.2. Araştırmanın Varsayımları ve Öngörülleri

- (i) Kadının eğitim durumunun yükselmesi ve çalışma hayatına girmesi çekirdek aile yapısını yaygınlaştırmıştır;
- (ii) Kamu da kadınların toplumun onlara yüklediği sorumluluklara göre istihdam etmekte olduklarını ve bu yönde de bir kabullenmişlik söz konusu olduğunu söyleyebiliriz;
- (iii) Birçok rolü üstlenip girdiği rol çatışmasına rağmen kadının iş hayatında var olması gerektiği görüşü savunulmuştur;
- (iv) Toplumda kadının çalışmasının tam olarak sindirilmemiş olsa bile bu yönde çok yol kat edildiğini söyleyebiliriz;
- (v) Kadınlar ekonomik özgürlüğünü elde etmek için çalışmaktadırlar;
- (vi) Kadının ideal yaşam biçimi ev kadınlığı ile iş kadınlığı rollerinin birleştirilerek yürütmektir;
- (vii) Kadının çalışması aileye ekonomik destek ve sosyal güvence sağlaması nedeniyle olumlu etkilemektedir;
- (viii) Kadının çalışması aileye yeteri kadar zaman ayıramamasına neden olmaktadır;
- (ix) Çalışan kadınlar aile içerisinde karar almada söz sahibiler;
- (x) Kadının çalışması iyi bir anne ve eş olmasını engellemez ikisi arasındaki ciddi bir uyumsuzluk durumunda ailesini seçer;
- (xi) Kadınların çalışmalarına yönelik yasal düzenlemeler yetersizdir;
- (xii) Çalışan kadınların sorunları ancak yasaların yeniden düzenlenmesi ve toplumda ki zihinsel kodların bu yönde değiştirilmesi ile sağlanabilir;
- (xiii) Araştırmanın örneklemini oluşturan 84 katılımcının kendilerinden istenilen bilgileri içtenlikle ve doğru olarak cevapladıkları öngörülmektedir;
- (xiv) Örneklemin evreni temsil ettiği öngörülmektedir;
- (xv) Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının ölçtükleri özellikler bakımından güvenilir ve geçerli olduğu öngörülmektedir.

4.3. Veri Toplama ve Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Araştırma verilerinin toplanması sürecinde öncelikle gerekli izinler alınmış ve belirlenen kurumlarda uygulama yapılmıştır. Varsayımlarımızda var olduğunu iddia ettiğimiz varsayımlarımıza ilişkin yahut etkinin olup olmadığına dair veya verilerin toplanacağı (Arık, 1992) kaynaklara bakmak gerekir. Bu bağlamda uygulamada hata yapmamak için gerekli hassasiyet gösterilmiştir. Sorular hazırlanırken, araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla, ölçme aracına uygun ve ölçülmesi istenen alanı temsil etmesi amaçlanan verilerin içeriklerine uygun olarak, olgusal, kapalı uçlu ve açık uçlu, seçmeli ve çok seçenekli soru tiplerinden oluşmuştur. Uygulama sonucu alınan veriler daha önceden altyapısı hazırlanan SPSS programına ham bilgi olarak aktarılmış ve bu program yoluyla frekans dağılım ve çapraz tabloları çıkarılmıştır. Kay-Kare testi, verilerin analizlerde uygun görülmemiştir, çünkü bu pratik daha çok kesin olasılık dağılımlarını oluşturmak amacıyla kullanılabilir (Agresti, 2002). Daha doğrusu bu testin kullanılabilmesi için beklenen değerin beşten küçük olan kategorik sayının, toplam kategori sayısının % 20'sini

aşmaması ve tüm kategorilerde bu değerin birden büyük olması gerekir (Büyüköztürk, 2014: 142). Bu analizde yapılan Kay-Kare testinde gözenek sayısı, toplam gözenek sayısının % 20'sini aştığı için anlamlılık testine ilişkin sonuçların yorumlanması doğru değildir. İkinci bir sebep ise değişkenlerin kategorik olamamasından dolayı anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek mümkün olmamıştır. Eğer bir ilişki ortaya konulmak istenseydi (Bakan ve Büyükbeşe, 2004; Bircan vd., 2003: 73), bütün analizlerde Ki-Kare testi uygulanabilirdi. Çapraz tablo, araştırmaya katılan denek ya da katılımcıların, iki ya da daha çok sınıflamalı değişkene göre frekans ve yüzde dağılımını verir. Gözenekler için yüzde değeri incelenerek değişkenler arasında ilişki olup olmadığı konusunda bir fikir edinilebilir. Böylece çapraz tablo, bize en az iki değişkene göre oluşan gözeneklerin satır kenar toplamı, sütun kenar toplamı ve genel toplam üzerinden yüzde değerlerini aynı tabloda görmemizi ve değerlendirmemizi sağlar. Ayrıca ek olarak, herhangi bir konuyla ilgili olarak sınıflamaya ya da sınırlama ölçeğinde belirlenen görüşlerin, sınıflamalı bir değişkene göre oluşan alt gruplar bakımından genel olarak inceleme olanağı sağlar (Büyüköztürk, 2014: 27).

5. Bulgular

Burada araştırmanın doğrultusunda toplanan verilerden elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

5.1. Demografik Bulgular

Demografik bulgular bölümünde, ankete katılan çalışan kadınların yaş, doğum yeri, evlilik, gelir ve eğitim düzeyleri, çalışma yılı gibi verilere yer verilmiştir. Burada temel amaç, ankete katılan çalışan kadınların genel durumunu ortaya çıkarmaktır.

Tablo 1. Basit Frekans Yaş Tablosu

Yaş	Yüzde	Kişi Sayısı
21-25 Arası	15,5	13
26-30 Arası	34,5	29
31-35 Arası	38,5	32
36 ve Üzeri	11,9	10
Toplam	100	84

Tablo 1'de yaş oranına baktığımız zaman en yüksek oranı 31-35 yaş aralığını %38,5 ile oluşturduğunu görüyoruz. Bunu takiben 26-30 yaş aralığı %34,5 ile, 21-25 yaş aralığı %15,5 ve son olarak da 36 ve üzerindeki yaş aralığı da %11,9 oranını oluşturmaktadır. Bu sonuca bakıldığında, örneklemin orta yaş düzeyinde yoğunlaştığını görebiliriz.

Tablo 2. Yaş ve Çocuğunuz Var Mı Sorularına İlişkin Çapraz Tablosu

Yaş	Çocuğunuz Var Mı?		Toplam
	Evet	Hayır	
21-25	3	10	13
26-30	3,6%	11,9%	15,5%
	21	8	29
31-35	25,0%	9,5%	34,5%
	26	6	32
36 ve üzeri	31,0%	7,1%	38,1%
	8	2	10
Toplam	9,5%	2,4%	11,9%
	58	26	84
	69,0%	31,0%	100,0%

Tablo 2 incelendiğinde yaşa bağlı olarak çocuğun var olmasına baktığımızda, araştırmaya katılanların 58 bayan (%69,0 ile) çocuk sahibi olduğunu ve bunların 26'sı (%31,0 ile) 31-35 yaş arasında olduklarını ve bunu takip eden en yüksek diğer sayının ise 21 bayan ile (%25,0) ile 26- 30 yaş aralığını kapsadığını görmekteyiz. Hayır diyen bayan sayısı ise %31 ile 26 sayısında kalmıştır. Evlenmeyen bayanların ise en fazla 21-25 yaş aralığında yoğunlaştığı yine tablodan anlaşılabilir. Bu durumun temel sebepleri arasında genç yaşta bireylerin, daha çok duygusal olmaları yahut duygusal bağlamda alınan kararların evlilik ile ilişkilendirildiği takdirde pek fazla olumlu sonuç vermemesi olarak yorumlanabilir (Süzer ve Yıldız, 2005; Stahmann, 2000). Doğum yerlerinin bölgesel dağılımına bakıldığında ise örneklemimiz itibarıyla Muş ilinde kamuda çalışan 35 bayanın %41,7 ile doğu Anadolu bölgesinde yaşadığını ve onu takip eden bölgenin ise 11 bayan ve %13,1 oranı ile İç Anadolu bölgesi olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda Ege bölgesi ile Akdeniz bölgesinin de %11,9 (10 bayan) ile Muş ilinde hizmet vermekte olduklarını görüyoruz. Bölge bazı evlilik dağılım oranlarına bakıldığında zaman ise en fazla evli olan bayanın yine Doğu Anadolu illerinde doğmuş olan bayanların (35 bayan ile %41,7) olduğunu görebiliyoruz. Evlilik sayısının Doğu bölgelerinde daha yüksek çıkmasını sebebinin ise erken yaşta yapılan evlilik algısı ve geleneği ile ilişkili olduğu ifade edilebilir (Orçan ve Kar, 2008: 98-99). Çalışmamıza katılan bayanların eğitim düzeylerini analiz ettiğimiz takdirde, en yüksek oranın 55 bayan (%64,1) ile lisans mezuniyetinde olduğunu görebiliriz. Ön lisans mezunu 12 bayan ile %14,5; master mezunu 10 bayan ile %12 ve lise mezunu 7 bayan ile %8,4 olarak karşımıza çıkmıştır. Diğer bil ilginç analiz ise yine en fazla evlilik olan bayan sayısının lisans mezunlarında 52 bayan ile %61,9 olduğunu görebiliyoruz. Evlilik olgusunun demografik verilerle ilişkisini yukarıda ifade ettiğimiz sebeplerle analiz edebiliriz, kısacası bu olgu özellikle doğum yerine bölgesel gelenek ile oldukça yakından ilgilidir. İncelediğimiz diğer bir analiz olan aylık gelir durumunun en yüksek olduğu oran 39 bayan (%47,0) ile 2 bin TL olup bu sayının 29'nu (%34,9) lisans mezunları oluşturmaktadır. Bunu takip eden diğer oranlar 3 bin TL ile 35 bayan (%42,2); 4 bin TL ile 5 bayan (%6); 5 bin ve 6 bin TL ile 2'ser bayan (%4,8) sıralanabilir. Gelir dağılımının meslek ile ilişkisine bakıldığında ise en yüksek oranın 39 bayan ile (%47,0) 2 bin TL olduğu ve bunun 20 kişisini (%24,1) öğretmenlerin oluşturduğunu görmekteyiz. Bunu takip eden diğer yüksek oran ise 35 bayan ile (%42,2) 3 bin TL olup bunların 23 kişinin (%27,7) hemşirelerden oluştuğunu görebilmekteyiz.

5.2. Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bulgular

Sosyo-kültürel bulgular kısmında. Özellikle çalışan ve örneklemimizde olan bayanların, varsayımlar üzerinden belirttiğimiz değerlendirmeleri analiz etmeye çalışacağız. Bu bağlamda ilk analizimiz eğitim düzeyinin yükselmesi ile aile türleri arasındaki ilişki olacaktır.

Tablo 3'e bakıldığında, Eğitim durumu ile Aile yapısının türleri görülmektedir. Tabloda dikkat çeken husus, eğitim oranlarının artması ile çekirdek aile sayısında meydana gelen artış olacaktır. Anketimize katılan çalışan bayanların 7'i (%8,3) lise mezunu olduğunu ifade etmiş, bu cevaplardan 5'i (%6) çekirdek aile cevabını vermiştir. Yine 12 önlisans mezunu çalışan bayanın (%13,4) hepsi, evlilik

türü olarak çekirdek aile cevabını vermiştir. Lisans mezunu 54 bayandan (%64,3) 48'i (%57,1) çekirdek aile cevabını vermişken; 11 master mezunu bayanın (%13,1) hepsi yine çekirdek aile cevabını vermiştir. Çekirdek aile, eğitim düzeyi arttıkça sürekli hale gelmektedir. Bunun temel sebepleri arasında ekonomik ve çocuklarla daha fazla ilgilenme vardır (Eyce, 2000: 231). Özellikle aile içi fertlere sağlanan hizmetteki artış, çekirdek aile de daha fazla görülmekte ve ailenin fonksiyonu, dış dünyaya karşı bir sosyalleşme işlevine dönüşmektedir. Bu durumlar, çekirdek ailelerin artmasına ve sürdürülebilir hale gelmesine sebep olmaktadır. Yine meslek ile aile yapısı analizine baktığımızda ise en fazla çekirdek ailenin öğretmen (26 kişi ile %31) ve hemşire (26 kişi ile %31) meslek türlerinde olduğunu görebilmekteyiz. Yine bu durumun temel sebebinin eğitim ile birlikte, mesleğin nitelikleri perspektifinde yer değiştirme de olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 3. Eğitim Durumu ve Aile Yapısı Çapraz Tablosu

Eğitim durumu	Hangi Aile Yapısına Sahipsiniz			Toplam
	Çekirdek Aile	Geniş Aile	Parçalanmış Aile	
Lise Mezunu	5 6,0%	2 2,4%	0 .0%	7 8,3%
Ön Lisans Mezunu	12 14,3%	0 .0%	0 .0%	12 14,3%
Lisans Mezunu	48 57,1%	5 6,0%	1 1,2%	54 64,3%
Yüksek Lisans	11 13,1%	0 .0%	0 .0%	11 13,1%
Toplam	76 90,5%	7 8,3%	1 1,2%	84 100,0%

Toplum tarafından kadın yüklenen sorumluluklar sadece evlilik ile sınırlı değildir. Bu husus meslek ile de yakından ilgilidir. Seçilen mesleklerin toplum tarafından dayatılması yahut bir tercih olarak sunulması, meslek tercihlerinde de etkili olmaktadır. Meslek tercihi ile meslek ayrımı üzerine yaptığımız analizde, kadınların meslek seçerken çok fazla ayrım yapmadıklarını ve bir ön kabulde geldiklerini görebilmekteyiz. Örneğin, toplamda 84 kamu da çalışan kadından 29'u (%34,5) hemşire, 28' i (33,3) öğretmen, 24'ü (%28,6) diğer (veteriner hekimlik sekreterlik mühendislik, memur) ve 3'ü (%3,6) de doktorluk mesleğini yapmaktadır. Bunlara yönettiğimiz meslek seçimi yaparken kadın mesleği erkek mesleği ayrımı yaptınız mı sorusuna 54 kişi (%64,3) hayır cevabını verirken 21 kişi de (%25, 0) kısmen, 9 kişi (%10,7) evet cevabını vermektedir. Bu verilerden de hareketle kadınların toplumun onlara yüklediği sorumluluklara göre istihdam ettiğini ve bu yönde bir kabullenişlik söz konusu olduğunu görüyoruz. Yine araştırmaya katılanların çalışan aileye nedenlerini nereli olduklarına göre dağılımına baktığımız zaman çalışma nedeni olarak en yüksek oranın %41,7 (35 kişi) ile ekonomik özgürlük olmuştur. Bu oranın %16,7' si (14 kişi) Doğu Anadolu bölgesinde iken diğer en yüksek oran %7,1 ile Ege bölgesinden oluşmaktadır. Bunu takiben diğer çalışma nedeni olarak %19,0 ile gelecek güvencesi, %15,5 ile kariyer meslek edinme, %10,7 ekonomik zorunluluk ve %9,5 'i de işten elde edilen mutluluktan dolayı çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu verilerden hareketle geleneksel kadın

kalıplarının yıkılması ve kadının kendi özgürlüğünü sağlamaya yönelik çalıştığını ve bu durumun doğu Anadolu bölgesinde yoğunluk gösterdiğini söyleyebiliriz. Toplumsal cinsiyet söyleminin, yukarıda ifade edilenler (meslek tercihi, doğum yeri, vs.) bağlamında oldukça etkili olduğu da söylenebilir (Gündüz vd., 2015: 23). Çalışma ve maddi durum ilişkisi üzerine yaptığımız analizde ise çalışan kadınların maddi durumunun yeteri kadar iyi olması durumunda yine çalışır mıydınız sorusuna 47 kişi (%56,0) evet, 25 kişi (%25,0) hayır ve 16 kişi (%19,0) kararsızım cevabını vermiştir. Kadınların büyük bir oranı 47 kişi (%56,0) maddi durumunun yeteri kadar iyi olması durumunda yine çalışacağını söylemektedir ve bu oranın mesleğe göre dağılımında (%21,4 ile) 18'ini öğretmenler, (%15,5 ile) 13'ünü hemşireler (%16,7 ile) 14'ünü diğer ve (%2,4 ile) 2'sini de doktorlar oluşturmaktadır. Maddi durumunun yetere kadar iyi olması durumunda çalışmayacağını belirtenlerin oranı ise 21 kişi ile %25,0 olup bu oranın büyük kısmını 12 kişi, %14,3 ile hemşireler oluşturmaktadır. Burada yoğun çalışma koşullarına bağlı olarak hemşirelerin çalışma heveslerinin kalmadığını söyleyebiliriz. Bu sonuçlara bakıldığında meslek seçimi ile iş tatmini arasında ciddi bir ilişki biçimini olduğu gözlenebilir. Çünkü mesleklerin yüksek iş tatmini ve düşük iş tatminine göre ayrıştığı bilinmekte ve tercihlerin buna göre yapıldığı düşünülmektedir (Gökdeniz ve Merdan, 2016: 112).

Çalışan kadınların çevrelerinden aldıkları tepkilerin de, çalışma hayatı üzerinde önemli etkileri mevcuttur. Kadının toplum tarafından belirlenmiş cinsiyet rollerine göre hareket etmemesi bir bağlamda öngörülerin de belirlenmesine sebep olmuştur. Bu pratiğin kaynağı ise toplumsal ön gördüğü genelliklerin erkeği baskın tutmak suretiyle kabullenilmesinde yatmaktadır (Bingöl, 2014: 109). Yaptığımız araştırmada da bu bağlamda yüzde yüz istenilen sonuç çıkmamıştır. Kadınların çoğu (59 bayan %70,2 ile) çevreden aldığı tepkilerin olumlu olduğunu ifade etmiş olsa dahi, geriye kalan 25 bayan (%29,8) ile "evet" cevabını verememiştir. Evet, cevabını verenleri yarısı kadar bir sayı hala çevrenin memnuniyetsizliğine işaret etmiştir. Bölgesel dağılım açısından ise şaşırtıcı bir biçimde olumlu tepkiler aldıklarını ifade eden kadınların %27,4 ile en yüksek oranın doğu Anadolu bölgesinde olduğunu görüyoruz ve burada ülkemizde kapalı toplum olarak nitelenen doğu toplumunun kadının çalışmasına yönelik olumlu bir tutum sergilediğini söyleyebiliriz. Eğitim ve kadın yaşam biçimi ilişkisine bakıldığında ise çalışan kadınların büyük bir kısmına (52 kadın ile %61,0) göre kadının ideal yaşam biçimi ev kadınlığı ve iş kadınlığı rollerini birleştirerek yürütülmesidir. Eğitim durumuna göre baktığımızda ise bu oranın (37 kadın ile %44,0) yoğunluğunu lisans mezunları oluşturmaktadır. Çalışan kadınların bir kısmı da (19 kadın ile %22,6) geleneksellikten kopamamış olup kadının ideal yaşam biçimi olarak iyi bir anne ve ev kadını olması görüşünü savunmuşlardır. Bunu eğitim durumuna göre değerlendirdiğimizde ise en yüksek oranı 11 kadın ile (%13,1) yine lisans mezunları oluşturmaktadır.

Tablo 4. Meslek İle Kadınların İdeal Yaşam Biçimi Çapraz Tablosu

Size göre kadının ideal yaşam biçimi hangisidir	Mesleğiniz				Toplam
	Öğretmen	Hemşire	Doktor	Diğer	
Ev kadınlığı ve iş kadınlığı rollerini birleştirerek yürütmek	20	16	1	15	52
Mesleki eğitimi görüp gerektiğinde kullanmak	23,8%	19,0%	1,2%	17,9%	61,9%
İyi bir anne ve ev kadını olmak	3	1	0	3	7
Başarılı bir iş kadını olmak	3,6%	1,2%	,0%	3,6%	8,3%
	3	11	1	4	19
	3,6%	13,1%	1,2%	4,8%	22,6%
	2	1	1	2	6
	2,4%	1,2%	1,2%	2,4%	7,1%
Toplam	28	29	3	24	84
	33,3%	34,5%	3,6%	28,6%	100,0%

Tablo 4 incelendiğinde kadınlardan 52 kişi (%61,9) kadının ideal yaşam biçiminin kadının aile rolleri ile iş rollerini birleştirerek yürütmek olduğunu belirtmektedirler. Bu görüşü savunanların 20'si (%23,8) öğretmenlik ve 16'sı (%19,0) hemşirelik gibi ev kadınlığının bir uzantısı olan meslekleri yürütmektedirler. Kadının yaşam biçimi olarak iyi bir anne ve ev kadınlığı olduğunu söyleyenler ise 19 kişi (%22,6) olup bunların 11'i (%13,1 ile) nöbetlere ve uzun çalışma saatlerine maruz kalan hemşireler oluşturmaktadır. Mesleğin, analiz bağlamında yaşamı belirleyici olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Kişinin, sosyalleşmesini, ideolojisini, kimliğini, rolünü, statüsünü ve prestijini, bir açıdan bakıldığı takdir de meslek inşa etmektedir (Seçer, 2007: 215-248). "Başarılı Bir Kadın İle Başarılı Bir Erkek Aynı Statülerde Yer Bulabilir Mi" ile "Türkiye Şartlarında Bir Kadının Kolay Yükselme Şansı Bulduğu Sektör" değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde iş şartlarında başarılı bir kadın ve aynı başarıdaki bir erkeğin aynı statüde yer bulma duruma en yüksek oran 45 kişi tarafından %53,6 ile hayır cevabı verilmiş ve bu oranın 26 kişi ile %31,0'ı Türkiye şartlarında kadının kolay yükselebileceği alan olarak reklamcılığı görürken 7 kişi ile %8,3'de pazarlamada yükselebileceğini söylemektedir. Başarılı bir kadın ile başarılı bir erkeğin aynı statüde yer bulması durumuna en çok cevaplanan ikinci şık ise 32 bayan ve %38,1 ile evet cevabıdır. Aynı şekilde bu oranda da kadınların Türkiye şartlarında kolay yükselme şansı bulacağı alan olarak reklamcılık ve pazarlama sektörleri gösterilmiştir. İş şartların başarılı kadın olma niteliğine baktıktan sonra kadınların çalışma şartları ile erkeğin çalışma şartları arasında yaptığımız analizde ise kadınlar çalışma şartlarının erkeklere göre düzenlenmiş midir sorusuna yönelttikleri cevaplara baktığımızda en çok işaretlenen şık %40,5 (34 kişi) ile kısmen katılıyorum olup %29,8 (25 kişi) de bu soruya katılıyorum cevabını vermişlerdir. Aynı zamanda katılıyorum fikrine paralel olarak kadınların %29,8'nin (25 kişi) kadınların çalışma şartlarının erkeklere göre düzenlenmemiş olduğunu belirterek katılmıyorum şikkını işaretlemişlerdir. Çalışma şartları erkeklere göre düzenlenmiştir sorusunu kadınların çalışmasına yönelik yasaların yeterli olup olmamasına göre açtığımızda ise en çok işaretlenen şikkın 66 kişi (78,6) ile çalışma şartlarının yetersiz olması olup buna çalışma şartlarının kısmen erkeklere göre düzenlendiğini belirtenler 24'ü (%28,6) çalışan kadınlara yönelik yasaları yetersiz bulmaktadır. Kadınların çalışması ile kariyer ilişkisini analiz ettiğimiz bu kısım da ise kadınların %70,2'sinin (59 kişi ile) kariyer ile

aile rolleri arasında uyumsuzluk olması durumunda tercihlerinin aileleri olacağını söylemektedirler. Bunların %33,3'ü (28 kişi ile) kadının çalışmasının iyi bir anne ve eş olmasını kısmen engellediğini belirtirken %31,0'da (26 kişi ile) kadının çalışmasının iyi bir anne ve eş olmasını engelleyemeyeceğini kadının işine de evine de bakabileceğini belirtmektedir. Elde ettiğimiz verilerden hareketle kadının çalışmasının iyi bir anne ve eş olmasının üzerine kısmen etkileri olsa bile tam anlamıyla engel olmadığını ve işleri ile aileleri arasında ciddi bir uyumsuzluk durumunda işlerini bırakıp ailelerine yöneceklerini söyleyebiliriz. Bu analizi destekler nitelikte yaptığımız çalışma ve ilk tercih arasındaki sonuçlar ise şöyle ifade edilebilir: kadınların kadının çalışmasının iyi bir anne ve eş olmasını engeller mi sorusuna en yüksek oranda %47,6 ile (40 kişi) hayır cevabını vermiş ve bunların %33,3'üne (28 kişi) göre de bir kadın için ilk sırada mutluluk, %10,7'sine (9 kişi) göre ise ilk sırada çocuk gelmektedir. Bunu takiben en yüksek oranda %40,5 ile (34) kadının çalışmasının kısmen de olsa iyi bir anne ve eş olmasını engellediği söylenilmektedir. Bu oranın %21,4'ü (18 kişi) için ilk sırada çocuk gelirken %19,0'ı (19 kişi) için ise ilk sırada mutluluk gelmektedir. Bu verilerden hareketle kadınların çoğunluğunun çalışma hayatının kadının iyi bir anne ve eş olmasına bir engellilik teşkil etmediğini uğraşlarının var olması gerektiğini ancak önceliklerinin manevi olarak benimsedikleri mutlulukları ve çocukları olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü çocukların dış dünya ile ilişkileri, ahlaki yargıların temellenmesine kaynaklık etmektedir (Çam vd., 2012: 1221).

5.3. Çalışan Kadın ve İş-Aile Bulguları

Kentleşmenin artması, bilginin kontrol edilemez ve hızlı bir biçimde yayılması, eğitim ve ulaşım imkânlarının gelişmesi ve toplumsal bilinçte yaşanan değişim ve ilerlemeler, kadınların daha fazla sayıda farklı sektörlerde yer bulmalarına sebep olmuştur. Kadınların sektörel hayatta yer bulmasının ise sonuç açısından aile kavramı ile yaşayacağı bazı problemlerin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Aile ve iş hayatının, çeşitli sebeplerden dolayı zaman zaman karşı karşıya gelmesi, kadını bir açıdan ciddi bir problemle başbaşa bırakmıştır (Tatlı ve Koç, 2017: 146). İşte aşağıdaki tablo, iş hayatında yer bulan kadınların "ev" ile kavramsal karşılaşmalarında ne düşündüklerine yönelik bir analiz içermektedir.

Tablo 5. Meslek ile İş Yerindeyken Aklınızın Evde Kalmasını Ne Sıklıkta Yaşıyorsunuz Çapraz Tablosu

Meslek	İş yerindeyken aklınızın evde kalmasını ne sıklıkta yaşıyorsunuz?			Toplam
	Hiç	Çok	Arada Bir	
Öğretmen	6 7,1%	6 7,1%	16 19,1%	28 33,3%
Hemşire	1 1,2%	17 20,2%	11 13,1%	29 34,5%
Doktor	0 0,0%	1 1,2%	2 2,4%	3 3,6%
Diğer	2 2,4%	11 13,1%	11 13,1%	24 28,6%
Toplam	9 10,7%	35 41,7%	40 46,4%	84 100,0%

Tablo 5 incelendiğinde çalışan kadınların iş yerinde iken aklılarının evlerinde kalmasını durumunu yönelik soruya 40

kişinin (%46,4) arada bir aklılarının evlerinde olduğunu ve buna çok yakın diğer oran ise 35 kişinin (%41,7) bu durumu çok sık yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bunu mesleklere göre dağılımına baktığımızda ise bütün çalışan kadınlarda bu kaygının söz konusu olduğunu fakat en çok hemşirelerin bu durumu yaşadığını söyleyebiliriz. Yine yaptığımız başka bir çapraz tablo analizinde ise çalışan kadınların çalışmalarının aile hayatları üzerinde ki olumlu etkileri olarak en yüksek oranda %38,1 ile ekonomik destek olarak görüp bunun mesleğe göre dağılımında %15,5'ini hemşireler, %11,9'unu diğer, % 9,5'ini öğretmenler ve %1,2'sini doktorlar oluşturduğu görülmüştür. Çalışmanın aile üzerinde ki diğer olumlu etkisi ise %21,4 ile düzenli ve programlı bir hayat sürdürmesidir. Bu oranın mesleğe göre dağılımına baktığımız da çoğunluğunu öğretmenler oluşturmaktadır. Ters bir durum analizinde ise kadının çalışmasının aile üzerinde bıraktığı olumsuz etkinin 61 bayan (%72,6) ile aileye yeteri kadar zaman ayıramama durumundan kaynaklandığını görüyoruz. Bunu mesleğe göre dağılımına baktığımızda ise bu oranın 21 kişisini (%25,0) öğretmenler, 20'sini (%23,8) hemşireler, 17 kişiyi (%20,2) diğer ve 3 kişiyi ise (%3,6) doktorlar oluşturmaktadır. Bunu takip eden diğer olumsuz etkiler de 7 kişi (%10,7) "çocuğunun sorunları ile ilgilenememe"; 5 kişi (%6) "aile ve iş hayatını uyumlaştıramam" ve bunların "hepsini" ise 9 kişi (%10,7) tercih etmiştir. Yaptığımız karşılaştırmalı analizden çıkan sonuç, kadınların özellikle sektörel hayata dâhil olduktan sonra çeşitli problemlerle karşılaştıkları ama bu problemlerin en önemlisinin aile olduğudur. Çünkü kadının, eş ve annelik rolü ailenin bütününde yer aldığı için, çalışma hayatı (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 212), ailenin geniş zamanını alan bu rolleri ortadan kaldırmaya başlamıştır. Bu sebepten dolayı çalışan kadınları aile olgusu ile yaşadığı başat sorun, aileye zaman ayıramamadır (Susam, 2003). Durum pratik bağlamda bu şekilde analiz edilse dahi, olumlu seyreden gelişmeler de gün yüzüne çıkmaya devam etmektedir. Aile konusunda önemli ve çeşitli sorunlar yaşayan kadının, çalışma hayatı ile aile hayatının karar mekanizmasına ortak olması da pozitif bir veri olarak kabul edilebilir. Özellikle doğum yeri bölgesi ile karşılaştırmalı çapraz tablo analizi yaptığımız aile içi kararlarda etkili olup olmama analizi, bu teorimizi doğrular niteliktedir. Yaptığımız analizde çalışan kadınların büyük bir bölümü %91,7 oranında aile içinde ki kararı almada eşlerine danışarak ortak kararlar aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu oranın %36,9'unu 31 çalışan bayan ile Doğu Anadolu bölgesindekiler oluştururken onu takip eden en yüksek diğer oranlarda ise %13,1'ini 11 çalışan bayan ile İç Anadolu bölgesi, %11,9'u 10 çalışan bayan ile Ege bölgesi ve %10,7'sini 9 çalışan bayan ile Akdeniz bölgesi oluşturmaktadır. Kararları eşim verir cevabını verenler ise çok az olup %3,6'lık ile 3 çalışan bayan oluşturmaktadır. Burada doğu toplumunda ikinci planda tutulan kadının çalışma hayatına girmesiyle artık emeğinin karşılığını ücret olarak almasıyla birlikte aile içindeki kararları almada söz sahibi olduğunu söyleyebiliriz. Kadının aile içinde söz sahibi olmasından ziyade alınan kararlarda ortaklık göstermesi önemli ve ilerlemeci bir pratiktir. Lakin tüm bunlara rağmen kadınlara yönelik alınan kararların yeterli olmadığı aşikârdır (Küçük, 2015: 4; Tatlı ve Koç, 2017: 154). Bu bağlamda yaptığımız şu analiz, ifade ettiklerimiz desteklemektedir. Anayasaya Eklenen Yeni Aile Paketi Hakkında Bilginiz Var Mı ve Çalışan Kadınlara Yönelik Yasaları Yeterli Buluyor Musunuz değişkenlerini analiz ettiğimiz çapraz tablo analizinde kadınların çalışan kadınlara yönelik yasaları

yeterli buluyor musunuz sorusuna 65 kişi (%77,4) yetersiz bulunduğunu belirtmiştir. Bunu anayasaya eklenen yeni aile paketi hakkında bilgilerinin olup olmamasına göre açtığımızda 24 kişi (%28,6) kısmen bilgisi olduğunu, 19 kişi (%22,6) evet diyerek bilgisinin olduğunu ve 19 kişi (%22,6) hayır diyerek bilgisinin olmadığını belirtmektedir. Bulgulardan hareketle çalışan kadınların büyük çoğunluğunun yeni aile paketi hakkında az çok bilgisinin olduğu ve bunları yetersiz bulduklarını söyleyebiliriz.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu verilerden hareketle kadınların çalışma hayatında istihdamlarını artırmak ve iş-aile uyumunu sağlayarak rol çatışmasından kurtulmasını sağlamak için öncelikle toplumdaki zihinsel kodların yeniden şekillendirilmesi sağlanmalıdır. Bireylerin kendileriyle uyumlu eşlerle evlenmesi gerekir ve en önemlisi de yasaların çalışan kadınları göz önünde bulundurarak yeniden düzenlenmesiyle iyileştirebileceğini söyleyebiliriz. Muş ilinde kamu sektöründe çalışan kadınlar üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda elde edilen bulguların büyük bir kısmı, teorik beklentilerimizi destekler niteliktedir. Araştırmada çalışan kadın sahip olduğu niteliklerin (meslek, eğitim durumu, yaş, doğum yeri, aylık gelir) hem birbiriyle olan ilişkileri hem de günlük hayatta, iş ve aile hayatında olan ilişkileri çerçevesinde ele alınmıştır.

Yaptığımız araştırma sonucunda genelde şu bulgular elde edilmiştir:

- (i) Kadının eğitim durumunun yükselmesi ve çalışma hayatına girmesi çekirdek aile yapısını yaygınlaştırmıştır.
- (ii) Kamu da kadınların toplumun onlara yüklediği sorumluluklara göre istihdam etmekte olduklarını ve bu yönelimde de bir kabullenmişlik söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.
- (iii) Genelde hemşire ve öğretmenlik gibi ev kadınlığının bir uzantısı olan mesleklerde istihdam edilmekte ve bunun toplumun onlara benimsettiği gibi artık bir tercih şeklini almaktadır.
- (iv) Kadınlar üslendiği bütün rollere rağmen bir kadının ahtapot gibi olması gerektiğini annelik ve ev kadınlığının yanında iş hayatında var olup, bütün yükümlülükleri yerine getirmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.
- (v) Kadının ideal yaşam biçimi olarak da ev kadınlığı ile iş kadınlığı rollerinin birleştirerek yürütmek olduğu sonucuna varılmıştır.
- (vi) Kadının çalışması aileye ekonomik destek ve sosyal güvence sağlaması nedeniyle olumlu etkilemesinin yanında kadının çalışması aileye yeteri kadar zaman ayıramamasına da neden olmaktadır. Ekonomik özgürlükleri elinde olan çalışan kadınlar aile içerisinde karar almada söz sahibi olup çalışmasının iyi bir anne ve eş olmasını engelleyemeyeceği ikisi arasındaki ciddi bir uyumsuzluk durumunda ailesini seçeceği kanısına varılmıştır.
- (vii) Toplumda kadının çalışması tam olarak sindirilmemiş olsa bile bu yönelimde çok yol kat edildiğini söyleyebiliriz. Bunun için iş alanlarının artırılması gerekiyor ve aynı zamanda kadınların çalışmalarına yönelik yasal düzenlemeler yetersizdir.

Sonuç olarak elde ettiğimiz bulgulardan hareketle kadınların çalışma hayatında istihdamlarını artırmak ve iş-aile uyumunu sağlayarak rol çatışmasından kurtulmasını sağlamak için öncelikle toplumdaki zihinsel kodların yeniden şekillendirilmesi sağlanmalıdır. Bireylerin kendileriyle uyumlu eşlerle evlenmesi gerekir ve en önemlisi de yasaların çalışan kadınları göz önünde bulundurarak yeniden düzenlenmesiyle iyileştirebileceğini söyleyebiliriz.

Kamuda çalışan 84 evli kadına yönelttiğimiz çalışan kadının karşılaştığı sorunlara yönelik çözüm önerilerimiz şeklinde ki açık uçlu soruya kadınlar karşılaştıkları sorunlar ve özellikle çalışma ile iş hayatının uyumlaştırılmasına yönelik cevaplar verilmiştir. Bu çözüm önerilerini ise yoğunluğuna göre şöyle sıralayabiliriz:

- (i) Çalışma şartlarının yeniden düzenlenmesi,
- (ii) Çalışma şartlarının iyileştirilmesi,
- (iii) Esnek çalışma saatlerinin oluşturulması,
- (iv) Kadınlara daha fazla istihdam alanı sağlanması
- (v) Cinsiyet ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve erkek egemen zihniyetin değiştirilmesi,
- (vi) Toplumda ki zihinsel kodların değiştirilmesi ve kadının da çalışabileceği görüşü topluma benimsetilmesi,
- (vii) İş-aile uyumunu sağlamak için eşlerin uyumlu ve anlayışlı olması,
- (viii) Mobbing (duygusal şiddete), fiziksel ve sözlü şiddete karşı yeteri kadar önlemlerin alınması,
- (ix) Daha güvenilir çalışma alanlarının oluşturulması,
- (x) Emeklilik yaşının düşürülmesi,
- (xi) Kadınlara yönelik doğum sonu, süt vb. izinlerin artırılması,
- (xii) İşverenlerin çalışan annelere daha ılımlı ve olumlu davranması,
- (xiii) Çocuk altı yaşına gelene kadar kadınların yarım gün çalıştırılması,
- (xiv) İş yerlerinde çocuk bakımını giderecek kreşlerin yapılması,
- (xv) Özellikle hemşirelerde nöbetlerin kadınlara yazılmaması,
- (xvi) Yasaların kadınların iş-aile çatışmasının oluşmayacağı şeklinde düzenlenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Adak, N. (2012). *Değişen Toplumda Değişen Aile*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Agresti, A. (2002). *Categorical data analysis*. John Wiley - Sons, New York.
- Aksoy, A., & Şahin, M. (2005). Çalışan Kadınların İşyerindeki Sorunları: Erzurum Alışveriş Merkezlerinde Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 282-300.
- Alp, A. (2007). *Yeni Çalışma Biçimleri ve Değişen Aile Yapısı Bağlamında Çalışan Kadın*. Yüksek Lisans Projesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Arik, İ. A. (1992). *Psikolojide Bilimsel Yöntem*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Aslantürk, Z., & Amman, M. T. (2001). *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

- Atım, R. (2013). *Küreselleşen Çalışma Hayatında Türkiye'de Kadın İstihdamını Artırmaya Yönelik Politikalar*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Bakan, İ., & Büyükbeşe, T. (2004). Çalışanların İş Güvencesi ve Genel İş Davranışları İlişkisi: Bir Alan Çalışması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 35-59.
- Barret, M. (1980). *Women's Opression Today*. London: Verso.
- Başaran, Y. K. (2017). Sosyal Bilimlerde Örneklem Kuramı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5)47, 480-495.
- Bilgin, B. (2012). *Çalışma Yaşamında Kadın ve Yasal Düzenlemeler, Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 99, 312-315.
- Bingöl, O. (2014) Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(Özel Sayı 1), 108-114.
- Bircan, H., Karagöz, Y., & Kasapoğlu, Y. (2003). Ki-Kare ve Kolmogorov Smirnov Uygunluk Testlerinin Simülasyon ile Elde Edilen Veriler Üzerinde Karşılaştırılması. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 69-79.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Can, İ. (2013a). Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü Bugünü Yarını. İçinde: *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Mustafa Aydın (edt). (s.65-91). Konya: Çizgi Yayınları.
- Can, İ. (2013b). Tarih, Toplum ve Kültür Bağlamında Aile ve Kadın. İçinde: *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Mustafa Aydın (edt). (s.215-248). Konya: Çizgi Yayınları.
- Can, İ. (2014). Moderniteden Postmoderniteye Ailenin Ontolojisi Ya Da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor Mu?. İçinde: *Aile Sosyolojisi Yazuları*, Mustafa Aydın (edt). (s.51-81). İstanbul: Açılım Yayınları.
- Çakınberk, A. K. (2011). *İş'te Kadın Olmak*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Çam, Z., Çavdar, D., Seydoğulları, S., & Çok, F. (2012). Ahlak gelişimine klasik ve yeni kuramsal yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1211-1225.
- Doruk, N. Ç. (2008). *Organizasyonlarda İş-Aile Ve Aile Çatışmasının Bireylerin Performansları Üzerindeki Etkileri İş ve Yaşam Tatmini Rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Erkal, M. E. (2011). *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.
- Eyce, B. (2000) Tarihten Günümüze Türk Ailesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 4, 223-243.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınlar.
- Gökdeniz, İ., & Merdan, E. (2016) Meslek Seçimi ile İş Tatmini İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 111-121.
- Gültekin, G. (2013). *Kamu Hizmet Sektöründe Çalışan Memnuniyeti: Yalova Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Yalova: Yalova Üniversitesi.
- Gündüz, H. Ç., Tarhan, S., & Kılıç, Z. (2015) Toplumsal Cinsiyete Dayalı Meslek Seçimlerine Yönelik Tutum Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 21-33.
- Güner, A. (2008). *Üniversitede Çalışan Kadınların Kadının Çalışma Yaşamındaki Sorunlarına Yönelik Algıları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Günindi, Y., & Giren S. Y. (2011). Aile Kavramının Değişim Süreci ve Okul Öncesi Dönemde Ailenin Önemi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*. 31, 349-361.
- Hıdıroğlu, S. (2006). *Sağlık İş Kolunda Çalışan Kadınların Çalışma Yaşamı İle İlgili Sorunların Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- İnce, M. (2010). *Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Kahraman, L. (2014). İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili. *Journal of Sociological Research*, 17(2), 72-120.
- Kaptan, S. (1981). *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri*. Ankara: Rehber Dağıtım.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın.
- Kayadibi, F. (2003). Kadın Eğitiminin Önemi ve Kalkınmadaki Rolü. *İstanbul Journal Of Sociological Studies*, 28, 19-31.
- Kocacık, F., & Gökkaya, B. (2005). Türkiye'de Çalışan Kadınlar ve Sorunları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (6)1, 195-219.
- Koyuncu, A. A. (2013) Aile Araştırmaları Metodolojisi: Yaklaşımlar ve Yöntemler. İçinde: *Sistemik Aile Sosyolojisi*, Mustafa Aydın (edt). (s.41-64). Konya: Çizgi Yayınları.
- Küçük, M. (2015). Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar: Bir İşverene Bağlı Olarak Çalışan Emekçi Kadınlara İlişkin Bir Araştırma. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-17.
- Lale, İ. M. (2004). *Türk Aile Düzeni ve Aile İçi İlişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Mocionis, J. J. (2012). *Sosyoloji*. Vildan Akan (Edt.). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Orçan, M., & Kar, M. (2008) Türkiye'de Erken Yaşta Yapılan Evlilikler ve Risk Algısı: Bismil Örneği. *Aile ve Toplum*, 14(14), 97-111.
- Önel, N. (2006). *İş-Aile Çatışmasının Çalışan Kadının Aile İçi İlişkileri Üzerindeki Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Özdamar, K. (2003). *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özek, M. (2011). *Çalışan Annelerin İş Stresiyle Başa Çıkma Becerisi İle Tükenmişlik Düzeylerinin Aile*

Değerlendirmesine ve Çocuklarının Davranışlarına Etkileri. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

- Özen, Y., & Gül, A. (2007). Sosyal ve Eğitim Bilimleri Araştırmalarında Evren-Örneklem Sorunu. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 394-422.
- Özer, M., & Biçerli, K. (2003) Türkiye’de Kadın İş Gücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 55-86.
- Seçer, H. Ş. (2007). *Mesleki Yaşam Modelinin Oluşturulması ve Mesleki Analizlerde Kullanımı.* Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Stahmann, R. F. (2000). Premarital Counselling: A Focus for Family Therapy. *Journal of Family Therapy*, 22, 104-116.
- Susam, R. T. (2013). *Özel Sektörde Çalışan Kadınların Sorunları: Erzurum İli Örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Süzer, F., & Yıldız, A. (2005). Evlenmek Üzere Olan Çiftlerin Kaygı Durumu ve Danışmanlık Gereksinimi. *Zonguldak Sağlık Yüksekokulu Sağlık Eğitim Araştırma Dergisi*, 1(2), 24-33.
- Şenol, Ş. (2012). *Araştırma ve Örneklem Yöntemleri.* Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Şentürk, F. (2016). Türkiye İçin Bir Aile Sigortası Model Önerisi. *Sosyal Güvenlik Uzmanları Derneği Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(9), 102-139.
- Tarhan, Ö. (2015). Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Politik Okuryazarlığa İlişkin Görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9, 649-669.
- Tatlı, H., & Koç, B. (2017). Çalışan Kadın Bakış Açısıyla Kadınların İş ve Aile Yaşamında Karşılaştığı Sorunlar Hakkında Bir Uygulama. *İktisadiyat*, 1(1), 145-170.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldırım, E., & Canatan, K. (2011). *Aile Sosyolojisi: Dünyada ve Türkiye’de Aile Politikaları.* İstanbul: Açılım Kitap.
- Yılmaz, A., Bozkurt, Y., & İzci, F. (2008). Kamu örgütlerinde çalışan kadın işgörenlerin çalışma yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 89-114.
- Yumuş, A. (2009). *Kamu Sektöründe Çalışan Kadın İşgücü Profili Üzerine Bir Alan Çalışması.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Araştırma Makalesi • Research Article

Proje Temelli Kalkınmaya Eleştirel Yaklaşım: Muş İli Örneği*

A Critical Approach to Project-based Development: Sample of Mus Province

Atik Aslan, ^{a,**} Nilay Çabuk Kaya ^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İİBF, Siyaset bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, 49250, Muş / Türkiye.
ORCID: 0000-0003-3124-4414

^b Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, 06100, Ankara / Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7134-683X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 20 Aralık 2017
Düzeltilme tarihi: 26 Aralık 2017
Kabul tarihi: 29 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Kalkınma Projeleri
Muş
DAKA
SODES

ÖZ

Bu çalışmada, Muş ili örneğinde Kalkınma Bakanlığı tarafından desteklenen projelerin, temel toplumsal sorunların giderilmesindeki rolü değerlendirilmiştir. Muş ilinin seçilmesinin nedeni, Kalkınma Bakanlığı ve TÜİK tarafından hazırlanan sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması endeksi verilerine göre, ilin Türkiye’de 81 il arasında son sıralarda yer alıyor olmasıdır. Bu çerçevede, proje uygulayıcısı ve proje yararlanıcısı konumunda olan kişilerle görüşülmüştür. Kalkınma projeleriyle uygulayan kurum çalışanları ile proje yararlanıcılarının, uygulanmakta olan kalkınma projeleriyle ilgili görüşleri değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilerden hareketle, SODES ve DAKA tarafından yürütülen kalkınma projelerinin ilin ve bölgenin yapısal sorunlarının çözülmesindeki katkısının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Araştırma sürecinde görüşülen bireylerin çoğunluğunun kalkınma politikaları ve projeleri konusunda olumsuz birtakım tutumlara sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, kalkınmayla ilgili politika ve kurumların yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 20 December 2017
Received in revised form 26 December 2017
Accepted 29 December 2017

Keywords:

Development Projects
Muş
DAKA
SODES

ABSTRACT

The role in alleviating fundamental social problems of the projects, based on Mus province example, supported by Ministry of Development has been evaluated in this study. The reason for selecting of Mus province is that according to data of socio-economic development index retrieved from The Ministry of Development and TUIK, the province has been ranked near the end of 81 provinces in Turkey. In this context, project implementers and people in the position of project beneficiaries were interviewed. Furthermore, employee of the institution implementing the development projects and opinions of the beneficiaries’ about the development projects being applied are evaluated. Based on the data obtained from the research, the development projects being implemented by SODES and DAKA are not sufficient to contribute to solving the basic problems of the province and the region in general. During the research period, it has been observed that the majority of individuals interviewed have some negative attitudes towards the development policies and projects. Therefore, the development policies and institutions related to development should be reorganized.

1. Giriş

Küreselleşen ekonomiyle birlikte dünya genelinde ekonomide belirsizlikler ve gelir dağılımında adaletsizlikler artmaktadır. Bu bağlamda kalkınma politikalarına yönelik değerlendirmelerin nicelikten niteliğe doğru yoğunlaştığı görülmektedir. Günümüzde, kalkınma politikalarındaki

hedeflerin ne oranda gerçekleştirildiğinden ziyade, kalkınmanın ne kalitede gerçekleştirildiği önem kazanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülke yönetimlerinin uyguladığı kalkınma politikalarında, yaşam kalitesinin artırılmasına ve doğal çevrenin korunmasına yönelik daha güçlü vurgular yapılmakla beraber daha çok kalkınmanın ekonomik boyutu üzerinde durulduğu

* Bu çalışma, 2015 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen “Proje Temelli Kalkınmaya Eleştirel Yaklaşım: Muş İli Örneği” adlı Doktora tezinden türetilmiş ve 28-30 Eylül 2016 tarihlerinde Muş’ta düzenlenen Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı’nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: atikaslan1@gmail.com

görülmektedir. Kalkınma politikalarında esas vurgulanması gereken insanların memnuniyet derecesinin yükseltilmesi, sağlıklı bir yaşama sahip olması ve üretken olabilme kapasitelerinin geliştirilmesidir (Pike vd., 2008: 3; Nussbaum, 2011: 1).

Bu çalışmada, Muş ili örneğinde uygulanan kalkınma projelerinin sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır. Kalkınma projelerinin; bölgesel dengesizlik, az gelişmişlik, yoksulluk, işsizlik gibi temel toplumsal sorunlar üzerinde ne derece etkide bulunduğu; kalkınma projeleriyle hedef kitlenin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Kalkınma projelerinden yararlanan ve bu projeleri uygulayanların tutumları dikkate alınarak, uygulanan kalkınma politikalarının, az gelişmiş bölgelere sosyo-ekonomik yönden bir katkı sağlayıp sağlamadığı ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesindeki rolü eleştirel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Proje temelli uygulanan kalkınma politikalarının, temel toplumsal sorunların giderilmesindeki rolü “il, kurum ve birey” temelinde kritik edilmiştir.

2. Kalkınmayla İlgili Temel Kavramlar

Kalkınma, uzun bir geçmişi olan ve aynı zamanda bir süreç ifade eden teknik bir kavramdır (Mair, 1987: 1). Kalkınma, bir bölgenin ekonomik etkinliğini ve istihdam olanaklarını o bölgede yaşayan herkesin lehine olacak şekilde artırma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Barnet, 2008: 220). Kalkınma, insanı temel alacak bir biçimde, üretici güçlerin gelişmesini, emek verimliliğinin artmasını ve insanın daha fazla insanca yaşamasını ifade etmektedir (Tanilli, 2006: 296). “Kalkınma; herkesin temel hak ve temel sağlık, adalet, güvenlik, istihdam ve eğitim hizmetlerine ve bilgi kaynaklarına kolayca ulaşabildiği, piyasa koşullarının adil bir şekilde işlediği katılımcı, cinsiyet dengeli, demokratik ve kültürel dönüşümlere açık, saydam/hesap verebilir yönetim yapılarına sahip, toplumsal anlamıyla tüm dezavantajlı grup ve tabakaların ortadan kalktığı, sorun çözüme yeteneği gelişmiş, doğal kaynakları koruyan ve geliştiren, insanların geleceğe güvenle baktığı toplum ve topluluklar oluşturma eylemidir” (Saltık ve Açıklık, 2008: 149-150). Kalkınma; politik nitelikli, içinde farklı toplumsal tabakaların tercihlerini barındıran ve buna göre tanımlanan, biçimlendirilen, yönlendirilen planlı bir eylem olarak nitelendirilmektedir.

Kalkınma, ekonomik verilerin dışında sosyal yönden de bir toplumun gelişimi olarak açıklanmaktadır. “Beslenme, barınma, sağlık, korunma gibi temel ihtiyaçların giderilmesi, istihdamın artırılması, eğitimde kalitenin sağlanması, kültürel ve insani değerlere daha fazla önem verilmesi, bireylerin ekonomik ve sosyal seçeneklerinin artırılması” kalkınmanın başlıca hedefleri arasında sayılmaktadır (Kaynak, 2007: 49).

Kalkınma, büyümeyi de içine alan çok boyutlu ve daha kapsamlı bir kavramdır. Kalkınma, büyümeye göre çok daha geniş ve toplumsal bir kavramdır. Büyüme, kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli olan fakat yeterli olmayan bir koşul olarak ele alınmaktadır. Büyümenin yapısı ve şekli, büyümenin yoksulluk ve eşitsizlik üzerindeki etkisi açısından önemlidir (Thorbecke, 2009: 165).

Kalkınma politikalarında izlenen ilke ve stratejilerin, toplumdaki tüm dezavantajlı kesimler açısından doğurduğu olumlu ya da olumsuz sonuçlar dikkate alınmalıdır. Kalkınma çalışmalarında kadınların toplumsal konumu özellikle önem taşımaktadır. Savunmasız toplum kesimlerinin durumunun iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması, katılımcı demokratik yapıların güçlendirilmesi gibi ilkeler yeni kalkınma yaklaşımlarının benimsediği temel ilkelerdir (Shepherd, 1998: 17).

Günümüzde kalkınma sorunsalı, demokrasi sorunsalının çerçevesi içinde değerlendirilmekte, kalkınma hedefi ile demokrasi hedefi birbirini tamamlayan seçenekler olarak görülmektedir. “Bir ulusun zenginliğinin arttıkça demokrasinin de gelişerek sürdürülme şansının artacağı” kabul edilmektedir (Lipset, 1963: 48; İnsel, 2006: 198).

2.1. İnsani Kalkınma

İnsani kalkınma kavramı, “sağlık, eğitim, beslenme, barınma, bilgiye erişim, katılım, demokrasi ve özgürlük derecesi gibi birçok boyut ve bakış açısı içermektedir” (Thorbecke, 2009: 166). İnsani kalkınmada mal ve hizmetlerin üretim ve dağılımı ile insani yeteneklerin kullanımı ve geliştirilmesi birlikte ele alınır. İnsani kalkınma, insanı merkeze alıp onun tercihlerine yoğunlaşarak, mümkün olduğunca çok sayıda insanın yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi, sağlık, beslenme ve eğitim olanaklarının yükseltilmesi ve kadınlar gibi toplumda dezavantajlı konumda yer alan insanların yaşam kalitesinin artırılması, insani kalkınmanın başlıca hedeflerindedir. İnsani kalkınmada temel öncelikler, yoksulluk ve eşitsizliğin giderilmesidir (Sallie, 2006: 467). İnsani kalkınmada temel amaç, insanların yapabildikleri ve sahip oldukları şeylerin çerçevesini genişletmektir. Bu çerçevede sağlıklı yaşam, eğitilmiş olma ve toplumsal yaşama aktif katılım örnek olarak verilebilir. Sen’in (2004) öne sürdüğü görüşler insani kalkınma kavramının gelişiminde belirleyici olmuştur. Sen, kalkınmayı bireyin yapabileceklerine ve sahip olabileceklerine engel olan sorunların ortadan kaldırılması olarak tanımlamaktadır. Sağlıksız yaşam koşulları, temel kaynaklara ulaşılmaması, politik alanlardaki özgürlüklerden yoksunluk temel sorunlar olarak sayılmaktadır.

Sen’in insani kalkınma yaklaşımının temelinde toplum ve kalkınma ile ilgili iki temel tezinin olduğu görülmektedir:

- (i) Değerlendirici Yaklaşım
- (ii) Kurumsal Yaklaşım

Değerlendirici yön, insan hayatındaki başarılarla ilgilidir. İnsan yaşamındaki iyileştirmeler ilerlemenin bir göstergesi olarak yorumlanır. Bu bakış açısı kalkınmayı ekonomik verilerle ele alan yaklaşımlarla uyumsuzdur. Kurumsal yön ise politika ve politik değişiklikler aracılığıyla insanın bu değişiklikleri nasıl başarabileceği ile ilgilidir. İnsani kalkınma yaklaşımı genellikle değerlendirici yön ile birlikte anılmaktadır. Kurumsal yön ise genellikle ikinci planda kalır (Fukuda-Parr, 2003: 303-304).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma raporları, başlangıçta sağlık ve eğitimdeki kamu harcamalarının nasıl dağıldığı ile ilgilidir. Günümüzde ise İnsani Kalkınma raporlarında kaynakların dağılımında eşitlik, temel hizmetlerdeki

verimlilik ve kalite konuları üzerinde durulmaktadır. Temel hizmetlerin etkin, eşit bir şekilde gerçekleştirilmesi ve kaynakların kullanımında denetimin sağlanabilmesi için kurumsal reformlar önemli bir role sahiptir. İnsani Kalkınma Endeksi temelde üç gösterge üzerine kurulmuştur: Birincisi, doğumda yaşam beklentisi ile ölçülen sağlıklı ve uzun bir ömür; ikincisi, okullaşma ve okuryazarlık oranı ile ölçülen eğitim ve bilgi düzeyi; üçüncüsü, kişi başına reel GSYİH rakamları kullanılarak ölçülen yaşam standardıdır (UNDP, 2000: 269). Bu göstergelerden hareketle ülkeler “düşük, orta, yüksek ve çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip olanlar” şeklinde dört grupta değerlendirilmektedir. BM’in 1991 tarihli İnsani Kalkınma Raporu’nda “İnsani kalkınma, makul insani tercihlerin çoğalmasını ifade eden bir süreç olarak” tanımlanmaktadır (UNDP, 1991: 2). İnsani kalkınma, insanların seçeneklerinin artırılması süreci olarak tanımlanır. 1994 İnsani Kalkınma Raporu’na göre gelişme; ekonomik büyümeyi sağlamakla beraber gelir dağılımında eşitliği sağlamayı, çevreyi korumayı, istihdamı artırmayı ve kadınların konumunu güçlendirmeyi temel alır (Kaynak, 2007: 69-77; Demir Şeker, 2011: 2). BM’nin kalkınmayla ilgili raporları, yoksulluk ile cinsiyet eşitsizliği arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda oluşturulan zenginliklerin bireylerin yaşam kalitesine ne ölçüde yansıdığı önem kazanmaktadır.

2.2. Sürdürülebilir Kalkınma

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu raporuna göre, sürdürülebilir kalkınma “bugünün ihtiyaçlarının, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılanmasıdır” (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, 1991: 71; Bansal, 2005: 197; Pike, 2008: 4). Bu tanımdan hareketle çevre ve kalkınmanın birbirini tamamlayan iki temel unsur olduğu ve doğal dengeye zarar vermeksizin ihtiyaçların giderilebileceği vurgulanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, ekonomik ve toplumsal boyutları bulunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramıyla, çevresel değerlerin korunması, kaynakların verimli kullanılması, üretilen zenginliklerin ülkeler, bölgeler ve gelir grupları arasında adaletli bir şekilde dağıtılması, yoksulluğun azaltılması, toplumun temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve toplumsal barışın tesis edilmesi vurgulanmaktadır (Kutlu, 2004: 218; Kaynak, 2007: 41). Sürdürülebilir kalkınma kavramı kendi içinde bir eşitlik vurgusu taşımaktadır. Bu eşitlik, şimdiki zaman açısından, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında olduğu gibi, gelecek zaman açısından ise şimdiki ve gelecek kuşaklar arasındaki bir durumu ifade etmektedir (Bansal, 2005: 198). Sürdürülebilir kalkınmayla toplumun bütün üyelerinin kaynaklara ve fırsatlara eşit ulaşma imkânı sağlanması hedeflenmektedir. Kalkınmanın sürdürülebilirliği gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkelerin ortak sorunu olarak kabul edilmektedir. Sürdürülebilir kalkınma, günümüzde yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası örgütlerin üzerinde önemle durduğu bir kavram olmuştur. Sürdürülebilir kalkınmanın üzerinde önemle durduğu konulardan biri, yoksulların temel ihtiyaçlarının giderilmesidir (Kırmızıaltın, 2008: 1063).

2.3. Yerel ve Bölgesel Kalkınma

Yerel kalkınma; bölgede, yerelde ya da yörede mevcut olan doğal, ekonomik, kültürel, teknolojik ve beşeri kaynakların

kullanılması yoluyla yerel düzeyde sunulan fırsatları, yerel aktörlerin katkısıyla azamiye çıkarmak olarak tanımlanmaktadır. Yerel kalkınma ile insan odaklı, eşitlikçi, kapsayıcı ve çok boyutlu bir kalkınma amaçlanmaktadır (Çarkçı, 2008: 59-74; Göymen, 2010: 133). Bölgesel kalkınma kavramı, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılarak geri kalmış bölgelerin kalkındırılması olarak tanımlanmaktadır. Bölgesel kalkınma politikalarında, belirli bir bölgedeki kapasitenin geliştirilmesi için bölgenin ekonomik olanaklarının geliştirilmesi, bölgenin rekabet gücünün artırılması, bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve bölge insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının tarihi, coğrafi, ekonomik, toplumsal, kültürel vb. sebepleri bulunmaktadır.

Bölgesel kalkınma politikalarında bölgeler arası ve bölge içinde sosyo-ekonomik yönden farklılıkların giderilmesi hedeflenmektedir. Türkiye’de 1960’lı yıllarda DPT’nin kurulmasıyla beraber, bölgeler arası farklılıkların giderilmesine daha fazla önem vermeye başlanmıştır. Ancak 1960’lardan itibaren uygulanan çok sayıda kalkınma planı ve programlara rağmen, bölgesel kalkınmışlık farklılıklarını azaltılmasında beklenen başarının gösterilemediği görülmektedir. Kaynakların politik kaygılarla belli çevreler için verimsiz bir şekilde kullanılması, yerel ihtiyaçların belirlenmesinde ve uygulanmasındaki merkeziyetçi yaklaşım, bölgesel planların uygulanması için gerekli olan nitelikli bölgesel yönetimlerin olmayışı, tek tip destek ve teşvik politikalarının uygulanmış olması, kamu kesimi ile özel sektör arasında işbirliği ve koordinasyonun tesis edilmemesi ve bölgesel kalkınmadan ziyade ulusal kalkınmaya öncelik verilmesi gibi faktörler bölgesel kalkınma politikalarında başarısızlığın sebepleri arasında sayılmaktadır (Ertugal, 2005: 63-86; Akın, 2007: 296; Göymen, 2010: 116).

2.4. Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Gelir dağılımı tarihsel olarak incelendiğinde, eşitsizlik ve yoksulluk olgularının ön plana çıktığı görülmektedir. Bir ülkede gelir dağılımı eşitsizliği arttıkça yoksulluğun şiddeti de artmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında, hem dünyada kuzey-güney ekseninde hem de Türkiye’de doğu-batı ekseninde bölgeler arası gelir dağılımı eşitsizliklerinin artarak devam ettiği görülmektedir. Dünyada en zengin gelir grubunun toplam gelirden aldığı payın büyüme rakamlarıyla paralel olarak artması, gelir dağılımı eşitsizliğinin temel nedenleri arasında kabul edilmektedir (Selim vd., 2014: 76). Servetin sermaye sahiplerinde toplanması ve gelir eşitsizliğinin artması üzerine çeşitli eleştirel yaklaşımlar bulunmaktadır. Bir ekonomide sermayenin getirisinin ekonomik büyümeden yüksek olduğu durumlarda, sermaye sahiplerinin daha zenginleştiği, yoksulların daha da yoksullaştığı görülmektedir. Eşitsizliklerin artmasına ekonomik, toplumsal, askeri ve kültürel etmenler neden olmaktadır. “Zenginliğin paylaşımının tarihi, bir ülkenin genel tarihinin bir okuması olarak” değerlendirilmektedir (Piketty, 2014: 293).

Dünya ekonomileriyle karşılaştırılarak Türkiye ekonomisine bakıldığında, Türkiye’nin gelir dağılımı açısından, adaletsizliğin oldukça yüksek olduğu ülkeler grubunda yer aldığı görülmektedir (Selim vd., 2014: 61). 1930’lardaki ekonomik bunalım ve 1960’lardan sonraki sanayileşme

süreciyle birlikte Türkiye’de, gelir dağılımı eşitsizliği yüksek boyutlara ulaşmıştır (Keyder, 1999: 278). Gini katsayısına göre Türkiye’de bölgeler arası gelir farkları OECD ülkelerinin ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir. Türkiye’nin OECD ülkeleri arasında gelir dağılımı adaletsizliğinin en yüksek olduğu ülkelerden biri olması, yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal dışlanma gibi temel toplumsal sorunları büyütülmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik konusunda bölgeler arası farklılıklardan ziyade bölge içindeki farklılıkların daha fazla etkili olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle ülke genelinde var olan eşitsizlikle mücadelenin başarılı olabilmesi için öncelikle bölgelerin kendine özgü yapılarının doğurduğu eşitsizliklerle mücadele edilmesi gerekmektedir (Selim vd., 2014: 153). Bu bağlamda gelir dağılımında görülen eşitsizliklerin bölgeler arası ve bölge içindeki temel nedenlerinin bilimsel açıdan araştırılması önem arz etmektedir.

2.5. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Dünya genelinde, kadınların erkeklere oranla temel insani gereksinimlerin karşılanması açısından daha yoksun kaldıkları, daha sağlıksız yaşadıkları, daha fazla ayrımcılık ve şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. Ayrıca, çoğu toplumda kadınların eğitim olanaklarından yeterince yararlanamama, mesleki kariyer yapmada engellerle karşılaşma, iş yaşamında ayrımcılığa maruz kalma, politik yaşamdan dışlanma gibi büyük sorunlarla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Kadına yönelik söz konusu ayrımcı sosyal ve politik faktörler, kadının duygusal açıdan yıpranmasına ve insani yapabilirlik kapasitesinin zayıflamasına neden olmaktadır. Bu ayrımcı uygulamalar karşısında, özellikle az gelişmiş ülkelerde kadınlar, haklarının savunulmasını sağlayacak hukuksal ve kurumsal yapılardan yoksun bırakılmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerde nispeten kadının konumunda iyileşme olmakla beraber, insani yaşam kriterlerinde istenilen düzeyde bir ilerlemenin olmadığı görülmektedir (Nussbaum, 2000: 1-2).

3. Kalkınma Kuramları

Kalkınma kuramlarının küresel eşitsizlik, yoksulluk gibi sorunların ele alınmasında birbirinden farklı, kendilerine özgü güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Kalkınmayla ilgili “modernleşme” olarak nitelendirilen geleneksel yaklaşım, Batı tipi sanayileşme ve ekonomik büyümeyi önemsemeyerek Batı tipi kalkınma politikalarını tek alternatif olarak görmektedir. Kalkınmayla ilgili eleştirel yaklaşımlar ise sanayileşme ve ekonomik büyümeyi referans alan yaklaşımı reddetmekte ve farklı alternatif kalkınma modellerini içeren yaklaşımları savunmaktadır. Dolayısıyla kalkınmayla ilgili çalışmalarda, modernleşme ve bağımlılık kuramlarının kalkınmaya ilişkin farklı bakış açıları bulunmaktadır. Bu bağlamda, kalkınma konusundaki temel yaklaşımların genel bir çerçevede ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmüştür.

3.1. Modernleşme Kuramı

Modernleşme kuramına göre az gelişmiş ülkeler; modern ekonomik kurumları, teknolojileri ve kültürel değerleri benimsemeleri durumunda ekonomik yönden gelişebileceklerdir. Modernleşme kuramında, gelişme geleneksel olandan modern olana doğru aşamalı bir geçiş

şeklinde ele alınmaktadır. Modernleşme kuramında, az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmesi, gelişmiş ülkelerin sahip oldukları sosyal, siyasal ve ekonomik değerleri kabul ederek uygulaması durumunda mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Modernleşme kuramcıları, az gelişmiş ülkelerin Batı kapitalizminin ekonomik ve toplumsal sistemini örnek alarak uygulaması durumunda gelişmiş ülkelerin seviyesine çıkabileceklerini savunmaktadırlar. Modernleşme kuramına göre “az gelişmiş toplumlar”, “modern” ya da “gelişmiş” toplumlara dönüşmek zorundadırlar. Modernleşme kuramcıları kalkınma ile ilgili uygulanmakta olan politikaları olumlu bir şekilde değerlendirmektedirler (Marshall, 1999: 261; Giddens, 2008: 451; Heywood, 2011: 356). Modernleşme kuramında kalkınma süreci, gelenekselden moderne doğru çizilmektedir. Hedef, az gelişmiş dünyada Batı tipi ekonomik yapılar veya kurumlar oluşturmaktır. Modern toplumun sahip oldukları, geleneksel toplumun “şimdilik” sahip olmadıklarıdır. Rostow “İktisadi Gelişmenin Merhaleleri” isimli çalışmasında her az gelişmiş toplumun tarihsel olarak belirli aşamalardan geçerek gelişebileceğini ileri sürmektedir. Rostow’un yaklaşımında kalkınma sanayileşmeyle, modernleşme ise Batılılaşmayla eşanlamda kullanılmaktadır (Rostow, 1971: 21-22). Bu dikotomi Batılı birçok aydın tarafından yanlış bulunmuş ve eleştirilmiştir. Rostow’un öngördüğü ilerlemeci toplumsal gelişme çizgisinin henüz gerçekleşmediği ve gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizliklerin her geçen gün arttığı görülmüştür. Kalkınmanın iddia edildiği gibi basit ve otomatik bir geçiş süreci olmadığı anlaşılmıştır. Rostow’un savunduğu ilerlemeci bakış açısı özellikle bağımlılık kuramı temsilcilerinin sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Bağımlılık teorisyenleri modernleşme teorisini, etnosantrik ve kültürel çeşitliliği ihmal eden bir sosyal düzenleme kuramı olarak görmektedirler (Marshall, 1988: 662; Kline, 2006: 460).

3.2. Bağımlılık Kuramı

Bağımlılık kuramı temsilcileri ağırlıklı olarak sosyal problemler ve eşitsizlikler üzerinde durmuşlardır (Harrison, 1988: 62; Ercan, 1996: 142). Bağımlılık kuramcılarına göre yoksulluk, az gelişmişlik, açlık gibi temel sorunlar kapitalist sistemin yapısından kaynaklanmaktadır. Bağımlılık, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin yapısını anlatır. Az gelişmişlik, kapitalizmin dünya çapında yayılmasının bir ürünüdür. (Gülalp, 1983: 133; Freyssinet, 1985: 348; Savran, 2008: 256). Bağımlılık kuramı temsilcilerine göre, küresel kapitalist sistemde az gelişmiş ülkeler, yoksulluk ve sömürü çarkının içine hapsedilmiştir. Küresel eşitsizlik, güç kullanma dâhil her türlü yolla muhafaza edilmektedir. Kapitalist ekonomik sistemin değişmesiyle bu sorunlar ortadan kaldırılabilir (Giddens, 2008: 455). Ülkeler arasında görülen ekonomik ilişkilerdeki eşitsizlik, dünya kaynaklarının kullanımına ve kontrolüne yansımaktadır (Tümertekin, 2007: 106). Az gelişmiş ülkelerin kalkınması, kapitalist ülkelerle eşitsiz ilişkilerin ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmaktadır (Freyssinet, 1985: 226). Bağımlılık okulu temsilcilerinin en önemli ortak noktaları, geri kalmışlığın nedenlerini geri kalmış ülkeler dışında arıyor olmalarıdır (O’Brien, 1992: 34; Turner, 2006: 133). Bağımlılık kuramında, gelişme ve az gelişme kavramları aynı madalyonun iki yüzü olarak değerlendirilmekte ve sosyo-ekonomik koşullar bir ülkenin dünya ekonomik sisteminde bulunduğu konumla

ilişkilendirilmektedir (Meier, 1989: 62). Kapitalizm, dünya ekonomisinde eşit olmayan ilişkilerin egemenlik kurmasına sebep olmaktadır. Kapitalist mekanizmalar merkezde kalkınmayı, çevrede ise az gelişmişliği doğururlar. Kapitalist sistem aynı anda hem kalkınmayı hem de az gelişmişliği üretmektedir. Geri kalmışlık ve gelişmişlik dünya kapitalist sisteminin işleyişinde eşzamanlı olarak üretilmektedir (Hirschman, 2007: 44; Bernstein, 2008: 394; Merquior, 2008: 66).

Demokrasi ve kapitalist kalkınma arasındaki ilişkiyi irdeleyen Frank, üçüncü dünya ülkelerinde 1970'lerde yaşanan sistematik insan hakları ihlalleri ve siyasal şiddet olaylarının tesadüfi olmadığını aksine bunun ekonomik sömürü için bir gereklilik olduğunu belirtmektedir (Frank, 1981: 88). Frank, "modernleşme teorisinin ampirik olarak geçersiz, teorik olarak yetersiz ve siyasal olarak etkisiz" olduğunu öne sürmüştür. Frank'a göre gelişmenin her ülkede aynı aşamalardan geçerek gerçekleşeceği vurgusu büyük bir yanılgıdır (Ercan, 1996: 153). Bağımlılık teorisyenleri, devlete önem vermekle beraber, uluslararası sistemden bir kopma olmadığı takdirde kalkınmanın gerçekleştirilmesi konusunda devletin gücüne karşı eleştirel ve şüpheci bir bakış açısı sergilemektedirler (Tüylüoğlu ve Çeştepe, 2008: 77).

3.3. Dünya Sistemi Kuramı

Dünya sistemi kuramına göre az gelişmişlik 'kapitalist olmayan bir dünyanın kapitalistleştirilmeye çalışılmasının' bir sonucudur. Dünya sistemi yaklaşımı, Batı'nın gelişmişliğiyle Batı dışı toplumların az gelişmişliğini kapitalist dünya ekonomisi içindeki eşitsiz gelişme süreci ile açıklamaktadır. "Çevre"nin, "Merkez"nin taleplerine etkin bir şekilde cevap verecek şekilde biçimlenmesi söz konusudur. "Çevre"nin az gelişmişliği sürekli olarak yeniden üretilmektedir (İslamoğlu, 2010: 53). Dünya Sistemi Kuramının temsilcilerinden Wallerstein'a göre dünya kapitalist sistemi, insanlığın barındırması gereken eşitlik, adalet gibi kavramların gerçeklik kazanması, olması gereken nitelikleri taşımamaktadır. Merkez ülkelerin sahip oldukları baskıcı güç, çevre ülkelerin gelişmesinin önünde bir engel olarak kullanılmaktadır (Cirinlioğlu, 1999: 169; Dobbin, 2013: 42). Wallerstein'e göre (2010: 347), dünya birbirine eşit olmayan ve zengin bölgelerin yoksul bölgeleri sömürdüğü üç ekonomik bölgeye ayrılmıştır: "Merkez, çevre ve yarı çevre." Wallerstein'a (2010) göre az gelişmiş ülkelerin kalkınma çabalarının akıbeti, uluslararası ekonomik ve politik sistem tarafından belirlenmektedir. Dünya sistemindeki koşullar ve yapılara bağlı olarak ülkelerin kalkınma çabaları şekillenmektedir. Wallerstein'a göre kapitalist sistem, siyasal bir sistem olmaktan ziyade ekonomik bir sistemdir ve bu özelliğinden dolayı küresel bir güce sahiptir. Kapitalist dünya ekonomisinin siyasal sistemlerce karşı konulması zor olan bu gücünden dolayı merkez, yarı çevre ve çevre ülkeler arasında var olan sömürüye dayalı eşitsiz ilişki varlığını sürdürmektedir. Kalkınmayla ilgili herkes tarafından kabul edilen ortak bir açıklama ya da tanım yapmanın zor olduğunu vurgulayan Wallerstein, son yıllarda herhangi bir yerde herhangi bir hükümetin kalkınmayla ilgili gerçek anlamda yararlı bir çalışmasının olduğundan da şüphe duymaktadır. Wallerstein, "daha fazlayı" elde etme çabası olarak nitelendirilen kalkınmanın nasıl olacağı, nasıl sürdürüleceği

tartışmalarının yanı sıra, kalkınma politikalarının toplumsal amaç için sunuluyor olmasının çoğu insana umut verdiğini iddia etmektedir (Wallerstein, 1994).

4. Türkiye'de Kalkınma

Türkiye'de kalkınma politikalarının uygulandığı 1923-1950 yılları arasındaki dönem devletçilik dönemi, 1950-1960 yılları arasındaki dönem liberal dönem, 1960'tan günümüze kadar sürmekte olan dönem ise planlı dönem olarak nitelendirilmektedir. 1923-1960 yılları arasında İzmir İktisat Kongresi'nin düzenlenmesi, Aşar Vergisi'nin kaldırılarak gelir ve emlak vergisinin getirilmesi, toprak reformunun yapılması, tarımın makineleştirilmesi kalkınma politikalarıyla ilgili önemli çalışmalar olarak dikkat çekmektedir. 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1963 yılından itibaren beş yıllık kalkınma planlarının yapıldığı döneme girilmiştir (Soyak, 2003: 175). Planlı dönemde, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik politikalar uygulanmıştır. 1960'lardan itibaren kalkınma planları, kalkınma politikaların en önemli aracı olarak kabul edilmiştir. Kalkınma planları genellikle uzun, orta ve kısa dönemli olmak üzere üç şekilde ele alınmaktadır. Türkiye'de hazırlanan tüm kalkınma planları beş yıllık, dokuzuncu kalkınma planı ise yedi yıllık olarak hazırlanmıştır. En son uygulanmakta olan 10. Kalkınma Planı dâhil olmak üzere, tüm kalkınma planları, planlı kalkınma döneminin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

4.1. Kalkınma Ajansları

Türkiye'de 5449 sayılı kanuna göre kurulan kalkınma ajansları, kamu sektörü, özel sektör ve STK'lar arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin bir şekilde kullanımını sağlamak, bölgesel gelişmenin hızlandırılması için yerel aktörlerin potansiyelini harekete geçirmek, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kurulmuş yapılardır. Bu yapılar aracılığıyla uygulanacak olan kalkınma projeleriyle, yoksul bireylerin sosyo-ekonomik açıdan yaşam düzeylerinin iyileştirilmesi ve ekonomik yapının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Kalkınma ajansları, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları belirlenmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirmek amacıyla oluşturulmuş kuruluşlardır. Kalkınma ajansları, bölgeler arası eşitsizliği gidermek, yerel ve bölgesel girişimciliği desteklemek, altyapı hizmetlerinin sunulmasına yardımcı olmak gibi hedefleri gerçekleştirmek için kurulmuştur (DDK, 2014: 768). Kalkınma ajansları, yerel ve bölgesel kalkınma konusunda faaliyetlerde bulunan temel aktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kalkınma ajansları, kırsal ve bölgesel kalkınma projelerinin izlenmesi, denetlenmesi ve koordinasyonunda Kalkınma Bakanlığı'na karşı sorumludur. Kalkınma Ajansları ile ilgili olarak 2006 yılında kabul edilen 5449 nolu Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunu'nun birinci maddesinde Kalkınma Ajanslarının kuruluş gerekçesi, amaç ve kapsamı şöyle tanımlanmaktadır: "Kalkınma Ajansları, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi

hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kurulmaktadır.”

4.2. Sosyal Destek Programı

Kalkınma Bakanlığı'na bağlı illerde faaliyet gösteren Sosyal Destek Programı (SODES), sosyo-ekonomik yapıdaki değişim, göç, kentleşme gibi nedenlerle ortaya çıkan yeni sosyal ihtiyaçların giderilmesi amacıyla proje temelli oluşturulmuş bir programdır. SODES ile sosyal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve sosyal refahın artırılması hedeflenmektedir. SODES Uygulama Usul ve Esasları yönergesine göre, SODES projeleri “istihdam, sosyal içerikli çalışmalar, kültür, sanat, spor ile ilgili çalışmaları ve kurumsal kapasite geliştirme ödeneği ile ilgili çalışmaları” içermektedir. İstihdam içerikli projelerle; istihdam edilebilirliğin artırılması, ildeki ihtiyaçlara uygun alanlarda nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, mesleki bilgi ve becerilerin geliştirilmesi ve kendi işini kurabileceklere destek olunması hedeflenmektedir. Sosyal içerikli projeler aracılığıyla yoksullar, işsizler, kadınlar, engelli bireyler, dezavantajlı çocuklar ve gençler gibi toplumun sosyo-ekonomik açıdan farklı kesimlerinin önemli fırsatlardan yararlanma şansını yakalayabilmesi hedeflenmiştir. Kültür, sanat ve spor içerikli projelerle; toplumun ihtiyaç duyduğu kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetlerin geliştirilmesi ile özellikle çocukların ve gençlerin bu tür faaliyetlerden yararlandırılmasına ve yönlendirilmesine yönelik projelerin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Valiliklerin koordinasyonunda hazırlanan SODES projelerinin uygulanması sürecinde yerel düzeydeki kamu kurumları, belediyeler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarından destek alınmaktadır. SODES kapsamında yer alan projeler; valiliklerin koordinasyonunda kamu kuruluşları, il özel idareleri, belediyeler, köylere hizmet götürme birlikleri, üniversiteler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanmakta ve yürütülmektedir. SODES projelerinin büyük çoğunluğu illerdeki kamu kurum ve kuruluşlarının yerel birimleri tarafından yürütülmektedir (SODES, 2011).

5. Araştırma Bulguları

Bu bölümde öncelikle Muş ili hakkında genel tanıtıcı bilgiler verilmiştir. İl hakkında genel bilgiler verildikten sonra Muş'ta 2010 ile 2012 yılları arasında Kalkınma Bakanlığınca desteklenen DAKA ve SODES bünyesinde uygulanan kalkınma projelerinin yerel ve bireysel düzeyde uygulayıcı ve yararlanıcılar açısından değerlendirilmesi yer almaktadır.

1970'lerden itibaren doğudan batıya artarak devam eden göç, bölge illeriyle beraber Muş ilinin az gelişmişliğinin temel sonuçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Göçle birlikte nitelikli iş gücü ve sermayenin bölgeden çıkması Muş iliyle beraber bölge illeri açısından büyük bir kayıp olarak değerlendirilmekte ve bölgeler arası dengesizliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Muş ilinin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. İstihdamın sektörel dağılımı itibarıyla, ilde tarım ağırlıklı bir yapı görülmektedir. İlde sınırlı sayıda var olan sanayi tesisleri büyük oranda tarıma dayalıdır. Murat ile Karasu gibi zengin su kaynaklarını barındırmasına rağmen Muş Ovası'ndan bugüne kadar yeterince verim alınmadığı

görülmektedir. İklim koşulları, sulama altyapı sistemi konusundaki yetersizlikler, drenaj sorunu gibi etkenler ovadaki tarımsal faaliyetleri olumsuz olarak etkileyen unsurlar arasında sayılmaktadır. Muş Ovasının ortasından akıp geçen Murat ve Karasu nehirlerinin yeterince değerlendirilememesi, Muş ili ekonomisinin gelişmemesinin temel nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Sönmez, 2014: 32). Muş, tarımsal istihdamın yoğun olduğu bir il olmasına rağmen, Muş'ta tarımsal verimlilik Türkiye ortalamasının altındadır. Muş ilindeki tarım arazilerinde ağırlıklı olarak tahıl, şeker pancarı, tütün ve ayçiçeği ekimi yapılmaktadır. Temel bitkisel ürün buğdaydır. İlde tarıma dayalı sanayi sektörü gelişmemiştir. Murat Nehri üzerinde yapımı devam eden Alparslan I ve Alparslan II barajlarının ilgili diğer bileşenlerle birlikte tamamlanması durumunda, ilin sosyo ekonomik olarak gelişmesinde büyük bir ilerlemenin sağlanacağı beklenmektedir. Özellikle Alparslan II barajının tamamlanması durumunda, Muş Ovası'nda sulu tarıma dayalı ürünlerde kapasitenin artacağı ve tarımsal sanayinin gelişeceği düşünülmektedir. Muş'ta meraya ve yerli ırka dayalı büyükbaş hayvancılık yapıldığından hayvan birim başına düşen et ve süt üretimi düşüktür (TÜİK, 2014: 12).

İldeki doğurganlık ve kız çocuklarının erken yaşta evlilik oranı, Türkiye ortalamasının üzerindedir. Eğitim, sağlık, kişi başına düşen milli gelir, kentleşme gibi temel göstergelerde Muş ili son sıralarda yer almaktadır. Hem Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan raporlarda hem de TÜİK verilerinde bölgeler ve iller arası gelişmişlik farklarının yükseklik derecesi Muş ili örneğinde açıkça görülmektedir. Muş iline ilişkin veriler, Türkiye'nin genel ortalamasıyla karşılaştırılarak incelendiğinde, Muş'ta kişi başına düşen gelirin düşük, tarımla uğraşan nüfus oranının fazla, doğum oranının yüksek, sermaye yetersizliği nedeniyle yatırım oranının düşük, gelenek vb. nedenlerden dolayı kadının toplumsal konumunun zayıf ve kentin altyapı olanaklarının yetersiz olduğu görülmektedir.

5.1. Muş İlinde Uygulanan Kalkınma Projeleri

Bu çalışma için ilgili kurumlardan alınan izinler çerçevesinde, 2010 ve 2012 yılları arasında Muş ilinde uygulanan kalkınma projeleri incelenmiştir. Yapılan incelemeler ve görüşmeler sonucunda elde edilen verilerden hareketle uygulanan projelerin hem bütçe hem de içerik açısından dar kapsamlı olarak hazırlandığı görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye'nin genelinde hâkim olan projelere ilişkin merkeziyetçi, homojen yaklaşımın Muş iline de benzer şekilde yansıdığı söylenebilir. 2010 ve 2012 yılları arasında Muş ilinde toplam 100 proje SODES tarafından desteklenmiş ve projeler için eş finansman dâhil 16.387.770 TL harcandığı belirlenmiştir. Kalkınma Bakanlığı'na göre, 2008 – 2012 yılları arasında SODES programı çerçevesinde Türkiye'nin farklı bölgelerindeki 34 ilde 5.792 proje uygulanmış ve toplamda 674,4 milyon TL harcanmıştır. SODES projeleriyle “öğrencilere yönelik etüt merkezleri, çeşitli sınavlara hazırlık kursları, mesleki eğitim kursları, kültür, sanat ve spora yönelik faaliyetler, öğrenci gezileri” gibi çalışmalar desteklenmiştir. Muş ilinde uygulanan SODES projelerinin 58'i kültür, sanat ve spor; 26'sı sosyal içerme ve 17'si istihdamın geliştirilmesine yönelik çalışmaları içermektedir.

Kalkınma Bakanlığı'nca hazırlanan 2012 Yılı Kalkınma Ajansları Genel Faaliyet Raporu'ndaki bütçe ile ilgili veriler incelendiğinde, Türkiye'deki 26 kalkınma ajansının tümünde bütçelerin birbirine yakın rakamlardan oluştuğu görülmektedir. Kalkınma ajanslarının birbirine yakın bütçe rakamlarıyla faaliyet gösteriyor olması, bu ajansların kuruluş gerekçelerinden biri olan ajansların bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesindeki rolü konusunda etkisinin zayıf olacağını göstermektedir. Rapora göre, tüm ajansların 2012 yılı toplam bütçesi 450.000.000 TL ve her bir ajansa ortalama 17.000.000 TL aktarıldığı görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 40).

Kurum tipine göre 2010-2012 yılları arasında uygulanan projelerin dağılımı incelendiğinde, SODES tarafından uygulanan proje sayısının %69,9 ve DAKA tarafından uygulanan proje sayısının ise %30,1 olduğu görülmektedir. Proje sayısı açısından SODES tarafından uygulanan projelerin DAKA tarafından uygulanan projelere göre fazla olduğu görülmektedir. Ancak sözkonusu projelerin bütçe miktarı açısından her iki kurum açısından birbirine yakın olduğu görülmektedir. SODES projeleri sayısal olarak fazla olmakla beraber, bütçe açısından DAKA projelerine denk bir bütçeye sahip olduğu görülmektedir. SODES projelerinde "Kültür, Sanat, Spor ile Sosyal İçerme" bileşenlerinde daha fazla yoğunlaşma olduğu görülmektedir. DAKA projelerinde ise "Kapasite Artırımı ve Yeni İşletme Kurulumu" bileşenlerinde yoğunlaşma olduğu görülmektedir.

5.2. Muş İlinin Temel Sorun Alanları

Muş ilinin sorunları konusunda, görüşme grubunun en çok vurguladığı temel sorun alanlarının işsizlik ve nitelikli iş gücü eksikliği olduğu görülmektedir. İşsizlikle beraber nitelikli iş gücü yetersizliğinin dile getirilmesi TÜİK ve Kalkınma Bakanlığının Muş ili hakkındaki verileriyle büyük oranda örtüşmektedir. Eğitimsizlik, coğrafi koşullar, kadının toplumsal konumunun zayıflığı, sosyal faaliyetler ve altyapı konusundaki eksiklikler, çalışma kültürünün olmaması, Muş Ovası'nın tarımsal potansiyelinin ve hayvancılığın yeterince değerlendirilememesi, gençler arasında madde bağımlılığının giderek artması dile getirilen diğer sorun alanları olarak dikkat çekmektedir.

Katılımcılara, en çok vurgulanan sorunlardan biri olarak öne çıkan "işsizliğin temel sebepleri ve bu konuda neler yapılması gerektiği" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar, Muş ilindeki işsizliğin temel sebepleri olarak "sanayi yatırımlarının düşüklüğü, köyden kente göçün bilinçsizce gerçekleşmesi, göçün yönetilememesi, yerel işletme sayısının yetersiz olması ve çiftçiye tembelliğe alıştıran tarımsal desteklere ilişkin uygulanan sistemden kaynaklanan sorunlar" gibi unsurları sıralamıştır. Katılımcıların çoğu, ildeki işsizlik oranının yüksek olduğunu vurgulamıştır. Katılımcılar işsizliğin çözülmesi amacıyla nitelikli işgücü konusundaki eksikliklerin giderilmesi, bölgenin koşullarına uygun yatırımların yapılması ve sermayeyi bölgeye çekecek teşviklerin güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Kamu yatırımlarının özellikle sanayi yatırımlarının öncelikli devlet eliyle yapılması önerilmektedir. Özel sektörün bölgede gelişmesi için öncelikle devletin inisiyatif kullanması gerektiği ifade edilmektedir. Proje yararlanıcısı ve uygulayıcısı konumunda yer alan katılımcılar, bölgeye yatırımların yapılması konusunda ilgili devlet kurumlarının

yetersiz kaldığı veya ilgisiz davrandığı şeklinde eleştirel bir tutum sergilemişlerdir.

Katılımcılar, bölgede istihdamın artırılması için uygulanacak olan kalkınma politika ve projelerinde, kadına yönelik çalışmalara ağırlık verilerek kadının konumunun güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bölgede yaşanan çatışma ortamından, kadınların toplumsal koşulların etkisiyle birlikte düşünüldüğünde erkeklere göre daha fazla zarar gördükleri ifade edilmiştir. Kadının toplumda ikincil konumda yer almasıyla ilgili olarak katılımcıların büyük çoğunluğunun rahatsızlık duydukları gözlemlenmektedir. Bazı katılımcıların kadının toplumsal konumuna ilişkin geleneksel bir tutum sergilemeleri ve kadına yönelik ayrımcı uygulamalara dair kendilerince meşru gerekçeler öne sürmeleri anlamlı bulunmuştur. Geleneksel mesleki rolleri kadına uygun gören ve kadınların bu rolleri pekiştirmesiyle haklarını kullanabileceğini düşünen bazı katılımcılar, kadın erkek arasında eşitlikten ziyade bir denklik olması gerektiği şeklinde bir tutum sergilemişlerdir. Katılımcılar işsizliğin sadece Muş iline özgü bir sorun olmadığını ve bu sorunun aynı zamanda tüm ülkenin temel sorunlarından biri olduğunu ifade etmektedirler. İşsizlikle mücadele bağlamında Muş ilinin var olan potansiyelinin yeterince değerlendirilmediği ayrıca vurgulanmaktadır.

5.3. Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardımlar

Uygulanmakta olan sosyal politikalar bağlamında çalışma grubunun yoksullukla mücadele amacıyla Muş'taki kamu kurumları tarafından dağıtılan ayni veya nakdi yardımlar konusundaki değerlendirmeleri sorulmuştur. Katılımcıların büyük bir kısmı ilgili kurumlar tarafından yapılan yardımları, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak görmektedir. Ancak yapılan söz konusu yardımların, yoksulluk sorununu ortadan kaldırmadığı ve bu tip yardımların sadece geçici çözümler olarak değerlendirildiği görülmektedir. Uygulanan yardım sistemi ile ilgili olarak bazı katılımcıların işleyiş mekanizması hakkında bazı endişeleri dile getirdikleri görülmektedir. Söz konusu endişelere, yapılan yardımlarda zaman zaman iltimasın yaşanması ve yardım alan insanların kolaycılığa teşvik edilmesi örnek olarak verilebilir. Uygulanan yardım sistemi ile ilgili olarak bazı katılımcıların işleyiş mekanizması hakkında bazı endişeleri dile getirdikleri görülmektedir. Yoksullukla mücadele konusunda katılımcılar, "insan sermayesinin güçlendirmesini, eğitime yatırımın artırılmasını, istihdam olanaklarının geliştirilmesini, tarımsal verimliliğin artırılmasını, ilin var olan potansiyelinin doğru ve etkin bir şekilde değerlendirilmesini" çözüm önerileri olarak ifade etmektedirler.

5.4. Proje Uygulama Süreci ve Projelerin Verimliliği

Proje yararlanıcıların çoğunluğu projeler konusunda yeterince duyurunun yapılmadığını, genellikle yakın çevre aracılığıyla ve internet yoluyla bilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Bilgilendirmeler konusunda proje yararlanıcıları, ilgili kurumların yeterince görevlerini yerine getirmediğini ve yapılan duyuruların yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Yapılan bilgilendirme toplantılarının da yetersiz olduğunu, dar kapsamlı olarak gerçekleştirildiğini ve potansiyel yararlanıcıların çoğunluğunun toplantılardan habersiz olduklarını vurgulamışlardır. Bilgi kaynakları

konusunda proje uygulayıcıları, çalıştıkları kurumun internet sitesi ve çeşitli bilgilendirme toplantıları vasıtasıyla projeler konusunda bilgi sahibi olduklarını ve bu bilgileri potansiyel yararlanıcı olan kurum ya da bireylerle paylaştıklarını ifade etmişlerdir.

Proje uygulayıcısı konumunda yer alan SODES ve DAKA çalışanları, projeler konusunda kendi kurumlarının potansiyel yararlanıcılara yönelik yeterince bilgilendirme çalışmasının yapıldığını ifade etmişlerdir. Yapılan bu çalışma sürecinde hem uygulayıcıların hem de yararlanıcıların haklı olduğu taraflar olmakla beraber, genellikle vatandaşa yönelik yeterince bilgilendirme faaliyetinin yapılmadığı şeklindeki yargıda kısmen doğruluk payının olduğu gözlemlenmektedir. Bilgilendirme veya tanıtım toplantılarındaki katılım oranının düşük düzeylerde olması bu duruma örnek verilebilir. Projeler konusunda iki tarafta da uzman olarak nitelendirilen çok az sayıda kişinin yeterli bilgi veya birikime sahip olduğu gözlemlenmektedir.

DAKA ve SODES tarafından istihdamı artırmak amacıyla farklı nitelikte projeler desteklenmiş ve uygulanmıştır. SODES projelerinde daha çok mesleki kurslar yoluyla ilde istihdama katkı hedeflenirken, DAKA projelerinde özellikle KOBİ'lerin işletme kapasitelerinin artırılarak istihdamın geliştirilmesi hedeflenmiştir. DAKA projelerinde makine, teçhizat alımı gibi maddi desteklerle işletmeler güçlendirilmeye çalışılmıştır. Uygulayıcıların gözüyle bakıldığında, bu tür desteklerin büyük bir katkı sağlayacağı varsayılmıştır. Yaralanıcıların gözüyle bakıldığında ise bu tür desteklerin yetersiz olduğu ve eksiklikler içerdiği düşünülmektedir. Uygulanan projelerden yeterince verim alınmaması ve sürdürülebilirliğin sağlanmaması, verilen maddi desteklerin düşük olmasına bağlanmaktadır. Ayrıca, il ve bölge koşulları yeterince dikkate alınmadan projelerin hazırlanıp uygulanmasının projelerdeki verimliliği düşürdüğü ifade edilmektedir. Projelerin verimliliği konusunda, son dönemlerde belli bir birikim olmasından dolayı geleceğe dönük olarak bazı katılımcıların yer aldıkları projelerden hareketle umutlu oldukları gözlemlenmiştir. Özellikle SODES tarafından desteklenen gençlere ve kadınlara yönelik projelerde memnuniyet düzeyinin DAKA projelerine kıyasla yüksek olduğu görülmektedir. Bu projelerle, toplumun dezavantajlı kesimlerine katkı ve destek sağlanmasının amaçlandığı ifade edilmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu, uygulanan kalkınma projelerinin bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesindeki katkısının oldukça düşük olduğunu ve bu tip projelerle kalkınmayla ilgili sorunların çözülemeyeceğini ifade etmektedirler. Yaşam kalitesinin yükseltilmesi konusunda bazı katılımcılar, uygulanan projelerin kısmen de olsa katkı sağladığını düşünmektedirler.

Çalışmamızda kalkınma ajanslarıyla ilgili ulaşılan verilerin, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından hazırlanan kalkınma ajanslarının uygulama sonuçlarının değerlendirildiği raporun sonuçlarıyla büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. DDK raporunda vurgulandığı üzere (2014: 776); kalkınma ajanslarının tamamı; organları, fonksiyonları, kullanacağı araçları, personel yapısı, birimleri gibi tüm unsurları ile tek tip olarak örgütlenmiş olmasının büyük bir çelişki oluşturmaktadır. Kalkınma ajanslarının bu kurumsal yapısıyla bölgesel ve yerel kalkınma sağlanamamakta ve beklenen düzeyde başarı yakalanmamaktadır.

6. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma sonucunda, kalkınma ajansı ve SODES tarafından uygulanan projelerin, kalkınmayla ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesindeki katkısının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Çalışma grubundaki katılımcılar, Kalkınma Ajansı ve SODES tarafından uygulanan projelerin, bölgesel dengesizlik, az gelişmişlik, yoksulluk, işsizlik, cinsiyet ayrımcılığı gibi temel toplumsal sorunların giderilmesindeki katkısının düşük olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu kalkınma projeleriyle hedef kitlenin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde anlamlı bir farklılık oluşmamaktadır. Uygulanmakta olan projelerde çeşitli beklenti ve ihtiyaçların karşılanmasını isteyen hedef kitle olarak tanımladığımız yararlanıcılar grubu ile proje uygulayıcıları olarak nitelendirilen grup arasında koordinasyon veya iletişim eksikliği bulunmaktadır.

Muş ilinin sorunları konusunda katılımcıların en çok vurguladığı temel sorun alanlarının işsizlik ve nitelikli iş gücü eksikliği olduğu görülmektedir. Katılımcılar tarafından dile getirilen diğer sorun alanları "eğitimsizlik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadının toplumsal konumunun zayıflığı, faaliyet alanlarının ve sosyal faaliyetlerin yetersizliği, kentsel altyapı konusundaki eksiklikler, tarım ve hayvancılık potansiyelinin yeterince değerlendirilememesi" olarak öne çıkmaktadır. Muş ili örneğinde kadının toplumsal konumunun oldukça zayıf olduğu görülmektedir.

Elde edilen sonuçlardan hareketle, kalkınmanın insani boyutuna önem verilmeli, yaşam kalitesini yükseltecek politikalar geliştirilmelidir. Dezavantajlı konumda bulunan insanların temel gereksinimlerinin ivedilikle karşılanabilmesi için yeni ve kapsamlı kalkınma politikaları geliştirilerek uygulanmalıdır. Yerel ve bölgesel ölçekte başarılı bir kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceği, kapsamı ve içeriği sorgulanmalıdır. Yerel ve bölgesel kalkınmaya yönelik farklı bakış açılarının oluşması, kalkınma politikalarının yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir. Bölgesel kalkınma ve yerel kalkınma politikaları hazırlanırken yerel aktörlerin katılımının güçlendirilmesine önem verilmelidir. Kalkınma politikalarının başarılı olabilmesi, kadınların kamusal yaşamda eşit düzeyde yer alabilmesine veya yer almasının önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Bu çerçevede, kadınların sosyal ve ekonomik hayatta daha fazla yer almasına ve cinsiyet eşitliğini sağlayıcı politikalara önem verilmelidir. Kalkınmanın gerçekleştirilmesi için teşvik sistemi dinamik bir bakış açısıyla yeniden gözden geçirilmelidir. Nitelikli iş gücüne yönelik olarak beşeri sermayenin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Uygulanan projelerin sonuçlarını değerlendiren kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılmalı ve bu çalışmalar kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Hem SODES hem de DAKA'daki kurum yöneticileri için iddia edilen keyfi uygulamalarının olduğu şeklindeki algıyı ortadan kaldıracak yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Kalkınma ajanslarının hem performans bakımından hem de iş ve işlemlerinin mevzuata uygunluğu bakımından daha objektif ölçütlerle denetlenmesi gerekmektedir. Kalkınma ajanslarının bu kurumsal yapısıyla bölgesel ve yerel kalkınmanın sağlanması zor görünmektedir. Yaşam kalitesinin artırılması amacıyla temel altyapı yatırımlarına ve hizmetlere öncelik verilebilmesi için merkezi bütçeden daha fazla kaynak aktarılmalıdır. Uygulanmakta olan kalkınma politikalarının başarılı olabilmesi, tüm ilgili tarafların

katkısıyla bölgede barış, huzur ve güvenlik ortamının sağlanabilmesine bağlıdır.

Kaynakça

- Akın, N. (2007). *Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu*, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Bansal, P. (2005). Evolving Sustainably: A Longitudinal Study of Corporate Sustainable Development. *Strategic Management Journal*, 26(3), 197-218.
- Barnet, O. E. (2008). *Bölgesel Kalkınma Kurumlarına Yerelden Bir Bakış: İspanya Deneyimi Hakkında On Ders*. Bölgesel Kalkınma Ajansları. İstanbul: Günaydın Ofset, 220-242.
- Bernstein, H. (2008). *Kalkınma ve Azgelişmişlik*. Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü. Haz. William Outhwaite. (çev. Melih Pekdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cirhinlioğlu, Z. (1999). *Azgelişmişliğin Toplumsal Boyutu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çarkçı, A. (2008). *Ulusal Kalkınma İçin Yerel Teklifler*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- DÇKK (1991). *Ortak Geleceğimiz*. (çev: Belkıs Çorakçı). Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- DDK (2014). *Türkiye'nin Kalkınma Ajansları Uygulamasının Değerlendirilmesi Araştırma ve İnceleme Raporu*. (Sayı: 2014/3). (Erişim: 05.07.2014), <http://www.tccb.gov.tr/ddk/20140130-2014-03.pdf>.
- Demir Şeker, S. (2011). *Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi*. (Yayın No:2828). Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Dobbin, F. (2013). *İktisat Sosyolojisinde Karşılaştırmalı ve Tarihsel Yaklaşımlar*. İktisat Sosyolojisi, Haz. Neil J. Smelser ve Richard Swedberg. (çev. Umut Omay). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Ercan, F. (1996). *Gelişme Yazını Açısından Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ertugal, E. (2005). Strategies for Regional Development: Challenges Facing Turkey on the Road to EU Membership. *Turkish Policy Quarterly*, 4(3), 63-86.
- Freyssinet, J. (1985). *Azgelişmişlik İktisadı*. (çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Tezer Öçal). (No:73). Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (çev. Cemal Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Göymen, K. (2010). *Türkiye'de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Gülalp, H. (1983). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Harrison, D. (1988). *The Sociology of Modernization and Development*. London: Unwin Hyman Ltd.
- Heywood, A. (2011). *Global Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hirschman, A. O. (2007). *Kalkınma İktisadi Yükselişi ve Gerilemesi*. Haz. Fikret Şenses. (çev: Sedef Öztürk). İstanbul: İletişim Yayınları, 23-63.
- İnsel, A. (2006). *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- İslamoğlu, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*. Haz. Ayşe Çavdar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynak, M. (2007). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (1999). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kırmızıaltın, E. (2008). *Sürdürülebilir Kalkınma. Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü*. Haz. Fikret Başkaya ve Aydın Ördök, Ankara: Maki Basım Yayın.
- Kline, W. G. (2006). *Development History and Theory. Encyclopedia of the Developing World*. Haz. Thomas M. Leonard. New York: Routledge.
- Kutlu, E. (2004). *İktisadi Kalkınma ve Büyüme*. (Yayın No: 1575). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Lipset, S. M. (1963). *Political Man*. London: Mercury.
- Mair, L. (1987). *Anthropology and Development*. Hong Kong: Macmillan Education.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meier, G. M. (1989). *Leading Issues in Economic Development*. New York: Oxford University Press.
- Merquior, J. G. (2008). *Kalkınma*. Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü. Haz. William Outhwaite. (çev: Melih Pekdemir). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nussbaum, M. C. (2000). *Women and Human Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating Capabilities the Human Development Approach*. USA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- O'brien, P. J. (1992). *Latin Amerikan Bağımlılık Kuramlarına Bir Eleştiri. Emperyalizm Gelişme ve Bağımlılık Üzerine*. Haz. Melih Ersoy, Ankara: Verso Yayınları.
- Pike, A., Pose, A. R., & Tomaney, J. (2008). *Local and Regional Development*. New York: Routledge.
- Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. (çev. Hande Koçak). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rostow, W. W. (1971). *Politics and the Stages of Growth*. New York: Cambridge University Press.
- Sallie, S. S. (2006). *Development, Measures Of. Encyclopedia of the Developing World*. Haz: Thomas M. Leonard. New York: Routledge.
- Saltık, A., & Açıkalin, O. (2008). *Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler. Kırsal Kalkınmanın Önderlerinden Dr. Ahmet Saltık'a Armağan*. (s. 149-160). Ankara: Sürkal.
- Savran, S. (2008). *Kod Adı Küreselleşme 21.Yüzyılda Emperyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Selim, R., Günçavdı, Ö. & Baran, A. A. (2014). *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri: Fonksiyonel Gelir Kaynakları Bölgesel Eşitsizlikler*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları. (Erişim:01.05.2015), <http://www.tusiad.org.tr/rsc/shared/file/Bireysel-gelir-raporu.pdf>
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. (çev: Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shepherd, A. (1998). *Sustainable Rural Development*. London: Macmillan Press Ltd.
- Soyak, A. (2003). Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 4 (2), 167-182.
- Sönmez, M. E. (2014). *Muş Ovası’nın Tarımsal Potansiyeli ve Arazi Kullanımı Arasındaki İlişkiler*. Makalelerle Muş. Haz: Ercan Çağlayan. Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları.
- Tanilli, S. (2006). *Uygurluk Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Thorbecke, E. (2009). *Kalkınma Doktrini Evrimi. Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*. Haz: Fikret Şenses. (çev: Haki Pamuk). (s.123-175), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, B. S. (2006). *The Cambridge Dictionary of Sociology*. The United Kingdom: Cambridge University Press.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2007). *Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tüylüoğlu, Ş., & Çeştepe, Ç. (2008). *Kalkınma Teorilerinin Temelleri ve Gelişimi*. Kalkınma Ekonomisi. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Wallerstein, I. (1994). *Development, Lodester or Illusion?. Capitalism and Development*. Haz: Leslie Sklair. London: Routledge.
- Wallerstein, I. (2010). *Modern Dünya Sistemi*. Cilt:1. (Çev: Latif Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

Hemşirelerin Yaşam Kaliteleri İle Tükenmişlik Düzeylerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma*

A Research on the Evaluation of Life Quality and Burnout Levels of Nurses'

Mustafa Durmuş,^{a,**} Abdullah Gerçek,^b Necmettin Çiftci^c

^a Öğr. Gör., Muş, Alparslan Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, 49100, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7559-4187

^b Öğr. Gör., Muş, Alparslan Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, 49100, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-8675-1224

^c Öğr. Gör., Muş, Alparslan Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü, 49100, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-4713-4212

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 04 Temmuz 2017

Düzeltilme tarihi: 26 Ocak 2018

Kabul tarihi: 11 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Hemşire

Tükenmişlik

Yaşam Kalitesi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 04 July 2017

Received in revised form 26 January 2018

Accepted 11 February 2018

Keywords:

Nurses

Burnout

Quality of Life

ÖZ

Bu çalışma, hemşirelerin yaşam kalitesi ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma, Muş devlet hastanesinde yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini Muş ilinde çalışan 151 hemşire çalışmanı oluşturmuştur. Veri toplamada “Hemşirelerin sosyo-demografik özelliklerine ait sorular”, “Maslach Tükenmişlik Ölçeği” ve “WHOQOL-BREF(TR) Yaşam Kalitesi Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin değerlendirmesinde frekans ve yüzdelik hesaplama, verilerin dağılımı, bağımsız gruplarda t testi, spearman korelasyon analizi, tek yönlü varyans analizi testi kullanılmıştır. WHOQOL-BREF-TR ile MTÖ arasında güçlü negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p<0.001$). Bu çalışmada, hemşirelerin tükenmişlik ve yaşam kalitesinin düşük olduğu, bazı değişkenlerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir.

ABSTRACT

This study was conducted in order to examine the relationship between quality of life and burnout levels of nurses. The research was conducted at Muş State Hospital between August-September 2016. In the research, sampling method was not used and it was carried out with 151 nurses constituting 60, 6% of nurses in Muş State Hospital. For data collection” Questions of socio-demographic characteristics of nurses”, “Maslach Burnout Inventory (MBI)” ” and the Turkish version of the “World Health Organization Quality of Life Instrument Scale (WHOQOL-BREF-TR)” were used. To assess the data the frequency and percentage calculations, the distribution of data, kolmogorov smirnov, independent Samples t-test, Pearson Correlated analysis and one way ANOVA test were used. In this study, there was a strong negative statistically significant relationship between the WHOQOL-BREF-TR and MBI ($p<0.001$). In this study, it was determined that burnout and quality of life of nurses were low and some variables affected quality of life negatively.

1. Giriş

Yaşam kalitesi, yaşamdan duyulan hoşnutluk ve mutluluk olarak tanımlanabileceği gibi bireylerin kültür ve değerler sistemi içinde, kendi durumlarını algılayış biçimidir diye de tanımlanabilir. Yaşam kalitesinin kapsamında, insanların fiziksel fonksiyonları, psikolojik durumları, aile içinde ve

dışındaki sosyal ilişkileri, çevreyle etkileşimleri ve inançları yer almaktadır (Arslantas vd., 2009: 127-131).

Yaşamın bütün olması, çalışma ve yaşama koşullarının, dolayısıyla çalışma ve yaşam kalitesinin birbirinden ayrı düşünülmesini imkânsız hale getirmektedir. Bunun nedeni, çalışma ve yaşama koşulları arasında çok yönlü, sıkı

* Bu çalışma, 6-9 Kasım 2016 tarihlerinde Manisa’da düzenlenen IV.Uluslararası VIII. Ulusal Psikiyatri Hemşireliği Kongresi’nde poster bildirisi olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: m.durmus@alparslan.edu.tr

etkileşimin bulunmasıdır. Bu nedenle çalışma yaşamı kalitesi, yaşam kalitesinin sağlanması bakımından önemlidir (Yüksel, 2011: 47-58). Konu hemşireler üzerinde incelendiğinde bu meslek grubunun çalışma yaşamlarında pek çok zorlu süreçle karşı karşıya kaldığı muhakkaktır. Bu sebeple bireyin kendi yaşamını değerlendirmesine dayanan, özel algı, duygu ve biliş süreçlerinin bir bütünü olarak tanımlanan ve motivasyonu önemli ölçüde etkilediği düşünülen yaşam kalitesi büyük önem taşımaktadır. İstenilen nitelikte sağlık hizmeti verilebilmesi bu hizmeti sunanların niteliğiyle yakından ilişkilidir. Bu anlamda çalışanların yaşama ve çalışma koşullarına ilişkin sorunların giderilmesi sağlık hizmetinin aksaklıklarının azaltılması açısından önemlidir (Şahin vd., 2014: 81-92).

Yaşam kalitesi kavramı tıbbi tanı ve laboratuvar işlemleriyle ölçülen bir nicelik değil, subjektif olarak yaşantılanan bir nitelik olarak belirtilmektedir. Yaşam kalitesi geniş bir kavram olup; bireyin fiziksel sağlığı, psikolojik durumu, bağımsızlık düzeyi, sosyal ilişkileri ve çevresindeki özelliklerden etkilenir (Ergün vd., 2013). Sağlıkta iyilik halinin ölçülebilmesinde yaşam kalitesi kavramı geliştirilmiştir. Yaşam kalitesi bireyin fiziksel işlevlerini, ruhsal durumunu, aile içindeki ve dışındaki toplumsal ilişkilerini, çevreden etkilenmişlik düzeylerini kapsar ve bu durumun bireyin işlevselliğini ne derece etkilediğini gösterir (Testa ve Simonson, 1996: 835-840).

Modern zamanların önemli fenomenlerinden biri olarak bilinen tükenmişliğin "Mesleki bir tehlike" olarak ilk klinik tanımlamalarından biri, 1974 yılında, Freudenberger (1974, 1975) tarafından yapılmıştır (Suran ve Sheridan, 1985: 741). Tükenmişlikle ilgili günümüzde en yaygın kabul gören tanım, konuyla ilgili çalışan araştırmacılar arasında en önemli isim olarak anılan ve Maslach Tükenmişlik Envanterini geliştiren Christina Maslach'a aittir. Maslach, tükenmişlik kavramını; duygusal tükenme (emotional exhaustion), duyarsızlaşma (depersonalization) ve kişisel başarıya (personal accomplishment) ilişkin duyguları kategorize eden üç ayrı boyutta ele almaktadır (Ergin, 1992). Başka bir deyişle Maslach'a göre tükenmişlik "İşi gereği insanlarla yoğun bir ilişki içerisinde olanlarda görülen *duygusal tükenme, duyarsızlaşma; tükenmişliğin kişileri arası boyutunu temsil etmekte ve bireylere negatif, katı tutumları ve işe karşı tepkisizleşmeyi belirtmektedir ve düşük kişisel başarı hissi;* Kişinin kendisini olumsuz değerlendirme eğiliminde olması şeklinde tanımlanmaktadır (Maslach vd., 2001; Wright ve Bonett, 1997).

İnsanlarla yüz yüze çalışan, doğrudan insana hizmet eden ve hizmetin kalitesinde insan unsurunun çok önemli bir yere sahip olduğu mesleklerde (doktor, hemşire, öğretmen, polis, avukat vb.) tükenmişliğin daha sık görüldüğü bildirilmiştir (Altay vd., 2010; Barron ve West, 2007).

Araştırmanın Soruları aşağıda belirtilmektedir:

- (i) Hemşirelerin yaşam kalitesi ve tükenmişlik düzeyleri nasıldır?
- (ii) Hemşirelerin yaşam kalitesi ile tükenmişlik düzeyi arasında ilişki var mıdır?
- (iii) Hemşirelerin sosyodemografik özelliklerine göre yaşam kalitesi ve tükenmişlik düzeyleri arasında bir fark var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın amacı

Bu çalışma, Muş Devlet Hastanesi'nde çalışan hemşirelerin yaşam kalitesi ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma, Ağustos-Eylül 2016 tarihleri arasında Muş devlet hastanesinde yapılmıştır. Araştırmada örnekleme yöntemi kullanılmayarak Muş Devlet Hastanesindeki hemşirelerin %60,6 'nı oluşturan 151 hemşire ile yürütülmüştür.

2.3. Veri Toplama Aracı

2.3.1. Tanımlayıcı Form

Yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, çalıştığı birim, çalışma şekli, mesleği seçme durumundan oluşan sosyo-demografik ve mesleki özelliklerle ilgili toplam 16 soru içermektedir.

2.3.2. Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Ölçeği Kısa Formu Türkçe Versiyonu (WHOQOL-BREF-TR)

Sağlıkla ilişkili yaşam kalitesi ölçeği DSÖ tarafından geliştirilmiş,(Eser vd., 1999a) Eser ve arkadaşları tarafından geçerlik ve güvenilirliği yapılmıştır. Ölçeğin uzun (WHOQOL-100) ve kısa (WHOQOL-27) formu olmak üzere iki sürümü vardır. Ölçek bedensel, ruhsal, sosyal ve çevresel iyilik hallerini ölçmekte ve 26 sorudan oluşmaktadır. Türkiye sürümü (27. soru ulusal sorudur) kullanıldığında Çevre alan skoru çevre-TR olarak adlandırılır. Bu durumda Çevre-TR alan skoru çevre skoru yerine kullanılır. Ölçek yaşlı olmayan yetişkinlere uygulanabilmektedir (Aydemir ve Köroğlu, 2007). Ölçek sağlık çalışanlarında da uygulanmıştır (Eser vd., 1999b: 647). Her bir alan, birbirinden bağımsız olarak kendi alanındaki yaşam kalitesini ifade ettiği için, alan puanları 4-20 arasında hesaplanmaktadır. Puan arttıkça yaşam kalitesi artmaktadır (Aydemir ve Köroğlu, 2007; Eser vd., 1999b: 647). Ölçeğin orijinalinde güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı $\alpha=0,89$, yaptığımız bu çalışmanın Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise $\alpha=0,86$ olarak bulunmuştur.

2.3.3. Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ)

Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilmiş, Türkiye de geçerlik ve güvenilirlik çalışması Olcay (2001) ve Ergin (1992) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipinde (0: Hiçbir zaman, 1: Çok nadir, 2: Bazen, 3: Çoğu zaman, 4: Her zaman) 22 sorudan oluşmaktadır. Duygusal Tükenme (DT, 9 madde), Duyarsızlaşma (D, 5 madde) ve Kişisel Başarı Eksikliği (KBE, 8 madde) olmak üzere üç boyutu vardır. DT, kişinin yaptığı iş nedeniyle emosyonel olarak kendini aşırı yüklenmiş hissetmesidir ve tükenmişliğin en önemli belirleyicisidir. D, bireyin hizmet verdiği kişilerin birer birey olduklarını dikkate almaksızın duygudan yoksun biçimde tutum ve davranışlar sergilemesidir. KBE ise, sorunun başarı ile üstesinden gelememe ve kendini yeterli görmeme olarak tanımlanır. Alt ölçek puanları DT ve D için yukarıda belirtildiği gibi, KBE için ise tersine puanlanmaktadır

(Hiçbir zaman: 4, Her zaman: 0). DT ve D alt ölçekleri olumsuz, KBE ise olumlu ifadelerden oluşan Kişisel Başarının tersine çevrilerek puanlanması nedeniyle KBE olarak ifade edilmektedir. Alt ölçeklerden elde edilen puanlar için kesme değeri olmadığından tükenme var ya da yok biçiminde bir ayırım yapılamamaktadır. Tükenmişliği yaşamakta olan bireylerde DT (0-36), D (0-20) ve KBE (0-32) puanlarının yüksek olması beklenmektedir (Ergin, 1992). Ölçeğin orijinalinde güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı $\alpha=0,93$, yaptığımız bu çalışmanın Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı ise $\alpha=0,80$ olarak bulunmuştur.

2.4. İstatistiksel Değerlendirme, Etik İlkeler ve Çalışmanın Sınırlılıkları

Verilerin değerlendirilmesinde, verilerin normal dağılım gösterip göstermediği kolmogorov smirnov testi ile sınanmış ve normal dağılıma uygun olduğu tespit edilmiştir. Hemşirelerin tanıtıcı özelliklerini incelemek amacıyla frekans ve yüzdelik hesaplama, tanıtıcı özellikler ile yaşam kalitesi ve tükenmişlik düzeyleri arasında önemli bir fark olup olmadığının belirlenmesinde one way anova ve t testi, yaşam kalitesi ölçeği ile tükenmişlik envanteri arasındaki ilişkiyi belirlemek için de Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır.

Araştırmaya başlamadan önce, ilgili üniversitenin Etik Kurul Başkanlığı'ndan etik açıdan uygunluk ve hastaneden araştırmanın yapılması için izin alınmıştır. Araştırmaya katılan hemşireler bilgilendirilmiş ve sözlü onam alınmıştır. Ayrıca, araştırmanın tek kurumda yapılması sınırlılığıdır.

3. Bulgular

3.1. Hemşirelerin Tanımlayıcı Özellikleri

Araştırmaya katılan hemşirelerin çoğunluğu 18-25 yaş aralığında olduğu, çalışanların % 69,5'i kadın, % 41,1'i lisans mezunu ve % 51 bekâr olup en büyük grubu oluşturmaktadırlar. Hemşirelerin % 26,5'i yoğun bakımda, % 51,7'si 5 ve 5 yıldan daha az çalışmakta, %39,7 aynı serviste 4-6 hemşire ile çalışmakta, % 50,3'ünün hastanede çalıştığı servis sıklıkla değişmemektedir. Hemşirelerin % 80,1'i gece nöbetine kaldığı, % 69,5'inin 24 saat nöbet tuttuğu, % 76,2'sinin aylık çalışma süresini aştığı, % 54,3'ünün sağlığını orta derecede hissettiği % 61,6'sının aylık gelirinin 3000-4000 arası olduğu ve % 53,6'sının kendi mesleğini isteyerek seçmediği belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Hemşirelerin Tanımlayıcı Özellikleri (n= 151)

Değişkenler	Sayı	Yüzde
Yaş gurubu		
18-25	65	43
26-32	52	34.4
33-38	27	17.9
39-45	5	3.3
46 ve ↑	2	1.3
Cinsiyet		
Kadın	105	69.5
Erkek	46	30.5
Eğitim durumu		
Lise	34	22.5
Ön lisans	44	29.1

Lisans	62	41.1
Lisansüstü	11	7.3
Medeni durum		
Evlü	74	49
Bekar	77	51
Çalıştığı bölüm		
Dahili birimler	30	19.9
Cerrahi birimler	36	23.8
Acil servis	23	15.2
Yoğun bakım	40	26.5
Diğer	22	14.6
Meslekte çalışma süresi		
5 ve ↓	78	51.7
6-10	49	32.5
11-15	12	7.9
16 ve ↑	12	7.9
Çalıştığı klinikteki hemşire sayısı		
1-4	17	11.3
4-6	60	39.7
6-8	45	29.8
8 ve ↑	29	19.2
Kurumdaki servis değişikliği		
Evet	75	49.7
Hayır	76	50.3
Çalışma şekli		
Gündüz	30	19.9
Nöbet	121	80.1
Günlük çalışma süresi		
8 saat	33	21.9
16 saat	13	8.6
24 saat	105	69.5
Aylık çalışma süresini aşma durumu		
Evet	115	76.2
Hayır	36	23.8
Kendisini değerlendirme durumu		
İyi	39	25.8
Kötü	30	19.9
İdare eder	82	54.3
Aylık gelir		
2000-3000	36	23.8
3000-4000	93	61.6
4000 ve ↑	22	14.6
Meslek seçme durumu		
İsteyerek seçme	70	46.4
Başka nedenler	81	53.6

3.2. Tükenmişlik ve Yaşam Kalitesi Düzeyi

Çalışmada, Duygusal Tükenme puan ortalaması 30.06 ± 7.62 ; Duyarsızlaşma 13.18 ± 4.80 ; Kişisel Başarısızlık 28.53 ± 5.72 ; WHOQOL-BREF-TR Bedensel alan 20.00 ± 3.70 ; Ruhsal alan 19.54 ± 3.30 ; Sosyal alan 9.58 ± 2.33 ; Çevresel alan-TR 23.46 ± 4.27 olarak belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Hemşirelerin MTÖ, WHOQOL- BREF-TR Ölçeklerinden Aldıkları Ortalama Puanlar (n= 151)

MTÖ	Alınabilecek Puan Aralığı	Alınan Puan Aralığı	Ort. (SS)
DT	0-36	9-45	30.06 (7.62)
D	0-20	5-24	13.18 (4.80)
KBE	0-32	12-40	28.53 (5.72)
WHOQOL- BREF-TR			
Bedensel		8-29	20.00 (3.70)
Ruhsal		9-27	19.54 (3.30)
Sosyal		3-15	9.58 (2.33)
Çevre-TR		9-35	23.46 (4.27)

Yapılan korelasyon analizi sonucunda WHOQOL-BREFTR ile DT, D, arasında zayıf negatif yönde bir ilişki, KBE ile arasında orta pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır (p<0.001), (Tablo 3).

Tablo 3. Hemşirelerin MTÖ, WHOQOL- BREF-TR Ölçekleri Arasındaki İlişki

	WHOQOL- BREF-TR			
	Bedensel r*	Ruhsal r*	Sosyal r*	Çevre r*
DT	-0.152**	-0.227**	-0.259**	-0.280**
D	-0.780**	-0.326**	-0.132**	-0.180**
KEB	0.193**	0.205**	0.150**	0.133**

* Pearson korelasyon analizi, **p<0.05

Hemşirelerin WHOQOL- BREF-TR puan ortalamaları ele alındığında; yaş grupları, cinsiyet, eğitim, medeni durum, meslekteki çalışma süresi, çalıştığı birimdeki hemşire sayısı, kurumdaki servis değişikliği, çalışma şekli, günlük çalışma süresi ve aylık çalışma süresinin üstünde çalışma durumu puan ortalamasının anlamlı olmadığı, fakat çalıştığı bölüm, sağlığı değerlendirme, aylık gelir ve mesleğini seçme durumu puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur (Tablo 4).

Maslach Tükenmişlik Envanteri puan ortalamaları ele alındığında ise, yaş grupları, cinsiyet, eğitim, medeni durum, meslekteki çalışma süresi, çalıştığı birimdeki hemşire sayısı, kurumdaki servis değişikliği, çalışma şekli, günlük çalışma süresi ve aylık çalışma süresini aşma durumuna göre puan ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar olmadığı, fakat sağlığı değerlendirme ve mesleğini seçme durumu puan ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur. Hemşirelerin yaşam kalitesi çalıştığı birime göre incelendiğinde farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizlerden Post Hoc Tukey testi sonucunda dahili, acil, yoğun bakım birimlerinin puan ortalamaları cerrahi biriminde çalışanlardan düşük olduğu belirlenmiştir. Hemşirelerin yaşam kalitesi ve tükenmişlik düzeyleri sağlık durumlarını değerlendirmesi incelendiğinde farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizlerden Post Hoc Tukey testi sonucunda kötü ve idare eder şeklinde ifade edenlerin puan ortalamaları, iyi olarak belirtenlerden düşük olduğu bulunmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Hemşirelerin Yaşam Kalitesi ve Tükenmişlik Puanları (n= 151)

Sosyo-demografik	WHOQOL- BREF-TR Ort±SS	Maslach Tükenmişlik Envanteri Ort±SS
Yaş grubu		
18-25	72.80±10.96	63.55±11.48
26-32	72.21±11.39	63.26±10.22
33-38	74.11±9.58	61.07±14.74
39-45	69.20±19.95	60.20±11.25
46 ve ↑	64.00±2.82	49.50±10.60
Test ve anlamlılık	F= ,554, p=.697*	F= ,938, p=.444*
Cinsiyet		
Kadın	72.69±10.26	63.36±12.25
Erkek	72.36 ± 13.01	61.23±10.32
Test ve anlamlılık	t = -0,165, p=0.869*	t = -1,026, p=0.307*
Eğitim durumu		
Lise	72.02±8.25	64.32±11.88
Ön lisans	71.09±11.77	62.15±12.65
Lisans	73.16±12.14	62.32±11.22
Lisansüstü	77.18±10.10	61.18±10.98
Test ve anlamlılık	F= ,972, p=.408*	F= ,274, p=.844*
Medeni durum		
Evlü	72.77±11.95	62.72±11.71
Bekar	72.29±10.45	63.08±11.63
Test ve anlamlılık	t =.259, p=.796*	t = -,183, p=.855*
Çalıştığı bölüm		
Dahili birimler	80.46±12.85	74.06±13.48
Cerrahi birimler	85.69±9.97	70.41±8.94
Acil servis	83.47±9.86	70.34±15.43
Yoğun bakım	77.72±12.70	70.95±12.70
Diğer	78.90±14.49	73.95±13.69
Test ve anlamlılık	F= 2,526, p=.043*	F= ,624, p=.646*
Meslekte çalışma süresi		
5 ve ↓	81.08±11.91	72.48±10.85
6-10	81.93±11.94	71.30±13.39
11-15	77.33±15.13	70.58±14.26
16 ve ↑	83.00±13.61	67.41±18.35
Test ve anlamlılık	F= ,540, p=.656*	F= ,658, p=.579*
Çalıştığı klinikteki hemşire sayısı		
1-4	79.88±10.80	69.47±14.20
4-6	81.36±13.72	71.83±12.49
6-8	82.30±11.51	72.21±10.53
8 ve ↑	79.92±11.38	72.39±15.41
Test ve anlamlılık	F= ,289, p=.833*	F= ,226, p=.878*
Kurumdaki servis değişikliği		
Evet	82.24±11.63	70.69±13.05
Hayır	80.21±12.85	72.86±12.20
Test ve anlamlılık	t = 1,016, p=.311*	t = -1,058, p=.292*
Çalışma şekli		
Gündüz	74.83±11.62	60.30±11.11
Nöbet	72.04±10.98	63.31±11.81
Test ve anlamlılık	t = -1,232, p=.220*	t = 1,265, p=.208*
Günlük çalışma süresi		
8 Saat	72.72±10.92	62.03±10.66
16 Saat	70.92±10.73	65.00±10.45
24 Saat	72.76±11.32	62.64±12.21

Test ve anlamlılık	F= , 166, p=.847*	F= , 235, p=.791*
Aylık çalışma süresini aşma durumu		
Evet	81.36±12.75	71.91±13.51
Hayır	80.75±10.71	71.38±9.44
Test ve anlamlılık	t = ,262, p=.794*	t = ,216, p=.829*
Sağlık değerlendirme durumu		
İyi	79.00±10.90	55.56±10.88
Kötü	67.26±12.78	66.13±10.29
İdare eder	71.50±9.15	64.86±11.25
Test ve anlamlılık	F= 11,765, p=.000*	F= 11,299, p=.000*
Aylık gelir		
2000-3000	69.50±11.67	64.27±10.75
3000-4000	73.01±10.92	62.19±12.25
4000 ve ↑	75.90±10.29	62.36±11.07
Test ve anlamlılık	F= 2,479, p=.047*	F= ,420, p=.658*
Meslek seçme durumu		
İsteyerek seçme	75.40±10.34	61.00±12.18
Başka nedenler	70.17±11.27	64.19±11.14
Test ve anlamlılık	t = 2,950, p=.004*	t = -1,684, p=.044*

*p<0.05 **p<0.01

4. Tartışma

Yapılan çalışmalar, tükenmişliğin sağlık çalışanlarını etkileyen mesleki bir sağlık sorunu olduğunu ve tükenmişlik sonucu kişilerin hizmet kalitesinin, performanslarının ve kişisel sağlıklarının etkilendiğini ortaya koymuştur. Duygusal tükenme, duyarsızlaşmanın artması ve kişisel başarıda oluşan azalma ile ortaya çıkan tükenme duygusu çalışanın iş verimini düşürmekte ve yaptığı işten tatmin olmamasına neden olarak birçok olumsuz sonucu beraberinde getirebilecek bir durum niteliğindedir. Sağlık çalışanlarının yaşam kaliteleri ile tükenmişlik düzeylerinin değerlendirilmesine yönelik yaptığımız çalışmada, MTÖ alt boyut puan ortalamaları, Duygusal Tükenme 30.06±7.62, Duyarsızlaşma 13.18±4.80, Kişisel Başarısızlık 28.53±5.72 olarak saptanmıştır. Bu sonuçlar çalışanların yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadığını göstermiş olup tükenmişlik puanlarının bazı çalışma sonuçlarına göre benzer düzeyde (Zorba, 2016: 108-111; Yılmaz, 2014: 59-63; Ergin vd., 2009: 49-64; Raftopoulos, vd., 2012: 457; Martin vd., 1997:204-209; Tunçel, vd., 2014:57) bazılarına göre ise daha yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur (Taycan, vd., 2006: 100-108; Erol, vd., 2007:241-247; Demir, vd., 2003:807-827; Güneş ve Üstün, 2008: 48-56; Sayıl, vd., 1997: 71-77; Şenturan, vd., 2009: 33-45). Çalışan 82 hemşire ile yapılan bir çalışmada DT puanının bu çalışma puanına göre düşük, D ve KBE puanlarının benzer düzeyde olduğu belirlenmiştir (Akyüz, 2015: 21-34). Yaptığımız çalışmada mesleği isteyerek seçen hemşirelerin tükenmişlik puanlarının daha düşük olduğu saptanmıştır.

WHOQOL-BREF-TR alt boyutlarından bedensel alan 20.00±3.70, ruhsal alan 19.54±3.30, sosyal alan 9.58±2.33, çevresel alan 23.46±4.27 olarak saptanmıştır. Bu sonuçlara göre çalışanların sosyal alan dışında, genel olarak yaşam kalitesi yüksek düzeyde ve çevresel alan-TR puan ortalaması en yüksek, sosyal alan puan ortalaması en düşük olarak görülmektedir. Çalışmada bedensel alan puanlarının yüksek olması çalışma örnekleminin çoğunluğunun genç (% 43)

olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Çalışanların çoğunluğunun (% 76,2) aylık çalışma süresini aştığından sosyal alan puanının düşük olmasına sebep olabileceğini söyleyebiliriz. Sağlık çalışanlarıyla yapılan çalışmalarda genel olarak yaşam kalitesi orta düzeyde sonuçlar elde edilmiştir (Yıldırım ve Hacıhasanoğlu, 2011: 61-68; Kavlu ve Pınar, 2009: 1543-1555; Cimete vd., 2003: 151-158).

MTÖ toplam puan ortalaması ile yaş arasında anlamlı bir farklılık görülmemişken, yaş arttıkça katılımcıların MTÖ puan ortalamalarının azaldığı bulunmuştur. Yaş ilerledikçe çalışanların bilgi ve becerisinin artması özgüvenini artırıcı bir faktör olup, bunun sonucunda kişisel başarı hissi artar ve tükenmişlik riski azalır denilebilir. Tükenmişliğe ilişkin yapılan araştırmalarda genç çalışanların, mesleğin ilk yıllarında beklentilerinin de yüksek olması nedeniyle daha fazla tükenmişlik hissettikleri ortaya konulmuştur (Ergin, 1995; Çimen ve Ergin, 2001: 169-176). Yapılan bazı çalışmalarda da benzer sonuçlar göstermekte iken (Kırılmaz, vd., 2003: 2-9; Sayıl vd., 1997: 71-77; Brewer ve Shapard, 2004: 102-123), Engin (1996) ve Aslan vd., (1997) yaptıkları çalışmalarda her üç alt ölçekle yaş arasında anlamlı ilişki olduğunu bildirmişlerdir.

Çalışanların mezun oldukları okula göre MTÖ toplam puan ortalamalarına bakıldığında lise mezunu çalışanların toplam MTÖ puan ortalaması diğer gruplara göre daha yüksek; MTÖ toplam puan ortalamaları lisansüstü grubunda anlamlı olmasa da diğer gruplara göre daha düşük bulunmuştur. Özkan'ın yapmış olduğu çalışmada da, eğitim düzeyi yüksek olanların tükenmişlik düzeylerinin daha düşük olduğunu belirtmiştir (Özkan, 2008: 77-87).

Meslek seçimini bilinçli ve isteyerek yapanların mesleğin gereklerini yerine getirmede daha başarılı olacağı bunun da tükenmişlik sendromunu azaltacağı bilinmektedir (Karadağ vd, 2002: 8-15). Meslek tercihinin yapılması ile MTÖ arasında yapılan analiz sonucunda anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Özellikle isteksiz olarak meslek tercihinde bulunan sağlık çalışanları daha yüksek düzeyde bir tükenmişlik yaşamaktadır. Elde edilen bu sonuç Akyüz'ün ve Altay'ın yapmış olduğu çalışmalar ile uyumlu bir yapıdadır (Akyüz, 2015: 21-34; Altay vd., 2010: 10-16).

Yaşam kalitesi yükseldikçe kişiler yaptıkları işten mutluluk duymakta ve buna bağlı olarak kişilerin iş performansları artmakta ve yaptıkları işte daha başarılı olmaktadır (Tütüncü, 2008: 169-199; Perim, 2007: 70-74). Bu araştırmada çalışanların kendi sağlık durumlarını değerlendirmeleri ile WHOQOL-BREF-TR toplam puan ortalaması arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sağlık durumunu iyi hisseden bireylerin toplam puan ortalamalarının yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu ışığında sağlığın yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Yapılan çalışmalarda da bu çalışma bulguları ile benzerlik göstermektedir (Solar, 2008: 68-73; Gülmez, 2013: 1-6). Benzer şekilde Kaya'nın Ankara'da 112 Acil Yardım Hizmetleri sağlık çalışanlarının öznel yaşam kalitelerinin değerlendirilmesi çalışmasında elde edilen sonuçlar çalışmamızı desteklemektedir (Kaya, 2004: 1-14).

WHOQOL-BREF-TR toplam puan ortalaması ile gelir durumu arasındaki farkın anlamlı olduğu bulunmuştur. Yapılan çalışmalarda bireylerin gelir düzeyleri ile yaşam kalitesi arasında anlamlı ilişki saptanmıştır (Oktik, 2004; Acaray ve Pınar, 2004: 1-11; Kalantar-Zadem vd., 2001:

2797-2806; (Suet-Ching, 2001: 218-227; Aylaz ve Aydın, 2014). Çalışmamızda da aylık geliri yüksek olan bireylerin yaşam kalitesi puanları daha yüksek bulunmuştur. Bir çalışmada da geliri giderine denk olanların yaşam kalitesi sosyal alan puanlarının, geliri giderinden az olanlardan daha yüksek olduğu saptanmıştır (Güngör vd., 2007: 10-18).

Bu çalışmada tükenmişlik ölçeğinin alt boyutları olan Duygusal Tükenme ve Duyarsızlaşma ile Yaşam Kalitesi alt boyutları arasında pozitif bir ilişki, Kişisel Başarısızlık ile Yaşam Kalitesi alt boyutları arasında ise, negatif bir ilişki olduğu ve tükenmişlik yaşam kalitesini olumsuz etkilediği saptanmıştır. Sağlık çalışanlarıyla yapılan çalışmalarda da tükenmişlik ile yaşam kalitesi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır (Yıldırım ve Hacıhasanoğlu, 2011: 61-68).

5. Sonuç

Bu çalışmada, hemşirelerin tükenmişlik ve yaşam kalitesinin düşük olduğu ve bazı değişkenlerin (Sağlık değerlendirme durumu, çalıştığı bölüm, meslek seçme durumu) yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilediği belirlenmiştir.

Hemşirelerin üretkenliğini arttırmak ve mesleki şartlarını iyileştirmek, sadece sağlık çalışanlarını değil, tüm toplumu olumlu etkileyebilmektedir. Bu nedenle hemşirelerin mesleki tükenmişliklerinin azaltılmasıyla, üretkenliklerinin de artması mümkün olabilir. Çünkü mesleki tükenmişlik düzeyi, çalışanların iş performansları üzerinde doğrudan etkisi olan önemli bir etkidir. Bu nedenle hemşirelerin mesleki anlamda üretkenliklerinin artırılması için, mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi, buna neden olan etkenlerin ortaya konması ve buna göre çözüm önerilerinin getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Hemşirelerin tükenmişliği önlemeye ve çözmeye yönelik yöntemlerin daha fazla araştırılması, hemşirelerin daha sağlıklı bir biçimde mesleklerini yapmalarına ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir. Hemşirelerin iyi ve sağlıklı bir yaşam kalitesine sahip olmaları, toplumun bütünü de olumlu olarak etkileyecektir. Bu nedenle yaşam kalitesi gerçeğini göz ardı etmeyen, özellikle gelir durumunu iyileştirici bir sağlık politikasının oluşturulması önerilebilir.

Yapılan bu çalışmadan elde edilen bulgular, bir hastanede çalışan hemşireler ile sınırlı olduğundan genellenmemelidir. Bu çalışmayı referans alarak bundan sonra yapılacak çalışmalara, hemşirelerin yer aldığı daha büyük bir evrende çalışma yapılması bu konuyu bir adım daha öteye taşıyacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Acaray, A., & Pınar, R. (2004). Kronik hemodiyaliz hastalarının yaşam kalitesinin değerlendirilmesi. *CÜ Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 8(1), 1-11.

Akyüz, İ. (2015). Hemşirelerin tükenmişlik ve depresyon düzeylerinin çalışma koşulları ve demografik özellikler açısından incelenmesi. *İşletme ve iktisat çalışmaları dergisi*, 3(1), 21-34.

Altay, B., Gönener, D., & Demirkiran, C. (2010). Bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin tükenmişlik düzeyleri ve aile desteğinin etkisi. *Fırat Tıp Dergisi*, 15(1), 10-16.

Arslantas, D., Ünsal, A., Metintas, S., Koc, F., & Arslantas, A. (2009). Life quality and daily life activities of elderly people in rural areas, Eskişehir (Turkey). *Archives of gerontology and geriatrics*, 48(2), 127-131.

Aslan, S., & Aslan, R. Alparslan. ZN, Gürkan. SB ve Ünal. M.(1997)“Hekimlerde Tükenmede Cinsiyetle İlişkili Etkenler”. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 22(2), 132-136.

Aydemir, Ö., & Köroğlu, E. (2007). Psikiyatride Kullanılan Klinik Ölçekler. 3'üncü baskı. *Ankara. Hekimler Yayın Birliği*, 346-353.

Aylaz, R., & Aydın, S. (2014). acil ve diğer servislerde görev yapan sağlık çalışanlarının vardiyalı çalışmasının yaşam kalitesi üzerine etkisi. *yıldırım beyazıt üniversitesi hemşirelik e-dergisi*, 2(3).

Barron, D. N., & West, E. (2007). The emotional costs of caring incurred by men and women in the British labour market. *Social Science & Medicine*, 65(10), 2160-2171.

Brewer, E. W., & Shapard, L. (2004). Employee burnout: A meta-analysis of the relationship between age or years of experience. *Human resource development review*, 3(2), 102-123.

Cimete, G., Gencalp, N. S., & Keskin, G. (2003). Quality of life and job satisfaction of nurses. *Journal of Nursing Care Quality*, 18(2), 151-158.

Çimen, M., & Ergin, C. (2001). Türk Silahlı Kuvvetleri sağlık personelinin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 43(2), 169-176.

Demir, A., Ulusoy, M., & Ulusoy, M. (2003). Investigation of factors influencing burnout levels in the professional and private lives of nurses. *International journal of nursing studies*, 40(8), 807-827.

Ergin, C. (1992). Doktor Ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Envanterinin Uyarlanması. 7. *Ulusal Psikoloji Kongresi, Ankara*.

Ergin, C. (1995). Akademisyenlerde tükenmişlik ve çeşitli stres kaynaklarının incelenmesi. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1-2).

Ergin, C. (1996). Maslach tükenmişlik ölçeğinin Türkiye sağlık personeli normları. *3P Dergisi*, 4(1), 28-33.

Ergin, D., Celasin, N., Akış, Ş., Altan, Ö., Bakırlioğlu, Ö., & Bozkurt, S. (2009). Dahili kliniklerde görev yapan hemşirelerin tükenme ve empatik beceri düzeyleri ve bunları etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(11), 49-64.

Ergün, A., Eti Aslan, F., Vatan, F., Olgun, N., & Kuşoğlu, S. (2013). Sağlık bakımındaki gelişmeler ve bakım uygulamaları. İçinde: *Eti Aslan F, Karadakovan A,(Eds.), Dahili ve cerrahi hastalıklarda bakım*. Adana: Nobel Kitabevi.

Erol, A., Sariççek, A., & Gülseren, Ş. (2007). Asistan hekimlerde tükenmişlik: İş doyumu ve depresyonla ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8,241-247)

Eser, E., Fidaner, H., Fidaner, C., Eser, S., Elbi, H., & Göker, E. (1999a). Psychometric properties of the WHOQOL-

- 100 and WHOQOL-BREF. *J Psychiatry Psychol Psychopharmacol*, 7(2), 23-40.
- Eser, E., Fidaner, H., Fidaner, C., Eser, S. Y., Elbi, H., & Göker, E. (1999b). WHOQOL-BREF TR: a suitable instrument for the assessment of quality of life for use in the health care settings in Turkey. *Quality of Life Research*, 647.
- Gülmez, H. (2013). Çalışanların yaşam kalitesini etkileyen faktörler. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7(4), 1-6
- Güneş, N., & Üstün, B. (2008). Bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin tükenmişlik düzeyi ve etkileyen faktörlerin incelenmesi. *Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences*, 11(4), 48-56.
- Güngör, N., Çiray, N., Vatansever, Ş., & Akyol, A. D. (2007). Yoğun Bakım Hemşirelerinin Yaşam Kalitesi, İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Saptanması. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi*, 11(1):10-18
- Kalantar-Zadeh, K., Kopple, J. D., Block, G., & Humphreys, M. H. (2001). Association among SF36 quality of life measures and nutrition, hospitalization, and mortality in hemodialysis. *Journal of the American Society of Nephrology*, 12(12), 2797-2806.
- Karadağ, G., Sertbaş, G., Güner, İ., Taşdemir, H., & Özdemir, N. (2002). Hemşirelerin iş doyumunu ve tükenmişlik düzeyleri ile bunları etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi. *Hemşirelik Forumu*, 5(6), 8-15.
- Kavlu, İ., & Pinar, R. (2009). Acil servislerde çalışan hemşirelerin tükenmişlik ve iş doyumlarının yaşam kalitesine etkisi. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 29(6), 1543-1555.
- Kaya, M. (2004). Ankara'da 112 Acil Yardım Hizmetleri Sağlık Çalışanlarının Öznel Yaşam Kalitelerinin Değerlendirilmesi. *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 4, 1-14.
- Kırılmaz, A. Y., Çelen, Ü., & Sarp, N. (2003). İlköğretimde Çalışan bir Öğretmen Grubunda "Tükenmişlik Durumu" Arastırması. *İlköğretim Online*, 2(1), 2-9.
- Martin, F., Poyen, D., Boudier, E., Gouvernet, J., Rivet, B., Disdier, P., . . . Scotto, J.-C. (1997). Depression and burnout in hospital health care professionals. *International Journal of Occupational and Environmental Health*, 3(3), 204-209.
- Maslach, Schaufeli, W. B., & Leiter, M. P. (2001). Job burnout. *Annual review of psychology*, 52(1), 397-422.
- Maslach, C. Ve PG Zimbardo (1982), "Burnout-The Cost of Caring": Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.
- Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of organizational behavior*, 2(2), 99-113.
- Oktik, N. (2004). *Huzur evinde yaşam ve yaşam kalitesi: Muğla örneği, Muğla Üniversitesi yayınları*; 52.
- Olçay, Ç. (2001). The burnout in nursing academicians in Turkey. *International journal of nursing studies*, 38(2), 201-207.
- Özkan, Ş. (2008). Rol çatışması ve rol belirsizliğinin hekim ve hemşirelerin tükenmişlik düzeyleri üzerine olan etkileri. *Hacettepe Üniversitesi, Ankara*, 77-87
- Perim, A. (2007). Trakya Üniversitesi Eğitim, Araştırma ve Uygulama Hastanesi'nde Çalışan Hemşirelerin Kaliteli Yaşam Algısının Belirlenmesi, 70-74
- Raftopoulos, V., Charalambous, A., & Talias, M. (2012). The factors associated with the burnout syndrome and fatigue in Cypriot nurses: a census report. *BMC Public Health*, 12(1), 457.
- Sayil, I., Haran, S., Ölmez, Ş., & Özgüven, H. D. (1997). Ankara Üniversitesi hastanelerinde çalışan doktor ve hemşirelerin tükenmişlik düzeyleri. *Kriz dergisi*, 5(2), 71-77.
- Solar, M. (2008). Sigara içme Durumunun Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisinin incelenmesi. *Toraks Dergisi*, 9(2), 68-73.
- Suet-Ching, W. L. (2001). The quality of life for Hong Kong dialysis patients. *Journal of advanced nursing*, 35(2), 218-227.
- Suran, B. G., & Sheridan, E. P. (1985). Management of burnout: Training psychologists in professional life span perspectives. *Professional Psychology: Research and Practice*, 16(6), 741.
- Şahin, D. S., Özgür, Ö., Kılınc, A. S., Sütlü, S. P., & Mutluay, D. (2014). Acil Servis ve Yoğun Bakım Hemşirelerinin Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 81-92.
- Şenturan, L., Gülseven-Karabacak, B., Ecevit-Alpar, Ş., & Sabuncu, N. (2009). Hemodiyaliz ünitelerinde çalışan hemşirelerin tükenmişlik düzeyi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(2), 33-45.
- Taycan, O., Kutlu, L., Çimen, S., & Aydın, N. (2006). Bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerde depresyon ve tükenmişlik düzeyinin sosyodemografik özelliklerle ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 7(2), 100-108.
- Testa, M. A., & Simonson, D. C. (1996). Assessment of quality-of-life outcomes. *New England journal of medicine*, 334(13), 835-840.
- Tunçel, Y. İ., Kaya, M., Kuru, R. N., Menten, S., & Ünver, S. (2014). Onkoloji Hastanesi Yoğun Bakım Ünitesinde Hemşirelerin Tükenmişlik Sendromu/Nurses' Burnout in Oncology Hospital Critical Care Unit. *Türk Yoğun Bakım Dergisi*, 12(2), 57.
- Tütüncü, Ö. (2008). SA 8000 Sosyal Sorumluluk Standardı ile İş Yaşamı Kalitesi Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 169-199.
- Wright, T. A., & Bonett, D. G. (1997). The contribution of burnout to work performance. *Journal of organizational Behavior*, 491-499.
- Yıldırım, A., & Hacıhasanoğlu, R. (2011). Sağlık çalışanlarında yaşam kalitesi ve etkileyen değişkenler. *Journal of Psychiatric nursing*, 2(2), 61-68.

- Yılmaz, E. (2014). Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri İle İşe Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişki: Samsun İlinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)/Journal of Accounting & Taxation Studies (JATS)*, 7(3), 59-63.
- Yüksel, İ. (2011). Çalışma yaşamı kalitesinin tipik ve atipik istihdam açısından incelenmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 47-58.
- Zorba, Y. (2016). Tükenmişlik Sendromu: Gemi Kaptanları Ve Güverte Zabıtları Üzerine Tanımlayıcı Bir Çalışma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 8(1), 108-111.

Araştırma Makalesi • Research Article

Benateyê Mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni Dı Yo Muqayese

Molla Kamil Pueği ile Molla Muhammed Muradoni'nin Mevritlerine Dair Bir Karşılaştırma

A Comparison of the Mewlids of Mullah Kamilê Pueği and Mullah Mehamedê Muradoni

Murat Varol ^{a,*}

^a Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, 12000, Bingöl/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-1706-9990

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 27 Ocak 2017
Düzeltilme tarihi: 31 Mayıs 2017
Kabul tarihi: 18 Temmuz 2017

Anahtar Kelimeler:

Klasik Edebiyat
Molla Kamil Pueği
Molla Muhammed Muradoni
Zazaca

ARTICLE INFO

Article history:

Received 27 January 2017
Received in revised form 31 May 2017
Accepted 18 July 2017

Keywords:

The Classical Literature
Mullah Kamil Pueği
Mullah Mehamedê Muradoni
Zazaki

ÖZ

Zaza edebiyatı, 1899 yılında Molla Ahmed-i Xasi'nin yazdığı mevlit ile başlamıştır. Ondan sonra bir başka molla Osman Efendi de bir mevlit yazmıştır ve bu da Zazaca'nın ikinci eseridir. Bu iki molladan sonra Molla Muhammed Muradoni, Molla Kamil Pueği, Molla Muhammed Ali Huni, Molla Abdulkadir Muşeki, Bilal-Feqi Çolig, Mehmet Akif Demir mevlit yazmışlardır. Zaza edebiyatında toplam sekiz mevlit eseri bulunmaktadır. Bu makalede, Molla Kamil Pueği ile Molla Muhammed Muradoni'nin mevlidi mukayese edilecektir. Her iki molla'nın hayatına, medrese eğitimine yer verilecek, sonrasında da her iki mevlit; vezin, kafiye ve mevlidin muhtevası bakımından incelenecektir.

ABSTRACT

Written literature of Zazaki started in 1899 with the mevlid of Ehmedê Xasi. After Xasi, another mullah-Osman Efendiyo Babij wrote the second study and it was a mevlid as well. These two studies are both the examples of the classical literature. The written literature of Zazaki has continued with other writers. After these two writers, Mullah Mehamedê Muradoni, Mullah Kamilê Pueği, Mullah Mehamedê Eli Huni, Mullah Abdulqadirê Muşeki, Bilal-Feqi Çolid, Mehmet Akif Demir others wrote literary studies in the style of classical literature. In this study, I will compare the mevlids of Mullah Kamilê Pueği and Mullah Mehamedê Muradoni. Their educational phases, the writing time of their mevlids, the similarities, rhythym and rhyming styles will be compared.

Xulasa

Zazaki serra 1899 dı bı Ehmedê Xasi destpê kerd u ey mewlidêk nuştö. Xasi ra dıma yona mela, Osman Efendiyê Babiji kitabê diyın nuşt u o zi mewlid o. İnan ra dıma Mela Mehamedê Muradoni, Mela Kamilê Pueği, Mela Mehamedê Eli Huni, Mela Abdulqadirê Muşeki, Bilal-Feqi Çolig, Mehmet Akif Demiri mewlidi nuştı. Edebiyatê Zazaki dı heşt mewlidi nusiyayi. İna meqale dı mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni muqayese benı. Verco ca diyeno heyatê nuştöğan, dıma zi wırdı mewlidi goreyê vezin, qafıye u muhtewa tetkik benı.

Çekuyi Muhimi: Edebiyato klasik, Mela Kamilê Pueği, Mela Mehamedê Muradoni, Zazaki

1. Destpêk

Kelimeya mewlid, Erebki ya u rıstımê kelimeya weladet ra yena, zafiyê ina kelime zi mewlid a. Bı manaya xısusı ina kelime, kitabı ki biyayış u cuyayışê Hz. Pêxımbere ra behs keni qê inan yena şıxulnayış. Mewlidan dı teyna biyayış u cuyayışê Hz. Pêxımbere nê, bê meyi hediseya miraç ra heta mucizeyanê Hz. Pêxımbere u wefatê ey, zaf çi ra behs beno. Kitabı mewlid verco teyna qê Hz. Pêxımbere nusiyayi, labelê

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: mvarol@bingol.edu.tr

wextan ra pê hêdi bı hêdi qê cuyayîşê weliyan u şexsiyetanê pılan zi mewlidi ameyî nuştîş (Özel, 2004: 475). Mewlidi bı zafî manzum i u şıklê mesnewî dı yeni nuştîş (Pala, 1999: 275). Nuştêyi mewlidi, miyanê şari dı şewa biyayîşê Hz. Pêxemberî dı waniyeni. Bê ineyî bı zafî qê çiyêko bimbarek u şayi zi mewlid diyeno wendîş.

2. Tarixê Edebiyatê Zazakî ê Klasikî

Edebiyato klasik, edebiyatanê miletan dı cayêko muhim deşîşeno. Alimo ki tehsilê medresa diyo u icazet giroto, eşqê Homayî u Pêxemberan pê nuştêyanê klasikan ano ziwan. Edebiyatê Zazakî ê klasikî dı teyna hiri şıklan dı kitabî nusiyayî. Ineyî zi mewlid, siyer u diwan i.

Edebiyatê Zazakî pê nuştêyanê klasikan destpê kerdo. Dora vêrin Mela Ehmedê Xasi serra 1892 dı mewlidêk nuştî u ino mewlid serra 1899 dı Diyarbekir dı Matbaaya Litografya dı 400 heb neşir biyo. Mewlidê Mela Ehmedê Xasi heta eyro çend dori bı herfanê Latini transkribe biyo. Xasi ra pê kitabê dıymê Osman Efendiyê Babijî yo. Goreyê zanayîşan Osman Efendî mewlidê xu serra 1903 dı nuştî; labelê ino mewlid, mergê Babijî ra dıma serra 1933 dı dora vêrin miyanê kitabânê Hawarî ra vêjiyayo. Ini wırdî mewlidan ra pê nuştêyi Zazakî wextêko derg vınderti. 1970 ra pê seydayanê medresa nuştêyanê klasikan rê dewam kerdo. Mela Mehamedê Eli Hunî, Mela Kamilê Pueği, Mela Mehamedê Muradonî, Mela Ebdulqadirê Muşekî, Mela Eziz Cebexçuri inan ra çend ten i.

Mela Mehamedê Eli Hunî, mewlidê xu serra 1971 dı nuştî; labelê mewlid 33 serri cuapê serra 2004 dı neşir biyo. Kitabê Mela Hunî dı pa mewlidî ra, dı zi qesideyi ca geni. Qesideya vêrin dı Yusuf u Zuleyxa ra ê dıym dı zi hediseya Kerbela ra behs beno. Mela Mehamedê Muradonî mewlidê xu serra 1980 dı dora vêrin qeyd keno bandan. Dıma zi serra 2000 dı inî bandan ra mewlidê xu nuseno u keno tamam. Serra 2003 dı zi kovara Vate dı neşir beno. Mewlidê pancın zi ê Mela Kamilê Pueği yo u serra 1999 dı nusiyayo, serra 2003 dı İstanbul dı neşir biyo. Mela Ebdulqadirê Muşekî, mewlidê xu serra 1995 dı nuştî, ino mewlid dora verin serra 2016 dı transkribe bı u mecmuaya Vir dı neşir biyo. Feqi Çolig zi qê tutan mewlidêk nuştî u serra 2012 dı dayo çapkerdiş. Mewlido peyin zi Mehmet Akif Demir serra 2017 dı neşir kerdo.

Bê inan çendna kitabî edebiyatê Zazakî ê klasikî estî. Zazakî dı heta eyro teyna yo kitabê siyerî nusiyayo u muellifê cı zi Milla Cımayo Babijî yo. Milla Babijî kitabê xu serra 2009 dı neşir kerdo. Edebiyatê Zazakî dı heta eyro çend hebi zi diwanî neşir biyî. Diwanê Mela Mehamedê Kavari inan ra yo. Diwanê Mela Kavari, 70 rıpelî herfanê Erebkî u 70 rıpelî zi herfanê Latini pêser dı 140 rıpelî ra yeno meydan. Edebiyatê Zazakî ê klasikî dı kitabânê tor muhiman ra yo zi ê Mela Aziz Cebexçuri yo. Seydayê erciyayî Mela Aziz, diwanê xu serra 2015 dı binê mahiyetê neşirxaneyê universiteya Bingolî dı veto. Diwan, benateyê serranê 2005 u 2015 dı nusiyayo, 435 rıpelî ra yeno meydan u him bı herfanê Erebkî u him zi herfanê Latinkî neşir biyo. Edebiyatê Zazakî dı miyanê nuştêyanê klasikan dı kitabî tercume zi estî. Heta eyro dı diwanî tercume biyî Zazakî. Tercumeyê wırdî diwanan zi hetî Feqi Çoligî ra vıraziyayo. Inî kitabî zi Diwanê İmamê Şafîî u Diwanê Baba Tahîrê Uryanî yi. Bê inan zi kitab u nuştêyi klasikî estî.

Bı kılmi heta eyro edebiyatê Zazakî ê klasikî dı heşt mewlidi, yo siyer, çend diwanî, dı diwanî tercume u ge ge zi mecmuayan dı çend şiirî, qesideyi u nuştêyi muxtelif neşir biyî. Edebiyatê Zazakî ê klasikî dı çend destnuştêyi ya zi kitabî zi estî ki hema neşir nêbiyî. Ina meqale dı teyna mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradonî geriyeno dest.

3. Heyatê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradonî

Mela Kamilê Pueği, serra 1938 dı dewa Çolig Pueği dı ameyo dınya. Qıctiya ey dew dı viyert ra. Vercu dest bı wendîşê Qur'an kerd. Az u Sipenî dı wendîşî rê dewam kerd u Sipenî dı şeş serri tehsilê medresa dı. Etiya dı Seyda Mela Suleymanî ra dersi sarf u nahif giroti. Dewanê Gêzik u Pueği dı hiri serri dersi mantıq u e qaidî Seyda Mela Mehmudî ra giroti. İnan ra pê şî esker u qezaya Wan Erciş dı 30 aşmî eskerayî kerd. Eskerayî ra pê tehsilê rê dewam kerd. Medresayanê Diyarbekir u Mardin dı dersi tefsir, fıqh u hedisi giroti. Wext 27 serran dı bı, Mela Mehmudî ra icazet giroto u tehsilê medresa kerd tamam. 2 serri imamtiya fexri kerd u dıma zi serra 1966 dı dest bı imamtiya resmi kerd, dewanê Duedon u Rotcun dı heta bı teqawit melatî kerd. Teqawitî ra pê demêk tucaret dı muştıgıl bı. Inka Çolig dı cuyeno u binê Camiya Hecî Xıdır dı cayêkê ey esto. Etiya dı bı usilê medresa ders dano.¹

Mela Mehamedê Muradonî, serra 1952 dı qezeya Çolig Darêyeni, dewa Muradonî dı ameyo dınya. Tehsilê xu yo vêrin, babiyê xu ra giroto. Dıma tehsilê xu rê Muş dı dewam kerd. Mela Mehamedî, 1976 dı qezeya Çolig Çêrme dı destpê kerd wezifeyê xu u etiya dı yo serr u nim xebitîya. Dıma zi qezaya Çolig Boglon dı hiri serri xebitîya. İxtilalê 1980 ra pê surgın bı qezaya Çoligî Geği. O zi istifaya xu dano u şino Mardin Kızıltepe, etiya dı medresaya Şêx Selahedinî dı dı-hiri serri ders dano. Cuapê istifaya xu têpiya geno u tayin beno şaristanê Çorum. Çorum dı teyna yo serr maneno u ageyreno yeno Palı. Etiya dı yo medresa vırazeno u panc serri ders dano. Dıma zi qerarê surgun dariyeno we u ageyreno Darêyeni u etiya dı wezifeyê xu rê dewam keno (Caşad, 2011). Seyda imamti ra biyo teqawit u inka zi Bursa dı cuyeno.

4. Wextê Nuştîşê Mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradonî

Mewlidê Mela Kamilê Pueği, serra 1999 dı nusiyayo; labelê serra 2003 dı İstanbul dı neşir biyo. Mewlidê Mela Kamil dı bê mewlidi, 8 hebi şiirî zi ca geni. Mewlid, 104 beyitan ra yeno meydan u W.K. Merdimîn transkribe kerdo. Ino mewlid, bı nameyê Mewlidi Nebî yeno zanayîş. Derheqê Mela Kamilê Pueği dı kovara Vate omaranê 17ın, 18ın u 19ın dı çend nuştêyan ca giroto. W.K. Merdimîn, mecmuaya Vate omara 17ın dı ca dayo 2 şiiranê Mela Pueği. Inî şiirî bı nameyê Welatê Ma u Merg neşir biyî (Merdimîn, 2002). Heyna kovara Vate omara 18ın dı Mela Kamilê Pueği dı roportajêk vıraziyayo u ino roportaj dı Mela Kamil derheqê xu u nuştîşê xu yê Zazakî dı melumat dano (Merdimîn, 2002). Omara 19ın dı zi mewlidê ey ina mecmua dı neşir biyo (Pueği, 2003). Ino mewlid 104 beyitan ra yeno meydan u mewlid dı qısımi ca nêgenî, mewlid sare ra heta peynî yo lete yo.

Mela Mehamedê Muradoni wexta ki hema Mardin Kızıltepe dı bı, šiiri Zazaki nuştani. Hım šiiranê xu u hım zi mewlidê xu qêyd keno bandan. 1999 dı mewlidê xu inê bandan ra nuseno u keno tamam. Mewlidê Mela Mehamedê Muradoni, serra 2003 dı kovara Vate dı neşir beno (Muradon, 2003). Ina omar dı bê mewlidi yo zi roportaj ca geno u ino roportaj dı Mela Muradoni derheqê xu, nuştışê xu yê Zazaki u mewlidê xu dı melumat dano (Merdimîn u Celalî, 2003). Mewlid hetî W.K.Merdimîn u N.Celalî ra ameyo transkribekerdiş. Ino mewlid, 7 qısıman ra yeno meydan u mewlid dı 204 beyiti esti. Mewlidê Mela Mehamedê Muradoni, bı nameyê Mewlidi Zazaki ameyo namekerdiş.

5. Tehlilê Mewlidi Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni

Mewlidi Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni zaf cihetan ra maneni yobinan. Ma ino qısıman dı mewlidanê Mela Kamili u Mela Mehamedê hetî uslub, wezin, qafiyê u muhtewayê mewlidi ra tetkik kenî. Ma ina meqale dı qê tetkikê mewlidan, nusxayi ki kovara Vate dı neşir biyi, inî esas giroti.

5.1. Uslub u Zıwanê Mewlidan

Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni, Çoligij i. Wırdi zi bı Zazakiya merkez nuseni. Zıwan u uslubê wırdi seydayan dı fekê Çoligi xu mojneno ra. Nuştışê çekuyan, weziyetê izafeyan, zafiyê kelimeyan, nuştışê karan u zaf çiyi bin heme maneni yobinan. Yona xısusiyetê wırdi seydayan, bı zıwanêko fesih u zılal mewlidi xu nuşti. Mewlidanê inan dı Ereki, Fariski u zıwananê binan ra zaf kelimeyi çin i.

5.2. Weznê Mewlidan

Nuştayi edebiyatê klasiki bı weznê aruz nusiyeni. Mewlidê Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni zi bı weznê aruz nusiyayi. Labelê wırdi seydayan zi weznê aruz xerıpnayi şıxulnayo. Qê wezin zafı beyitan dı heceya akerde u heceya qefılınaye rê diqet nêbiyo. Wırdi seydayan zi bı zafı teyna aheng u qafiyeya beyitan rê diqet kerdo. Hım mewlidê Mela Kamilê Pueği dı hım zi mewlidê Mela Mehamedê Muradoni dı qusirê aruzi esti.

Wırdi mewlidan dı qalibê Fâilâtun/Fâilâtun/Fâilun ameyo şıxulnayış. Mewlidê Mela Kamilê Pueği dı beyita hiriyın goreyê aruz ma eşkeni ina tehlil biker.

Allah zat û / sifetûn xwi d' / yo ten û

- . - - / - . - - / - . -

Bê yi çewnê / Reb nêken nê / vînenû

- . - - / - . - - / - . -

Fâ/i/lâ/tun / Fâ/i/lâ/tun / Fâ/i/lun

Mewlidê Mela Mehamedê Muradoni dı zi ma eşkeni qê aruzi bionî beyita diyın a. Labelê ina beyit dı zi qusirê aruzi ca geni.

Ma pê yi dest / kerdi mewli / dî nebî

- . - - / - . - - / - . -

Ay hebîbî / ay tebîbî / ay ummî.

- . - - / - . - - / - . -

Fâ/i/lâ/tun / Fâ/i/lâ/tun / Fâ/i/lun

5.3. Qafiyeya Mewlidan

Qafiyeya nuştayanê klasikan dı, bı zafı dı usuli esti. Ya her beyit benateyê xu dı qafiyeyın a ya zi beyita vêrin benateyê xu dı qafiyeyın a, beyitanê binan dı zi rêzi vêrin xuser i, rêzi diyın zi beyita vêrin dı qafiyê ani meydan. Mewlidi bı terzê mesnewi dı yeni nuştış, usulê mesnewiyan dı her beyit benateyê xu dı qafiyeyın a.

Kıtabê Mela Kamilê Pueği Mewlidê Nebi u kıtabê Mela Mehamedê Muradoni Mewlidê Zazaki, hetê rêzkerdişê qafiyê ra eyni yi. Wırdi mewlidan dı zi her beyit benateyê xu dı qafiyeyın a.

Mewlidê Mela Kamilê Pueği

Pey Allay Mewlid Nebî xwi r' wûnenno a

Allah wahar canûn û camîdûn o a

Weqta g' Allay waştî g' mexluq yi vînu b

Pey emri "kûn" 'erd û ezmûn ard meydû b

Allah zat û sifetûn xwi d' yo ten û c

Bê yi çewnê Reb nêken, nêvînenû c

Mewlidê Melamedê Muradoni

Allah, nûme xaliqî mawo 'elîm, a

Hem 'ezîm û hem kerîm û hem rehîm. a

Ma pê yi dest kerdi mewlidî nebî, b

Ay hebîbî, ay tebîbî, ay ummî. b

Hemd û şukr û medh û fexrî tim dewam c

Rebbî ma rî zu'l-celalî bî't-temam. c

5.4. Muhtewaya Mewlidan

Bı tabloyêko umumi ma eşkeni vaji ki yo mewlidi dı; qısıman vıraştışê kainati, xelqbiyayışê Hz. Ademi, nurê Pêxımberti, bı silsile viyertışê inê nuri, şewa weladeti, mu'cizeyi şewa biyayışê Hz. Pêxımberti, şewa Mirac u du'a ca geni. Tayn mewlidan dı heme inî qısıman ca geni, tayn mewlidan dı zi inê qısıman benî ziyed ya zi benî kê. Misal tayn mewlidanê Zazaki dı şewa Miraci çin a, tayn mewlidi zi teyna heyatê Pêxımberti ra çend merhelayan nê, hemeyi heyatê Pêxımberti ra behs kenî.

5.4.1. Qısımanê Hemd u Şıkr

Mewlidi Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni, hetî muhtewa ra zaf maneni yobinan. Mewlidi Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni, pê hemd u şıkr destpê kenî. Ino qısıman, wırdi mewlidan dı zi destpêk hesıbiyeno. Hım mewlidê Mela Kamilê Pueği dı hım zi mewlidê Mela Mehamedê Muradoni dı 17 beyitanê vêrinan dı hemd u şıkr ca geno.

Mewlidê Mela Kamilê Pueği

Hemd û şıkr Allay xwi r' dewam kirîn

Şewûn, ruejûn, tim vajîn, ter mekirîn

Bûn' دنیا ra gêyrena tadiyahena

Qey xafîr tu nî'îmetûn bedilnena

Ey Muhammed, ey ti enwaru'l-huda!

Hem sened û mesnedî kurey دنیا!

Mewlidê Mela Mehamedê Muradoni

Hemd û şukr û medh fexrî tim dewam

Rebbî ma rî zu'l-celalî bî't-temam
Yi ma kerdî ummetê Ehmed' hebîb
Ay nebîyî, ay resûlî, ay tebîb
O resûl ku serwerî pîyor enbîya
Dilberî ay ewlîya û esfîya

5.4.2. Qısmê Nurê Pêxımberti u Merheleyi Ino Nuri

Qısmê dıyın dı wırdı mewlıdan dı zi nurê pêxımberti u ino nur Hz. Adem ra heta Hz. Muhammed (s.a.w.) seni ameyo, meyi ra behs beno.

Mewlıdê Mela Kamilê Pueği

Va Cibrîl ra: Bigeyr 'erd û ezmûnûn d'
Hem behrûn û şerq û xerbê etrafûn d'
Ûme geyra, behs' Adêm qet çine yo
Dar, kerri pîyor vûn "Muhammed nebî yo".

Adnan a cêr heta g' Ebdullay resû
Vîst û yew babî d' pa doxrû-durust û

Mewlıdê Mela Mehamedê Muradoni

Bizûnê ewwelî mexlûqî îlah,
Nurî Peyxamberî ma w' bêştîbah.

Yi wa ver çine bi mexlûqêk ebed.
Xaliqî ma têna bi; wehîd, ehed.

Xelqî kerdî Ademî babî beşer.
Nûrî Peyxamber' resa yi mu'teber

Beyitan dı zi eseno ki muhtewaya inê qısmı zêcê ya. Labelê ifadekerdışê inê xısusı dı ferq esto. Wırdı mewlıdan dı zi qısmê hemd u şıkr ra pê qısmê vıraştışê kainatı, xelqbiyayışê Hz. Ademî u nurê Pêxımberti Hz. Adem ra heta Hz. Pêxımberti seni ameyo, inan ra behs beno.

Mewlıdê Mela Kamilê Pueği dı beyita 18ın ra heta beyita 48ın ino xısus esto. Yani 30 beyitan dı Hz. Adem seni vıraziyo, nurê Pêxımberti seni derc biyo, Hz. Adem ra heta Hz. Pêxımberti ino nur seni yo merhale ra vıyerto ra, inê xısusı ca geni.

Mewlıdê Mela Mehamedê Muradoni dı zi qısmânê dıyın u hırıyın dı eyni xısus ra behs beno. Inê xısusı zi zê Mewlıdê Pueği yi. Mela Muradoni zi Hz. Adem ra geno heta Hz. Pêxımberti, nurê Pêxımberti u merhaleyanê inê nuri ra behs keno. Mela Muradoni goreyê Mela Pueği bınêna hira ca dano ino qısm u 48 beyitan dı inan ra behs keno.

5.4.3. Şewa Biyayışê Hz. Pêxımberti

Mewlıdan dı qısmê hırın dı şewa biyayışê Hz. Pêxımberti ra behs beno. Şewa ki Hz. Pêxımberti ameyo dınya, a şew dı se biyo, çı mu'cizeyi ameyi meydan ineyi zi ca geni.

Mewlıdê Mela Kamilê Pueği

Amîne va: Ez teyna menda îtîya
Be cinyûn, cûmêrdûn tersû ez îtîya.

Mi dîy car heb cinî ûmey cayê min
Zaf bedew b', rindiyê yin ruaşn da min.

Emir kerd, Cebrail ra va: Bê îtîya!
Hem mîjdun bid' pêro mexlûqê dınya.

Mela Mehamedê Muradoni

Mijdûnî dîn yobîni zewq û sefa,
Qey ku yenû dınya Ehmed, Mustefa.

Vûna: Ez têna b'ya weqt' weladetî,
Nê cûmêrd bi nê cinî ay sa'etî.

Mi dî çend cinî ke derg bî zafî-zaf,
Mi va qey yi neslê ay 'Ebdulmenaf.

Ini qısmı mewlıdî maneni yobinan. Mewlıdê Mela Kamilê Pueği dı şewa ki Hz. Pêxımberti ameyo dınya, mijdanê ina şew dano heme mexlûqatan. Dıma zi Hz. Amine, a şew çı diyo inan ra behs beno. Ina şew dı Hz. Amine teyna ya, labelê çend cinîyi yeni cayê ay u teyna nêverdeni, dıma zi Hz. Muhammed (s.a.w.) yeno dınya u a şew çı mu'cizeyi ki bi inan ra behs beno.

Mela Mehamedê Muradoni zi hema hema bı eyni xısusın ino qısm nusenno. O zi verco mijdanê biyayışê Hz. Pêxımberti dano. Şewa ki Hz. Amine teyna ya o zi behs keno u cinîyi ki ameyi cayê Hz. Amine nameyê inî cenîyan dano. Peyniya qısmı dı zi wazeno ki her kes selat u selam biyaro.

5.4.4. Qısmê Merheba

Biyayışê Hz. Pêxımberti ra pê, qê ey qısmê selat u selam ca geno. Ino qısm dı him şayi esta u him zi şefa'et waziyeno.

Qısmê merheba, wırdı mewlıdan dı manena yobinan. Wırdı mewlıdan dı zi peyniya beyita vêrin pê kelimeya merheba qêdiyena u dıma zi kelimeya merheba yena verniya beyitan.

Mela Kamilê Pueği

Qêy hîdayêt îns û cin yi g' şeref da
Pey veng berz pîyorin va: Tu r' merheba!

Merheba, ti rehberê her kesûn î
Merheba, ti pîyorê derdûn dermûn î

Merheba, ti eşrefî wir d' dinyûn î
Merheba, ti peyinî pêxmerûn î

Mela Mehamedê Muradoni

Pîyorî 'alem pe ûmeyîş yi bi şa,
Eşq û cezbe ra pîyorin va: Merheba.

Merheba, ey rûh û canî 'alemî.
Merheba, ey derdî eşqî r' melhem î.

Merheba, ey muqteday' rûejî qîyam.
Merheba, peyxamberûn rî ti îmam.

Ino qısm dı westîfanê Hz. Pêxımberti ra zi behs beno. Raybertiyê ey, serwertiyê him ina dınya him zi dınyaya bin, Pêxımberti axirzeman u çıyo bin ra behs beno. Etiya dı wırdı seydayi Hz. Pêxımberti ra şefa'et zi wazeni u qayili ki gunayi inan ef bîbî.

5.4.5. Qısmê Dua

Mewlıdî Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni pê qısmê dua qêdiyeni. Wırdı melayi zi ino qısm dı him qê xu him zi qê umet, Hz. Pêxımberti ra şefa'et wazeni. Ino qısm dı vaciyeno ki insani rehmê Homayî ra omîdê xu nêbirneni u qayili şiyeri cennet u gunayan ra ef bîbî.

Mela Kamilê Pueği

Umîdwarê rehm û îhsanî tu yî
Hem talibî 'ef û xufiranî tu yî

Ya Reb! Ti vînenî, hem eşnawenî
Gunê ma hîsab nêbên, n'ûmaryenî

'Ef bide qey xatirî Muhammedî
Ummetê yi şadan kir cennêt xwi di

Mela Mehamedê Muradoni

Ay resûl î, ay hebîb î, serwer î,
Eşq û hubb' tu benû qelb ra kederî.

Wesfî tu zê miskî dûno buya weş,
Pe vatiş nîqedyeno pê pûnc û şeş.

Mu'cizêy tu zêdey' pîyorê enbîya.
Feyz û nûr gên tu ra pîyorî ewlîya.

Mela Kamilê Pueği qısımê dua dı gunehkariyê insanan ra behs keno u qê inê gunayan Homayî ra ef wazeno. Mela Kamili, Hz. Adem seni nameyê Hz. Muhammedî (s.a.w.) dayo u ef biyo, o zi nameyê Pêximberî dano u qê xatirî Pêximberî ef wazeno. Mela Mehamedê Muradoni zi qısımê dua dı xısusiyetanê Resulî ra behs keno u o zi peyniya qısımî dı ef wazeno. Ino qısım mevlidê Mela Mehamedê Muradoni dı derg o zê mevlidê Mela Kamilê Pueği yi.

6. Netice

Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni, edebiyatê Zazakî ê klasikî dı cayêko muhim depişeni. Wırdî seydayî Çoligij i u tedrisatê medresa ra viyerti ra, wırdin zi melatî kerda u biyî teqawıt. Wextê nuştışê wırdî mevlidan zi maneno yobinan. Wezin u qafiyeya mevlidan zi eynî ya. Hetî qısımânê mevlidan ra, wırdî mevlidî zaf manenî yobinan. Mevlidê Mela Muradoni yo-dı qısımî derg o zê Mevlidê Pueği yi. Mevlidî bî hemd u şıkrî destpê kenî, bî nurê Pêximbertî dewam kenî; dıma zi şewa weladeti, merheba u dua yeno. Wırdî seydayan dı ino rêzkerdış esto, seydayan dı teyna vatiş yani uslub bedlîyeno. Mevlidî Mela Kamilê Pueği u Mela Mehamedê Muradoni, miyanê şarî dı qıymet vinenî u rocanê bimbarekan dı inê mevlidî waniyeni.

Noti

¹ İni malumatî yo bî yo Mela Kamilê Pueği ra geriyayî.

Çımeysi

Babîj, Osman Efendi (1933). *Biyışa Pêximberî*, Şam: Hawar Yayınları.

Babîj, Milla Cima (2009). *Sîyerê Nebî*, İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Bekî, Mela Aziz (2015). *Diwon Cebexçuri* (Ed. Murat Varol), İstanbul: Bingöl Üniversitesi Yayınları.

Canşad, Murad (2011). Mevlidê Kirmanckî. www.zazaki.net, (Tarix: 17.11.2016), <http://www.zazaki.net/yazi/mevlid-kirmanck-136.htm>

Çolîg, Bîlal-Feqî (2012). *Mevlidê Peximbêr Qey Tutonê Zazon*, İstanbul: Diwan Yayınları.

Çolîg, Feqî (2016). *Dîwonê Baba Tahirê Uryan'î*. İstanbul: Astun Neşriyat.

Çolîg, Feqî (2016). *Dîwonê İmamê Şafîî*. İstanbul: Astun Neşriyat.

Demir, Mehmet Akif (2017). *Mewlûda Zazakî*, İstanbul: Banga Heq Yayınları.

Hunî, Mela Mehemed Elî (2014). *Mewlid*. İstanbul: Vate Yayınları.

Kavarî, Mela Mehamed (2004). *Dîwanê Muhammedê Kavarî*. Diyarbakır.

Merdimîn, W.K. (2002). Mela Kamilê Puexî ra Şîrî. *Vate-17*, r.69-75.

Merdimîn, W.K. (2002). Werrekîna İnî Melay Mumtazî Biûmênî Yew Ca. *Vate-18*, r.82-94.

Merdimîn, W.K., Celalî, N. (2003). Ez İna Zê Yew Mûsibetêk Vînenî. *Vate-21*, r.4-17.

Muradan, Mela Mehemed (2003). *Mewlidî Zazakî*. *Vate-19*, r.18-32.

Muşekî, Mela Abdulqadir (2016). *Mewlidê Nebî*. *Vir-2*, r. 7-30.

Özel, Ahmet (2004). *Mevlid*. *DİA*, 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pala, İskender (1999). *Ansiklopedik Divan Şîrî Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Puexî, Mela Kamil (2003). *Mewludî Nebî*, İstanbul.

Puexî, Mela Kamil (2003). *Mewlidî Nebî*. *Vate-19*, r.76-82.

Xasî, Mela Ehmed (1899). *Mewlid-i Nebiyyi El-Qureyşî*. Diyarbakır: Litografya Matbaası.

Derleme • Review Article

Hicrî VIII. Yüzyıla Kadar Yapılan İ' Râbu'l-Kur'ân Çalışmaları ve Es-Semîn El-Halebî'nin Ed-Durru'l-Masûn'u*

The Studies of I'Râbu'l-Qur'ân until Hijri the 8th Century and Ed-Durru'l-Masûn of As-Samîn Al-Halabî

Mehmet Nafi Arslan^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, 56100, Siirt/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4507-9499

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Mayıs 2017
Düzeltilme tarihi: 12 Temmuz 2017
Kabul tarihi: 19 Eylül 2017

Anahtar Kelimeler:

İ'râbu'l-Kur'ân
es-Semîn el-Halebî
ed-Durru'l-Masûn

ÖZ

Kur'ân ile ilgili filolojik izahlar henüz Hz. Peygamber (s.a.v) ve sahabe döneminde yapılmaya başlanmıştır. Sonraki dönemlerde Kur'ân'ı tamamen filolojik açıdan tefsir eden eserler telif edilmiştir. Bu eserlerden bazıları, ayetleri tek tek sarf ve nahiv ilmine göre açıklayan ve İ'râbu'l-Kur'ân olarak bilinen eserlerdir. Hicrî VIII. asır âlimlerinden es-Semîn el-Halebî (ö. 756/1355)'nin *ed-Durru'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn* adlı eseri de bu tarz eserlerin en hacimli örneklerinden biridir. Bu çalışmada başlangıçtan *ed-Durru'l-masûn*'un telif edildiği asra kadar yapılan İ'râbu'l-Kur'ân çalışmaları ele alındıktan sonra söz konusu eserin ayrıntılı incelenmesi yapılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 10 May 2017
Received in revised form 12 July 2017
Accepted 19 September 2017

Keywords:

İ'râbu'l-Qur'an
as-Samîn al-Halabî
ad-Durru'l-masûn

ABSTRACT

Philological explanations about Qur'an started to be done in the time of Prophet and sahabah. The works which explained Qu'ran completely in terms of physiology were written in later periods. Some of these works have explained the verses of Qu'ran one by one in terms of syntax and morphology which is named as I'râbu'l-Qur'an. The work of as-Samin al-Halabî named *ad-Durru'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-maknûn* is one of the most voluminous examples of such works. In this study I'râbu'l-Qur'an studies were discussed from the beginning to the time when ed-Durru'l-masûn was copyrighted. Finally, a detailed examination of ad-Durru'l-masûn was made.

1. Giriş

Arapça'da 'a-r-b (عرب) kökünden türeyen i'râb kelimesi, sözlükte; "bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkartmak, açıklamak, açık bir şekilde ifade etmek" gibi anlamlara gelir (İbn Manzûr, 1414: I, 588-589). Terim olarak i'râb; "Arap dilinin söz dizimini (nahiv / sentaks) incelemek, cümlelerin öğelerini ve tamamlayıcı unsurlarını bilmek" demektir (Rufeyde, 1990: I, 140-141; Birışık, 2000:XXII, 376; Aydın, 2011: 51). İ'râbu'l-Kur'ân terimi de "ayetlerin cümle ve

terkip yapısı açısından incelenmesini" ifade eder (Birışık, 2000, XXII, 376).

2. İ'râbu'l-Kur'ân'a Dair Eserler

Hicrî ikinci yüzyılın ortalarından itibaren nahiv ilmiyle ilgili çalışmalar ortaya çıkmış, hicrî ikinci yüzyılın sonlarıyla üçüncü yüzyılın başlarından itibaren de İ'râbu'l-Kur'ân'a dair çalışmalar başlamıştır. Adı doğrudan İ'râbu'l-Kur'ân olan ilk çalışma Kutrub'a (ö. 206/821) aittir (İbnü'n-Nedîm, 1997: 76; Bulut, 2001: 402; Birışık, 2000, XXII, 376). Ancak

* Bu çalışma, 2016 yılında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "es-Semîn el-Halebî'nin ed-Durru'l-masûn Adlı Eserinde Merfûât ile İlgili Tartışmalar" adlı Doktora tezinden oluşturulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: m.nafiarslan@hotmail.com

bu eser ve İbn Habîb es-Sülemî (ö.238/852) (ez-Zübeydî, tsz: 260; İbnü'l-Kıftî, 1424: II, 206), Ebû Hâtîm es-Sicistânî (ö. 255/869) (İbnü'l-Kıftî, 1424, II, 62), İbn Kuteybe (ö. 276/889) (İbnü'l-Kıftî, 1424, II, 146) ve el-Muberrid'e (ö. 285/898) (İbnü'n-Nedîm, 1997: 83; İbnü'l-Kıftî, 1424, II, 62) ait olup türünün ilk örnekleri sayılan i'rabu'l-Kur'an'lar günümüze ulaşmamıştır (Birişik, 2000: XXII, 377).

Hicrî dördüncü yüzyılda İ'râbu'l-Kur'an'a dair çalışmalar hız kazanmış, Kur'an'ın i'râbını konu alan pek çok eser telif edilmiş ve türün günümüze ulaşan ilk örnekleri bu yüzyılda yazılmıştır. Bunların başında ez-Zeccâc'ın (ö. 311/923) Me'âni'l-Kur'an ve i'râbu adlı eseri gelir (Birişik, 2000: XXII, 377). ez-Zeccâc eserin mukaddimesinde mana-i'râb ilişkisi üzerinde durmuş, anlam vermede ve yorum yapmada i'râbın esas olması gerektiğini vurgulamıştır. Müellif eserinde Kur'an'da geçen kelimeleri lügat ve i'râb açısından tahlil etmiş, bunu yaparken etimoloji bakımından ilgili bulunduğu diğer kelimeleri de zikretmiş, lehçe ve kıraat farklılıklarına da temas etmiştir (İşler, 2013, XLIV, 173).

en-Nehâs'ın (ö. 338/950) İ'râbu'l-Kur'an adlı çalışması ise, ismi doğrudan İ'râbu'l-Kur'an olan eserlerin günümüze ulaşan ilk örneğidir. Müellif bu eserini Me'âni'l-Kur'an adlı eserinden ayrı olarak kaleme almıştır. Dolayısıyla bu eser, iki ilmin fiili olarak ayrılmasının başlangıç noktası kabul edilmektedir (Ülgen, 2015: 138). Eserde ayetlerin kelime ve cümle yapısı açıklanmakta, kıraat farklılıkları üzerinde durulmakta, nüzûl sebepleri, nâsîh ve mensuh gibi konular da ele alınmaktadır (Eroğlu, 2006: XXXII, 543).

Hicrî dördüncü yüzyılda yapılan bir diğer İ'râbu'l-Kur'an çalışması İbn Haleveyh'e (ö. 370/980) ait İ'râbu selâsine sûre mine'l-Kur'âni'l-Kerîm adlı eserdir (İbnü'n-Nedîm; 1417: 54; İbnü'l-Kıftî, 1424, I, 360). Eser Târik sûresiyle başladığı için kaynaklarda et-Târikiyyât, et-Târikiyye ve İ'râbü âyât mine'l-Kur'an adlarıyla da anılmakta ve yoğun bir şekilde etimolojik açıklamalar içermektedir (Tural, 1999: XX, 15). Fatîha sûresiyle birlikte Târik ile Nâs sûreleri arasında yer alan yirmi dokuz sûreyi i'râb eden müellif eserde yer yer nüzûl sebeplerini de ele almaktadır. O, ele aldığı ayetlerle ilgili tefsir, kıraat, i'râb ve ondan çıkarılan fikhî hüküm ile ilgili görüşlere yer verdikten sonra kendisine ait tercih ve yorumu zikretmektedir (Atalay, 2002: 56; Ülgen, 2015:153).

Söz konusu yüzyılda İ'râbu'l-Kur'an'a dair kaleme alınan diğer çalışmaları ve müelliflerini şu şekilde listelemek mümkündür:

- (i) el-Kitâbu'l-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd; Ebu'l-Hasen Ali b. Süleymân b. el-Fazl el-Ahfeş el-Asgar (ö. 316/928 [?]) Kaynaklarda ismine rastlamadığımız bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, nu. 79 ve Râgîb Paşa Kütüphanesi, nu. 26/29 ile kayıtlıdır (Birişik, 2000: XXII: 377).
- (ii) Riyâzetu'l-elsine fi i'râbi'l-Kur'an ve me'ânîhi; Ebû Bekr Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. Eşte el-İsfahânî (ö. 360/971) (Altıkulaç, 1999: XIX, 477).
- (iii) İ'râbu'l-Kur'an; Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Abdulgaffâr el-Fârisî (ö. 377/987) (Birişik, 2000: 377).
- (iv) Ğarîbu i'râbi'l-Kur'an; Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî (ö. 395/1004) (el-Hamevî, 1993: 27; Suyûtî, 1396: 27).

İ'râbu'l-Kur'an çalışmaları hicrî V. yüzyılda da yapılmaya devam edilmiştir. Bu yüzyılda telif edilen önemli eserlerden biri Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) tarafından kaleme alınan Müşkilü i'râbi'l-Kur'an adlı eserdir (el-Enbârî, 1985:254). Bu eser pek çok filoloji âliminin görüşlerine yer vermesiyle öne çıkmıştır. Eser ayrıca İbn 'Atiyye el-Endelüsî (ö. 541/1147), İbnü's-Şecerî (ö. 542/1148), Kemâleddin el-Enbârî (ö. 577/1181), el-'Ukberî (ö. 616/1219), İzzüddin b. Abdisselâm (ö. 660/1262), İbn Usfûr el-İşbîlî (ö. 669/1270), Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273), Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) gibi âlimlerin dil ve tefsire dair eserlerinin belli başlı kaynaklarından biri olmuştur (Altıkulaç, 2003: XXVIII, 576; Ülgen, 2015: 138).

Yine bu yüzyılda İsmâil b. Halef es-Sarakustî (ö. 455/1063) dokuz cilt olduğu belirtilen İ'râbu'l-Kur'âni'l-müstahrec min Kitâbi'l-Burhân adlı eseri kaleme almıştır (es-Sâfedî, 2002: I, 313). O bu eserinde hocası Ali b. İbrâhim el-Havfî'nin el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'an adlı kitabını ihtisar etmiştir (Maşalı, 2009: XXVI, 115). Anılan yüzyılda bu alanda kaleme alınan diğer çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

- (i) Müşkilü İ'râbi'l-Kur'an; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek (ö. 406/1015) (el-İşbîlî, 1998: 61).
- (ii) İ'râbu'l-Kur'an; Alî b. Talha b. Kirdân en-Nahvî (ö. 424/1032) (el-Hâmevî, 1993: IV, 1775).
- (iii) el-Beyân fi İ'râbi'l-Kur'an; Ahmed b. Muhammed b. Abdullâh el-Meâfirî (ö. 429/1037) (Birişik, 200: XXII, 377).
- (iv) İ'râbu'l-Kur'an; Ebu'l-Hasan Ali b. İbrâhim el-Havfî (ö. 430/1039) (Suyûtî, 1396: 83; Birişik, 200: XXII, 377).
- (v) İ'râbu'l-Kur'an; Ebû Tahir İsmâil b. Halef es-Sıkkî (ö. 455/1063) (Hâmevî, 1993: II, 662; Sâfedî, 2000: IX, 71).

Hicrî VI. yüzyıla bakıldığında Kemâleddin el-Enbârî'nin (ö. 577/1181) el-Beyân fi ğarîbi i'râbi'l-Kur'an adlı eserinin bu alandaki eserler arasında başta geldiği görülmektedir. Eserde kelimelerin birçok i'râb vechi yönü açıklanmakta, genellikle nahiv ile ilgili açıklamalarda bulunmakla yetinilmekte ancak az da olsa nahiv ilminin dışında kalan konularla ilgili de açıklamalarda bulunmaktadır. İ'râbı kolayca bilinebilen kelimeler yerine i'râbı kapalı olup üzerinde çokça fikir yürütülen kelimelerin i'râbı üzerinde durulmaktadır (el-Enbârî, 1980, I, 19; Ülgen, 2015: 140). Hicrî VI. yüzyılda İ'râbu'l-Kur'an ile ilgili tespit edilen diğer çalışmalar ise şunlardır.

- (i) İ'râbu'l-Kur'an; Ebû Zekeriyya İbnü'l-Hatîb et-Tebrîzî (ö. 502/1109) (el-Hamevî, 1993: VI, 2823).
- (ii) Nuketü'l-i'râb fi ğarîbi i'râbi'l-Kur'an; Ebu'l-Kasım Mahmûd b. 'Umer b. Muhammed ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) (el-Hamevî, 1993: VI, 2691).
- (iii) İ'râbu Fâtihati'l-kitâb; 'Umer b. 'Usman el-Cenzî (ö. 550/1155-1156), Kaynaklarda ismine rastlamadığımız bu eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 3432/1 numara ile kayıtlıdır (Birişik, 2000, XXII, 378).
- (iv) İsti'âbü'l-beyân fi ma'rifeti müşkili i'râbi'l-Kur'an; Muhammed b. Ebu'l-'Afîye (ö. ?) İbn Hayr, 1998: 60).

Hicrî VII. yüzyılda İ'râbu'l-Kur'ân alanında kaleme alınmış eserlerin en meşhuru, Kur'ân, hadis metinleri ve şiirler üzerinde yaptığı i'râblar sebebiyle kendisine "sâhibü'l-i-râb" lakabı verilen el-'Ukberî'nin (ö. 616/1219) et-Tibyân fi i'râbi'l-Kur'ân adlı eseridir. Bu eser kısaca İ'rabu'l-Kur'ân olarak anıldığı gibi İmlâ'ü mâ menne bihi'r-rahmân min vücûhi'l-i-râb ve'l-kırâ'ât fi cemî'i'l-Kur'ân olarak da anılmaktadır (Bakırcı, 2012: XLII, 66; Ergin, 2002: 80-81). Eserde sadece kelimelerin i'râbları yapmakla yetinilmemiş, i'râbın gerektirdiği nahiv konuları da izah edilmiştir. Bazı kelimelerin iştikakına da değinilerek etimolojik açıklamalar yapılmıştır. Eserde bazı ayetlerin farklı kıraatlerine de değinilmiş ve bu kıraatlerin i'râbları yapılmıştır (Ergin, 2002: 81).

Müntecebüddin el-Hemedânî (ö. 643/1245)'nin el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd'i de aynı yüzyılda telif edilmiş İ'râbu'l-Kur'ân ile ilgili önemli bir eserdir. Hemedânî, elimizdeki baskısı altı cilt olan eserin mukaddimesinde İ'râbu'l-Kur'ân'a dair yazılan eserlerin kimisinin lüzumlu bilgileri bile atlayacak kadar kısa, kimilerinin ise lüzumsuz bilgilere aşırı derecede girecek kadar teferruatlı olduğunu, kendisinin ise bu iki tür arasında bir orta yol tutarak eserini kaleme aldığı ifade etmektedir (Hemedânî, 2006: I, 47). Eserin muhakkiki el-Füteyyih de el-Ferîd'in ne uzun ne de kısa olduğunu, aksine ikisinin ortası olduğunu, özlü lafızlar, açık ve dakik ibarelerle hem uzun hem de kısa i'rabu'l-Kur'ân'ların muhtevasını verdiğini ifade etmektedir (Hemedânî, 2006: I, 5).

Hicrî VIII. yüzyıla gelindiğinde ise, İ'râbu'l-Kur'ân alanında kaleme alınan eserlerin başında İbrâhim es-Sefâkûsî (ö. 742/1342)'nin el-Mücîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd'i ile es-Semîn el-Halebî'nin araştırma konusu yaptığımız ed-Durru'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn adlı eseri gelmektedir. es-Sefâkûsî'nin el-Mücîd fi i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd isimli eseri, Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin el-Bahrü'l-muhît adlı çalışmasına dayanmaktadır. Müellif bu eserini el-Bahrü'l-muhît'de i'rabu'l-Kur'ân'la ilgili bilgileri tefsire dair bilgilerden ayıklayarak onları bir araya getirmek suretiyle telif etmiştir. es-Sefâkûsî, eserinde başka kaynaklardan özellikle el-'Ukberî ile Mekki b. Ebî Tâlib gibi âlimlerden istifade ile İ'râbu'l-Kur'ân çalışmalarına zenginlik katmıştır. Onun yer verdiği nakillerden sonra yaptığı açıklamalar ile eserini genişlettiği, kıraat meselelerini ele aldığı, zikrettiği çeşitli görüşleri sahiplerine nispet ettiği ve Kur'ân'ın bütününe i'râbıyla ilgili önemli bir eser ortaya koyduğu ifade edilmiştir (Altıkulaç, 2009: XXXVI, 288).

3. ed-Durru'l-Masûn fi 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn

3.1. Yazılış Gayesi

Eserin müellifi es-Semîn el-Halebî, Yüce Allah'ın, Tevrat'ı okuyan ancak onu anlamayan Yahudileri zem ettiğini; selef-i salihînin de Kur'ân'ı anlamadan okuyanları zem ettiklerini ifade eder. Ona göre, akıllı ve zeki bir kimse bu kötü duruma düşmemeli ve Kur'ân ilimlerine muttali olmalıdır. Yine ona göre Kur'ân'ın tecvitli olarak okunmasından sonra öğrenilmesi gereken Kur'ân ilimleri şu beş tanesidir: Nahiv, sarf, lügat, me'ânî ve beyân ilimleridir (el-Halebî, 2011: I, 3-4).

el-Halebî'ye göre yukarıda zikredilen beş ilim birbirleriyle kuvvetli bir biçimde ilişkilidir. Bunlardan sadece biri dahi

eksik kalırsa kişinin diğerlerinden tam olarak istifade etmesi mümkün değildir. Örneğin bir lafzın fail, meful ya da mübteda olduğunu bilen ancak aynı lafzın sarf açısından tahlilini, iştikakını ve belâgatını bilmeyenler bir fayda elde edemezler. Bir lafzın belâgat yönünü bilip geri kalan yönlerini bilmemek de böyledir (el-Halebî, 2011: I, 4).

Müellifimiz, Kur'ân'dan tam olarak istifade edebilmek için ayetlerin bu beş ilim açısından açıklanması gerektiğine inanır. İşte bu inanç onu ed-Durru'l-masûn adındaki eserini telif etmeye sevk eder. Kendisi bunu şu cümlelerle ifade eder:

"Bunu kesin olarak anlayıp insanların bu beş ilim hakkında söylediklerine muttali olunca şunu gördüm: Bazıları nahiv açısından uyarıda bulunmaya gerek olmayan, anlaşılması kolay olan şeyleri zikrediyorlar. Halbuki kapalı olan yönlere dikkat çekmek gerekir. Bazıları da problemleri kısa lafızlarla açıklayıp bununla yetiniyorlar. Bu nedenle söz konusu beş ilmi, her birini geniş bir şekilde ele almak suretiyle bir araya getirmeyi diledim." (el-Halebî, 2011: I, 4).

Sözlerinden açık bir şekilde anlaşıldığı gibi el-Halebî, Kur'ân ayetlerinin tam olarak anlaşılması için onların nahiv, sarf, lügat, me'ânî ve beyân ilimleri açısından bilinmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu nedenle Kur'ân lafızlarını bu beş ilim açısından okuyucuya öğretmeyi hedefleyen ed-Durru'l-masûn'u kaleme almıştır.

3.2. Muhtevası

Bölgesel kalkınma politikalarında bölgeler arası ve bölge ed-Durru'l-masûn'u i'râbu'l-Kur'ân'a dair yazılan eserler bölümünde değerlendiren Kâtib Çelebî (ö. 1067/1657), onu bu alanda yazılmış eserlerin en önemlisi olarak takdim eder. Sebebini de ed-Durru'l-masûn'un okuyucusuna nahiv, sarf, lügat, me'ânî ve beyan gibi beş ilmi birden sunmasına bağlar (Kâtib Çelebi, I, 81).

es-Suyûtî (ö. 911/1005) de eserin filolojik konularda oldukça ayrıntılı bilgiler vermesine dikkat çekerek onun önemini vurgular (es-Suyûtî, 1974: II, 309). Eserin söz konusu bu tafsilatı, el-Halebî'nin, ayetleri filolojik açıdan tahlil ederken çok farklı görüşleri bir araya getirmesinden kaynaklanır. Müellif, bir mesele hakkında yer verdiği çok çeşitli görüşlerin delillerini de tek tek tahlil ederek ve kendi tercih ettiği görüşü de delilleriyle birlikte ifade ederek filoloji sahasında son derece kapsamlı bir eser bırakmıştır (el-Halebî, 2011: I, 32).

ed-Durru'l-masûn'un ihtiva ettiği beş ilim ve diğer unsurlarını tek tek maddeler halinde izah etmek, muhtevasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.2.1. Nahiv İlmi

ed-Durru'l-masûn'un ihtiva ettiği ilimler arasında en detaylı açıklamalar, nahiv ilmine dair olanlardır. Nahiv konuları ile ilgili yer verilen açıklamalar bir araya getirilse hiçbir nahiv konusunun eksik kalmayacağı ve çok hacimli bir nahiv kitabının ortaya çıkacağı kanaatindeyiz.

Müellif, ayetleri i'râb ederken i'râb icabı mevzu bahis olan nahiv konularının üzerinde durur, nahivle ilgili kaideleri zikredip örnekler vererek konuyu açıklar, farklı görüşlere yer verip her görüşün delillerini tek tek zikreder. Bazen bir konuyu daha önemli görür ya da bir konunun umumi

faydasının çok olduğunu zikreder ki, böyle konular üzerinde daha fazla durur ve sayfalarca açıklama yapar. Bir örnek verelim:

el-Halebî, el-Bakara Sûresi'nin وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ "Hani melekler, "Adem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu" (el-Bakara, 2/34). ayetini i'râb ederken إِلَّا kelimesinin istisnâ harfi; إِبْلِيسَ kelimesinin de istisna üzere mansûb olduğunu söyledikten sonra müstesna konusundan söz açar ve şu açıklamaları yapar:

“Bil ki, müstesnâ dört kısımdır. Birinci kısım nasbı vacip; ikinci kısım cerri vacip; üçüncü kısım cer ve nasbı caiz; dördüncü kısım ise, nasbı veya kendinden öncesine bedel olması caiz olandır. Ancak tercih edilen görüşe göre bedel olması daha uygundur.

Birinci kısım (nasbı vacip olan) Hicâzlılara göre müceb, mukaddem, mükerrer ve munkat'ı olan müstesnadır. el-Cermî (ö. 225/840) dışındaki âlimlere göre ise, لا يكون، ليس، لا يكون، ما عدا ve ما خلا kelimelerinden sonra vaki olan müstesnadır. Örnek: قام القومُ إلا زيدا، وما قام أحد إلا زيدا إلا عمراً، وقاموا إلا حمراً، قاموا لا يكون زيدا وليس زيدا وما عدا زيدا.

İkinci Kısım (cerri vacip olan): سوا، غير سوى، سوى kelimeleri ile yapılan müstesnadır.

Üçüncü Kısım (cer veya nasbı caiz olan): حاشا ve عدا، خلا ile yapılan müstesnadır.

Dördüncü Kısım (nasbı veya kendinden öncesine bedel yapılması caiz olan): Müceb olmayan müstesnadır. Örnek: ما فعلوه إلا قليلاً منهم "İçlerinden pek azı hariç, bunu yapmazlardı." (en-Nisâ, 4/66; el-Halebî, 2011: I, 274).

ed-Durru'l-masûn'da müellifin ayetleri tahlil ederken parantez açarak yaptığı bu şekilde nahiv konularıyla ilgili açıklamaları bir hayli çoktur (Diğer bazı örnekler için bkz. el-Halebî, 2011: I, 100, 121, 137, 180, 446; II, 382, 497, 516; IV, 534, 562, vd.).

Yukarıda yer verdiğimiz açıklamalardan da anlaşıldığı gibi o nahiv konularıyla ilgili bilgi vermekte, farklı görüşlere değinmekte, ayet, hadis ve şiirlere yer vererek anlatımı zenginleştirmektedir. Bu özelliğiyle eser, nahiv ilmi sahasında araştırma yapanların kayıtsız kalamayacakları kadar değerli olmaktadır.

3.2.2. Sarf İlmi

ed-Durru'l-masûn'da geniş bir şekilde yer alan bir diğer ilim, sarf ilmidir. el-Halebî eserinde sarf ilmi konuları ile ilgili geniş açıklamalar yapmış, ilgili konulardaki ihtilaflara yer vermiş ve bu ihtilaflar arasından tercih ettiği görüşü belirtmiştir. Dolayısıyla eser, nahiv ilmi açısından ne kadar önemli ise, sarf ilmi açısından da o kadar önemlidir. Onun sarf ilmi ile ilgili yaptığı açıklamalardan birine bakalım:

el-Halebî; ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ "Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir" (el-Bakara, 2/2) ayetini i'râb ederken لِّلْمُتَّقِينَ kelimesi için şu açıklamaları yapar:

“مُتَّقِينَ kelimesi، مَتَّقَى kelimesinin çoğuludur. Aslı، مَتَّقَى şeklinde iki yâ (ي) ile. Birinci yâ (ي) kelimenin lâmu'l-fi'li, ikincisi ise, cem' alametidir. Lâmu'l-fi'li olan birinci ya

(ي) üzerinde kesra ağır geldiğinden hafzedilmiştir. İki harekesiz harf yan yana geldiği için de bunlardan birincisi hafzedilmiştir. مَتَّقَى kelimesi، مَتَّقَى fiilinden türemiş، مَتَّقَى'den مَتَّقَى kalıbındadır. vav (و) ve yâ (ي) fiillerin başında geldiklerinde ve onlardan sonra ifti'âl bâbının tâ (ت)'sı geldiğinde، tâ (ت)'ya dönüşürler. الوغد kelimesinden أَسْرَ kelimesinden أَسْرَ gibi. Bu dönüşümün hemzede yapılması ise şazdır.” (el-Halebî, 2011: I, 90).

Müellifimiz, yukarıdaki açıklamalardan sonra, sarf ile ilgili açıklamalarına devam ederek sözü ifti'âl babının fiillere kazandırdığı yeni anlamlara getirir ve bu konuda şu açıklamalarda bulunur:

“İfti'âl bâbının on iki anlamı vardır. 1-Edinmek. Örnek: أَيْقَى. 2-Tesebbüb. Örnek: اعْتَمَل. 3- Dönüşlülük. Örnek: اضطرب. 4- Tahayyür. Örnek: استنقلب. 5- انتخاب. Hatif. Örnek: أفعال. 6- bâbının dönüşlülüğünü sağlama (مطابقة أفعال) Örnek: أنصف fiilinin dönüşlülüğünü olarak فعل. 7- ائتمنت fiilinin dönüşlülüğünü sağlama (فعل مطاوعة) Örnek: تفاعل وتفاعل. 10-9-8. عَمَّمَهُ فَاعِئْمٌ ve اجْتَوَى واقتسم anlamında استنصم ve وتقسّم gibi. 11- Mücerredi ile aynı anlamda kullanılması. Örnek: فَرَّ anlamında 12- اقتدر. Mücerredine gerek bırakmaması. Örnek: استلم الحجر.” (el-Halebî, 2011: I, 90).

Müellifimizin sarf ilmi ile ilgili konularda yer verdiği bu şekildeki açıklamalar çoğaltılabilir (el-Halebî, 2011; I, 59, 126, 159, II, 291; III, 139; V, 69, 278 vd.) Bu yönüyle eser, sarf ilmi ile ilgili araştırma yapanlar, özellikle de ayetlerde geçen kelimelerin aslı, vezni, iştikâkı gibi hususları öğrenmek isteyenlerin oldukça geniş bilgi elde edebileceği son derece önemli bir kaynaktır.

3.2.3. Belâğat İlmi

Müellifimiz, eserinin mukaddimesinde Kur'an'ı tam olarak anlayabilmek için, beyân ve bedî' ilimlerinin sarf, nahiv ve lügat ile birlikte öğrenilmesi gerektiğini ifade ederek belâğat ilminin önemine işaret eder ve ed-Durru'l-masûn'da ayetlerin belâğat özelliklerine değinir. Ayetlerin nahiv, sarf ve lügat yönleri hakkında bilgi verdikten sonra sözlerini ayetlerde geçen belâğat sanatlarını zikretmekle bitirip başka bir ayete geçer. Müellifin، رَبِّ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِصَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَ حَسَنِ الْمَالِ "Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır" (Âl-i 'İmrân, 3/14) ayetinde açıkladığı belâğat sanatlarına, olduğu gibi yer vermek, ed-Durru'l-masûn'un ilgili ilim açısından değerini göstermeye yetecektir, diye düşünüyoruz:

“Bu ayet-i kerimede fesâhat ve belâğatın birkaç türü bulunmaktadır. Onlardan biri, maksadın mücmel olarak ifade edilmesidir. Bir diğeri, mübalâğa için şehvât lafzının kendisinin kullanılmasıdır. Bir diğeri, en önemli şey ile söze başlanması. Zira öncelikle kadınları zikretti ki insan ile en çok münasebeti olan onlardır. Bir diğeri, (ayette zikredilen) şeylere olan sevginin şiddetini hissettiren bir lafzın kullanılması. Zira Yüce Allah رَبِّنْ buyurmuştur ki zînet tabiatıyla sevimlidir. Bir diğeri, fiilin meçhul sigada kullanılması. Çünkü amaç, bunun hasıl olduğunu bildirmektir. Bir diğeri، حُبُّ kelimesinin الشهوات kelimesine izâfe edilmesidir. الشهوات kelimesi، bir şeye olan meyil ve

yönelişi ifade eder. Bir diğeri, المقنطرة القناطير kelimelerinde görülen tecnistir. Bir diğeri, والذهب والفضة örneklerinde görüldüğü gibi, mutabık olan şeyleri bir araya getirmesidir. Bir diğeri, القناطير kelimesine المقنطرة sıfatının getirilmiş olmasıdır. Bu şekilde zaten çokluğa delalet eden القناطير kelimesinin bu özelliği daha da artırılmış olmaktadır. Bir diğeri, الأفراس demek yerine الخيل kelimesinin bir cinse delalet etmek üzere kullanılmış olmasıdır ki, bu lafız o cinsin güzelliğine delalet eder. البقر, الإبل, والغنم lafızlarını kullanmak yerine والأنعام buyurması da böyledir.” (el-Halebî, 2011: III, 61-62).

Müellifimizin belâğat ilmi ile ilgili konulardan söz ederken nahiv ve sarf ile ilgili olanların aksine ayrıntıya çok fazla girmedikleri görülmektedir. Dolayısıyla o, belâğat konuları ile ilgili tartışmalara yer vermeyip belâğat konularına kısaca işaretle bulunmuştur (el-Halebî, 2011: I, 367, 458, 469; II, 297, 654; III, 358; IV, 55, 343, 584 vd.).

3.2.4. Lügat İlmi

Kur’ân’ın tam olarak anlaşılması için ayetlerin hangi ilimler açısından bilinmesi gerektiğini mukaddimede sayan el-Halebî’nin bu bağlamda yer verdiği ilimlerden biri de lügat ilmidir. Dolayısıyla ed-Durru’l-masûn’da ayetlerde geçen kelimelerin anlamları üzerinde geniş bir şekilde durmakta, onların kökleri, iştikakları, zaman içerisinde geçirdikleri değişimleri ve kullanımları ile ilgili ayrıntılı açıklamalara yer vermektedir. Bu yönüyle eser, er-Râğıb el-İsfahânî’nin (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) Müfredâtü’l-Kur’ân adlı eserine benzemekte ve zengin bir mu’cem niteliğine bürünmektedir (el-Halebî, 2011: I, 32).

‘Umdetu’l-huffâz fi tefsiri eşrefi’l-elfâz adında Kur’ân’ın anlamı bilinmeyen kelimelerini açıklayan kapsamlı bir eserinin olması, el-Halebî’nin lügat alanında yetkin bir âlim olduğunu göstermektedir. Söz konusu eserinin yanında ed-Durru’l-masûn’da da bu tür kelimelerin anlamları ve onlar hakkında yaptığı açıklamalar ile lügat konusunda yetkin biri olduğunu açığa çıkarmaktadır. Zira o, bazen başka âlimler tarafından daha önce anlamı verilen bir kelimenin başka anlamları olduğuna da değinir. Bir kelime hakkında daha önce yapılan açıklamaları nakleder ve hatalı bulduklarını eleştirir (el-Halebî, 2011: I, 52; III, 60). Görüşünü ispatlamak için şiirden ve Arap kelmından istişhatta bulunur (el-Halebî, 2011: IV, 610). Örneğin müellifimiz; يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz” (el-Mâide, 5/90) ayetini i’râb ederken, رَجْسٌ kelimesi hakkında şu açıklamalara yer verir:

“Umdetu’l-huffâz fi tefsiri eşrefi’l-elfâz adında Kur’ân’ın anlamı bilinmeyen kelimelerini açıklayan kapsamlı bir eserinin olması, el-Halebî’nin lügat alanında yetkin bir âlim olduğunu göstermektedir. Söz konusu eserinin yanında ed-Durru’l-masûn’da da bu tür kelimelerin anlamları ve onlar hakkında yaptığı açıklamalar ile lügat konusunda yetkin biri olduğunu açığa çıkarmaktadır. Zira o, bazen başka âlimler tarafından daha önce anlamı verilen bir kelimenin başka anlamları olduğuna da değinir. Bir kelime hakkında daha önce yapılan açıklamaları nakleder ve hatalı bulduklarını eleştirir (el-Halebî, 2011: I, 52; III, 60). Görüşünü ispatlamak için şiirden ve Arap kelmından istişhatta bulunur (el-Halebî, 2011: IV, 610). Örneğin müellifimiz; يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ “Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz” (el-Mâide, 5/90) ayetini i’râb ederken, رَجْسٌ kelimesi hakkında şu açıklamalara yer verir:

yüksek sesli şimşek anlamına gelen الرَّجْسُ kelimesidir. Şairin şu beytinde olduğu gibi,

وَكُلُّ رَجَاسٍ يَسُوقُ الرَّجْسَا مِنْ السُّيُولِ وَالسَّحَابِ الْمُرْسَا

İbn Dureyd, الرَّجْسُ ve الرَّجْسُ kelimelerinin birbirinden farklı olduğunu söylemiştir. Ona göre الرَّجْسُ kelimesi şer; الرَّجْزُ kelimesi azab ve الرَّجْسُ kelimesi pislik ve tiksindirici koku anlamına gelmektedir. İbn Dureyd, daha sonra şöyle demektedir: “رَجْسٌ kelimesi, iki şey için kullanılmaktadır.” Bu açıklamalardan şu sonuç çıkmaktadır: Bu kelime, pis ve kötü kokulu şey için kullanılan bir isimdir. Ya da o aslen bir masdardır.” (el-Halebî, 2011: IV, 412-413).

Görüldüğü gibi o bir kelime konusunda er-Râğıb, ez-Zeccâc (ö. 311/923) ve İbn Dureyd’in (ö. 321/933) görüşlerini bir araya getirmiş, kelimenin anlamını tespit amacıyla şiirle istişhatta bulunmuş ve bir sonuca vararak konuyu bitirmiştir. Eserde, lügat ile ilgili bu tür örnekler oldukça geniş yer kaplamaktadır (el-Halebî, 2011: I, 416; II, 130, 257, 404; III, 17 vd.).

Yukarıda zikredilen âlimler dışında el-Vâhidî (ö. 468/1076) (el-Halebî, 2011: III, 40), el-Asma’î (ö. 216/831) (el-Halebî, 2011: II, 403) ve el-Herevî (ö.370/980) (el-Halebî, 2011: III, 61) gibi âlimlerden de lügat konusunda nakillerde bulunan el-Halebî’nin eserinin, sarf, nahiv ve belâğat ilimlerinin yanında Kur’ân’ın garib olarak isimlendirilen ve anlamı bilinmeyen kelimeleri için de geniş açıklamalar ihtiva ettiği ve bu açıdan da son derece önemli bir kaynak olduğu görülmektedir.

3.2.5. Kıraatler

ed-Durru’l-masûn, kıraatler ve onların filolojik tahlilleri konusunda da önemli kaynaklar arasında yer alır. el-Halebî, mütevatir ve şâz bütün kıraatleri eserinde toplamış ve onları filolojik açıdan tahlil etmiştir. O, genellikle mütevatir yedi kıraatî zikrettikten sonra diğer kıraatlere yer vermiştir (‘Ulyân, 2012: 64).

Müellifimiz kıraatleri Arap dili açısından temellendirmek için onları Kur’ân, hadis, sahabe ve tabiin sözü, müfessirlerin görüşleri, nahiv, şiir, Arap lehçeleri ve başka açılardan da destekler (Ulyân, 2012: 66).

Örnek-1:

el-Halebî; ذَلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ; “İşte Allah gaybı da görünen âlemi de bilendir, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir” (es-Secde, 32/6) ayetini i’râb ederken, çoğunluğun ayette geçen الْعَزِيزُ ve عَالِمُ, الرَّحِيمُ kelimelerini merfû okuduğunu, Zeyd b. Ali’nin (ö. 122/740) ise, her üç kelimeyi mecrûr okuduğunu söyledikten sonra bu kıraatin i’râbının kapalı olmasına rağmen şunların söylenebileceğini belirtir:

“(Ayetin başındaki) ذَلِكَ kelimesi, (bir önceki ayette ifade edilen) Allah’ın yönettiği işlere işaret olup, يَعْزُجُ fiilinin fâilidir. Söz konusu üç kelime de إِلَيْهِ kelimesindeki zamirden bedeldir. Bu durumda, ثُمَّ يَعْزُجُ الْأَمْرُ الْمَدْبُورُ إِلَيْهِ عَالِمُ الْغَيْبِ gibi olur.

Zeyd b. Ali kıraatini yukarıdaki şekilde i’râb eden el-Halebî, Ebû Zeyd’in (ö.?) ayette geçen عَالِمُ kelimesini merfû; الْعَزِيزُ ve الرَّحِيمُ kelimeleri ise mecrûr okuduğunu belirttiikten sonra bu kıraatî de şöyle i’râb eder:

“Bu kıraate göre) الْعَزِيزِ ذَلِكْ عَالِمٌ (Bu kıraate göre) العزيز ve الرحيم kelimeleri ise, إليه kelimesindeki zamirden bedeldir. Bu durumda, aralarındaki cümle de i‘tirâziyyedir.” (el-Halebî, 2011: IX, 80-81).

Örnek-2:

Müellifimiz; “Oluca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumunu fidiye verir” (el-Bakara, 2/183) ayetini tahlil ederken, وَيَطِيقُونَهُ fiilinin ‘İkrime (ö. 107/725) tarafından yâ (ي)’nin fethası ve tâ (ط) ile yâ (ي)’nin teşdidıyla وَيَطِيقُونَهُ şeklinde okunduğunu belirtir. Aynı kıraatin Mucâhid (ö. 324/936)’den de rivayet edildiğini söyler. Ayrıca وَيَطِيقُونَهُ fiilinin aynı şekilde ancak fiilin meçhul formuyla da okunduğunu söyledikten sonra bazıların bu kıraate itiraz ettiklerini söyleyerek İbn ‘Atiyye’nin (ö. 541/1147) şöyle dediğini nakleder: “Bu lafızda ya (ي)’nin teşdidi zayıftır.” Müellifimiz söz konusu kıraatin ne batıl ne de zayıf olduğunu söyleyerek onu şu sözlerle açıklar:

“Bu kıraatin batıl olduğunu söylediler, çünkü onlara göre ayetteki fiil vav (و)’lıdır. Böyleyken yâ (ي) harfi nereden geldi? Bu kıraat ne batıl ne de zayıftır. Onun güzel bir açıklaması vardır ki o da şudur: Bu kıraat تَفْعَلُ bâbından değildir ki, söz ettikleri problem söz konusu olsun. Zira تَفْعَلُ bâbından olup aslı تَطِيقُ kelimesinden تَطِيقُ şeklindedir. Bu fiillerin de asılları تَخَيَّرَ ve تَدَيَّرَ kelimelerinden تَدَيَّرَ ve تَخَيَّرَ şeklindedir. Yâ (ي) ve vav (و) bir araya gelmiş, onlardan biri sâkin olarak öne geçmiş dolayısıyla vav (و) yâ (ي)’ya dönüşmüştür. Birinci yâ (ي) ikincisinde idğam edilmiştir. Aslı, يَطِيقُونَهُ şeklinde olup dönüşümden sonra idğam yapılmıştır. Onu يَطِيقُونَهُ şeklinde yâ (ي)’nin fethasıyla okuyan kişi binâ-i ma‘lum; damme ile okuyan ise binâ-i meçhul yapmıştır.” (el-Halebî, 2011: II, 272-273).

Müellifimizin yukarıdaki örneklere benzer şekilde kıraatlerle ilgili yer verdiği açıklamalara dair örnekleri çoğaltmak mümkündür. Eserinin farklı yerlerinde yirmiden fazla kıraate ve âlimlerin bu kıraatler hakkındaki değerlendirmelerine yer vermiştir (el-Halebî, 2011: I, 32).

3.3. Metodu

ed-Durru’l-masûn’u telif etmedeki gayesini eserin mukaddimesinde açıklayan el-Halebî, izlediği metodu da zikretmektedir. Müellifimiz metoduyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

“İlim ehlinde birinin görüşünü, bu görüşün delillerini, ona yapılan itirazları ve verilen cevapları kitabın sınırlarını aşmaması durumunda zikrettim. Eğer ele aldığım mesele kitabın sınırlarını aşacak durumda ise, ayrıntılarını başka kitaplara havale ettim. Eserin ihtiva ettiği meseleleri tam olarak açıklığa kavuşturma konusunda hiçbir çabayı esirgemedim. Şâz ve mütevâtir kıraatleri ve âlimlerin onları açıklama sadedinde söyledikleri sözleri zikrettim. Önemsiz bir görüş de olsa, i‘râb konusunda zikredilmedik bir yorum bırakmadım. Bundaki maksadım, önemsiz olan görüşün zayıflığına dikkat çekmek ve böylece onu (herhangi bir yerde okuyan) kişinin onunla yanlışa düşmesine engel olmaktır. ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), İbn ‘Atiyye (ö. 541/1147) ve el-‘Ukberî (ö. 616/1219) ile yapılan tartışmaların çoğunu zikrettim. Onlara cevap verme imkanı bulunduğu onu da zikrettim. Müfessirlerin özellikle el-Mehdevî (ö. 440/1048 [?]), Mekkî (ö. 437/1045) ve en-

Nehhâs’ın (ö. 338/950) sözlerini arz ettim. Çünkü onlar belirlediğim hedefler açısından en uygun ve (bu konuda) en donanımlı olanlardır.” (el-Halebî, 2011: I, 5).

Müellifin sözlerinden onun ayetleri dil açısından özellikle de i‘râb (nahiv) açısından ele almayı, bunların dışında kalan konulara değinmemeyi metod olarak benimsediği anlaşılmaktadır. O, eserinin genelinde bu metoduna uymuş, ayetleri beş ilim açısından ele almış, bunun dışında tefsir ve fıkıhla ilgili konulara yok denecek kadar az değinmiştir. Kalam ile ilgili konulara ise, ez-Zemahşerî ve Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) gibi âlimlerin ayetleri kendi mezhepleri doğrultusunda i‘râb etmeleri üzerine nadiren işarette bulunmuştur.

O, ayetleri bir bütün olarak değil, ayetin bir kelimesini veya terkiibini قوله (Yüce Allah’ın şu sözü) ifadesiyle alır ve onları bu beş ilim açısından açıklar. Eserin ilk bölümlerinde ele aldığı ayetin tüm kelimelerini i‘râb eden el-Halebî, daha sonraları ayetlerin sadece önemli gördüğü, i‘râbını kapalı bulduğu kelimeleri tahlil etmekte yetinir. Örneğin, eserin başında yer alan; الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ “Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar” (el-Bakara, 2/3) ayetinin tüm kelimelerini tek tek tahlil eden el-Halebî (el-Halebî, 2011: I, 222); sonlarda yer alan لَقَدْ صَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَنْ جَنَّتْهُمْ بَايَةَ لِيُؤْمِنُوا الَّذِينَ لَقَدْ صَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ “Andolsun, biz bu Kur’an’da insanlara her türlü misali verdik. Andolsun, eğer sen onlara bir ayet getirsen, inkâr edenler mutlaka, "Siz ancak asılsız şeyler uyduranlarız" derler” (er-Rûm, 30/58) ayetinde ise, sadece وَلَنْ جَنَّتْهُمْ cümlesinin tahlilini yapar (el-Halebî, 2011: IX, 57). Onun hiç tahlil etmediği ayetler de bulunmaktadır.

Müellifimizin beş ilim açısından ayetleri tahlil ederken sıralamasına baktığımızda onun, öncelikle ele aldığı kelimenin i‘râbını yaparak nahiv açısından açıklamaya başladığını görmekteyiz. O, daha sonra ele aldığı kelimenin sarf bilgilerine, kelimenin lügat anlamına, sonra da me‘ânî ve beyânla ilgili bilgilerine yer verdikten sonra bir başka kelimeye geçer. Bir ayetin açıklanması gereken bütün kelimelerini bu şekilde açıkladıktan sonra bir başka ayeti açıklamaya başlar ve eser boyunca bu şekilde devam eder.

Onun ayetleri açıklarken takip ettiği bu sıralamayı daha iyi ortaya koymak için bir örnek üzerinde durmak yararlı olacaktır. O, إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا “Allah bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermektensekinmez” (el-Bakara, 2/26) ayetini tahlil ederken لَا يَسْتَحْيِي kelimesini şu şekilde ele almaktadır (el-Halebî, 2011: I, 221-222; el-Hatîb, 2011: 31):

قوله تعالى: {إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا} «لا يَسْتَحْيِي» جملة في محل الرفع خبر ل «إِنَّ»، واستعمل هنا للإغناء عن الثلاثي المجرد...

والمشهور: استحيى يستحيى فهو مستحي ومستحي منه من غير حذف، وقد جاء استحيى يستحيى فهو مستحي مثل: استحيى يستحي، وقرأ به، وروى عن ابن كثير. واختلف في المحذوف فقيل: عين الكلمة فوزنه يستحيل...

والحياء لغة: تعبير وانكسار يعتري الإنسان من خوف ما يعاب به، واشتقاقه من الحياة، ومعناه على ما قاله الرمخشري: «نقصت حياته واعتلت مجازاً...»

واستعماله هنا في حق الله تعالى مجاز عن الترك، وقيل: مجاز عن الخشية لأنها أيضاً من ثمراته...”

Görüldüğü gibi o, لَا يَسْتَحْيِي kelimesini öncelikle nahiv ve sarf açısından ele aldıktan sonra onun anlamı ve daha sonra belaği özellikleri üzerinde durmuştur. Müellif eserinde

çoğunlukla bu yöntemi takip etmektedir. Ancak onun her zaman yukarıdaki sıralamayı takip ettiği söylenemez. O, Fatiha Sûresi'nin başında yaptığı gibi, bazen kelimelerin lügat anlamını vermekle ayeti izah etmeye başladığı gibi (el-Halebî, 2011: I, 36), sarf hakkındaki açıklamaları vermekle de ayeti açıklamaya başlayabilmektedir (el-Halebî, 2011: I, 59).

el-Halebî, eserinde bu beş ilim hakkındaki açıklamaları vermekle yetinmiş bunu aşmamaya özen göstermiştir. Mesela esbâb-ı nüzûla, i'râbın gerektirdiği durumlar haricinde değinmemiştir. Yine zaruret olmadıkça tefsir, fıkıh gibi ilimlere ait açıklamalarda bulunmamıştır (el-Halebî, 2011: I, 27; el-Hatîb, 2011, 31).

3.4. Etkisi

ed-Durru'l-masûn gerek kendi döneminde gerek sonraki dönemlerde âlimler arasında büyük bir ehemmiyete sahip olmuştur. Birçok âlim ed-Durru'l-masûn'dan bolca istifade etmişler ve eserlerinde onu kaynak olarak kullanmışlardır. Bazı âlimler ondan nakillerde bulunurken, kimisi onu ihtisar etmiş, kimisi onun bazı konularını tartışmış kimisi de ona reddiyeler yazmıştır.

Hicri dokuzuncu asırdan itibaren ed-Durru'l-masûn'un âlimler arasında tartışmalara neden olduğu ve bu tartışmalardan bazı eserlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu eserlerden bazıları yazma halinde bulunurken bazı çalışmalar da basılmıştır. Biz burada Eser hakkında yazılmış olup yazma halinde bulunan çalışmalardan söz ettikten sonra ondan istifade eden âlimlere yer vermek istiyoruz.

Yazma eserlerden birincisi Bedrüddîn Muhammed b. Radiyyiddîn el-Gazzî (ö.984/1577) tarafından telif edilen ed-Durru's-semîn fi'l-münâkaşati beyne Ebî Hayyân ve's-Semîn adlı eserdir. Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddesinde bu eserle ilgili şöyle bilgi verilmektedir:

“Bu eser, müellif ile Kınalızâde Ali Çelebi arasında cereyan eden ilmî tartışmanın savunmasıdır. Emeviyye Camii'nde İbnu'l-Gazzî'nin manzum tefsirinin hatim merasimi sırasında müellifle Kınalızâde arasında çıkan tartışmada, Kınalızâde müfessirlerden es-Semîn el-Halebî'nin Ebû Hayyân'ın tefsirine yaptığı itirazlardan söz edince Gazzî bunların çoğunun gerçek olmadığını söylemiş, bunun üzerine Kınalızâde bir araştırma yaparak İbn Hacer el-'Askalânî (ö. 852/1449)'nin el-Halebî hakkında, “hocası hayatta iken tefsir yazıp onunla tartışmalar yaptığı ve bunların çoğunun güzel ve haklı olduğu” şeklinde bir değerlendirmesini bulmuş ve Gazzî'ye bir mektup yazarak bu itirazların cevabını kendisine bildirmesini istemiştir. Gazzî de bunlardan on tanesini tesbit edip Ebû Hayyân'ın görüşlerini benimseyen ve el-Halebî'nin itirazlarını çürüten bu risaleyi yazarak göndermiştir.” (Çollak-Akpınar, 1996: XIII, 538).

Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Mihrişah Sultan, nr. 39, vr. 63-69) (Çollak-Akpınar, 1996: XIII, 538), diğer bir nüshası ise Manisa İl Halk Kütüphanesi'ndedir (nr: 177, 3) (Uzunoğlu, 2006: 180).

İkinci yazma eser ise, Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979/1572) tarafından kaleme alınan Risâle fi'l-muhâkeme beyne Ebî Hayyân ve tilmizih fi't-tefsîr isimli eserdir. Bu eser yukarıda zikrettiğimiz Gazzî'inin Ebû Hayyân'ı savunan eserine karşılık Semîn el-Halebî'nin Ebû Hayyân'a itirazlarını

savunan büyük bir eserdir. Şam âlimlerinin bu çalışmayı beğendikleri ve Gazzî'ninkinden üstün tuttukları nakledilir (Kâtib Çelebî, I, 81; Çollak-Akpınar, 1996: XIII, 538). Bu eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olduğu gibi (Mihrişah, nr. 39, 3) el-Muhâkemât el-aliyye fi ebhâsi'r-radaviyye fi i'râbi ba'di'l-âyi'l-Kur'âniyye adlı diğer bir nüshası da aynı kütüphanede (Esad Efendi, nr. 3556, 1) kayıtlıdır (Hatîf, 2009: XXXVI, 493).

ed-Durru'l-masûn ile ilgili bu iki yazma eserden sonra ondan istifade ederek eser yazan veya ondan nakillerde bulunan eserlerden söz etmek istiyoruz.

ed-Durru'l-masûn'un en büyük etkisini İbn Âdil olarak tanınan Ebu Hafs İbn Adil Siracüddin Ömer b. Ali b. Adil en-Nu'mani ed-Dımaşki'nin (ö. 880/1475 ?) el-Lubâb fi 'ulûmi'l-kitâb adlı tefsirinde görmek mümkündür. Bu tefsirde el-Halebî'den o kadar çok alıntı yapılmıştır ki, eser ed-Durru'l-masûn'un ikinci bir nüshası gibi görüldüğü kabul edilmektedir.

el-Hâfâcî olarak tanınan Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer (ö. 1069/1659), 'İnayetü'l-Kâdi ve kifayeti'r-Râdi adlı tefsirinde ed-Durru'l-masûn'dan alıntılar yapmaktadır (el-Hatîb, 2011: 34).

el-Cemel olarak bilinen Süleyman b. Ömer b. Mansûr el-'Uceylî el-Ezherî (ö. 1204/1789), Celâleyn tefsirine haşiye olarak yazdığı ve Haşiyetu'l-Cemel ala'l-Celâleyn olarak bilinen el-Futûhâtü'l-ilâhiyye adlı eserinde ed-Durru'l-masûn'a atıflar yapmakta, ondan nakiller yapmaktadır (el-Hatîb, 2011: 34).

Yine Ebu's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî (ö. 1270/1854), Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî adlı kapsamlı tefsirinde ed-Durru'l-masûn'dan nakiller yapmaktadır. el-'Ukberî (ö. 616/1219)'den sonra Âlûsî'nin ismen zikrederek en çok referansta bulunduğu âlim es-Semîn el-Halebî olmuştur (Abacı, 2015: 79).

Tefsir kitapları ile birlikte kıraat ile ilgili kaleme alınan eserlerde de ed-Durru'l-masûn'un etkisini görmek mümkündür. Örneğin, el-Bennâ ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705), İthâfu fudelâi'l-beşer fi ma'rifeti'l-kıraati'l-erba'a-'aşar adlı eserinde el-Halebî'den birçok nakilde bulunmaktadır (el-Halebî, 1994: I, 13).

Müteahhir dönemde yazılan nahiv kitaplarında da ed-Durru'l-masûn'dan alıntılar yapılmıştır. Örneğin, es-Sabbân (ö. 1206/1791)'in Haşiyetu's-sabbân 'alâ şerhi'l-Eşmûnî ve el-Bağdadî (ö. 1093/1682)'nin Hizânetü'l-edeb adlı eserinde referansta bulunduğu âlimlerden biri es-Semîn el-Halebî'dir (el-Halebî, 1994: I, 15).

4. Sonuç

Hicri ikinci yüzyılın sonlarından itibaren Kur'an ayetlerini Arap dili kaidelerine göre tefsir eden eserler ortaya konulmuştur. Bu eserlerden bazıları, Kur'an'ın belli bir kısmının filolojik tefsiri şeklinde telif edilirken bazıları Kur'an'ın tümünü kapsayacak şekilde kaleme alınmıştır. Hicri VIII. asra gelinceye kadar bu konu âlimler tarafından her zaman ilgilenilmiş ve hemen her asırda konuyla ilgili eserler telif edilmiştir.

Semîn el-Halebî'nin i'râbu'l-Kur'an ile ilgili ed-Durru'l-masûn adlı eseri, bu alanda kendinden önce yazılan eserlerin

en hacimlisi olarak değerlendirmek mümkündür. Zirâ el-Halebî bu eserinde, ayetlerin i'râbını yapmanın yanında, i'râb mucibince mevzubahis olan sarf ve nahiv konularını detaylı olarak açıklamıştır. Ayrıca ayetlerin lügat ve belâgat açısından geniş bir şekilde açıklanması da eseri benzerlerinden farklı kılmıştır. el-Halebî, ed-Durru'l-masûn'u telif ederken çok geniş bir kaynak yelpazesinden istifade etmiştir. Eserinde özellikle el-Keşşâf, el-Bahru'l-muhit, el-Muharraru'l-vecîz ve el-İmlâ adlı eserler çok önemli bir yere sahiptir. ed-Durru'l-masûn'un hemen hemen her sayfasında bu eserlerden birinden bir iktibasa rastlamak mümkündür. Bunlar dışında nahiv, sarf, lügat, belâgat ve kırâât gibi ilimlerde birçok kaynaktan istifade edilmiştir.

ed-Durru'l-masûn, telif edildiği dönemden kısa bir süre sonra ilim dünyasında adından söz ettirmiştir. Kur'ân ayetlerini filolojik açıdan ele alan tefsir kitapları başta olmak üzere birçok müellif eserlerinde ondan nakillerde bulunarak istifade etmiştir. Eserden en çok istifade eden müelliflere örnek olarak İbn Âdil, el-Hâfâcî, el-Cemel ve el-Âlûsî verilebilir. Eser, günümüzde de ilim erbabının müracaat kaynağı olmayı sürdürmekte, birçok makalenin yanında, yüksek lisans ve doktora tezlerine de konu olmaktadır.

Kaynakça

- Abacı, H. (2015). *Kur'ân'ın Anlam Farklaşmasına İ'râbın Ekisi –Âlûsî Tefsiri Örneği-*. Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altıkulaç, T. (2003). Mekkî b. Ebû Tâlib, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Altıkulaç, T. (1999). İbn Eşte, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Altıkulaç, T. (2009). Sefâkusî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Atalay, O. (2002), İbn Hâleveyh ve İ'râbu Selâsine Sûre Mine'l-Kur'ân. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 47-60.
- Aydın, İ. (2011). Kur'ân'la İlgili İlk Filolojik Çalışmaların Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 11(3), 37-63.
- Bakırcı, S. (2012). Ukberî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Birişik, A. (1999). İbn Atyiye el-Endelüsî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Birişik, A. (2000). İ'râbu'l-Kur'ân. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Bulut, A. (2001). Kur'ân Filolojisiyle İlgili Üç İlim Dalı (Garîbü'l-Kur'ân, Meânî'l-Kur'ân, İ'râbu'l-Kur'ân) ve Bu Dallarda Eser Veren Müellifler (Hicrî İlk Üç Asır). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(12-13), 391-408.
- Çollak, F., & Akpınar C. (1996). Gazzî, Bedreddin. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- el-Ezherî, Halid b. Abdillâh (2000). *Şerhu't-Tasrîh 'ala't-Tavdîh*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- el-Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Mesud (1994). *ed-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*. (thk. Ali Muhammed Mu'avvad vd.), Beyrut Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- el-Halebî, Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Mesud (2011). *ed-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn*. (thk. Ahmed Muhammed el-Harrat), Dımaşk: Dâru'l-kalem.
- el-Hamevî, Yâkut b. Abdillâh (1993). *Mu'cemu'l-udebâ*, (thk. İhsân Abbâs), Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî.
- el-Hatîb, M.F. (2011). *Beyne's-sînâ'ati'n-nahviyye ve'l-ma'nâ 'inde's-Semîn el-Halebî fî kitâbihi ed-Durru'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. Kahire: Dâru'l-basâir.
- el-Hemedânî, Müntecebüddîn b. Ebi'l-'İzz, (2006). *el-Ferîd fî i'râbi'l-Kur'âni'l-mecîd*. (thk. Muhammed Nizâmüddin el-Füteyyih), Medine: Dâru'z-zamân.
- el-Hürî, H. (1433). *Rudûdu's-Semîn el-Halebî 'alâ İbn 'Atiyye el-Endelüsî fî'd-Durri'l-masûn*. Yüksek Lisans Tezi. Ummu'l-Kurâ Üniversitesi.
- Enbârî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillah, (1980). *el-Beyân fî ğaribi i'râbi'l-Kur'ân*. (thk. Taha Abdülhamid Taha), Kahire: el-Heyetü'l-Misriyyeti'l-'amme li'l-kitâb.
- Enbârî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillah, (1985). *Nüzhetu'l-elibbâ fî tabakâti'l-udebâ*. (thk. İbrahim es-Samirâi), Zarkâ: Mektebetu'l-menâr.
- Endelüsî, Ebû Hayyân (1420). *el-Bahru'l-muhît fî't-tefsîr*. (thk. Sıdkı Muhammed Cemîl), Beyrut: Dâru'l-fikr.
- Ergin, M.C. (2002). *el-'Ukberî ve el-Lubâb fî 'ileli'l-binâi ve'l-i'râb'ı*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Eroğlu, M. (2006). Nehhâs. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Hatîf, A. (2009). Semîn el-Halebî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- İbn 'Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib (1422). *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. (thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem b. Ali (1414). *Lisân'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir.
- İbnu'l-Kıftî, Ali b. Yusuf b. İbrâhim (1424). *İnbâhu'r-Ruvât ala Enbâhi'n-Nuhât*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Unsüriyye.
- İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk (1997). *el-Fihrist*. (thk. İbrahim Ramazan), Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- İşbilî, Muhammed b. Hayr (1998). *Fehresetu İbn Hayr el-İşbilî*. (thk. Muhammed Fuad Mansûr), Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- İşler, E. (2013). Zeccâc. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kafes, M. (1994). Ebû Hayyân el-Endelüsî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Kâtîb Çelebi, Mustafâ b. Abdullâh (ty.). *Keşfu'z-zumun 'an esâmi'l-kutubi ve'l-fünun*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.

- Maşalı, M.E. (2009). Sarâkustî, İsmâil b. Halef. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Öztürk, M., & Mertoğlu, M.S. (2013). Zemaşerî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay
- Rufeyde, İ.A. (1990). *en-Nahv ve kutubu't-tefsîr*. Bingazi: Dâru'l-kutubi'l-vataniyye.
- Safedî, Salâhuddîn Halil b. Aybek b. Abdullah (2000). *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. (thk. ahmed el-Arnâut-Türkî Mustafa), Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs.
- Suyûtî, C. (1396). *Tabakâtu'l-müfessirîne'l-işrîn*. (thk. Ali Muhammed Ömer). Kahire: Mektebetu Vehbe.
- Suyûtî, C. (1974). *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-'âmme li'l-kitâb.
- Tenbektî, Ahmed Bâbâ (1989). *Neylu'l-ibtihâc bi tatrîzi'd-dibâc*. Trablus.
- Tural, H. (1999). İbn Hâleviyeh. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Ulyân, B.R. (2012). Menhecu's-Semîn el-Halebî fi tevcîhi'l-kıraati fi tefsîrihi ed-Durru'l-masûn fi 'ulûmi'l-Kitâbi'l-meknûn. *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyyeti li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, 20(2).
- Uzunoğlu, V. (2006). *el-Bahru'l-muhît'in Filolojik Açıdan İncelenmesi*. Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Ülgen, E. (2015). *Kur'ân'ın Yorumlanmasında İ'râbın Rolü (İ'râbu'l-Kur'ân)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Yusûf, Ğ.Y. (2009). Menhecu's-Semîn el-Halebî fi'-red 'alâ şeyhihi Ebi Hayyân min hilâli tefsîreyhimâ. *Mecelletü't-terbiyeti ve'l-ilm*, 16(1).
- Zemaşerî, Mahmûd b. Ömer, (1407). *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*. nşr. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd (2002). *el-A'lâm*. Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn.
- Zübeydî, Ebû Bekr Muhammed (ty.). *Tabakâtu'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*. (thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim), Kahire: Dâru'l-Maârif.

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazarlarının izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek alarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimedenden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiriyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaşma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiyegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayım aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of **anemon** from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- **anemon** is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition, tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
 - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
 - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmaları tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Mart, Temmuz ve Kasım sayısı olmak üzere yılda üç defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published three times a year, in March, July and November by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronic environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr